

A

MÁGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. január 3-án.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

1. A főtítkár bejelenti b. Kemény Zsigmond igazgató és tiszteleti tagnak mult évi decz. 22-én történt halálát.

Az Akadémia legmélyebb fájdalomát fejezi ki az országos veszteség felett, s mindön az elhunytban részéről is a kitünő tudományos férfit, politikai és hirlapirót és költőt méltán gyászolja, egyszersmind felhívja nyelv- és széptudományi osztályát, hogy emlékezetének közöttünk megújítása és megünneplése iránt tegye meg a szükséges intézkedést.

2. Ugyanaz bemutatja a gr. *Teleki József* nevét viselő drámai pályázatra, melynek beküldési határideje decz. 31-én járt le, érkezett következő pályaműveket:

I. Nőhódító társulat. Vigjáték 3 felv. Jelige:

Áldja istenét, kit istene megáldott.

Petőfi.

II. Az arczkép. Vigjáték 4 felv.

Jelige: »A Teleki díjért.«

III. Névcseré. Vigjáték 4 felv.

Jelige. Sirt az egyik szemével,
A másikkal nevetett.

IV. Doktor Percival. Vigjáték 3 felv.

Jelige: A sors ítél meg minden bünt, hibát;
A mit a sors jóvá tesz s megbocsát,
■ Ahhoz nem férhet több szó, s végre hol
Hibás mindenki, senki sem lakol.

Szerző.

V. A férj iskolája. Eredeti vigjáték 3 felv.

Jelige: Valódi üdvöt csak az otthon ad,
Nődet, ha házias, szeresd, imádd!

VI. Álművészek. Vigjáték 3 felv.

Jelige: Oh, hogy a szív nem vénülhet meg!
S kik egyszer igazán szeretnek,
Szerelmüket gyötrelmivel,
Csak a sir hantja földi el.

Szász Károly.

VII. (Érkezett jan. 2-án, de feladatott Aradon deczember 31-én.)

Szerelmi tűzpróba. Eredeti vigjáték 3 felv.

Jelige: E csekély meddő mesét,
Nézze most el uri kegy,
Másson aztán jobban megy.

Shakspeare.

Mind e pályaművek és jeligés leveleik rendben találtatván, s a VII. számú is, mely a határidő letelte előtt adatott postára, pályázatra bocsáttatván, magok a pályaművek bírálatra az I. osztályhoz tétetnek át, egyszersmind a nemzeti színház igazgatósága felszólítandó lészen, két bíráló színházi tag kijelölésére; a jeligés levelek pedig szokott módon, az Akadémia és az elnök pecsétjével közös borítékba zárva, a levéltárba tétetnek megőrzés végett.

3) A gr. *Karácsonyi* drámai pályázatra, melynek határideje szintén decz. 31-e volt, következő pályaművek érkeztek:

I. Braun. Eredeti tragoedia 6 szakaszban.

(E mű még 1874-ben küldetett be, mikor is nem lévén komoly drámai pályázat, összes ülési határozattal a jelen pályázatra tétetett át.)

Jelige: Ha van egy név, mely isteni nevet érdemel,
A természet az, örök dicső fényével.

II. Sarolta. Dráma 5 felv.

Jelige: A sors csapási közt,
Te vagy vigasztalóm,
Költészetem.

III. A szerelem hatalma. Dráma 4 felv.

Jelige: A szerelem mindent pótol, s a szerelmet
Nem pótolja semmi.

Petőfi.

IV. A szív drámája. 5 szakaszban.

Jelige: Régi história,
Bár mindég új marad,
S a kin ép megcsik,
Annak szive szakad.

Heine.

V. Holdkóros. Látványos történeti szomorú színmű 4 felv.

Jelige: Vézettek és elhulltak ők,
De győzedelmesen,
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Bajza.

VI. Az éjszaka kából. Dráma, egy előjátékkal és 3 felv.

Jelige: A végletek ellökik egymást.

VII. Ejja Chán. Eredeti szomorujáték a hún regeidőkből.

Jelige: »Ki föl az égbe gyilkos tört hajít,
Saját szívébe visszaszáll megint.«

Ejja Chan. V. felv.

VIII. Dalár. Szomorujáték 4 felv.

Jelige: Ha isteneknek látható keze
Nem sújt le rögtön, megtorolni e rút
Bántalmakat, még eljön az idő,
Hogy az emberiség, a tenger szörnyekint,
Egymást emészti fel . . .

Shakespeare, Lear király. 4. felv. 2. jel.

IX. Hafiza. Dráma, 5 felvonásban.

Jelige: Per quod quis peccat, per hoc punitur et idem. .

X. Iskarióth. Tragoedia 5 felv.

Jelige: »Elismerést!«

XI. Az Izmaeliták. Történeti dráma 5 felv.

Jelige: Rákos mezőjén mondá el imáját
Ujjá teremtni hamvából hazáját.

Garay: »Az Árpádok.«

XII. László vezér. Dráma 5 felv.

Jelige: Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel.

Kölcsey.

XIII. Judás. Szomorujáték 5 felv.

Jelige: Ficta voluptatis causa sint proxima veris.

Horatius.

XIV. Báthori Boldizsár. Tört. dráma 5 felv.

Jelige: Die Sünd' ist gross und schwer,
Womit ich mich beladen.

Goethe: Faust II. Theil 4. act.

XV. Trón és szerelem. Tört. dráma 5 felv.

Jelige: Ne éreztesd a nyügöt, mely közt lebegsz,
S a kellem istennőt engeszteljed.

Kuzinczy Ferencz.

XVI. Mivé tesz a szerelem. 5 felv.

Jelige: Oh égető kin
Oh gyötrellem
Visztláng nélkül
A szerelem.

Bajza.

XVII. Ariel. Eredeti tört. dráma 3 felv.

Jelige: Jön kor, mely nem ismer se nemzetet se felekezeteket, hanem csak embert.

XVIII. Janka királyné. Tört. tragoedia 5 felv.

Jelige: Szemének rángatag golyója
Kétségbe'esésnek rajzolója.

Garay János.

XIX. Itélet napja. Szomorú-játék 3 felv. egy közjátékkal.

Jelige: »Mi az igazság?«

Pilatus.

XX. A szerelem tragoediája. Szomorú-játék 5 felv.

Jelige: Oh szerelem, te végtelen Ocean!

Petőfi.

XXI. Donna Inez. Szomorú-játék 3 felv.

Jelige: Wie Leichensteine glänzen die Buchstaben der Geschichte im magischen Schimmer der Mondnacht; aber was die Grabhügel decken, was diese Todten wirklich waren, fühlten und litten, wonach sie rangem mit unruhigem Streben und das innere Geheimniss der Seele: das sagt der kalte trockene Buchstabe nicht, und dennoch glühten einst diese Herzen in unendlicher Liebe, in unendlichem Hasse.

Schiller.

XXII. Mária királyné. Dráma 5 felv.

Jelige: 1) . . . ἔργων ὄντων καὶ περὶ ποιητῶν ἐν λόγῳ τοῦτο, ὅτι οὐ σοφία ποιῶσιν ἃ ποιῶσιν, ἀλλὰ φύσει τιμὴ καὶ ἐνθουσιαζόντες, ὁσπερὶ θεομάνεις καὶ ὁ χρησμοδοί. ΠΑΑΤΩΝΟΣ ΑΠΘΑΟΓΙΑ ΣΟΚΡΑΤΟΥΣ.

2) Aetatis cujusque notandi sunt tibi mores,

Nobilibusque decor matorus dandus et annis.

Horatius.

3) Neque chorda sonum reddit, quem vult manus et mens.

Horatius.

XXIII. Barátság és szerelem. Dráma 5. felv.

Jelige: Régi törvény már felettünk;
Szenvednünk kell, ha szerettünk;
Örömlünk csak búra hív.

Gyulai Pál.

XXIV. A z e r e t n e k . Szomorujáték 5 felv.

Jelige: Quoi! mes chants sont-ils téméraires?
 Faut-il donc en ces jours d'effroi
 Rester sourd aux cris de ses frères?
 Ne souffrir jamais que pour soi?
 Non, le poète sur la terre
 Console, exilé volontaire,
 Les tristes humains dans leurs fers.

Victor Hugo.

(Le poète dans les révolutions).

Mind e pályaművek és jeligés levelek rendben találtatván, s a XXIII. és XXIV. számu, későn érkezett, de idejében feladott darabok is pályázatra bocsáttatván, magok a pályaművek bírálatra az I. osztályhoz tétetnek át; jeligés levelek pedig levéltári őrizet alá adatnak.

4) A Sztrokay Antal nevét viselő alapítványból kitűzött jogi kérdésre, ugyanazon határidőig érkeztek:

I. A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés.

Jelige: Fény, dics árad Árpád nemzetére,
 Ha megérti vére érdekét.

II. E s z m e t ö r e d é k e k örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához.

Jelige: »Unde lex debet esse justa.« *Verböczy: Hármás könyv. Előbeszéd VI. cím, 12. §.*

III. (Czime csupán a feladott kérdés).

Jelige: A nagy világon e kívül,
 Nincsen számodra hely.

Vörösmarty.

IV. Az öröklött és szerzett vagyonról.

Jelige: »Summum jus, summa injuria.«

A rendben talált pályamunkák bírálatra a II. osztályhoz, — jeligés levelek pedig a levéltárba tétetnek át.

5. A *Horváth Boldizsár* tiszt. tag ajándékából kitűzött jutalomra érkeztek:

I. A z e s k ü d t s z é k e k i n t é z m é n y e , főtekintettel hazai viszonyainkra; elméleti és gyakorlati oldalról megvilágosítva.

Jelige: Az anyagi igazság nem tudomány. Megtalálása nem mesterség. Épen olyan emberi hajlam, Isten által a keblekbe oltva, mint a többi emberi hajlamok.

Helié.

II. A n é p b i r á s k o d á s é s esküdtszék Magyarországon.

Jelige: Anglia szellemi és anyagi jóllétét esküdtszéki intézményeinek köszönheti.

Young.

A rendben talált pályaművek bírálatra a II. osztályhoz, jeligés leveleik, szokott módon lezárva, a levéltárba tételnek át.

6) A pesti első hazai takarékpénztár alapította *Fáy András* alapítványból kítűzött jutalomkérdésre, szintén decz. 31-ig, következő pályamunkák küldettek be:

I. Mezőgazdasági vizmútan.

Jelige: Labor improbus omnia vincit.

II. Gazdasági vizmútan.

Jelige: Az erős a győzelmes, vagy: Győzzön a jobb.

III. Mezőgazdasági vizmútan.

Jelige: Országodból hsszontalanul a vizet ki ne bocsásd, mert ez ingyen az isten becses ajándéka. *Beszédes.*

A rendben talált pályamunkák (a III. számú, a szerző névtelen levelével) bírálatra a III. osztályhoz tételnek át, lepecsételt jeligés leveleik pedig megőrzés végett a levéltárba adatnak be.

7) A Vitéz alapítványból, *Korizmicz László* tiszt. tag ajándékával egyestve, kítűzött jutalomra ugyanazon határideig beérkezett pályamunkák sora következő:

I. Az Erdő a természet-és nemzetgazdasági háztartásban.

Jelige: Franciaország a fahiány miatt elvész.

Colbert.

II. Következések a föld aránytalan befásításának hiányaiból.

Jelige: Sokan, a helyett hogy tetteiket elveikhez alkalmazzák, inkább a helyzet szükségei szerint alakítják át elveiket. *Eötvös.*

III. A magyar alföldi aszály megszüntetése, illetőleg enyhítése tárgyában.

Jelige: Magyarország különös virágzásra emelhető. De hogy a magyar képes-e azon virágzásra emelni, azon sokan kétkednek. *Gr. Széchenyi István.*

IV. A fatenyésztés haszna.

Jelige: Mennyivel többet költ el eszélyesen egy nemzet a földművelés s ipar emelésére: annival többel fog birni más szükségeire, — az által szaporítja a nemzet anyagi vagyonát. *J. Stuart Mill.*

A rendben talált pályamunkák bírálatra a III. osztályhoz, — jeligés leveleik a levéltárba tételnek át.

8) Jelenti végül a főtítkár, hogy a Vitéz-alapítványi egyik pályázatra (Árpád-kori kútfők), az *Oltványi* pályakérdésre, a *Marczibányi* nyelvtudományi kérdésre («a kötő szókról») végre a herczeg *Czartoryszki*-féle lengyel-magyar történelmi kérdésre nem érkezett pályamunka.

Az illető osztályok értesítendők, hogy e kérdések újra kitézése, vagy másokkal felváltása iránt gondoskodjanak.

U g y a n a k k o r

A II. osztály első ülése.

H o r v á t h M i h á l y r. tag, osztályelnök elnöklése alatt.

10. (1) *Ortvai Tivadar* az 1875. évi nagy gyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa ily című székfoglaló értekezését: »Margum és Contra-Margum helyfekvése.« Kivonatban így:

Margum mint *civitas* a római birodalomnak egy kiváló társadalmi telepe; mint *castrum*, a római védrendszer láncolatában egy főfontosságú stratégiai szem, és történeti szereplésére, élményeire, viszontagságaira nézve épen — *világtörténelmi* pont volt. Falai alatt dőlt el a III-ik században az agonizáló nyugoti és a keleti római birodalom sorsa, akkor, midőn Carinus és Diocletian a császári biborért és diadémért küzdve, a margumi sikon életre-halálra küzdöttek. E városnál kötötte meg az V-ik században Attila a roskadozó keleti birodalommal azon hun-byzanti hirneves békét, melyre az »Isten ostroma« győzelmei és szerencséje közegette annyiszor hivatkozott. E városnál győzte le Mundo, az utolsó hunfi a római Sabinianust s e várossal jutott volt Attila kezébe egy egész tartomány, a byzanti birodalom egyik legtermészetesb védterülete — *Moesia*.

Es e város, e *világtörténelmi* pont, helyfekvése iránt — hihetetlennek látszik — a legszorgosabb kritika is mindekkorig tévedésben volt. Egy oly tágas területen, mint milyen az, mely a Jessavától és a Moravától le a Mlávaig terjed nyugatról keletre és a Dunától a szerb Moraváig húzódik éjszokról délre: *Margum* egy sajátserűen mozgó pont. Olyanok sem hiányoztak, kik Margummal e tágas geographiai kereten túl is hatoltak, sőt még egy másik világrészbe is helyezték! míg hazai írónk tekintélyes része hazai területre, Torontál vármegyébe, Nagy-Becskerek helyére határozták azt, ezzel a hazai rög történetéhez egy érdekes epizódot csatolva.

A források tanulmányozása azonban csakhamar kideríté értekező előtt e törekvés hiábavalóságát, mert minden a mellett szólott, hogy hazai írónk e törekvésében a történelmi positiv igazság rovására a nemzeti hiúság és az ábránd nyilatkozik, mely a kritikával nem gondol.

Értekező Margum felkeresésében nem is a hazai történetirodalom csacska érvelésére, de a külföldi történetírás zavaros és határozatlan nyilatkozataira sem, hanem a synchron és a közelkorú forrásokra támaszkodott, nem sejtve, hogy végre is csak egy szerencsés véletlen fogja czélhoz segíteni.

Míg egyetlenegy forrás sem jelölhető ki, akár történeti, akár geographiai vagy chorographiai, akár itinerális és epigraphikai, mely egy dáczi, vagyis magyarországi Margum mellett a leghalkabban is tanúsodnék: addig a klasszikus források, jelesen a III-ik századtól a IX-ikig,

a mellett bizonyítanak, hogy ezen sokat vitatott Margum *Moesiában*, a mai Szerbiában feküdt. Eutropius, Flavius Vopiscus, Aurelius Victor, a Tabula Peutingeriana nevű katonai úttérkép, az Itinerarium Hierosolymitanum, az Itinerarium Antonini, a Notitia Dignitatum, Priscus Rhetor, Idacius, Jornandes, Paulus Diaconus, a veronai kézirati codex, sőt valószínűleg egy epigraphikai emlék is kivétel nélkül s egymással teljesen megegyezőleg a *Duna jobbparti vidékére* helyezték Margumot s midőn ennyi egykorú és közelkorú forrásmű, a hajdankor e híres telepéről, ily világos és összhangzó útbaigazítást nyújt, valóban lehetetlen volt értekezőnek azt másutt keresni, mint éppen *Mocsiában*.

Meg kell azonban jegyezni, hogy Margum *topographiai* pontjának kijelölésében az idézett források egyáltalán sem nyújtanak határozott kézintést. Ők csak a *vidékre* nézve biztos kalauzok; a *topographiai* pontra azonban ugyancsak cserben hagynak, mert a legtöbben e pontot éppen ki nem jelölik, az Itinerariumok pedig, melyek annak miliaris távolságát meghatározzák, egymással meg nem egyeznek. E határozatlanság volt aztán oka annak, hogy a külföldi szakirodalom terén is Margum helyfekvésének kijelölésében rengeteg zavar észlelhető. Maguk a legjelesebb írók és chartographok is eltérőleg nyilatkoztak, sőt nem egyszer saját-maguknak is elleutmondottak egy és ugyanazon könyvben.

De ép e zavar birt értekezőre ösztönző hatással.

Ő Margum kutatásában azon okoskodásból indult ki, hogy az csakis a Margus mellett kereshető, azonkép amint ugyanő már előbb Tibiscumot is csak a Tibiscus mellett találhatta meg. És tényleg azon a ponton, a hol a római Margus, a mai Morava a Dunába ömlik, egy régi toronyszerű rommaradvány látható, — a *kulici* várrom. E romot vizsgálva meggyőződött arról, hogy felépülete ugyan nem római, hanem középkori szerb vagy török mű, substructurájára nézve mindazonáltal lehetetlen volt a római négyszögöt is legott fel nem ismernie. E hely *strategiai* fontossága két nagy folyó egyesülésénél, egy a beltartományba országútként behúzódó nyílt defilé küszöbén, és az itt talált római régiségek kétségtelenné teszik, *hogy Margumnak csakis e helyt kellett feküdnie s hogy csakis e helyt lehetett a byzanti államforrás, a Notitia Imperii által említett középdunai hadi flotilla állomása*, és így az írók közül legközelebb jártak a történeti igazsághoz nyilván azok, kik Margumot a *Morava torkolatához határozták*.

A történeti igazságot azonban ezek is *csak részben* ismerték fel! Mert nem áll, hogy Margum, a város, a Morava torkolatánál, a kulici toronyrom helyén állott. E helyt csakis a római *erőd* állott, nem pedig a *civitas*, melynek a Morava balpartján nincs is semmi nyoma és senki sem sejtette, hogy a civitas azon helyen állott, *hol jelenleg az Orasje* nevű terjedelmes *díós* terület. Ezen Orasje a Morava és Dobravica között fekszik a Moravától, s illetőleg a Morava torkolatától, valamint a Dunától is mintegy egy mértföldnyire. Ép azon tájt, midőn értekező e helyt járt, akadtak volt az erdőben nagyobb szerű alapfalakra. Oda érkeve a

római állandó telepedésnek tömeges nyomaival találkozott, melyek alapján kétségtelennek hiszi, hogy a *civitas* e helyt feküdt.

Meglévén *Margum*, könnyű volt *Contra-Margum* helyfekvése iránt is tisztába jönni. Ez ellen-erődöt a *Notitia Dignitatum Augusto Flavianának*, az V-ik századbéli *Priscus Rhetor* pedig *Constantin*-nak nevezi. Az újabb írók és térképkészítők egyik része *Moesiába*, a másik része *Dácia*ba helyezte. Kik *Moesiába*, azok részint a *Morava*, részint pedig a *Mlava* partjára tevék; a kik *Dácia*ba, azok részben *Kubin* vidékére, részben pedig *Ostrova* szigetére állították.

Mindezekkel szemben értekező azt állítja, hogy a *Contra-Margum* azonos azon »pogány vár« néven ismert Földvárval, mely *Kubin* délszaki részén emelkedik ki a síkból, már messziről magára vonva a *Duna* felől jövőnek figyelmét.

A római *castrum* négyszög maradványai itt félreismerhetetlenek s már *Marsigli* gróf tette azon nyilatkozatot, hogy itt egy kiváló római hadtelepnek kellett egykor léteznie.

Az »Értekezések« során kiadatik.

11. (2) *Osztályelnök*, mint a Történelmi bizottság elnöke jelenti, hogy e Bizottság a b. e. *Toldy Ferencz* helyett előadójává *Fraknoi Vilmost* választotta meg, egyuttal pedig *Pauler Gyula* és *Pesty Frigyes* lev. tagokat a maga kebelébe felvenni kívánja.

Az osztály ezen jelentést az összes üléshez jóváhagyás végett fölterjesztetni határozta.

Második akadémiai ülés.

A III. osztály első ülése.

1876. jan. 10-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

13. (1) *Hantken Miksa* mint megválasztott rendes tag székfoglalója »A délnyugati közép-magyarországi hegység területének természeti viszonyai a harmadkorban.« Kivonata ez :

Az értekező a harmadkorban 13 időszakot különböztet meg, melyekben a kérdéses területen a természeti viszonyok lényegesen megváltoztak annyira hogy a megváltozott viszonyok az ezen időszakokban kifejlődött faunák megváltozásában is kifejezést nyertek.

Az 1-ső időszakban felváltva édes és féliglós vizek borították a kérdéses hegység keleti részét, t. i. a buda-pilisi-gerecsei hegység területét. Az akkori édesvizekben buja turfanövényzet tenyészett, melyből a megbecsülhetetlen értékű barnaszéntelemek keletkeztek, melyek *Esztergom* vidékén egy nagyobbserű bányászat tárgyát képezik.



A 2-ik időszakban földszüledés történt, melynek következtében az édesvizek véglegesen kiszorítottak és csupa feligsós vizek terjedtek el a fentebb említett területen.

A 3-ik időszakban folytonosan tartott és tetőpontját érte el a földszüledés, minélfogva tetemes mélységű tenger lepte el a délnyugati közép-magyarországi hegység keleti területét. — Ezen időszakban először jelentek meg a nummulitok, melyek ezentúl egynemely következő korszak faunájában kiváló szerepet játszottak s aztán teljesen eltűntek.

A kérdéses terület nyugati része ezen 3 időszak végéig szárazföld volt, minthogy ottan olyan rétegeknek, melyeknek faunája arra mutatna, hogy ott is hasonló természeti viszonyok uralkodtak volna, nyomát sem találjuk.

A 4. és 5. időszakban a keleti területen lassankénti földemelkedés történt, melynek következtében a fauna lényegesen megváltozott s nevezetesen egy gazdag korall és puhány fauna fejlődött ki — s helyenként feligsós vizek is keletkeztek, melyekben a növények oly mértékben összehalmozódtak, hogy vékony, mivelésre nem méltó, hősziintelepek keletkezésére okot szolgáltatottak, melyeneket Lábatlan vidékén, Komárom, Pusztá Torján és Pusztá Nánán Fehérvármegyében találunk.

A nyugati t. i. a Bakony területén ellenben földszüledés történt, minek folytán ezen terület is tenger alá jutott, mely tengerben sajátlagos fauna fejlődött ki, mely lényegesen különbözött a keleti tenger faunájától.

A 6. 7. 8. időszakban a nevezett hegység egész területét mély, csendes, tetemes sótartalmu tenger borította, mely tengerben új, kivált foraminiferákból álló fauna fejlődött ki. — Ezen időszakokban vastag mészhórtegek, valamint a budai márga és a kis-czelli tályag rakodtak le.

A 9. időszakban a természeti viszonyok gyökeresen megváltoztak. — Annak beálltakor megkezdődtek az esztergomi trachytok kitódulásai. — A terület részben szárazföld volt, — részben pedig édesvizek által fedve, melyekben hasonló turfanövényzet fejlődött ki, mint a harmadkor 1-ső időszakában. — Ezen időszakból származnak a felső csolnoki — a mogyorósi és sarkási szentelepek Esztergom, — a zsemlyei, a komáromi és valószínűleg a szápári szentelepek Veszprém megyében. — Az akkori szárazföldi állatok közül kiemelendő az Anthracotherium, melynek maradványait a zsemlyei és a szápári szénbányákban találták.

A 10. időszakban egy újbóli földszüledés következtében, ismét tengervíz lepte el a terület nagyobb részét és annak végén a mostani hegység egész terjedelmében emelkedett ki, — minek folytán a 11-ik időszak tengervize határai távolabbra estek a főhegységtől.

A 11. időszak tengervize tetemes sótartalommal birt és faunája annyi öszhangzást mutat a földközi tengerével, hogy nem szenved kétséget, miszerint a két tengerszoros összeköttetésben állott.

A 12. időszakban ezen összeköttetés megszakított, és mint ezt Suess tanár kimutatta, az akkori tenger a Kaspi és Aral tengerekkel és

odább valószínűleg az északi tengerrel jutott összeköttetésbe, minélfogva egészen más természetű tengervíz keletkezett. Ezen időszakból származnak a budapesti kitűnő építészeti kövek, melyeket Promontor, Tétény, Bia stb. vidékein fejtetnek.

A 13. időszakban új természeti viszonyok álltak be, minthogy csak igen csekély sótartalma vagy tiszta édesvizek lepték el a kérdéses terület tetemes részét. Az akkori édesvizekben helyenként nagyobb mérvű növény-összehalmozódás történt — a mi szentelepek képződésére is szolgáltatott okot. Ilyen szentelepek a lignittelepek Noszlop vidékén Veszprémmegyében. Ezen 13. időszak szerint az értekező a szóban forgó területen 1 — 3 réteg-csoportot különböztet meg, melyekre annak harmadkori képződménye oszlik.

Ezen rétegcsoportok jellegei és faunái egy külön kimutatásban vannak összeállítva.

Mint székfoglaló értekezés bírálat nélkül kinyomatandó.

14. (2) Dr. Thanhoffer Lajos előadó egyetemi tanár mint vendég a következő értekezéseket adja elő: I. »A zsír első útja.« — II. »Adatok a gerincz csigolya ducsejtek finomabb szerkezetéhez.« — III. »Az útér falak nedv hézagai — maga részéről, és bemutatja Krausz Károly tanársegéd részéről: »IV. Adatok az ideg állomány vizsgálatához.« A kivonatok így szólanak:

I.

1. Pokolkő oldattal beivódott bolyhok szövete kívül a felhámtól magvas alapi hártáival van határolva, mely valószínűleg eudothel sejtlemezéből van összetéve.

2. A boholy alapszövete ily pokolkő oldattal való beivódásnál a Recklinghausen által úgy a boholyban mint a kötanyag csoportjába tartozó legtöbb szövetnél kimutatott csillag alakú s fehéren maradt nedvesatornácskák (Saftkanälchen) ékes hálózatával bir, illetőleg az által képezetik.

3. E nedvesatornák azonban nem a szövetbe bevált hézagrendszer képeznek, hanem ezek hártáival határolt csatornamenetek.

4. E hártáas csatornamenet egyes csomópontjai eudothel sejtek által a Waldeyer-fele köt-zóvet sejtek által képezetnek.

A csomópontokban található fénylő, gömbölyded, vagy hosszúkás s gyöngéd kevés körded vagy néha nyúlványos protoplasmával bíró magvak, melyek kötszóvet testecseknek tartattak, nem egyebek, mint az eudothel sejtlemezek magvai.

5. E csillagos nedv vagyis zsírmenetek ágai a boholy alapi hártáján túl a felhámsejtek hártájával vannak összenöve, s a zsírszemcséket, melyek a felhámsejtekben meggyűlnek, felszívódás alatt ezekből magukba vészik fel.

6. A zsír első útját képező e csatornamenetek a boholy tengelyében futó központi tápnya-ürrel egyenesen összenyílnak.

7. E központi boholyi tápanyaúr nem a szövetbe bevált falzat nélküli úr, mint azt többen állítják, hanem mint Recklinghausen kimutatta, a szövettől önálló eudothel sejthártyával határolt csatorna.

8. A zsír útja, mint élettanilag már régebben követeltetni látszott, s Eimer más úton bizonyítani törekedett, ily pokolkóval beivódott boholykészítményeken a véredényekkel határozottan összenyilni látszanak.

9. Az u. n. boholyszövet-magvak (stroma magvak) lapos s igen átlátszó testű felhámsejtekhez hasonló képleteknek magvai, melyek a zsírt vivő csatornamenet egyes hálóközeit bélelik ki.

10. A boholy felhámsejtek protoplasma nyúlványainak mozgását serkentő nyultagyi központ éti békánál a csüllödéd öböl központi vonalában s közvetlen az agyacs alatt van, míg a gerinczagi serkentő központ a karokhoz menő két idegfonat alatti gerinczagi részletben a 4—5 csigolya közben fekszik.

II.

1. A gerinczcsigolya közti duczok sejtjei mint már Arndt és Kölliker állították, egy, két vagy több nyulványuak; Arndttal a két nyulványuak szerintem a túlnyomólag előforduló alakok. Nyulványtalank ha vannak is, azok élettani szereppel nem bírnak, s vagy ébrényileg visszamaradt idegképző sejtek, vagy tönkre ment idegsejtek.

2. A Courvoisier-féle összekötő rostok nem léteznek.

3. A sejttest egynemű alapanyagba beágyazott kisebb-nagyobb fénylő szemcsékből s igen finom rostokból áll. E rostok az ideg tengely szálának sejtbe való betérési helyén sűrűen csoportosultak s magvakkal beszórttak. E finom rostozatok valószínűleg az u. n. spirál rostoknak kuszálmányai.

4. A sejttestben vegyszerekre fellépő s leírt apró hálózatok és spheroid testek műtermékek.

5. A sejtthez menő ideg tengely szála egyes esetekben, de ritkán követhető a sejttesten át a sejtmagig — mint azt az együttérzideg sejtteknél többen, a gerincz-csigolya közti dúcsejtteknél pedig Courvoisier, noha nem határozottan állítja, észlelte s Fraentzel határozottan leírja — sőt sikerült egyes esetekben azt a magcsáig is követnem.

6. Két esetben kutya gerinczcsigolya közti dúcsejtjein a sejt osztódás minden szakát észleltem.

III.

1. Ha az éti békatüdőt felhasítva s belső felületével fölfelé fordítva parafagyűrűre tűkkel vagy sündisznó tűskéivel jól kifeszítjük s így azt 10—15 perczig 2%-os pokolkó oldatban tartjuk, hogy azután 2%-os eczetsavban direct napfénynek tegyük ki: a benne futó véredények külső — s előbb, de a fémbeivódás után — lefejtett sima izomhártyája alatt

elterülő s sötét alapon egymással összeköttetésben álló világos csillag-alaku tereket látunk.

2. E terek, melyeknek szélesebb tágulataiban hosszúkas magvak láthatók, nem egyebek, mint a Recklinghausen által már más szervek kötanyagában leírt nedv-utak (Saftkanälchen).

3. E csillagos nedvutak nagyobbjainak hosszátmérője = 0.02 — 0.022 mm. — kisebbjeinek hosszátmérője = 0.010 — 0.014 mm. Az ily képletek nagyobb haránt-átmérője = 0.008 mm. kisebb haránt átmérője pedig = 0.004 — 0.006 közt ingadozik.

Az ezek közt létező sötét terek (hálóközök) = 0.016 — 0.02, a kisebbek pedig = 0.006 — 0.012 mm. közt ingadoznak.

4. Mint Recklinghausen állította már, hasonlóan észleltem, hogy a békátüdő edényei u. n. endothel hüvelylyel birnak.

IV.

Az idegállomány vizsgálatánál a királyvizet (Aqua Regia) használván, ezen, a szövetek vizsgálatára eddig még igénybe nem vett szerrel a következő eredményekre jutottam:

1. Higított, 4 részre 1 rész lepárolt vizet tartalmazó királyvizzel a központi idegállomány sejtjei a szétszedőtű igénybe vétele nélkül, egyszerű eljárás mellett izolálhatók, s a leghasználtabb festanyagok bármelyikével festhetők.

2. Az így izolált sejtek teste teljesen ép, s *Schultze* által leírt rostos szerkezete jól kivehető. Magja, magcsája s magcsácskája jól megkülönböztethető. Többszörösen elágazodó úgynevezett protoplasma nyúlványai, s az ezekből kiinduló finom elemi rostok (fibrillák) épségben megmaradnak. A sejt tengelyszálaga erősen fénylő, elágazódások nélküli egyenletes vastag szált képezve látható.

3. Királyvizzel kezelt velős hüvelyű idegcsovek tengelyszálagai, többé kevésbé változatlan állapotban, a velős hüvelyből hosszan kilógva mutatkoznak, s a mellett hogy tú segélyével egymástól könnyen elkülöníthetők, még a legkülönfélébb módon festhetők is.

4. Mivel pedig a már királyvizzel kezelt idegek velős hüvelyét és tengelyszálagát két külön színre is meg lehet festeni, másrésről: mivel királyvizzel kezelt más szövetek egy és ugyanazon, vagy kevert festanyaggal egészen más színre festhetők mint az idegek s ezek tengelyszálagai: hihető, hogy a királyvizet az idegvégződés tanulóvizsgálásánál is jó eredménnyel lehet használni.

5. Az ekként előállított készítmények, némi elővigyázat mellett, glicerinben hosszú időig változatlan állapotban eltarthatók.

Bírálatra adandó.

15. (3) Báró *Eötvös* Loránd: »Új módszer a capillaritási jelenetek észleletére« című előadást tartott.

Szokott módon bírálatra adandó.



A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ó J E.

Harmadik akadémiái ülés.

Az I. osztály első ülése.

1876. jan. 17-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnökele alatt.

17. (1) *Szász Károly* r. tag felolvassa *Imre Sándor* l. t. »Nyelvtörténelmi tanul-
ságok a nyelvújításra nézve« című értekezésének másodrésztét.

Az egész értekezésnek kivonata ez :

A tudományos nyomozások előre és hátra irányozódnak. A régi nyomozások hibáit keresik fel és javítják, más felől előre haladva tért foglalni, hódítani igyekeznek.

A múlt eredményeit újabb vizsgálat alá venni szükséges a nyelvújításra nézve is, mely nagy terjedésű munka volt s hibázhatott is nem keveset. E miatt szükséges e nagy változtatás pótolgatására s javítgatására irányzott munkálás, mely ezenkívül sürgetős is; mert kérdésben forog nyelvünk tudományos használhatósága, műszavaink helyessége stb. E dologhoz kíván szólni értekező, a nyelvek történetéből igyekeztén megállapítani, mennyiben találhatni nyomait a nyelvújításnak régibb és újabb nyelvekben, mennyire terjeszkedtek az írók e dologban a művelt nemzeteknél, érintvén egyszersmind, mily nézetek vezették a magyar nyelv régibb és újabb gyarapítóit.

I. Barbar népeknél a nyelv itt-ott szeszélyesen módosittatik. Erre nézve adatok *Müller M.*, *Sayce* stb. munkáikból. A görögöknél már Homér nyelvén egyéni alkotások jeleit találják *Bergh* és mások. Különösen ilyek nagy számát találjuk *Aeschylus*nál. Ennek összetett szavai sokfélék: kapcsoló, birtokos, meghatározó tárgyas összetételek. A tragikusok általában merészek. De a vigjátékiró *Aristophanes* sem kevesebbé. Pindarusnál szintén találnak néhány ujnak nézhető alkotást; Aristotelesnél keveset, Hyppocratesnél igen sok orvosi műszót, melyek utóbb és a mai időkig divatosak. Az archaismus és neologia sajátságosan jelentkez utóbbi időkben, az alexandriai nyelvészek korában. Erre czéloz *Luci-*

anus *Leviathanes-e*, mely egy régi s új szókat összezavarót gúnyol. A görög nyelv elkeresosodása, rendszerének megromlása s átalakulása szintén érdekes és tanulságos.

II. Római írók közül már a régiek új latin szókat csinálnak a görögök formájára vagy a nélkül is. Így *Plautus* és a jogtudósok. *Cicero* a philosophia műszavait alkotja (indolentia, beatitas stb.) *Seneca* folytatja ugyanazt. *Maecenas* szépitő phrasisokat alkot. Görög és külföldi civilizátorok Romában *Juvenalis* által megröva. Róma nyelvét sokan nem tudják. Keresztyén nyelvújítók jelszava, hogy lehet a szó nyelvtan szerint rossz, csak a ker. vallástan érdekének legyen megfelelő.

III. Az új nyelvekben is találkozunk nyelvújítás, önkényes alkotás, változtatás jeleivel. A németben például *Luther* által kevesbbé. Ő meglévő szólásokat s nyelvezetet használt fel bibliafordításában; a nyelvésinálás vadjá ellen maga tiltakozik. A XVII. század némely költője akarja tisztítani a nyelvet s e végre német szókat alkotni a költői, kivált mythologiai nevezetek helyébe. Sikeretlenül; mert az utóbbi idők nem fogadták el szavaikat. Későbbben is találkoznak puristák. Bölcselők, kiknek műveit ép az új szók nehezítették (*Hegel, Krause*, kivált az utóbbi); költők, kiknek több és jobban sikerült (*Goethe, Rückert* stb.)

A francziák XVI. századbeli írói közt *Montaigne-t* néhány összetett szaváért és átvett latin kifejezésért emlegetik. *Ronsard* francia szókat is alkot elég merészen (verve: verver, vervement, — fou: fouer, fouement stb.) E mellett ugyanez alkot szépités végett, közönséges szók helyébe, diszesb összetetteket (sommeil: charme-souci; vent: chasse-nue stb.) Ilyekre céleoz egy részben *Molière* »Précieuses ridicules-je.« *Baif* a latin superlativ végzetét akarja meghonosítani; *Du Bartas* némely szók első tagjainak ismétlése által erősebb jelentésűeket alkotna (pétiller: pépetiller; flotter: floflotter stb.). Mozgalmas időkben a népi alkot új szókat (*Huguenot*, *fusillade*, *guillotine* stb.). De az akadémia erősen örökodik; legjelesb íróik félénkek voltak új szók alkotásában.

Az angol nyelvnek első újítójául *Chaucert* tekintik. De csak francia szókat vett gyakorlatba, ilyet is keveset s másutt elszórva használta. *Shakespeare* vesz fel idegen szókat s használ még alakszókat is francziából szükség nélkül felvéve. Keveset alkotnak: csak átvesznek. Utóbbi időkben görög-latin képzőket alkalmaznak, angolszász eredetű s egyéb törzsekhez (suicism, truisim, altruism), majd hibásan alkotnak szókat, az értelem szabatosságára való tekintet nélkül. Ezek ellen némelyek tiltakoznak, mások közönyösen nyilatkoznak. Buzgólkodnak az eredeti német fajta szók használatáért s idegenek ellen; de kevés sikerrel. A sokszoros közlekedés, szellemi érintkezés vegyültté teszi a nyelvet, melynek legfőbb rendszerét, alapját tarthatják meg épségben.

IV. A magyar nyelv őseink polgárosodásával elegyedni kezd. A keresztyénedés sok idegen szót honosít meg, de nem kevésnek alkotására is alkalmas ad. A középkorban már jelei mutatkoznak szóképzésbeli igyekezetnek, tisztább magyar nyelvre vágyásnak. Innen: igazolat, szentelet, leletezet, ünneplet stb. továbbá: ezerlő, verstörlejtő stb.

magyarítások. A XVI. században néhány szónak péld. hómárok nevének merész alkotója *Erdösi*, ki új városnevek csinálását is javasolja. A XVII. elején *Molnár Albert*, nemcsak szép költői phrasisokat alakít, hanem erős gyanú lehet, hogy alkotott néhány szót is. Ilyeknek sejtetni: főveg tökélet (?) kórág, ácsúl, mentséges, negédség, növendékeny stb. szokat, Merész] az — i mn. képző alkalmazásában. *Rimainál* — *atlan etlen* gyakori alkalmazása. *Gyöngyösinél* sok merészség. Kivált *Geleji* alkot sokat. Utána *Medgyesi* és *Apáczai* kevesebbet. Ez utóbbi leginkább meglevő közneveket veszen fel műszókká. A XVIII században *L'uludi* régieket szed fel vagy tart meg, de újakat s épen rövidítetteket is találni nála (csenddel, csendetlen, izellet, gyapotlágú stb.). Majd *Molnár János* és *Dugonics*, azután a hírlapírók s kivált *Barczafalvi*. Ennek képtelen alkotásai elenyésztek; csak néhány maradt használatban a színtén nem törvényesen származott, de igen szükséges szókból. *Kazinczysz*óalkotásbeli főelve: a nyelv ideáljához közelítés, a miveltebb írók megegyezése. A *szokást* t. i. a nép szokását semminek tekinti. Utódainak tévedése ez elv miatt. Kazinczy tiltakozása a rossz szók ellen. Az utóbbi idők Kazinczy neve alatt működnek és gyöznek. A 40-es és előbbi évek merészsége; az utóbbiak hanyagsága.

V. Fentebbiekből megállapíthatni a nyelvújításnak, kivált *egyes* szók *szándékos* alkotásának jogos voltát. E joggal éltek mindenütt; él a magyar nép is. Ennél sok jelét találni a nyelvre reflectálásnak, szók módosításának stb. E jogot igazolhatni a nyelv származásának s fejlődésének természetéből. T. i. a nyelv csak egy ideig volt *természetes* vagy öntudatlanul alkalmazott és mivelte; utóbb emberi akarat és *conventio eszközévé* lett. *Whitney* szerint: *institutió*, melylyel szabadabban s a faj törvényei körében tetszés szerint bánik az ember. A nyelvújításnak nem voltak tettben ellenségei a mi költőink (*Kisfaludy Sándor*, *Csokonai*, *Versey* stb.); sőt a nyelvészek (*debreczeni gramm. szerzői*, *Beregszászy* stb.) sem.

A műszók nagy mennyiségben alkotása már természetellenesebb, mert nagyban történik, mintegy a természetes fejlődés bevárása nélkül. Sajnos kénytelenség volt ez, melytől jövőre óvakodnunk kell. Csak a purismus szükségese, az alkotott szók legnagyobb részének érthetősége, a beszéd szabatossága, az ismeretek ez által lett terjedése, az emelkedett nemzeti önérzet, nyugtathat meg bennünket.

A nép nem adhatott volna nekünk jó szokat, kivált műszokat. Bir ez alkotó tehetséggel, de csak az ismerete körébe esőkre nézve. Másrészt sok idegent átvész, sok szóképzőt eltéveszt. utánozni, majmolódni szeret. Így zavarta meg a képzők értelmét, átvett idegen képzői és képzésmódokat péld. a nagyítót (-ó) és kicsinyítőt, alkalmazván ez utóbbit ott is hol nem volt eredetileg: *hajdinában versike* stb.

Különösen nem adhatott volna pedig a nép nekünk műszokat. A műszók lassankénti szaporodása, fejlődése: elvontabb szólások. Ilyek alkotása régett finom megkülönböztetések és a képzők közül az elvontabb

vagy általánosabb jelentésűek váltak szükségessékké. Így alkották, önkénnyel az ásványok, vegytani dolgok neveit stb.

Arra is tarthatni valamit, hogy jeles elméjű embereink ujitottak; kik erősebben megérezték a szükségét, jogosabban is alkottak. Nagy emberek művében mindig van gyarlás; de jogosultságukat elvben kétségbe nem hozhatni. Szabadságot vettek maguknak a nép jogán, mely aesthesise érdekeihez képest néha önkényeskedik a nyelvvel. Példák. — Ha nem ujitnak, nem hajtják gyorsan, erélyesen végre ujitásukat, nyelvünk az utóbbi idők szükségeinek meg nem felelhet; elítélik, mint tudományokra, közigazgatásra stb. alkalmatlant. — Sok ember dolgává az ügy nem lehetett. A tudományhoz és nyelvhez, együtt és egyiránt, kevesen értettek; az ujitástól sokan iszonyodtak; a szükséges kedélyvel vagy érzéssel még kevesebben bírtak. — Tévedés a XVII. századbeliek nyelvét tenni az ujitott nyelvvel szemben. Más feladata, más jelleme annak és ennek. A XVII. század emberei, Pázmány és Molnár határozottan nyelvújítók lettek volna a mi századunkban.

A nyelvújítás tévedéseinek javítására első dolog az analogia. Ez biztos törvényekhez alkalmazást jelent. De a biztos törvények nem könnyen állapíthatók meg. A szóképzés analogiája is nehezen alkalmazható. Néha egy-két eset alkalmul szolgálhat s követhető. Másutt sok praecedent és régít sem szabad követni. A jelentés, a hangzat finom érzése kell ide, — és a valódi szükség megérzése. — Az analogia biztosabban alkalmazható a syntaxis körében; mert itt a törvények általánosságban s a nyelv fajtulajdonaitól erősebben függök.

A roszt szók üldözésében ilyen eljárás ajánlható:

1. Ki kell irtani a mondatok szerkesztésének hibáit.
2. Hibás összetetteket. Költőknél előfordulók, szépítőket (*gyapotlág* Faludinál, *kökemény* Amadénál stb.) türethőbbek.
3. A -i (-bai -rai stb.) képzéseket.

Különösebben szóképzésre nézve:

 - a) a felesleg valókat: állvány — állás, értesítvény — ítés stb.
 - b) a rosszul fordítottakat: hájdús, üdvteljes;
 - c) a szolgailag fordítottakat (l. b) beruházás, nedély stb.;
 - d) idegen képzősöket: -nok, -nök, -ancz, -encz stb.
 - e) szeszélyesen, értelem nélkül alkotottakat: tömkeleg stb.;
 - f) világos értelmű képzőkkel hibásan formáltakat: okmány, gazdász, festész stb.;
 - g) igitörzseket, melyek főnév gyanánt használtak: lob, gerj;
 - h) ily névtörzseket is: éd, telj stb.

Összetételben ezek türethőbbek; miután meggyőződhattunk, hogy sok esetben szereti, még a nép is, tisztán alkalmazni a név- vagy igitörzset (sebbel-lobbal, léh-vel, péh-vel; széle-hossza stb.)

i. Az -ány -ény, -ály, -ély, -ag, -eg stb., homályos eredetű és analogiátlan — legalább nem biztos analogiájú — képzők alkalmazását, multa nézve elengedhetjük. A szokás hatalmát kell számítnunk itt is, mint

társadalmi intézményeknél stb. Elvetnünk lehetséges őket; de hízagot hagynak maguk után, melyet ma kipótolnunk lehetetlen.

A roszak analogiáját *el kell ejtenünk*. Tettük ezt előbb s régebben is. A XV. s előbbi századok *-at -et*, a XVII. század *-talan -telen* képzőit, — a XV. század *számkivet-ét*, a népnél előforduló sok roszat: kiküszöböl, becsmérel stb. nem követjük. Ezt kell tennünk amazokkal is.

De elvben tilalmasnak mondani a nyelvujtást nem szabad. Az orthologia és neologia kibékülésétől függ a nyelv jövője.

18. (2) *Gyulai Pál* r. t. felolvassa *Szilágyi István* 1. t. »Kritikai adatok az 1825. évi országgyűlés nov. 2. és 3. napi tárgyalásai (a m. t. Akadémia megalapítása) történetéhez« című értekezését. *Fogarasi János* r. tag, a ki az 1825. országgyűlés nov. 2. és 3-án tartott ülésein jelen volt, részint helyreigazító, részint pótló megjegyzéseket tesz az értekezés némely pontjaira. Szász Károly r. tag indítványozza a Szilágyi István használati kéziratok lemásoltatását az Akadémia irattára számára, Greguss Ágost r. tag pedig az értekezésnek az Évkönyvekbe való felvételét.

Fogarasi János r. tag fölkéretik megjegyzéseinek írásban való beadására, hogy azok az Értesítőben közöltessenek. Szász Károly indítványa elfogadtatik, a Greguss Ágosté pedig az osztályértekezlethez utasítottatik az ügyrendi szabályok szerinti eljárás végett.

I. Igazgatósági ülés.

1876. jan. 23-án.

Nagyméltóságu gróf Ló nya y Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

1. Az 1875. november 7-iki ülés jegyzőkönyve, mely már hitelesítve van, Felolvasottnak vétetik.

2. Az Akadémia másodelnöke bemutatja a magyar földhitelintézet levelét, mely mellett a M. T. Akadémiának megküldetik e tudományos intézet zárszámadása, vagyonomérlege s nyereség és veszteség számlája, az alapítványok jelen állását feltüntető kimutatással és egyéb szokott mellékletekkel. Kéri a zárszámadást felülvizsgálás végett, szokás szerint, egy három tagból álló bizottságnak kiadatni. Ezzel kapcsolatban másodelnök jelentést tesz a M. T. Akadémia múlt évi bevételeiről és kiadásairól, egybevetvén a tényleges eredményeket az előiránnyal. Egyszersmind felvilágosító észrevételek kíséretében, előterjeszti az Akadémia 1876-ki költségvetési tervezetét.

1875-ben, mondá jelentésében a másodelnök, a bemutatott zárszámadás szerint a M. T. Akadémia

Bevétele volt 147,492 ft 28 kr.

Bevételre előirányoztatott 118,483 »

Tehát több vétetett be mint előirányoztatott 29,009 fttal.

Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a bevételek közt 13,758 frtnyi tétel fordul elő, a mely a székely kivándorlási alap részére tévedésből könyveztetett át az Akadémia saját tőkéből s most igazgatósági határozat következtében csak vissza-

térítettet, visszakönyveztetet és így újabb bevételt nem képezhet: ezen összeg levonásával voltaképen csak 15,251 ftra tehető a múlt év bevételi többlete.

Ezen 15,251 ftban van hagyomány	8,060 » —
adományok	744 » —
új alapítványok	7,000 » —

A bevételi előirányzat egyes tételeit tekintve: alapítványok kamataiból több folyt ugyan be, mint előirányozva volt, de a zárszámadás tetemes kamat hátralékot (17,137 ftot) mutat. E hátralékra nézve, meg kell jegyeznem, hogy már ez év (1876) elején befizettetett abból egy pár ezer ft s a többi hátralék érélyes behajtására is utasított általam a pénztár. Értékpapírok kamataiból is több jött be az előirányzott összegnél 1260 fttal, míg ellenben a házbér mintegy 1000 frtnyi csökkenést mutat, a mi onnan van, hogy egy bolt kiadatlan, s egy másik bolt, a mely ki volt adva, a könyvkiadó hivatal rendelkezésére adatott által.

Önyvek eladásából az előirányzott 2000 ft helyett csak 550 frtnyi bevétel van kimutatva. Ez összeg még a volt akadémiai könyvárústól, Eggenbergertől folyt be. Az Akadémia közelebb föllálitott könyvkiadó hivatala sokkal nagyobb eredményt mutathat már is. Csupán az olcsó könyvkiadó vállalat részére 12,111 frtnyi összeg vétetett be; az Akadémia rendes kiadványai után pedig, a mennyire a könyvkiadó hivatal előleges kimutatásából értesültem, részint készpénzben (1865 ft 26 kr.) részint könyvárusi kötelezettségekben (1800 ft körül), melyek folyó évi márczius végén egyenlítettnek ki, részint utánvétel mellett föladatott küldemények után (150 ft) mintegy 3815 ft 26 krt mutat az akadémiai könyvkereskedés 1875-ki forgalma.

A M. T. Akadémia tényleges kiadása volt 1875-ben	121,121 ft 28 kr.
Előirányoztatott a mondott évre	114,108 » — »
Tehát több adatott ki, mint előirányozva volt	7,013 » 28 krral
A múlt évi mérleg ezek szerint következő eredményt mutat:	
A tényleges bevétel volt	147,492 ft
A tényleges kiadás	121,121 »
	Fölösleg 26,371 »

Ezen fölösleg, a melyben azonban mint fennebb megjegyeztem, a székely alapra hibásan átírt s most az alap részéről az Akadémiának visszatérített 13758 ft is benn foglaltatik, épen elég volt az akadémiai palota építési költségei fejében 1875-re szűkséget 23239 ft 91 kr. fedezésére, úgy hogy az 1874-ben az építés végett fölvett adósságot közelebbi évben újabb adóssággal nem kellett szaporítani.

A mi a kiadások tételeit illeti: a nagyobb költségek földterítésére a következőket kell megjegyezni.

Személyes járandóságok czímen kiadatott 30654 ft holott csak 29348 ft volt előirányozva. A fizetésekben, különösen a könyvtárnoki személyzetnél tett némi változtatások mellett, főleg onnét ered a különbözet, mert Bálinth Gábor tiszteletdíja e cím alatt számoltatott el, holott mint nem rendes fizetés, az I. osztály dotációjában volt előirányozva.

Az összes Akadémiát illető kiadásoknál (mint az Almanach, Évkönyvek, Értesítők) tetemes tulkiadás csak az által kerületetett ki, hogy főtitkár úr az Értesítők nyomtatását, a t. Igazgató Tanács határozata következtében, az év második felében fölfüggesztette.

Jutalmakra kiadatott az előirányzott 3000 ft helyett 2502 ft.

Az I. osztály a részére engedélyezett 6410 ftból 3913 ftot költött el. Dotatiojában azonban, mint már érintém, Bálinth Gábor tiszteletdíja (700 ft) is befoglaltatott, mely más czimen fizetett ki.

A II. osztály 2700 ft kiadására nyert fölhatalmazást. Valóli kiadása volt 1578 ft 93 kr.

A III. osztály 3500 ftnyi dotatiojából 3388 ft 56 krt vett igénybe.

A bizottságok, a nemzetgazdasági bizottságon kívül, a mely nem találván szerkesztőt és kiadót a nemzetgazdasági folyóirat kiadására, a mult évben szünetelt : mind kimerítették évi dotatiojukat, sőt a matematikai és természettudományi bizottság 399 ftal többet költött

Az akadémiái épületek fentartása, (igazitások, fűtés, világítás, tisztogatás stb.) szintén 3000 ft, irodai szükségletekre 250 ft, ügyvédi, postai, szállítási stb. költségekre 500 ft s e három czim alatt összesen 3750 ft volt előirányozva. Kiadatott pedig e három czimen összesen 16,078 ft.

Ez összegből azonban levonandó 525 ftnyi tétel, mely a könyvtár számlájára lett volna irandó, s részben a könyvtár 1876-ki dotatioját fogja terhelni. Ügyvédi költségekre 500 ft helyett 823 ft utalványoztatott, részben az ügyvédnek az igazgatóság által helyben hagyott előterjesztése alapján. Tetemes összeget vett igénybe a közelebb mult évben a légszuszogasztás (1487 ft 91 kr) s a fűtésre szükséges fa és kőszén beszerzése (1638 ft) is, főleg azon okból, mivel a mult télen, sőt tavaszon is a képtári összes helyiségeket hosszas ideig erősen kellett fűtetni, hogy kiszárittassanak. Nagyobb összegeket vettek igénybe némely nagyobb igazítások is, mint például az új tető felrakása közben az épület többi részén tett rongálások kijavitása, a bemocskolt lépcsőház befestetése, s a palota tetején a zivatar által ledöntött balustrade egy részének új faragott kövekből helyre állítása, valamint a butorzat, szétrongyolott ablakfüggönyök és az udvar lesúlyedt és megrongált kövezetének kijavitása, valamint a könyvkiadó hivatal részére szükséges eszközök beszerzése s most az árviz elleni intézkedések stb.

Ezen, nagyrészen előre nem láthatott, kiadásokon kívül még több reudkivüli kiadás is terhelte az Akadémia pénztárát a közelebb mult évben. A nagy szótár bevégezése alkalmából vert érem 1083 ft 50 krba került ; a Rhédey siremlékének felállítása 76 ftba ; s a folyó és régi adótartozások czimén az előirányzott 500 ft helyett 4665 ftot 94 krt kellett fizetni s úgy hívé az elnökség és az Akadémia elegyes ülése, hogy tudományos intézetünk kegyeletos tartozást teljesít, midőn elhatározta, hogy legrégibb tagja és egy negyed századon át titkára temetési költségeihez szintén hozzájárul.

Az előadottak, úgy hiszem, kellőleg földerítik az okokat, a melyeknek tulajdoníthatni, hogy a tényleges kiadások a közelebb mult év folytán felülhaladták az előirányzatot, s hogy csak 7013 ftal haladták túl, más czimeken — sajnos hogy épen szellemi czélokra előirányzott tételeknél — történt megtakarításoknak köszönhetően

A mi már a folyó 1876. év költségvetését illeti: a bevételeket és kiadásokat következőleg vélem előirányzandóknak.

A M. T. Akadémia költségvetése az 1876-ik évre.

A. Bevétel.

	frt.	kr.	frt.	kr.
I. Alapítványok kamatai	21,284	—	—	—
II. Értékpapírok után	25,000	—	—	—
III. Házbér	37,600	—	—	—
IV. Könyvek eladásából	3,000	—	86,884	—
V. Az állam részéről:				
a) Történelmi források és emlékek kiadására	15,000	—	—	—
b) Történelmi műemlékek kiadására . .	5,000	—	—	—
c) A mathem. és természettudományi bizottságnak országos értékű kutatásokra . .	5,000	—	—	—
d) A könyvtár gyarapítására	5,000	—	30,000	—
VI. Fogarasi János r. tagtól Bálinth Gábor tiszteletdíjához	—	—	500	—
VII. Az akadémiai olvasó körtől	—	—	1,000	—
Összesen			118,384	—

B. Kiadások.

	frt.	kr.	frt.	kr.
I. Személyes járandóságok:				
a) Rendes tagoknak	6,930	—	—	—
b) Főbb tisztviselőknek	5,810	—	—	—
c) A többi tisztviselőknek	9,940	—	—	—
d) Szolgák fizetése	4,368	—	—	—
» ruha illetménye	984	—	28,032	—
II. Az összes Akadémiát illető kiadások (Almanach, Évkönyvek, Értesítők stb.) . .	—	—	10,000	—
III. Jutalmakra az akad. pénztárból	—	—	5,760	—
IV. Budapesti Szemle segélyezésére	—	—	2,200	—
V. A tudományos folyóiratok repertoriumára .	—	—	1,500	—
VI. Az osztályok kiadásaira:				
a) Az első osztálynak:				
Corpus poetarum				
Nyelvtörténeti szótár				
Magyar-úgor szótár				
Nyelvmélekek tára				
Kazáni tatárnyelv				
Magyar szótári adalékok				
Bálinth Gábor tiszteletdíja	5,000	—	—	—

b) A II. osztálynak :			
Knauz : Kortani kézikönyv			
György Endre : Különbözeti árszabály			
Helmer Ágoston : Bonfin jellemzése című			
munkák költségeire	1,870	—	—
c) A III. osztálynak :			
Csanády : A must és bor			
Petzval : Csillagászat			
Koch : Visegrád vidéke geológiája című			
munkák kiadására	1,700	—	8,570
VII. Az állandó bizottságoknak :			
a) A könyvkiadó bizottságnak	6,000	—	—
b) A történelmi bizottságnak	15,000	—	—
c) Az Archaeologiai bizottságnak	5,000	—	—
d) A math. és term. tudom. bizottságnak	5,000	—	—
e) A nyelvtudom. bizottságnak :			
aa) Közlemények	1,800	—	—
bb) A Nyelvőr segélyezése	1,500	—	34,300
VIII. A könyvtár gyarapítására (levonva a már az ez évi dotatióra előlegezett 460 ftot)	—	—	4,540
IX. Az akadémiai épületek fentartására (fűtés, világítás, tisztogatás, igazítások) stb.	—	—	6,000
X. Ügyvédi, irodai, postai stb. kiadásokra	—	—	750
XI. Kamatok fejében :			
a) A magyar földhitelintézetnek	4,000	—	—
b) Az első magyar biztosító társulatnak	2,400	—	—
c) Az Akadémia által kezelt külön alapoknak	3,800	—	10,200
XII. Adó a folyó 1876. évre	—	—	3,000
XIII. Rendkívüli kiadásokra	—	—	3,000
Összesen			117,852

E költségvetés részleteit illetőleg, mindenek előtt a bevételekre nézve megjegyzem, hogy az alapítványok és értékpapírok kamatai az 1875-i tényleges eredmény alapján vétettek föl a költségvetésbe, s hogy a tényleg befolyt jövedelem alapján előirányoztatott a házbérből várható bevétel is. A könyvek eladásából, miután könyvkiadó hivatalunk a könyvárusokkal a leszámolást pontosan meg fogja tenni, miutlhogy azon 1800 ft körül levő követeléseinkhez, a melyekről fentebb szólottam, s a melyek mint mondtam, a folyó év tavaszán egyenlítettnek ki, még az Eggenberger-féle könyvkereskedés számadásának kiegyenlítése után is várható egy-két ezer forint, az újabb eladások nélkül is be kell folynia az előirányzott 3000 ftnak.

Az állam részéről a történelmi, math. és természettudományi bizottságok részére, valamint a könyvtár gyarapítására a mult évben megszavazott összegek az állam folyó évi budget törvényében is benn foglaltnak ; s teljes okunk van reményleni, hogy a t. Igazgató Tanács fölterjesztésére, a vallás és közoktatási miniszter ur a

műemlékek fentartására és kiadására nyert dotatiojából ez évben is utalványozni fogja az archaeologiai bizottság részére azon összeget, a melyet műemlékek kiadására, a nevezett bizottság rendelkezésére, már több éven át utalványozott.

Kérem a t. Igazgatóságot, hogy ez iránt a vallás és közoktatási miniszter urhoz már ez ülésből méltóztassék elhatározni a fölterjesztést.

Ugy hiszem, ez évben is találkozik a t. Igazgatóság helyeslésével az az eljárásom, hogy a kamat hátralékból beveendő és az újabb adományokból, hagyományokból stb. várható összegeket nem vettem be azon jövedelmek közé, a melyek az Akadémia rendes évi kiadásainak fedezésére előirányozandók. Az érintett bevételek ugyan is jobb körülmények közt is tőkésítendők, a jelen viszonyok között pedig, a kiadásoknál netalán megtakarítható összegekkel együtt, az Akadémia tartozásainak förllesztésére fordítandók.

A kiadások közt mindenek előtt feltűnik, hogy a személyes járandóságok czimén 2600 fttal kevesebb van fölvéve a költségvetésbe (28,032 ft.) mint a mult évben valósággal kiadatott (30,654), noha időközben a személyes járandóságok összegét a könyvtári személyzet fizetésének rendezése növelte, s jelenleg is Lajos könyvkiadó hivatali szolgálja részére, ki eddig havonként csak 25 fto kapott, havonként 5 ftnyi bérjavítás hozatik javaslatba. Három körülmény okozza a főösszeg csökkenését. Először a Bálint Gábor tiszteletdíja e rovatból, mely az állandó fizetéseket foglalja magában, s mely ez okból e helyen hibásan vétetett számadásba, áttétetett a nyelvtudományi osztály költségvetésébe. Másodszor egy rendes tagi fizetés ez év végén megszűnt, s ugy hiszem, nem vehető rossz néven, ha utalványozása ez évben, a midőn az Akadémia szellemi munkássága folytatására kívánt kiadások is korlátozást szenvednek, elmarad. A t. Igazgató Tanács az Alapszabályok szerint ily intézkedésre jogosítva van. Harmadszor nem csupán gazdálkodási szempont kívánja, hogy a bizottsági előadók évi tiszteletdíja, a mint egy két bizottságnál eddig is szokásban volt, a bizottságok dotatiojára utasíttassék. A bizottsági előadók évi tiszteletdíja ugyan is nem rendes fizetés, hanem az előadói tiszttel járó szerkesztés és egyéb munkák után stb. adott tiszteletdíj, mely azon esetben, ha a bizottság nem működik, a mint a nemzetgazdasági és statisztikai bizottságnál láttuk, nem is adatik ki. Eddig ezen tiszteletdíjak is a rendes fizetések közt vétetvén számadásba, e hibás eljárásból az Akadémiára még az a teler is járult, hogy e tiszteletdíjak után is jövedelmi adót kellett fizetni.

Ha a t. Igazgatóság helyesli, hogy a tiszteletdíjak ezentul az illető bizottságok terhére utalványoztassanak, ezen határozatról mind a bizottságok, mind a M. Földhitelintézet pénzügyi osztálya értesítendők.

Az összes Akadémiát illető kiadásokra, mint az Almanach, Évkönyvek, Értesítők stb. a mult évben 8000 ft volt előirányozva, de az év vége felé már ki levén mérítve az összeg, föl kellett függeszteni az Értesítők nyomtatását, s a már teljesített munkákért 1867 ft 48 kr. maradt által a folyó év terhére. Főtitkár ur számítása, szerint, tekintettel az osztályi Értekezések ivermek a három utolsó évi átlag szerint fölvett számára, az összes Akadémiát illető kiadások czimén a folyó évre legalább 9403 ft 52 kr. s a mult évről fennmaradt 1867 ft 48 krnyi tartozást is hozzá számítva, 11,271 ft volna előirányozandó. A költségvetésbe ez összeg helyett kerek számmal 10,000 ft van fölvéve. Meg vagyok győződve, hogy ezen összeg elég is, ha szem előtt tartatik az Ügyrend azon rendelete, a mely az Értekezések czimén felveendő munkák

terjedelmét öt ívre szabja meg, s a melynek szem előtt tartására a t. Igazgatóság az osztályokat már figyelmeztette.

A folyó évben kiadandó jutalmak, ha a pályázást minden tételnél siker kószoruzza, 5700 ft erejéig veszik igénybe az Akadémia pénztárát. Ezen összegben nem foglaltatnak azon jutalomdíjak, a melyek Horváth Mihály és Fraknói Vilmos r. tagok, s Horváth Boldizsár és Korizmicz László t. tagok s az első hazai pesti takarékpénztár által, valamint a herczeg Czartoryszki-díjból fedeztetnek, összesen véve ugyan is akadémiái jutalmakra 1290 db. arany és 4400 ft van ez évben kitűzve.

A tudományos folyóiratok Repertoriumára a II. osztály 1200 ftot, a III. osztály pedig 2800 frtot, összesen 4000 ftot kértek a költségvetésbe fölvételni. Ugy hiszem nincs rendén, hogy akkor, midőn a tagok tudományos értekezéseinek kiadására szükséges összegek is leszállítandók, Repertorium kiadására egy évben 4000 ft vagyis nagyobb összeg fordíttassék, mint a II. és III. osztály minden egyéb összes kiadásaira. Részemről tehát indokoltnak vélem a Repertorium költségvetését az osztályok költségvetéséből kivenni és elhatároztatni, hogy e munka az osztályok befolyásával ugyan, de azon külön bizottság által adassék ki, a melyet e mű előkészítésével és kiadásával az Akadémia megbizott, tudtul adatván a bizottságnak, hogy a Repertorium kiadására a költségvetésbe fölvett 1500 ftnál többet évenként nem fordíthat.

A mi az osztályok költségvetéseit illeti :

Az I. osztály összesen 6464 ftot kíván, többnyire oly munkák kiadására, a melyek már mult évi költségvetésében fel voltak véve. Ujabb mű csupán Kámory Sámuel »Magyar szótári adalékai.« Oly gyűjtemény, mely se a nagy szótár pótkötevébe be nem illeszthető, se a történeti szótárba, mert leginkább ujabb írókból szedett mondatok szótári rendben, némely szónak különböző vagy árnyalati jelentéseire vetnek világot. Becses adalék, részint egy leendő synonym szótárhoz, részint pedig világot vet a szóvonzati finomságokra. Így állván a dolog, csak azon kényszerűség következtében, hogy a kiadások és bevételek egyensúlyba hozása leszállítások nélkül nem eszközölhető, kell javaslatba hoznom, hogy az I. osztály által kért 6464 ft helyett kerek számmal 5000ftban állapíttassék meg, az osztályra bízván annak meghatározása, miként véli ez összeget azon kiadások közt, a melyek előírányzatában foglaltatnak, megosztani, illetőleg a törlést megtakarítani.

A II. osztály Knauz kortani kézikönyve, György Endre »A különbözeti árszabályok« című jutalmazott műve, és Helmár Ágost »Bonfin jellemzése« szintén jutalmazott mű kiadására kér 1870 ftot. Ez összeg a költségvetésbe fel van véve. A Repertoriumról, melyre az osztály külön dotatiót kért, már fennebb szólottam. Ezen kívül Jakab Elek levelező tag székfoglaló értekezése nyomtatási költségeire is 560 frtot kér az osztály megajánlatni, minthogy ez értekezés, az értekezések szabályszerű 5 ívnyi tartalmát meg annyival, azaz 5 ívvel meghaladja. Ugy hiszem, a t. Igazgatóság ragaszkodni fog csak nem rég hozott határozatához, mely az osztályokat az értekezések meghatározott terjedelmének szem előtt tartására utasította, s az osztályt fel fogja hívni, hogy a kérdéses értekezés, mint nagyobb önálló munka, kiadása iránt mondjon véleményt.

A III. osztály »A must és bor« című pályamű, s Kochtól »Visegrád vidéke geológiája« kiadására, s Petzval r. tagnak már megjelent »Csillagászat«-a hátralevő költségeire kíván 1700 ftot engedélyzetni. Ez összeg föl van véve költségvetésébe. Midőn azonban az egyensúly biztosítása az Akadémia folyó évi kiadásai és

bevételei közt csak a tudományos czélokra igényelt összegeknek tizezer fttal leszállítása által volt eszközölhető : ugy hiszem minden egyéb indok fölösleges arra nézve, hogy a Természettudományi társulat által egy állat- és növénytani szaklap segélyezésére kért 1000 ftd nem vétethetett föl a költségvetésbe.

Az állandó bizottságok költségvetése a mult évihez képest csak két változást mutat.

A könyvkiadó bizottság költségvetése 2000 ftnyi leszállítást mutat, holott e bizottság ez évben nagy munkásságot fejt ki. A leszállítást egyedül a kényszerűség indokolja, a melyet épen érintettem ; s ez évben csupán az a körülmény teszi lehetővé, hogy e bizottságnak, mult évi előfizetési összegeiből is, áll némi maradvány rendelkezésére, s rendelkezésére áll, többszöri határozat értelmében, a Hölgylapítvány maradványa is.

A másik változás, melyet jelezni kell a bizottságok költségvetésében, hogy a nemzetgazdasági és statistikai bizottság czimén ez évre nincsen bizonyos összeg előirányozva. Oka ennek az, hogy e bizottság jelenleg nem működik. Meg vagyok azonban győződve, hogy ha az Akadémia ez év folytán a nemzetgazdasági folyóirat fölüjtitása iránt intézkedik : eddigi dotatiója a t. Igazgatóság részéről bármikor folyóvá tétetik.

Az Akadémia dologi kiadásai a valódi szükségletnek megfelelőleg, nagyobb összegekben vannak előirányozva, mint a mult évben voltak.

Az akadémiái épületek fentartására a gondnok által készített részletes előirányzat 6400 ftd hoz javaslatba. A költségvetésbe, miután a gondnok által készített előirányzat egyes tételeinél megtakarítás eszközölhető, kerekszámban 6000 ftd vétetett föl.

Az Akadémia folyó évi adó fejében fizetett a mult évben bérlháza után 1914 ftd 23 krt., palotája után 567 ftd 77 krt., s a rendes tisztí és segédszemélyzet fizetése után 483 ftd 75 krt, vagyis összesen 2965 ftd 75 krt. Ugy hiszem a jövedelmi adóptlék behozása kellőleg igazolja, ha e czimén, mindamellett hogy a 4%, személykereseti adó megszűnik, legalább 3000 ftd irányoztatik elő a folyó évre.

A rendkívüli költségére fölvett 3000 ftd valószínűleg Ybl építész urnak a mult évi építkezések után járó tiszteletdíja teljesen igénybe veszi.

A mondottak szerint következőleg áll az Akadémia 1876-diki költségvetésének mérlege :

Bevételre előirányoztatik	118,384 ft.
Kiadásokra	117,852 ft.
Marad fölösleg	532 »

Oly csekély maradvány, mely bizonyára az évenként előforduló előre nem látható költségek fedezésére sem elegendő.

Hogy a kamathátalékból befolyó összegek, valamint a hagyományok, adományok és újabb alapítványok is minden esetben tökécsítendők, s mig az Akadémia adósságai, a melyeket az építésre fölvett, nem törlesztettek, azok törlesztésére fordítandók, már femebb érintém, s itt kérem e javaslatra a t. Igazgatóság jóváhagyó határozatát.

A jelen elnöki előterjesztés első részére vonatkozólag határoztatott, hogy a magyar földhitelintézet által beadott 1875-i zárszámadási, vagyonmérleg és összes számadási iratok tétessenek át a gr. Cziráky János, gr. Károlyi György és Szögyény László igazgató tag urakból álló hármash bizottsághoz megvizsgálás s az intézet illető

könyveivel összehasonlítás végett; miről a magyar földhitelintézet is, jelen végzés kivonatában, értesítendő lészen.

Egyébiránt az előterjesztésnek a mult 1875-ik évi zárszámadást részletesen felvilágosító s az előirányzott összegekkel tételenként összehasonlító része, helyeselve tudomásul vétetvén: különösen a Toldy Ferencz temetési költségeihez való hozzájárulás iránt, melyet az elnökség akadémiai határozatból teljesített, kifejezi az Igazgató Tanács utólagos beleegyezését.

Ugyanazon előterjesztés második részét illetőleg, mely az 1876-ki bevételek és kiadások előirányzatát kíséri, az Igazgatóság elfogadja az abban tett javaslatokat, és ezek alapján elhatározza

a) hogy a vallás és közoktatási miniszter urhoz, az archaeologiai bizottság részére országos alapból nyujtandó 5000 ft segély iránt, az Igazgatóság nevében felterjesztés tétessék;

b) hogy a jobb körülmények között tőkésítésre szánt adományok, hagyományok stb. ne a rendes kiadásokra, hanem adósság törlesztésére fordítottassanak;

c) hogy Lajos László szolga havi fizetése 25 forintról 30-ra emeltessék;

d) hogy a megürült 525 ft fizetéses rendes tagi hely ez idő szerint betöltetlen maradjon;

e) hogy a bizottsági előadók fizetései az illető bizottságok budgeteibe tétessenek át, és ott számoltassanak el.

f) A repertorium bizottság értesítendő, hogy a felvett 1500 ftnál többet évenként e munkára fordítani nem lehet;

g) Az I. osztály költsége 5000 ftban állapíttatván meg, az osztályra bízatik annak meghatározása, mikép akarja ezt a költségvetésében kijelölt munkák között felosztani.

h) A II. osztály által Jakab Elek székfoglaló értekezése kiadására kért 560 ft főlöslég költség nem vehető fel a költségvetésbe; hanem az osztály felhivatik, hogy a kérdéses értekezés, mint önállólag kiadandó nagyobb munka iránt, a rendes bírálat alapján, mondjon véleményt.

i) Egyébiránt megjegyeztetik, hogy az osztályoknak a költségvetésükbe felvett egyes tételekre nézve nem adatik ugyan szabad virement: de ha valamely fölvelt munka év folytán el nem készülhetvén, annak költségét más munkára akarnák fordítani, ezt az Igazgatóságtól időközben is kérhetik.

k) A III. osztály, melynek egyéb költségei fölvetettek, értesítendő, hogy a Természettudományi Társulat által egy szaklap segélyezésére kért 1000 forintot, az Akadémia jelen pénzvizonyai közt, az Igazgató Tanács nem veheti fel a költségvetésbe.

l) A nemzetgazdasági bizottság dotatiója ez idő szerint elmaradván, ha netalán folyó iratát év közben föléleszthetné, az Igazgató Tanács, a lehetőséghez képest, segélyt nyújt.

m) Ybl Miklós építész úr tiszteletdíja 3000 ftban állapíttatván meg, ennek kifizetése a rendkívüli kiadások rovatára utaltatik.

Ezek után a bemutatott költségvetés, minden egyes tételére nézve helyben hagyatván, egy-egy példányban a magyar földhitelintézetnek és az elnökségnek kiadatni, — illető tételei és pontjai pedig az osztályokkal és bizottságokkal kivonatilag közölni rendeltettek.

3. Gr. Cziraky János úrnak mint a Kazinczy-birtok számadásai felülvizsgálására kinevezett bizottság elnöke szóval jelenti, hogy a bizottság az 1873. és 1874-ki számadásokat, az ügyész észrevételei, illetőleg ellenészrevételeivel együtt, megvizsgálta ugyan, de mivel szükségesnek látta az utóbbiakat a számadó Mezőssy Menyhérttel közleni, végjelentését csak ennek válasza után nyújthatja be.

Tudomásul vétetett.

4. Bogyó Becske Olga Kazinczy-utód a Kazinczy-alapból ez évre is kéri az előbbi években kijárt 100 frt segélyt.

Mintán a Kazinczy-pénzalap az építési költségek által már csaknem egészen fölemésztetett, a birtok jövedelme pedig az épület fentartására s a kert létesítésére és jó karban tartására is alig elegendő, az Igazgató Tanács kényszerítve van az utódoknak nyújtott segélyezéseket teljesen megszüntetni; ez egyszer azonban és utoljára a kért 100 frtot a s.-a.-új helyi takarékpénztárban levő pénzből Mezőssy Menyhért úr által kifizetésre utalványozza.

5. Mailáth György igazgató tanács úrnak mint a ki az 1875. nov. 7-én tartott igazgatósági ülés 43. sz. végzése által felkérve az akadémiai ügyésznek azon javaslata felett, hogy a hagyományok biztosítása körül oly igazságügyi miniszeri pótrendelet vagy novelláris törvény eszközzésére lépjen fel az Akadémia, mely szerint a hazai bíróságok az osztrák ptkönyv 437. és 688. §§-ban foglaltakhoz hasonló eljárásra utasíthatnának — a speciális esetek megvizsgálása mellett véleményt mondani; szóval azon véleményét terjeszti elő: hogy ily lépést az Akadémia részéről célravezetőnek nem vél, minthogy miniszeri pótrendelet által az eddigi törvényes eljárást megváltoztatni nem lehet; törvény által lehetne, de nem valószínű, hogy a törvényhozás csupán ez egyet novelláris változtatásnak alávetni hajlandó volna, hanem ezt más rokon kérdésekkel és csak évek múlva eszközölné. A mi a fenförgő specialis eseteket illeti, ezekre nézve szintén előadja véleményét, melynek alapján

Akadémiai ügyész a jelentés 5. 6. 7. pontjaira nézve utasíttatik, hogy a mennyiben a hagyatéki eljárás még teljesen befejezve nem volna, a hagyatéki bíró előtt az Akadémia örökösödési igényét bejelenteni, és a mennyiben ez jogosnak ismertetnék el, annak előleges biztosítására nézve a hagyatéki bíró végzését kieszközölni ügyekezék, mely azután a telekkönyvi bejegyzésnek biztos alapjául szolgáland; a mennyiben pedig a hagyatéki eljárás már teljesen befejeztetett volna, az örökösök ellen intézendő rendes per útján szorgolja az Akadémia örökségi igényeinek biztosítását.

Az Edd-alapítvány ügyében utasíttatik az akadémiai ügyész, hogy saját beadott javaslata szerint az egész hagyaték zár alá vételét szorgalmazza.

6) A főtitkár bejelenti Toldy Ferencz igazgató tagnak múlt évi decz. 10-én és b. Kemény Zsigmond igazgató tagnak szintén decz. 22-én történt gyászos elhunytát. Mindkettő fájdalommal vétetett tudomásul.

7) A főtitkár bemutatja Felső-Vadászon elhunyt Stumpf Antal végrendeletének kivonatát, 50 ft hagyományról, az Akadémia részére.

Áttétetik az Akadémia ügyészéhez, egyidejűleg a m. földhitelintézet is értesítettvén.

8) Ugyanaz bemutatja az utólag érkezett törvényszéki tudósítást, néhai Gróhovsky György már bejelentett 200 ft hagyatékáról.

Tudomásul szolgál.

9) Ugyanaz jelenti, hogy néhai Vogel Antalné sz. Schwachhoffer Sarolta örökösei 200 fíot ajánlván fel az Akadémia tókéjére : az elnökség öket s a m. földhítelintézet pénzügyi osztályát, a befizetés iránt, utasította.

Tudomásul vétetik.

10) Hinka József ügyész bemutatja az Akadémia 1875. évi jogügyei vezetésében felmerült költségei jegyzékét (659 ft 92 kr. összegben) kegyes utalványozás végett.

Áttétetik az 1875-ki számadások megvizsgálására kiküldött bizottsághoz, véleményadás végett.

11. Özvegy gr. Teleki Sándorné, ugysis mint kiskoru gyermekei t. és t. gyám-anya, folyamodik a pomázi 314. sz. telekjönyvben felvett nemesi birtokukból elcsereált birtokrészeket lejegyzéséhez szükséges engedély megadása iránt.

Véleményre áttétetik akadémiai ügyész urhoz, azon hozzáadással, hogy igenlő vélemény esetében az engedélyokmány fogalmazott szövegét is terjeszse az akad. elnökség elé.

12. Olvastatott Hinka József akadémiai ügyész véleményes jelentése néh. özvegy Marton Jánosné szül. Csernyus Katalin hagyatéki gondnoka dr. Balogh Sándor ügyvéd mellékelt kérvénye tárgyában ; mely ügyészi vélemény szerint kiderül, hogy az Akadémia kamatkövetelése és megállapított költségei fedezésére a hagyaték még mindig elegendő alappal rendelkezik, ugy hogy azokról nem szükséges az Akadémiának lemondani ; legfeljebb a felhozott mostoha körülmények tekintetéből függesztheti az Akadémia egy időre a végrehajtási árverést.

Az ügyészi vélemény helyeseltetvén, belátása szerint, az Akadémia károsolása nélkül, függeszse fel vagy folytassa a végrehajtást.

Negyedik akadémiai ülés.

A II. osztály második ülése.

1876. január 24-kén.

H o r v á t h M i h á l y, r. t. osztály elnök elnöklete alatt.

20, (1) *Szilágyi Sándor* r. t. felolvassa ily czimű értekezését »Nádasdy Tamás első követsége Erdélybe 1541.« Kivonata ez :

János király ellen, uralkodása utolsó éveiben az erdélyi vajdák Mayláth és Balassa Imre pártot ütöttek. Arval a szablyával, melylyel mint vajda Dózsát meggyőzte, indult ellene s azzal az ügyességgel, melylyel a pórlázadást leverte, fojtotta el a vajdák fölkelését is. Azonban halála új reményekre ébreszté a vajdákat s mihelyt a helytartók és tanácsurak kivitték meghalt uruk tetemeit, ismét fölkeltek, Bornemisza Boldizsárt mint ország kapitányát bizván meg az ügyek vezetésével.

Mayláth, a Nádasdy Tamás sógora, s Fogarasföld örökös ura, egy tehetséges de nagyravágyó férfi, felhasználta a király tanácsosai s helytartói távozását, s összehívta a rendeket Segesváriba, hol ezek őt és Ba-

lassa Imrét ország-kapitányává választák. De Mayláth azon törte a fejét, hogy fejedelemmé legyen s egy Balival egy török szándzsák béggel »practicálni« kezdett. Egy csapat jött az országba, úgy látszik a Kucsuk embere, s a Berethalomban tartott országgyűlésen egyenesen azt követelte, hogy Mayláthot válaszszaak fejedelemmé. Ez annyi lett volna, mint nyílt elszakadás Magyarországtól s a rendek erre nem voltak hajlandók és öt hónapi határidőt kértek.

Az erdélyiek ennek folytán Harinai Farkast Ferdinándhoz s Veszszödy Lázárt a portára küldék. Harinait Ferdinánd Bécsűjhelyen nagy szivességgel fogadta, és sok ígérettel bocsátotta haza, többi közt, hogy várják be azon hadjáratnak eredményét, melyet Buda visszavételére küldött Fels Leonard vezérlete alatt, várják be hozzájuk küldendő követeit s ne adjanak hitelt a töröknek.

Azonban ez alatt jött jelentés Ferdinándhoz a szászoktól, hogy Mayláth maga akar fejedelem lenni, s Balassa Imrétől Ferdinándhoz és Felshez, hogy ő meghasonlott Mayláthtal, mert ez a maga kezére dolgozik, saját czéljait kergeti, s Ferdinánd ismét irt Erdélybe, követeire utalva, kik bizonynyal ki fogják a dolgot egyenliteni.

A kirendelt négy követ közül azonban csak kettő indult el. Nádasdy Tamás és Balassa Zsigmond az Imre testvére. Balassa Zsigmond egy lovassal előre bement, de Nádasdy a Ferdinánd nagy aggodalmára mindig késett. Midőn azonban a dolgok rosra fordultak s Fels kudarczczal szaladt el Buda alól, Nádasdy némi lovas csapattal besietett: 1540 nov. végén érkezett meg s mindent felfordulva talált. Balassa és Mayláth már csaknem nyílt harczzban voltak egymás ellen, sőt az első, mint maga mondá, csak színleg ki is egyezett a királyné kapitányával Bornemiszzával, s egyezkedett a királyné követével Bebekkel.

Nádasdy azzal a tapintattal, mely minden dologban sajátja volt, megfordította az ügyek állását. Fels kudarczza daczára tudott pártot teremteni Ferdinándnak a tiszai részekben, rávette a moldvai vajdát Istvánt, hogy hódoló követeket küldjön Bécsbe, kibékéltette Balassa Imrét és Mayláthot, ez utóbbit meggyerte Ferdinándnak, rábirván, hogy nagyravágyó terveivel hagyjon fel s végre mi legnagyobb volt, rávette az erdélyieket is, hogy hódoljanak meg Ferdinándnak azon feltétel alatt, hogy kiállítják a hódolati okmányt, mely mind addig maradjon Mayláth kezében, míg ez védelmükre a kikötött számu hadakat Erdélybe nem küldi, hogy ezen hadak a király zsoldján éljenek, hogy a főhivatalokra csak hazafiakat emel s hivei megjutalmazásáról gondoskodik.

E feltételeket Gerendy vitte fel Bécsbe, hova Nádasdy is visszautazott. Ferdinánd még 1541 januar 25-én megerősítette azokat, de gyakorlati eredménye nem lett: mert Nádasdy távozása után a királyné pártja újra felemelt fejét. Más csapás is érte a Ferdinánd ügyét: Istvánt a moldvai vajdát, ki Ferdinándnak hasonlag küldött hódoló követeket, saját alattvalói meggyilkolák, meg Sándort is ennek utódját s Péter egy hú törökpárti nyerte el a vajdaságot. S végre a Buda ellen indított hadjárat épen olyan kudarczczal végződött mint a mult évi.

E fordulatokra Mayláth ismét ingadozni kezdett a hűségben: de már a török sem bizott benne, Péter és Kucsuk Bali hég beütöttek Erdélybe, kicsalták Mayláthot Fogarasból, elfogták s kötözve a portára küldték, hol a jedikuba zárták. Itt maradt tiz éven át egész haláláig.

Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

21. (5) *Henszlmann Imre* r. t. előadja »A magyar zománczról« szülő értekezését.

22. (6) Osztálytitkár jelenti, hogy *Kibáry Ferencz* egyetemi magántanár »Tiberius és Tacitus« czimű értekezését az osztály egyik ülésén személyesen felolvasni ohaítván, az osztályértekezlet által kiküldött bírálók az erre vonatkozó engedély megadását javasolják.

Az osztály ajánlólag az összes ülés elé terjeszti.

23. (7) Osztálytitkár jelentést tett a Történelmi Bizottság 1876-ik évi költségvetésébe kiadás végett felvett munkákról.

Rendkívüli elegyes ülés.

1876. január 29-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur
elnöklése alatt.

1. Elnök gr. Lónyay Menyhért úr megnyitván az ülést, ekképen szólott: »Tisztelt Akadémia! A mély fájdalom érzetétől áthatva, jelentem a t. Akadémiának, nemzetünk legnagyobb fia, Akadémiánk igazgató és tiszteleti tagja DEÁK FERENCZNEK tegnap, e hó 28-án, az éjjeli órákban történt elhunytát.

A nagy és mély fájdalom nem talál szavakat érzésének kifejezésére. Így vagyunk a jelen pillanatban mindnyájan. Ezt érzem én is, midőn a szenvedett nagy veszteség tudata áll előttem. Bocsánatot kérek tehát, hogy oly rövid szavakban említém azon nagy férfit kimultát, kinek nagy tetteit a történetírás fogja dicsőíteni, kinek magasztos jelleme követendő dicső példaként fog az utókor előtt nemzedékről nemzedékre ragyogni. Mi most csak azt érezzük, hogy pótolhatatlan veszteséget szenvedtünk, elvesztve azt, ki hazánk történetének vele együtt élt korszakában s annak legnevezetesebb eseményei közt bölcs tanácsadónk, a legnehezebb körülmények közt vezérünk, s szilárd, tiszta hazafiai jelleme által osztatlan mély tiszteletünk s szeretetünk tárgya volt.

Azt hiszem, hogy e pillanatban, a jelen ülésnek más tárgya nem lehet, mint hogy az Akadémia részéről és nevében is nyilvánítsuk a hála és kegyelet mind azon jelét, melylyel nagy hazánkfiá iránt tartozunk. Ugy hiszem, hogy a t. Akadémia helyeslésével találkozom, ha azt indítványozom, hogy ugyanazt határozza el az Akadémia, a mivel ezen Akadémia alapítójának, Széchényi István grófnak halála alkalmával adott érzelmeinek kifejezést.

Ennélfogva bátorodom javasolni: méltóztassanak elhatározni:

a) hogy ezen év folytán október 17-én, mint nagy hazánkfiának születésnapján,

tartsunk egy ünnepélyes ülést, melynek egyedüli tárgya lesz a felette tartandó emlékbeszéd és költemény. Mely utóbbira nézve

b) határozza el az Akadémia egy 100 aranyból álló díjnak kitűzését egy Deák Ferenczről szóló ódai költemény megírására, mely szintén azon ünnepélyes ülésen fogna felolvastatni ;

c) határozza el az Akadémia dicsőült nagy hazánkfia életnagyságu arczképének lefestését s a képcsarnokban leendő elhelyezését ;

d) végre az Akadémia mind a február 3-án tartandó temetés, mind a február 5-ére kitűzött templomi gyász istenítszetelet alkalmával testületileg jelenjen meg.

Ezek elhatározására kérem a tisztelt Akadémiát.

A Magyar Tudományos Akadémia, midőn ez indítványokat egyértelműleg elfogadja és határozattá emeli, a legmélyebb fájdalommal osztozik a közös gyászban, mely DEÁK FERENCZ halálával az egész magyar nemzetre borult. Mert ő a miénk is volt, nagy mértékben a miénk. Legott az 1832/6-ik országgyűlés után, hol dicsőült hazánkfia feltűnt és annyira kitűnt, már 1837-ben sietett az Akadémia a bölcs törvényhozót, az egyszerű igazság, éles logikai elme s tős-gyökeres magyar nyelv erejével ható szónokot magához ölelni, hol mint tiszteleti tag, osztályának — az akkor törvénytudományinak — vezérfia, előforduló esetekben gyakran elnöke lett ; 1855 óta pedig Igazgató Tanácsunkban is hallatta, az Akadémia ügyei körül, azon páratlan bölcseségű tanácsait, minőkről országszerte ismeretes vala. Igen, ő a miénk is ; a tudományé. Államjogi munkáját, melyben az alkotmányunkra intézett támadásokat oly nemes erélyvel visszaverte, s egyszersmind hazánk közjogát oly világos fénybe állította, az Akadémia nagy jutalmával koszorúzta meg, s e koszorút, minden virágnál maradandóbbat, kegyelettel teszi most le ravatala zámolyához.

2. Szintén elnök gróf úr jelenti, hogy az országgyűlés rendező bizottságának felhívására az Akadémia elnöksége kegyelettel felajánlotta az akadémiai palota előcsarnokát, hogy a dicső hazafi földi maradványai ott tétessenek közszemlére ki, s onnan kísértessenek az örök nyugalom helyére.

Egyhangu helyesléssel fogadtatott.

3. Indítványozza végül az elnök ur, hogy a január 31-re kitűzött összes ülés, tekintettel az országos mély gyászra, ne tartassék meg, hanem annak folyó tárgyai a febr. 7-én az osztályülés előtt tartandó közös ülésen adassanak elő. az emlékbeszéd pedig a febr. 28-i összes ülésre halasztassék.

Jóvá hagyatott.

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Ötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. február 7-én.

Csengery Antal akadémiai másod-elnök ur elnöklése alatt.

25. A főtítkár jelenti, hogy a *Fraknoi Vilmos* és *Horváth Mihály* rr. tt. ajánlataiból kitüzött pályakérdésre (Révay élete és munkái), melynek beküldési határideje január 31-e volt, egy pályamunka sem érkezett.

Az I. osztály felhivatik intézkedésre a kérdés újabb kitüzése iránt.

26. Vallás és közoktatási miniszter ur mult évi 30389. sz. líratában értesíti az Akadémiát, hogy az ez által kért ösztöndíjt Károlyi Árpád részére 1876-ra is engedélyezte.

Köszönettel vétetvén tudomásul, Károlyi Árpád, a történelmi bizottság utján, értesítettni fog a pénz mikénti fölvehetése felől.

27. Jelenti a főtítkár, hogy január 31-e volt a határidő, melyre a szerzők a matematikai nagy, — illetőleg Marczibányi-jutalomra pályázandó műveik beküldésére felhívtak: de csak egy munka Petzval r. t. »Csillagászat elemei« küldetett be.

Átteendő a III. osztályhoz.

28. A II. osztály engedélyt ajánl adatni, hogy Ribáry Ferencz egyetemi magántanár »Tiberius és Tacitus« czimű értekezését maga olvashassa fel az osztályülésben. Megadatik az engedély.

29. A III. osztály szintén engedélyt javasol adatni, hogy dr. Lengyel Béla egyetemi tanár »A gázok színképének tanulmányozására vonatkozó eredményeit« az osztályülésen személyesen bemutathassa.

Megengedtetik.

30. A főtítkár utólag bemutatja a főrendiház elnökének s a képviselőház elnökének meghívó levelét nagy hazánkfa Deák Ferencz temetésére.

Kegyeletteljes tudomásul vétettek.

31. Ugyanaz bejelent utólagosan különböző meghívásokat, már elmúlt ünnepélyekre, ugymint: a pesti izraelita hitközség részéről Deák Ferencz emlékezetére febr. 6-án tartott templomi ünnepélyre; a magyar földrajzi társulat részéről január 27-én tartott rendes közgyűlésére; a Kisfaludy-társaság részéről február 6-án tartott évi közülésére.

Köszönettel tudomásul vétettek.

32. Dr. Rózsay József I. tag beadványában kéri, hogy az Akadémia a bécsi cs. k. udvari könyvtárból saját kezességére eszközölné ki »Mordkhai könyve« (das Buch des Mordkhei) című kéziratnak pár havi használatra való megküldését.

Az Akadémia megteszi a kellő lépéseket.

33. Latkóczy János ur, a nyitra-megyei volt Deák-kör elnöke, a feloszlott kör elárverezett ingó vagyonából tisztán fennmaradt és a kör házrendi szabályainak 5-ik §-a értelmében a M. T. Akadémia tőkéje növelésére fordítandó nyolczvan forintot beküldvén, kéri ezt a »Pesti Napló«-ban nyilvánosan nyugtatványoztatni.

A főtítkár azon jelentésével, hogy a 80 forintot már áttette a m. földhitelintézethez, a »P. Napló«-ba is elküldötte a kívánt közleményt, köszönettel vétetik tudomásul és erről a beküldő ur is levélben értesítendő leszen.

34. Az Orientalisták 3-ik nemzetközi gyűlésének előkészítő bizottsága értesítvényt küld a folyó évi szept. 1-jén Szent-Pétervárott tartandó gyűlést illetőleg.

Tudomásul és metaláni indítványtétel végett áttétetik az I. osztályhoz.

35. A harlemi második Teyler társaság megküldi programját az 1876-i physisiak jutalomkérdésekről.

Tudomás végett a III. osztályllyal közöltetik.

36. A főtítkár jelenti, hogy dr. *Leitner* G. W. külső tag közelebb a fővárosban időzvé, nála megjelent, s élő szóval fejezte ki köszönetét kultagga választásaért.

Tudomásul szolgál.

37. *Gansky* János (Ottakring, Bécs mellett) Deák Ferencz emlékezetére egy német nyelven írott, jóindulatu költeményét küldi be kéziratban.

Tudomásul vétetetik.

38. A kalocsai érseki főgymnasium, — valamint az aszódi ev. algymnasium igazgatói köszönetet mondanak az Akadémia közelebbi határozatáért, a kiadványok megküldése tárgyában.

Tudomásul vétetik.

39. Keleti Gusztáv I. tag *Libay* Lajos Bécsben lakó tájfestész hazánkfiá, mint szerző, nevében és ajándékából Egyiptomot tárgyaló s 61 színnyomatu műlapból álló eredeti diszművet küld az Akadémia könyvtárának.

Áttétetik a könyvtárba, *Libay* urnak pedig levélben fejezendő ki az Akadémia köszönete.

40. Dr. *Fésüs* György ur, mint a pozsonyi Toldy-kör főjegyzője, a kör által rendezett Toldy gyászünnepély emléklapjaiból 25 példányt küldött felhasználás végett.

A főtítkár azon jelentésével, hogy egy példányt a könyvtárnak megtartva, a többbit a tagok közt kiosztatta, — köszönettel vétetetik tudomásul.

41. A III. osztály titkára bemutatja a Repertorium épen megjelent II. kötetét, mely a természettudományi értekezések és közlemények czimeit tartalmazza.

Tudomásul szolgál.

42. Végül a főtítkár bemutatja a deczemberi összes ülés óta január végeig beérkezett könyv-adományokat ily rendben :

I. Testületektől.

Royal Society London. a) Philosophical Transactions. Vol. 164. P. I. II. Vol. 165. P. 1. b) The Royal Society; 30th Nov. 1874. c) Proceedings. Vol. XXII. No 151—155. Vol. XXIII. No 156—163. d) The Anatomy of the lymphatic system.

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XX. No 1.

Kir. svéd tudom. Akadémia. Stockholm. a) Handlingar. IX. B. 2. Del. X. XII. B. b) Ofversigt af Förhandlingar 28. 29. 30. 31. B. c) K. Svenska Akademia 1872. 1873. 1874. 1875. d) Leffnadsteckingar. I. B. 3. H. e) Bihang till Handlingar I. B. 1. 2. H. II. B. 1. 2. H.

Académie R. des Sciences. Kopenhaga. a) Bulletin. 1874. No 3. 1875. No 1. b) Mémoires. Cl. des Sciences. Vol. X. No 7. 8. 9. Vol. XI. No 1. Vol. XII. No 1.

Historischër Verein. Augsburg. Zeitschrift. II. Jahrgang. 1. 2. 3. H.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. II. B. No 8. b) Zeitschrift X. B. 5. H.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Abhandlungen. XII. B. 3. Abth. XIII. B. 1. Abth. b) Ueber die Beziehungen der Chemie zur Rechtspflege. c) Almanach für 1875.

American Geographical Society. New York. Journal. Vol. IV.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. 1876. 1. Livr.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science and Arts. Vol. X. No 60. Vol. XI. No 61.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger 1875. Nr. 26. 27. 28. b) Inhalt zu Nr. 1—28. 1875. c) Anzeiger 1876. Nr. 1.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1875. Nr. 16.

Alterthums Verein. Bécs. Berichte und Mittheilungen. XV. B.

Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prága. a) Horowitz: Caspar Bruscius. b) Beiträge zur Geschichte von Arnau. II. c) XII. XIII. Jahresbericht. d) Mittheilungen. XII. Jahrg. Nr. 3—4. 5. 6. XIII. Jahrg. Nr. 1. (1. und 2. H.) 3—4. 5. 6. XIV. Jahrg. Nr. 1. 2.

Società Adriatica di Scienze Nat. Triest. Bolletino. 1875. No 2. 3. 4. 5. 6.

Akad. Leseverein. Gratz. Achter Jahresbericht.

K. k. Hofbibliothek. Bécs. a) Die Hebraeischen Handschriften. b) Die orientalischen Handschriften der k. Hof- und Staatsbibliothek zu München. c) Catalogus codicum latinorum bibliothecae regiae Monacensis.

Déli Szláv Akadémia. Zággráb. a) Monumenta. Vol. V. b) Rad. Knj. XXXIII. c) Starine. Knj. VII.

M. k. Természettudományi Társulat. Budapest. Proctor: Más világok mint a mienk. (2 péld.)

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani közlöny. V. évfoly. 11. 12. sz.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagy-Szeben. Archiv. XII. B. 3. H.

Toldy-kör. Pozsony. Toldy gyászünnepeley.

Angol kormány. London. a) Statistical Tables relating to the colonial and other

possessions of the United Kingdom. Part. XIV. b) Annual Statement of the trade of the United Kingdom for 1874.

M. k. miniszterelnökség. Budapest. Del Turia al Danubio.

M. k. közokt. miniszt. Budapest. Domanovszki: A bölcsészet története. II. köt. Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. a) Navigazione e commercio in porti austriaci 1874. b) Navigazione Austro-Ungarica all' estero 1874.

Érseki hivatal. Eger. Schematismus cleri archidioecesis Agriensis ad 1876.

Zirczi apátság. Zircz. A cisterci rend névtára 1876-ra.

II. Magánosoktól.

Rájendralála Mitra. Calcutta. The antiquities of Orissa. Vol. 1.

Gróf Forgács Sándor. Gács. Magyar-német és német-magyar vadász műszótár.

Révész Imre l. t. Debreczen. Nehány szó Méliusz Péter sirjáról.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Wilkie: A glenlinchi rejtély. b) Mager: A francia nyelv módszeres tankönyve. c) Szigligeti: IV. Béla. d) Lehoczky: Beregvármegye leírása I. R. e) Házi könyvtár XX. f) Hoffmann: A helgolandi fiu; Az életbiztosítás; A becsületszó; Hűség és álnokság; Egy fedél alatt; A magas észak; Az igazság napfényre jő; Vidor Ferkó; A bűnhődés; A tengeren túl. g) Almási: Clarisse. h) Magyar olvasókönyv I. II. R. i) A magyar királyság földirata. k) Elemi földrajz. l) Pisztóry: Bevezetés az államtudományokba. m) Gogoly: A revisor. n) Mokány Berczi naptára. o) Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez I. II. köt. p) Földrajz a középiskolák használatára. II. köt. q) Az anya könyve. r) Gazdasági zsebnaptár 1876-ra. s) Orvosok zsebnaptára 1876-ra. t) Ügyvédek, közjegyzők és bírák zsebnaptára 1876-ra. u) Seidel: Képes természetrajz. x) Magyar-német és német-magyar vadász-műszótár. y) Intitutiók kérdések- és feleletekben. z) A népszínház könyvtára. 1. 2. 3. 4. 5. füz. j) Seidel: A magyarok története. v) Seidel: Kísérleti természettan. w) Az általános földrajz elemei. aa) Egyetemes földirat. I. R. bb) Feuillet: Egy nagyvilági házasság. cc) Berényi: Földrajzi tankönyv. I. II. III. R. dd) Magyarország igazolt ügyvédeinek és közjegyzőinek név- és lakjegyzéke. ee) Századok: IX. évfoly. 8. 9. 10. füz. ff) Sz. István társulat naptára 1876-ra. gg) Az Athenaeum nagy képes naptára 1876-ra. hh) Keleti: A gyakorlati statistika kézikönyve. ii) Wagner: Az új méter-mértékek és súlyok átváltoztatási táblázatai. kk) A bel- és külföldi hírlapok és folyóiratok árjegyzéke. ll) Toldy: Irodalomtörténeti olvasó könyv 1. köt. mm) Pauer: Tapasztalati lélektan. nn) Latin gyakorló könyv a mondattanhoz. oo) Grünwald: Közigazgatásunk és a szabadság. pp) Apáthy: Kereskedelmi jog I. köt. qq) Weninger: Politikai számtan. rr) Konsuli jelentések. II. évfoly. ss) gróf Lónyay Menyhért: A bankügy. tt) Ugyanaz németül. uu) Magyar statist. évkönyv. III. évfoly. I. R. xx) Ugyanaz németül. yy) Budapest fővárosa statist. hivatalának közleményei. XII. zz) Ugyanaz németül. jj) Magyar mérnök és építészegylet közlönye. IX. köt. 9. 10. 11. 12. füz.

M. k. egyetem nyomdája. Budapes t. a) Horváth: A magyarok története rövid előadásban. b) Domanovszki: A bölcsészet története II. köt. c) Purgstaller: Szépészet. d) Ugyanaz: Lélektan. e) Acta r. Scient. universitatis anni 1874/5. Fasc. II. f) A budapesti m. kir. egyetem tanrendje 1875/6 téli szakára.

Pannonia nyomdája. Kassa. Óri: Margitsziget történelme.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára 1876. b) Carlén: Az öreg ur védenczei. I. II. köt. c) Erdélyi Múzeum. II. évfoly. 9. sz. d) Vezérfonal az elemi rajztautításban. e) Az ev. ref. theologiai facultás és tanárképezde szervezete.

Ref. főtanoda nyomdája. S. Patak. Rác: Értesítvény a reformátusok ménesyoroki gyülekezetéről. I. évfoly.

Siegler nyomdája. Komárom. A pannonhalmi szent Benedekrend névtára 1875/6-ra.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. a) Szücs: A méter. b) Geleji Katona István egyházi kánonai.

Ref. főtanoda nyomdája. Pápa. A pápai ev. reform. egyház levéltára 1510—1811. 2 péld.

Wigand K. nyomdája. Pozsony. a) Jamin: A kísérleti természettan tankönyve. II. R. b) Névy: Olvasmányok. c) Függelék az 1875. évi adótörvényekhez. d) Anfangsgründe der ung. Sprache. e) Somhegyi: Egyetemes világtörténet II. k. f) Schultz: Kisebb latin nyelvtn. g) Laky: Irály- és költészettan. h) Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai. i) Rosegger: Sonderlinge aus dem Volke der Alpen. I. II III. Band.

Nirschy F. nyomdája. Pozsony. A pozsonymegyei gazdasági egyesület évkönyve 1873/4. évről.

IV. Saját kiadásbeli munkák:

Monumenta I. oszt. XXV. köt.

Monumenta III. oszt. III. köt.

Monumenta. Erdélyi országgyűl. I. köt.

Évkönyv. XIV. köt. VII. dar.

Természettud. Érték. VI. köt. 8. 9. sz.

Társadalmi Érték. III. k. 8. 9. sz. IV. k. 1. sz.

A csillagászat elemei.

Mathem. és Term. Közlem. XII. köt. 5. 6. 7. 8. sz.

Magyarország helyrajzi története. III. köt.

Értesítő. 1875. 15. 16. sz.

Ugyanakkor

a III. osztály második ülése.

Hollán Ernő tiszteleti tag helyettes elnök elnöklése alatt.

44. (4) Dr. *Fleischer* A. Kolozsvári egyetemi tanár részéről: a) »A málnási ásványviz elemzése«, b) »A torjai Büdösön előforduló kénsav-forráskút«, c) »A ditrói sodalith elemzése« cz. értekezéseket bemutatja dr. Than Károly r. t.

Szokott módon bírálatra adandók.

45. (5) *Asbóth* Lajos l. t. megismerteti következő czimű hadászati munkáját: »Az amerikai polgárháboru története.« Kivonatban így:

Az éjszak-amerikai Egyesült-Államokban a múlt évtizeden lefolyt polgárháboru, úgy indokait s céljait, valamint a végbevitelére fogamatba vett eszközöket s végeredményeit tekintve, századunk epochalis eseményei között első sorban áll.

1620-ban egy hollandi hajó kötött ki a James folyóban. E hajó 20 guineai néger rabszolgát szállított partra, kik virginiai dohánytermelőknek adattak el. E tényben rejlik minden következő viszály, valamint a nagyszerű katastrofának csirája: mert e ténynyel inauguráltatott az »ingyenmunka« jogszerűségének elve. Az ingyenmunka azonban idő folytán a déli államok farmerjei kezébe mérhetetlen kincseket halmozván fel, alapját képezé azon anyagi s majdan politikai túlsulynak, mely utóbb az éjszaki államokra nézve elviselhetlen terrorismussá vált.

Midőn 1778-ban a törvényalkotó congressus Washington elnöklete alatt a rabszolgaság fentartását concessióként elfogadta: azzal ama vésteljes csirát fejlesztette, mely a világrendítő polgárháborut előkészítette.

Ugyanaz év szeptember 17-ke volt azon nagy nap, a melyen az Egyesült-államok »magna-charta«-ja sok vajadások és alkudozások után végre aláíratott.

Ez volt azon perc, midőn az amerikai népállam nestora, az agg Franklin Benjamin — az időben 85 éves — »Amerika napját felkelni« látta; csakhogy még ekkor is az alkotmány 1-ső t. cz. 2-ik szakaszának 3-ik pontja, mely a rabszolgaintézményt — bár leplezve — szentesíté: ama fényes napot éktelenítő rút folt volt.

Franklin hazafiui lelkéből eredő jóslatai között, melyekben egy »száz millió ember által« lakott szabad amerikai demokratikus köztársaságról ábrándozik, az egyetlen ürömsepp az volt, hogy a szabadság ezen asylumában lesznek — nem szabad amerikaiak is.

S ez mély aggodalommal tölté el a szabadságharc legjobbjaait, és ők már akkor látták a fekete fellegeket emelkedni, melyek a jövő vihart előkészíték; de ama végzetes pont az alaptörvénybe mindazáltal be lön iktatva.

Ez politikai bűn vala, és a bűnnek örök átka az, hogy csak roszat

szülhet, s rosztat szült ez esetben is. Megmételvező s decomponáló processusa majd egy századig tartott, s végkifejlésében egy ifju, erőteljes, gazdagsága, szabadsága s páratlan gyors gyarapodása miatt méltán bámult s irigyelt ifju óriás államot a sír szélére vitt, s majdnem elemeire bontott fel; ugy annyira, hogy életét csak millió szabad polgárok életével, aranyhegyek s vértenger árán vásárolhatta meg.

Ez a büntető nemesis keze a nemzetek történelmében.

S vajon mi lön eredménye e gygas-küzdelemnek?

Eredménye oly nagyszerű, örvendetes, s maradandó, minővel polgárháboru még soha sem dicsekedhetett: a rabszolgaságnak teljes és végleges megszüntetése.

Nemcsak az Éjszak fegyvereinek diadala az, hanem diadala egyszersmind a józan észnek, a humanitásnak, a legmagasztosabb politikai és ethikai elveknek, s örökfényű győzedelme az emberi nem egyetemleges szabadságának.

A világtörténelem e forduló pontján az emberiség geniusa büszkén tekinthet vissza a végzett munkára, s ily nehéz próbában edzett erejében bizva, reményteljesen néz a jövőbe.

Az 1861—1865-iki éjszak-amerikai polgárháborunak csiráját — mint már említettük — az 1787-ik évben szervezett és 1788-ban elfogadott szövetségi szerződésben kell keresnünk, midőn abban a déli államokban uralkodó embervásárlás és ezzel összekötött rabszolgatartás nyílt kérdésnek hagyatott.

A meddig a munkaerő, aránylag a föld kiterjedéséhez, igen csekély vala, és a bevándorlottak a szokatlan forró éghajlat és mocsáros talaj káros befolyása által tizedeltettek, addig némileg igazoltnak látszott azon eljárás, hogy a Dél az igen terjedelmes telepítvények művelésére rabszolgát használhasson; de idővel, midőn a lakosság száma megsaporodott, midőn az első bevándorlottak benszületett ivadékai már megszokták ezen égaljt, ekkor a déliek azon makacs tartása nem vala többé elfogadható, hogy folytonosan elleneztek az éjszakiak által megpendített humánus és nemes eszmét, hogy elvégre a becstelen embervásárlásnak, a rabszolgatartásnak vége vessék.

Az ez időben fennállott 33 állam közül 22 elvből nem tartott rabszolgát. Ezek a hozzájuk csatlakozott szabad területekkel 22¹/₂ millió fehér és ¹/₂ millió szines lakosságot képviseltek.

Rabszolgát tartó állam volt 11, 5¹/₂ millió fehér és 3¹/₂ millió szines lakossággal.

Az előbbieik — az ugynevezett szabad államok — évek óta oda törekedtek, hogy az összes államok congressusa által törvény hozassék, mely a rabszolgaságot megszüntesse, és az, ha nem is rögtön, de mégis — méltányolva a déliek telepítvényi viszonyait — határozott idő alatt teljesen eltöröltessék.

A déli 11 állam ezen törekvésnek folyton ellenszegült és mindaddig,

míg e gazdag államok hatalmas befolyása által az elnöki szék betöltése a déliek részére biztosítva volt, a fennemlített törvényre szóló bill behozatalát mellőzni sikerült is; de midőn az utolsó — 1861-iki — elnökválasztásnál a déli rész jelöltje: Buchanan, a szabadelvű Lincoln által megbuktatott és a déliek a rabszolgotartás kérdésében vereségüket előre látták, — nem hajolva meg az Éjszak uralmának, nem várva meg az új parlament megnyitását, — rögtön egymás közt szöveterkeztek, és Jefferson Dawis személyében külön elnököt választván »confoederált államok« név alatt megalakulva, az uniótól való teljes elszakadást kimondták. — (1860-ik évben februárius hó 4-én.)

Az unióhoz hű maradt 22 szabadelvű állam ezen végzést, mint törvénytelen, semmisnek nyilvánította és az összegyűlt éjszakai congressus határozatot hozott, hogy a forradalmilag elpártolt államok minden lehető erővel a nagy unióhoz ismét visszacsatoltassanak.

Mint hogy az Egyesült-államok egyik alkotó alaptörvénye az volt, hogy soha egy állam a többitől el nem válhat, a déli államok elszakadása csakugyan törvénytelen tény volt és az éjszakaiak teljes jogukkal éltek, midőn a délieket elpártolt forradalmároknak bélyegezték és az elszakadt államoknak az unióhoz való visszacsatolását hadi erővel végrehajtani elrendelték.

A harczszintér, melyre az éjszakamerikai háboru kiterjedt, négy-szöget képez, melynek hossza kelettől nyugatnak körülbelül 200, — szélessége éjszaktól délnek 150 földrajzi mérföld és így mintegy 30,000 □ mérföld.

E roppant területet keletről az atlanti oceán, nyugatról a Mississippifolyamon még túl Kansas és Texas állam, északról Pennsylvania, Ohio és Illinois állam, délről a mexicói öböl határolja.

Az Alleghany főhegylánczolat északkeletről délnyugatnak húzódik, majd az egész területen át, Pennsylvaniától egész Georgia és Alabama államok alsíkjáig. E főhegység számos ágazatait nyugatnak Tennessee és Georgia, keletnek Maryland és Virginia államokba ereszti és erős védelmet nyújt majd az egyik, majd a másik hadviselő félnek.

A Mississippifolyam az egész harczszínhely nyugati határán éjszakaról délnek foly, míg Orleans város közelében a mexicói öbölbe nem ömlik. Vízvonala nemcsak hadászati szempontból, de különösen a seregek élelmezésére nézve főtényezőtt képez. Másodrendű folyók a Potomac, a Rappahannock, a York és James, melyek az Alleghany hegység keleti oldalán erednek és az atlanti tengerbe ömlenek; a Tennessee, a Chattanooga, a Chattahoochee, az Estevan folyók, melyek szintén az Alleghany hegységből veszik forrásaikat, de nyugat felé a Mississippibe öntik vizeiket, nem emlitve továbbá a számos kisebb folyókat, a hadsereg gyors mozdulatainak megannyi akadályai, de másfelől szint annyi tárgyai a támadási és védelmi műveleteknek.

Számos vasutak szelik át a tért, különösen Virginia és Maryland államokban, a melyekben a két székváros Washington és Richmond fek-

szenek; de a többi államok fővárosai is vasutak központjai, melyek a mellett, hogy a védelemben mint a támadásban igen fontosak, maguk is foglalmány tárgyai, a mennyiben a haderők és élelmi szerek szállításának akadályozása vétetik célba.

Valamennyi fő-vár, u. m. Viksburg és Port Hudson a Mississippin, Mobile a mexicói öbölben, Charleston az atlanti tenger partján, Petersburg és Richmond Virginia államban; mind a confoederáltak kezében volt, erős védpontokat képezve hatalmuk fentartására.

A haderők mérlege eleintén a confoederáltakra volt kedvező, mert azok már régóta el voltak készülve a harczra és titkon szervezték erejüket; de idővel, midőn az éjszakiak, haderejük nagy hiányát érezve, azt mindinkább pótolni igyekeztek, hatalmuk annyira emelkedett, hogy a confoederáltakét háromszorosan felülmulta.

A szellemi erő, a lelkesedés, minél tovább tartott a harcz, annál magasabb fokra emelkedett az Éjszak részén, ellenben a délieknél folyton csökkent, és így az erők szaporítása, a lelkesedés emelkedése végre az éjszakiak győzelmére vezetett.

A hadi eszközök, melyek ez időben az éjszakiak rendelkezésére állottak, korántsem voltak elegendők azon határozat kivitelére, hogy az elpártolt déli államok fegyveres erővel az unióhoz visszacsatoltassanak: az összes hadi erő ugyanis csak 17,000 főnyi rendes seregből állott.

Az éjszakiak továbbá — nagyon bizva a lakosság túlnyomó számában — kicsinyelték a Dél erejét, s azt képzelték, hogy könnyű lesz azt legyőzni; annál inkább, minthogy a déliek között a népességnek több mint fele néger rabszolga lévén, ez utóbbiakról feltették, hogy uraik ellen majd fellázadván, a védelmet lehetlenné fogják tenni.

E nézetből kiindulva, az Éjszak eleinte nem igen feszítette meg erejét, és míg a déliek összes lakossága egy emberként felállott, és minden más üzletet félretéve, csak egyedül a harczra készült, addig az éjszakiak az igen csekély (17,000-re menő) rendes katonaságon kívül, mely még az egész nagy területen szétszórva is volt, csak 50,000 önkéntest szőlítottak fel három hóra, és teljes nyugalomban folytatták ipar- és kereskedelmi üzleteiket.

April 3-án a déliek, minden hadizenet nélkül, Charleston várának Sumter nevű előerődét elfoglalták, a két fő fegyverraktárt: Harpers-Ferryt és Gosportot elvették, s Virginia éjszakkéleti határán, Bull-Run folyócskánál összpontosítva seregeiket, Centreville mellett, az 1861. év július 21-én az éjszakiakat Mac Dovel alatt teljesen szétverték.

A confoederáltak a nyugati harcz színhelyén is előnyomultak és az éjszakiakat Tennessee állam éjszaki határáig visszanyomva, tisztán a védelemre szorították.

Az éjszakiak e kedvezőtlen helyzetét, és hogy a déliek mindjárt kezdetben annyi előnyt képesek voltak kivívni, többek között azon körülmény is okozta, hogy a rendes hadsereg tisztjeinek nagy része — a déliek gazdag családjaihoz tartozván — rögtön a confoederáltakhoz átment, és

mert épen e tisztek — majd valamennyien — a kitünő westpointi katonai főintézetben neveltettek, bennök az éjszak legjobb tisztjeit vesztette.

A confoederáltak továbbá e harcra már régen készültek volt, terveiket évek óta szőtték és a hadjárat kitörésénél minden ahhoz szükséges anyaggal rendelkeztek; míg az éjszakaiak meglepetve, mindent nélkülöztek, a mi a háboru erélyes megkezdéséhez szükségeltett.

Ehhez járult, hogy az éjszakaiak vezérei — az öreg Scott és Fremont — a szétágazó hadműködést választván, csekély erejüket elforgácsolták, nyugaton, keleten és a központban egyszerre támadtak, és ez okból sehol sem voltak erősek; míg a déliek jól szervezett seregeiket Lee, Beauregard és Johnston kitünő tábornokok által vezényelve, az összpontosuló működést fogadván el, Virginiában egyesülve, túlnyomó hadakat vezettek a csatatérre.

Az Éjszak mindamellett, hogy a bull-runi csata után rendes hadseregét 40,000-re emelte és 50,000 önkéntest toborzott, később ezen számhoz még 100,000 rendes katonát és 200,000 önkéntest állított, az első két évben nem birt határozott előnyre vergődni; ha egy és más ponton győzött is, a nyugati határon és különösen Virginiában vesztes volt.

1863-ik év tavaszán a chancellorsvillei ütközet után, — melynek következtében Lee, a déli fővezér egész Washington alá nyomta az éjszakaiakat és hadaival már a Susquehana folyam vonalát foglalta el, — végre a washingtoni kormány legkomolyabb erőfeszítéseket tőn. Egy manifestumot menesztett, mely által a négerek felszabadítottak, kimondotta az általános hadkötelezettséget és conscriptio útján 1 millió harczost emelt ki, 121 lovas ezredet állított és a tüzérséget 450 útegre szaporítá.

A tengerészetben lázas tevékenységet fejtett ki, a kereskedelmi hajók hadi hajókká alakítottak át, 101 kerék- és 114 csavargőzöst épített, amazok 1200, ezek 1100 ágyúval felszerelve, — továbbá 60 vértés fregattát építettett 600 nagyobb ürméretű ágyúval és ezen kívül a régi vitorlás és számos kisebb parti hajók támogatták a szárazföldi hadakat.

Ily roppant erőt kellett az Éjszagnak teremteni, hogy a délieken győzelmet vívhasson, és még ezen erők mellett is majd 2 évig tartott a véres tusa, míg elvégre a déliek teljesen legyőzettek.

A négerek felszabadítva, egyenjogúságot nyertek az unio többi polgáraival, s ez a Déllel békét kötött, visszacsatolva azt az uniohoz, jöllehet egyelőre az elpártolt államok hadi parancsnokok főfelügyelete alá helyezték.

Az európai hatalmakkal szemben kimondatott, hogy kész azokkal békés lábba lépni, ha hajlandók az unióval barátságos szerződést kötni.

Igy végződött e nagyszerű harc; számosak voltak az áldozatok, de végre az igazság, a szabadság győzött. — Az unio erősebben áll, mint azelőtt! a gazdag források, a józan takarékoság, a lázas munkásság hamar behegesztette sebeit és jelenleg, tiz év lefolyta után, teljes virágzásban fejlődnek minden iparágai.

A chancellorsvillei ütközet után Meade — a Potomac sereg új fővezére — június 24-én centrevillei táborából megindult és naponként 6 mérföldet tévén, Port-of-Rocknál a Potomacra átkelve, 29-én Frederick-Cityre érkezett és 30-án már egész seregével hadi állást foglalt, melynek bal szárnya Emmetsburgra, jobbjára New-Windsorra támaszkodott. Julius 1-jén értesülvén, hogy az ellenség Gettysburgra nyomul, Bafford könnyű lovas dandárát szemlére küldé.

Gettysburg közép nagyságu város, közel a Monocacy folyó forrásaihoz, melyek a South-Mountaine heglánczolatról a város felé ágaznak. — A város maga völgyben fekszik. Déli részén, emelkedett talajon, egy kőfallal bekerített temető van. A temetőt félmérföldnyi hosszú és negyed mérföld széles magaslat övezi, mely visszahajolva kampó alakot képez.

A város éjszaknyugati oldalán az említett South-Mountaine hegláncz egy mérföldnyi távolságra nyulik el, és gyengéden ereszkedik le a völgybe.

Az éjszakai serege július 3-án, az említett magaslaton foglalt állást, a temető az állás közepébe esvén: a confoederáltak a heglánczolat lejtőjén szintén szélesebb kampóalakban, teljesen átkarolva a várost és az éjszakai állását, állították fel hadaikat.

A városhoz közel a heglánczolat alsó lejtőjén a tanintézetek, seminarium és akadémia építvék. A Monocacy folyó ereszei keletről és nyugatról a várost átkarolják. Az egész tér szakadozott és itt-ott sűrűbb-ritkébb ültetvényekkel és erdőcskékkal volt takarva.

Ez volt a terület, mely július 3-án a legvéresebb ütközetek egyikének lett színhelyévé.

Meade, az éjszakai fővezére, július 2-án az I-ső és XI-ik (Raynolds és Howard) hadtestet, Raynolds vezénylete alatt Gettysburgra küldé, hogy az ellenség állását és erejét egy erőszakolt szemle által kipuhatólja és egyuttal a város helyzetéről, valamint a terepviszonyokról is körülmenyes tudósítást szerezzen.

Raynolds hajnalban megindult és a város falaihoz érkezvén, azt Hill hadtestének előcsapatai által megszállva találta.

A confoederáltak előőrsei nyugat felé hátráltak, — Raynolds a várost megszállta és Wadsworth tábornoknak parancsot adott a chambersburgi uton a visszavonuló ellent követni és ha netalán nagyobb erőre találna, azt csak tüntetőleg támadni — komolyabb csatába nem ereszkedve.

A várostól $\frac{1}{2}$ mérföldnyire a South-Mountaine heglánczolat felé, Wadsworth Hill hadtestének I-ső (Heth) hadosztályára bukkant és csapatait csatarendbe állítva, azzal összeütközött. Hill első hadosztályát majd a 2-ik, — Pender tábornok vezénylete alatt — követte, mire Wadsworth lépcsőzetesen hátrálni kezdett. — E közben Raynolds Gettysburg fekvését szemügyre vevén, a délnek eső tért találta az erősebbnek és elhatározta ezen területet — közepén a temetővel — minden áron tartani. — Ezen elhatározásának foganatosítására hadtestével, mely az I-ső számu

volt, Wadsworthnak segítségére sietett, parancsot adván a XI-ik Howard-féle hadtestnek, hogy őt kövesse.

Wadsworth hadosztályát a seminárium előtti téren találta hátrálásban, Reynolds egész hadtestével kibontakozván, Hill első hadosztályát (Heth) megállásra kényszeríté, de Pender hadosztálya is megérkezvén, Reynolds kényszerítettett Gettysburgra húzódni. — E hátrálás alkalmával egy dandárja a seminárium és akadémia közé szorítva, elfogatás veszélyének volt kitéve, Reynolds személyesen előre sietve, két golyó által találva lerogyott.

Most Howard hadteste is megérkezett a csataterre és megmentvén a veszélyben forgott dandárt — az ütközetet helyreállítá; de ekkor keletről már Evell hadteste is közeledett, mely könnyű ütegeit előre küldvén, Howard jobb szárnyát fenyegette. Howard, hogy a kijelölt erős állást a déli magaslaton biztosan elfoglalhassa, mindkét hadtestét a városon keresztül visszavonta és a temetőt megszállva, azokat kampó alakban a magaslaton felállítá, ekként várván a conföderáltak netaláni támadását.

De ez szerencsére nem következett be, és hogy támadás nem tétett, hogy a conföderáltak vezérei a temetőt elfoglalni nem igyekeztek és a sokkal gyengébb éjszakai hadosztályokat az elfoglalt erős állásból kiverni meg nem kísértették: e nagy hibájok okozta Lee másnapi vereségét.

A déliek vezéreinek e harcászati hibája, t. i. a város délkeleti oldalán elterülő magaslatok elfoglalásának elmulasztása, semmivel sem menthető: nem azzal, hogy a csapatok fáradtak voltak; sem pedig azzal, hogy a terepet nem ismerték. Ez utolsó épen nem szolgálhatott mentességül, mert Evell York város és a Susquehana folyam felé vonulása alkalmával Gettysburgot érinté és a helység környezetét ismernie kellett; a csapatok fáradt volta pedig csupán akkor lenne helyes mentességül elfogadható, ha valamely kevésbé lényeges tényről leende szó, mint a déli magaslatok megszállásáról, mely a csatater taktikai pontja volt. Az unio serege csakis délkeleti részről nyomulhatott előre, és ugyis gyengébb levén a conföderáltakénál, az elfoglalt magaslatok által nyújtott erős hadállást sohasem erőszakolhatta volna.

Ily döntő esetben nem szabad a csapatot kimélni, mely sokkal kevesebbet veszít, ha megerőltetik, mintha egy nagy csata vereségét kell elviselnie, melyben oly roppant veszteségeket szenved, mint ez a gettysburgi ütközetben történt, ehhez járulván még, hogy a conföderáltak merész hadjáratukban minden segélyforrásuktól messze eltávoloztak, és különösen ily esetben egy kétes összeütközésnek sem szabad a sereget kitenni.

Meade még az est alkonyában érkezett előre tolt hadosztályaihoz és értesülve a helyzetről, rögtön rendelkezéseket tön, hogy július 3-án valamennyi hadteste Gettysburgban összpontosíttassék. A 3-ik és 12-ik hadtest már reggel 7 órakor, a 2-ik és 5-ik délelőtt 10 órakor érkezett Gettysburg alá, a 6-ik hadtest pedig Sedgwicks parancsnoksága alatt — mely

Carlisle város felé volt kiküldve — délután 5 órakor jött a csatatérre és tartalékba rendeltetett.

Julius 3-án reggel mindkét seregnek még távol levő részei Gettysburg felé menetben valának és így délelőtt támadás sem az egyik, sem a másik részről nem történt. Lee — a confederalisták seregének fővezére — személyesen Longstreet hadtestével csak délelőtt 11 órakor érkezett a csata színhelyére és következőkép állította fel hadait:

A balszárnyra, a várostól keletnek, Evell hadteste, és pedig a legszélsőbb oldalon Carly hadosztálya helyeztetett, a harmadik hadosztály Johnson, Williamsportnál hagyatott, részint a roppant zsákmány fedezésére, mely a felkelő hadak által fenyegetve volt, részint a Potomacra való átkelés biztosítására. A középet Hill hadteste akként foglalta el, hogy a seminarium és akadémia épületeit Pender hadosztálya szállotta meg, Heth hadosztálya nyugat felé a South-Mountaine hegylánczra támaszkodott, Andersoné pedig az Evell hadtesthez tartozó Rode hadosztályal keleten volt összeköttetésben; a hadállás jobb szárnyát Longstreet hadteste képezte, és pedig Mac-Law Hethhez, Piquet Lawhoz és Hode a legszélső oldalon, Piquet hadosztályához sorakozott. Longstreet hadteste a chambersburgi utat átmetszve, egész a Monocacy folyóig terjedt. Az egész csatavonal $1\frac{1}{4}$ mérföld hosszú, erősen behajló félkört képezett, a szélső balszárny a Conneago folyócskát érinté, míg a közép és jobb szárny a várost körülövezve, legszélsőbb része csaknem Emetsburgig ért. A confederáltak hadserege vonalának hossza ezen felállítás által — mint mondtuk — $1\frac{1}{4}$ mérföldnyi hosszu vonalra terjedt, és keletről nyugatra az unionisták seregének állását majdnem teljesen körülfogta. Lee fővezér e csatarend felállítása által tervét már előre kijelölte, t. i. hogy az ellent átkarolva, ha támadásai sikerrel koronáztatnak, azt összenyomja, és minden menekülést lehetetlenné tesz.

Az éjszakaiak serege a Gettysburgtól délre eső magaslaton volt felállítva, és pedig a magaslat huzamidomzatához képest, kampós és lépcsőzetes alakzatban, szárnyaival visszahajolva; középhada a temetőt és az attól jobbra-balra fekvő területet foglalta el, jobb szárnya a Conneago patak felé terjeszkedett, a bal pedig a Monocacy folyó ereszcit érte. A XII-ik hadtest Slokum vezetése alatt, és az I-ső hadtestnek Wadsworth hadosztálya a jobb szárnyat, a XI-ik hadtest — (Howard) — és az I-ső hadtestnek 2-ik hadosztálya a középet képezte, míg a 2-ik és 3-ik hadtest (Hancock és Sickles) az állás balszárnyát foglalta el.

Az 5-ik hadtest (előbb Meade, most Steinwehr) a közép mögött a kampó nyilásán, mint tartalék volt elhelyezve, és így mindenfelé, a hol szükség mutatkozott, könnyen segílyt nyujthatott; de midőn később a 6-ik hadtest délután 5 órakor Carlisleből megérkezett, ez utóbbi képezte a tartalékot, ellenben az 5-ik hadtest a balszárnyhoz vonatott.

A két hadsereg felállításából azonnal látható, hogy Meade tisztán védcsatára készült, míg Lee támadó csatát szándékoltt és célja az ellen teljes megsemmisítésére irányult.

Megemlítjük még, hogy a confederáltak serege majd 100,000

ember lehetett, míg az éjszakiak hadtestei igen gyengék levén, összes létszámuk alig 80,000 ember volt; a tüzérség mindkét részen egyenlő erővel rendelkezett.

Délután 2 órakor a confoederáltak tüzérsége az egész vonalon az ágyuzást megkezdé és különösen az éjszakiak bal szárnyát és középhadát vette czélba. Az unió ütegei a tüzelést viszonzták.

Háromszáz ágyú szórta öldöklő lövegeit az ellenre, és a zúgó moraj menydörgéskép vonult át a reszkető téren.

Három órakor Longstreet tábornok, a confoederáltak jobb szárnyának vezére, megkezdé támadását és azt oly hévvel, oly ellenállhatlan erővel tette, hogy a Sickles vezetése alatti éjszaki 3-ik hadtest, mely a lépészetes felállításban legelő volt, rögtön ingadozni kezdett és az erős lövésnek ellenállani nem bírván, midőn hős vezére Sickles altábornagy két golyó által földre terítettett, feltartóztatatlanul hátrált.

A veszély nőttön nőtt, midőn a 2-ik hadtest Hancock is hátrálni kezdett, és Longstreet hadait még a gyorsan segítségre sietett 5-ik tartalék hadtest sem birta feltartóztatni.

Ekkor Meade személyesen vezette az 1-ső hadtestet a központból a küzdhelyre, és félretéve a középre való minden tekintetet, annak ütegeit a temetőből az előnyomuló ellen csapataira irányozta; ezenkívül az összes tartalék tüzérség is előrevonatott és így minden oldalról a remítő tűznek kitéve, a hatalmas támadás megállt.

Longstreet hős hadteste, nem támogatva, sorai kalázként elseperve, ingadozni kezdett, és az összes véderőknek ellenállani képes nem levén, kiindulási állására visszament.

A döntő pillanat ez volt!

Ha Lee jobb szárnyának hősies harcát, midőn annak rohamai sikerrel lőnek koronázva, az unionisták centrumára és annak jobb szárnyára irányzott egyöntetű támadás által támogatja, okvetlenül győző marad; — de midőn Hill a középben elkésvén, rohamait a temetőre csak 5 órakor intézte, akkor, midőn Longstreet már visszaveretett volt, Evell pedig a támadást az unió sereg jobb szárnyára csak 7 órakor kezdte meg, midőn a középben történt előnyomulás szintén már visszautasított: a confoederáltak e szakadozott intézkedéseknek sikerére nem számíthattak. Midőn az est beállott, támadó hadaik minden ponton vissza voltak verve.

A confoederáltak centrumának hadosztályai, midőn 5 órakor délután a városon átvonulva, Meade középhadát megtámadandók a város előtt kifejlődtek, — Longstreet hadai már visszanyomattatván, az ugyis igen előnyös állásban levő éjszakiak által készen fogadtattak.

Nemcsak az 5-ik hadtest, mely a közép mögött újra rendben állott, hanem a 6-ik hadtest is, megérkezése után, a megtámadott középhadnak segélyére siettek. Hill hadosztályai a város előtti nyílt térre érkezvén, midőn rohamcsapatai kibontakoztak, rögtön az egész közép ütegei által, melyek az oly kedvező temetői magaslaton voltak felállítva, golyó záporral lőnek elárasztva, s jöllehet egyideig a legnagyobb elszántsággal nyo-

multak előre, de midőn a sánczok és árkok mögött elhelyezett lövészek is derék lőtávolságra ellenök erős tüzelést kezdtek, e pusztító erőknök ellenállani képesek nem lévén, csakhamar ismét a város védő falai mögé vonultak vissza. A 11-ik hadtest, valamint az 1-ső és 5-ik hadtestnek dandárai is, mely utóbbi hadtest — mint már érintettük — a 6-ik hadtest által mint tartalék felváltatott, a magaslatokról leszállván, Hill dandárait mindenfelé üldözni kezdték, és egy órai véres tusa után a városon keresztül üzték.

Meade fővezér aggodalommal nézte dandárainak előnyomulását, és nem akarván védelmi helyzetéből kilépni, azoknak parancsot küldött az üldözést abban hagyni és előbbi állásaikat megint elfoglalni; ezt annál inkább tévé, mert vezérkarával a temetőtől jobbra eső magaslaton állván, onnan az egykori Jackson által vezényelt, rettenthetetlen hadtestet tömegekben, a támadásra készen állva szemlélhette. És csakugyan alig foglalták el Meade visszahívott hadai a számukra kijelölt állásokat, már is Evell megindította hadosztályait és oly hévvel, oly ellenállhatlan bátorsággal rontott a 12-ik hadtestre, és az annak jobb oldalán lépcsőzetben álló 1-ső hadtest két hadosztályára, hogy azok sorai a hatalmas lökem által megtörve, bomladozni kezdtek és nem is tarthatták volna magukat az igen tulnyomó erők ellenében, ha az 5-ik és 6-ik hadtestek segítségökre nem sietnek. Ez egyesült erőknök sikerült a Hayes, Hooke és Avery dandárok, melyek a keleti magaslatokat már-már elfoglalták, visszanyomni és ezen oldalon is a csatának az unionisták részére kedvező fordulatot adni. Hiába kísérlett még alkonyatkor Rode hadosztálya, a 6-ik hadtest ellen, egy új támadást, a hősies hadosztály nyugodt lépéssel és kibontott zászlókkal, egy lövést se téve, nyomult halált megvetve — előre; — de mind hiába: az éjszakaiak összes útegei, melyek kartácsiúzeit ezen hadosztályra szórták, tátongó üröket ütöttek a derék ezredекbe, melyeknek vitézei a golyó zápor alatt tömegesen hullottak a vérborított talajra. Az eddig mindig győzelmes hadosztálynak fordulni kellett. S ezzel vége volt mindennek! Lee a csatát elveszítette, minden oldalon ő volt a támadó, hadai minden oldalon hősiesen nyomultak előre; különösen Longstreet és Evell ezredei felülmulhatlan bátorságot tanusítottak; de a kiadott rendelkezések hiányosak lévén, az éjszakaiakra intézett lökemek nem voltak egyöntetűek; az egyes hadtestek általi rohamok elkésve intéztettek, és az éjszakaiaknak mindenkor idő adatott a veszélyezett pontokra segílyt küldeni. Ha Hill támadása azon időben történik, a melyben Longstreet hadosztályai győzelmesen nyomultak előre, midőn az éjszakaiak tartalékja, valamint középhadának egy része Longstreet ellen küldetett volt, ha Evell szintén akkor intézi támadó lökemét az éjszakaiak jobb szárnyára: akkor a csata hihetőleg az éjszakaiak megsemmisítésével végződik.

46. (6) Nagy Tamás tanár a gazdasági iskolában Hódmező-vásárhelyen és volt ó-gyallai csillagászsegéd értekezését »A hold befolyása a földrengésekre«, bemutatja dr. Szabó J. osztálytitkár.

Birálatra adandó.

Hatodik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály második ülése.

1876. febr. 14-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

48. (4) *Bartal Antal* felolvassa »A görög és latin hangtanról« című értekezését. Kivonata ez:

Mindenek előtt felhossa az okot, mely a mű megírására indította. Szükségesnek látja az árja összehasonlító nyelvtudomány rendszeres tanulmányozását, de hogy azt tenni lehessen, e tudományt művelni, erős alapra kell fektetni. Ez alap a hangtan.

Beszámol a kútfőkről s ajánlja, hogy különösen a nyelvtudomány terén mindenki óvatos legyen a kútfők megválasztásában, a minthogy ebben ő is a legnagyobb akritiával járt el. A többek közt különösen előnnyel használta: »Kuhns Zeitschr. für Vergl. Sprachforschung,« Bopp Ferencz, Corssen, Schleicher, Grimm Jak., Müller Miksa, Curtius ide vágó műveit és Straub pozsonyi tanárnak Curtius előadása nyomán összeállított jegyzeteit. A gutturalisok törvényeinek meghatározása és fölvilágosítására számos adatot nyert Ascolinak olaszból németre fordított »Vorlesungen...« című munkájában. Ezeket kívül Beaudry »Grammaire comparée« — és Eggernek: »Notions élémentaires de Grammaire comparée«-ját, az előbbit alapossága, az utóbbit átlátszóságánál fogva szintén előnyösen használta.

A könyv compositiójára nézve főlemliti, hogy oly alakról kellett gondoskodnia, melynél fogva az azt olvasó világos átnézetet nyerjen a mű tartalma fölött. A tárgybeosztásra nézve tehát Beaudry-nak »Grammaire comparée«-jában foglalt eljárását követte.

Az anyag földolgozását illetőleg azon volt, hogy a legujabb időig napfényre hozott hangtani igazságok és törvények teljességükben helyt foglaljanak a könyvben. Nemcsak egyszerű tényeket sorol el e végből, hanem az e tényeket előhozó okokat is kideríti. Így pl. az eredeti sanskrit *k*-nak átmenetelét *k* és *ç*-ba Ascoli nyomán az eredeti *k* után kifejlődött parasiticus fricativ hangból, mely legtöbbsnyire *j*, magyarázza, melynek lágyító visszahatása következtében a megelőző *k* a jelzett változásokon ment át, mely processusra még ma is akadhatni az olasz nyelvben és a megfelelő graubündeni, engadini, gordena és friauli tájnyelvekben.

Azon tételeknél, melyek még vita és kérdés alatt vannak, az ellenvéleményeket egymás mellé állítja, veszélyesnek tartván a neki tán inkább tetsző állítást, mint megállapított igazságot oda állítani. Ilyen az az eset, a hol Corssen azt iparkodik bebizonyítani, hogy *ð* a megelőző orrhang befolyásánál fogva *ð*-vá hehesítettik és bebizonyítására a gör *ξανθοσ*-t hozza föl, melyet *σανθος*-ból származtat, míg ellenben mások annak keletkezését a *ð* után következő eredeti *q* kiesésének tulajdonítják.

Összehasonlításaiiban a latin, görög, sanskrit nyelveken kívül, a hol megkívántatott, a germán, szláv, magyar-ugor nyelvekhez is folyamodott. Így az eredeti *m* és a későbbi *v* közt létező váltakozásra nézve a magyar nyelvből a *mány* és *vány* képzőt, a *b*, *p* és *m*-nek az elő és behangban való váltakozására nézve *bozog* = *mozog*, *bozdit* = *mozdít*, *du-mal* = *dobál* stb. szókat hozza föl.

Megemlíti, hogy több évi munkálkodása alatt a nyelvtudomány rohamosan haladt, az előbbi igazságok tévedéseknek bizonyulván be, munkája eredeti concepcióját egészen át kellett alakítania. A sok közül, melyeket állítása bebizonyítására felhoz, álljon itt a következő. Aufrecht, Kirchhoff és Corssen tagadták eddig, hogy *f*-nek eredeti *v* felelne meg, most pedig már Buggenek tanulmányai alapján ezen tan alapigazságát tagadni nem lehet.

Míg tehát egyrészt a mű concepciója átalakult, másrészt a megállapított igazságok a folytonos kutatás nyomán új táplálékot nyertek és a felhozott tények következtében bővültek és megerősödtek. Így Fraehdének legujabb kutatásai nyomán bővültek a példák azon tan megerősítésére, hogy az eredeti *h* kiesett *r* és *l* előtt a latinban. Ilyenek: *laena*, összevetve a gör. *χλαίνα*, szláv: *halena* stb.

Birálatra adatik.

49. (5) *Balint Gábor* mint vendég »A részesülői, igenévi és állapotjegyzői szerkezetről a kazáni tatár nyelvben« értekezik.

50. (6) Olvastatik Szilágyi István I. t. levele január 29-ről, a mely szerint szives készséggel ajánlkozik a Tar Gáspár naplója lemásoltatására, csak arra nézve kér utasítást, hogy az egészet lemásoltassa-e, vagy csak az 1825-ik év nov. 2. és 3-ik napjairól szóló részeket.

Utasítottik, hogy csak a nov. 2-ik és 3-ik napjairól szóló részeket másoltassa le.

51. (7) Olvastatik Vaszary Kolozs, győri főgymnasium igazgató levele, a ki az 1825-ik évi országgyűlés nov. 2. és 3. napjairól szintén beküld egy napló töredéket. E napló ötven-hatvan ívre terjedő kézirat, a melyet két év előtt ő maga ajándékozott a győri kath. főgymnasium könyvtárának. E kézirat az 1825-i szept. 12-től 1827. január 1-ig tartott minden egyes kerületi, regnicolaris és mixta ülésről rövidebb és hosszabb kivonatot közöl. Első íveit azon pannonhalmi benzés irta, a kit a Magyar Tudom. Akadémia létrejöttekor 1830. nov. 17-én ennek első vidéki r. tagjai között találunk: Guzmics Izidór. Az akkor tanárt kötelessége Pannonhalmára szolgáltotta, de mielőtt Pozsonyból távozott, részint ez időben Pozsonyban is tanító rendtársai, részint az ismerős juratusok közül többeket felkért, megbizott, hogy őt időnként az országgyűlés folyamáról értesítsék. Az első csomó tudósítást októb. 16-án kapta, a melynek első oldalán a következő jegyzés olvasható: »Minden itt következő vitások hosszabban adtak elő, mint a hogy itt írva vannak, de hejh nehéz csak ennyitkét is jegyezni, mikor író-asztal helyett hol egyik, hol másik térdünket használjuk vagy kardunk markolatját, vagy barátunk hátát, vagy a merőben álló palota falát.« Tekintetbe véve, hogy a kézirat adatai az 1825—26. évben tartott országgyűlés hiv. adataival teljesen egyeznek, hitelessége kétségbe nem vonható. A naplótöredék érdekesebb részei felolvasatván, ezek szerint a M. Tudom. Akadémia megalapításának eszméjét legelőször Mariássy, Gömörmegye követe pendítette meg nov. 2-án, a következő nov. 3-diki ülés-

ben Nagy Pál sopronmegyei követ elevenítette fel a megpendített eszmét, s lelkes beszéde után, a melyet e napló terjedelmesebben közöl, mint a Tar-féle, tette meg nagyszerű ajánlatát Széchenyi István.

A beküldött töredék másolata betéttetik az Akadémia kéziratárába, Vaszary Kolozs urnak pedig jegyzőkönyvileg és levélben köszönet szavaztatik, hogy ily becses adalékkal járult az Akadémia történelméről irandó monographiához.

52. (8) Olvastatik a Karácsonyi-pályázat »Trón és Szerelem« czimú pályamű ismeretlen szerzőjének levele, a ki művében tizenhárom sort más sorokkal akar felcserélni s egyszersmind jelentí, hogy tévedésből művének oly példányát küldötte be a pályázatra, a melyben a simítás hiánya itt-ott észrevehető.

Az ismeretlen szerző kérése nem teljesíthető, mert a pályázati szabályokkal össze nem egyeztethető.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Hetedik akadémiai ülés.

A II. osztály *harmadik* ülése.

1876. febr. 21-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

54. (9) *Tóth Lőrincz* r. t. felolvassa »A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a törvénykezésben magyar szempontból« című értekezését. A kivonat így szól:

Az értekező, hazai igazságszolgáltatásunk panaszolt hátrányainak gyökeres és alapos orvoslását hangsúlyozván, kiemeli, hogy mindaz, a mi e részben ekkorig történt, s a mi, tudomás szerint, legalább a közelebbi jövőben, szándékba vétetett, csak kisebb mérvű foltozás, mely célra nem vezet. Értekező a gyökeres reformot főleg a szóbeliség s közvetlenség rendszerében találja fel, mely, helyesen mondva, a bírák saját látásának, hallásának s kellő ellenőriztetésének rendszere, s az erre fektetett perrendtartás az anyagi igazság felderítésének s így az igazságos ítéletnek legalkalmasb, sőt egyedül biztos eszköze. Elmondja, hogy ezen rendszer van elfogadva az egész polgárosult világban, s ez az, mely mindenütt, a hol csak életbe lépett, a legmelegebb méltánylás s ragaszkodás tárgya. Röviden fölemlíti ezután az e részben hazánkban fölmerült mozgalmakat, úgy a codificatio, mint az irodalom s társas élet terén. Azok is, kik annak mielőbbi életbeléptetését ellenzik, nem azért teszik ezt, mert jelességét elvileg tagadják, hanem teszik csupán nem eléggé indokolt aggályosság miatt, scrupulusoktól ijesztve, melyek a véleményük szerint mulhatlanul szükséges előfeltételek hiányából meríttetnek. Azért nem is bocsátkozik a rendszer érdemének bővebb általános fejtegetésébe, bár néhány erősen jellemző vonással tünteti ki annak nagyszerű előnyeit az írásbeliség fölött, hanem leginkább azon gyakorlati ellenvetések czáfolásával foglalkozik, melyek nálunk a szóbeliség s közvetlenség *azonnali* behozatala ellen föl- említtetni szoktak, specialis magyar viszonyainkból merítve.

Átmenve a felhordott aggodalmakra, kiemeli, hogy e reform behozatalát nehezítő s némely, és pedig döntő körökben uralgó elfogultság

főforrása e rendszernek nem teljesen átható ismerése, s azon egyoldalú, kisserű felfogás, mely annak nem teljes egészét s kimerítő, minden oldalról kifejtett képét tekinti. — Összehasonlítja a nálunk fennálló, ugynevezett szóbeliséget s nyilvánosságot azon valódi szóbeliség, közvetlenség s nyilvánosság fényes képével, melyet az életerős igazságszolgáltatás országában észlelhetni, leírja ez utóbbinak nagyszerű, megragadó hatását s üdvös következéseit.

Sorba véve azután az aggodalmakat, egyenkint czáfolja azokat. — Egyébiránt ő sem állítja, hogy a szóbeliség s közvetlenség egymagában, más törvénykezési tényezők hozzájárulása nélkül, mint egyetlen és általános panacea, az igazság-szolgáltatást egyszerre tökéletessé teheti, s egy magában mindent kimerít. Még azonkívül s egyidejűleg alkalmazandók mindazon módozatok s intézmények, melyek a perek számát kevesbitik; életbe volt léptetendő (a mi már megtörtént) a közjegyzőség, s az ügyvédi rendtartás, felállítandók a pereket kiegyeztetés útján megelőző hatóságok, s oly bíróságok, melyek csekély érdeklő ügyekben felelővel nélkül itéljenek, főleg pedig lényegesen javítandó a mostani felelővel rendszer, melynek fonákságait az előadó példákban tünteti ki. — Szemlét tart mindazon szükséges rendszabályok fölött, melyek egyszersmind életbe léptetendők, hogy a szóbeliségnek óhajtott eredménye legyen.

Tárgyalja különösen azon ellenvetést, mely hazánk soknyelvűségéből s azon tagadhatlan nehézségekből merítettetik, melyeket a felkorbácsolt nemzetiségi izgalom szül. A nehézségeket elismeri, de nem szabad azok miatt a jó igazságszolgáltatás nélkülözhetlen feltételeit elejtenünk. Éjszakamerikára hivatkozva, példákat hoz fel az ottani törvénykezési életből. Ott a bíró nem hallhat hivatalosan más nyelvet, mint az államét, s nem itélhet más nyelven, pedig Amerika szabad köztársaság, hol a cosmopolitanus eszmék otthonosak, s az egyéni szabadság lehető legnagyobb kiterjedésű. — Egyébiránt a törvényszékeknél, nálunk is úgy, mint világszerte, kötelezett ügyvédi közbejárásnak van helye s a törvénytől függ, hogy Magyarországon oly ember, ki magyarul nem tud, ügyvéddé fel ne avatassék; az egyes bíró, szükség esetében, tolmácsot használhat.

A pénzügyi szempontot szintén nem mellőzi el az előadó, s azt állítja, hogy ha az első felszerelés minden esetre jelentékeny költségein átestünk, ezen rendszer tetemes megtakarításokra fog vezetni, ha minden tekintetben jól, czélszerűen, öszhangzatosan formulázva, meggondolva és kiszámítva vitetik keresztül. A pénzügyi szempont azonban nem jogtudományi szempont, és ugyan mi legyen az, a mi megérdemli a költséget, ha nem a jó igazságszolgáltatás? — A földolog nem a megtakarítás — bár értekező előtt ez is kétségtelen — hanem a fősúly arra, és csak arra helyezendő, hogy bármi sok időbe s pénzbe kerülne is — az igazság kiderítése s az itéletek alaposága legyen minél inkább biztosítva. Itt egy hasonlatot visz keresztül a gőzeke, s a régi faeke hatásait tévén párhuzamba, és e hasonlatot alkalmazva a törvénykezés két rendszerére.

Értekezőnek mindezek után, melyeknek részletekbe menő előterjesztése több mint egy órát foglalt el, bár kéziratából sokat átforgatott,

— tántoríthatlan hite, hogy hazánk készen várja már a jó igazságszolgáltatásnak e nagy mozgató erejét, mely a szellemi tehetségeket békoikból kiszabadítsa, s a *valódi* igazságot azon trónra ültesse, melyet most a szerencsétlen formalismus tart elfoglalva.

Kifogván az időből, megemlíté végre, hogy már fel nem olvashatja eszméit a rendszernek gyakorlati alkalmazásáról, nevezetesen azon főfőkérdésekről, melyek itt szerepelnek: hogy t. i. a szóbeliség elvén alapuló perrendtartásban lehet-e helye előkészítő iratoknak, s mily számban és hatálylyal? továbbá, hogy minő jogorvoslatok engedtessenek meg e rendszerben, s minő formában stb.

Szabályszerű birálat alá adatik.

55. (10) *Szilágyi Sándor* r. t. *Szilágyi Ferencz* I. tagnak ily czimű értekezéséből »Közlemények ifjabb Wesselényi Miklós életéből« egyes részeket olvas fel. Kivonatban így:

Az értekezés következő XIII szakaszt foglalja magában: I. Ifj. b. Wesselényi Miklós születése, gyermekkora s növeltetése. II. Ifj. b. Wesselényi Miklós naplói s levelezési könyve. Adatok ifjúkori életéből, s gróf Széchenyi Istvánnal Franciaországban tett utjából. III. Ifj. b. Wesselényi Miklós az 1834-iki erdélyi országgyűlésen. IV. Az erdélyi 1834—35-iki országgyűlés után. V. Az 1836-ik esztendő. — A b. Józsika Sámuel, ifj. b. Wesselényi Miklós és Nopcsa László közt folyt levelezés. — Pohárköszöntés Lónyai Gábornál. VI. Párviadal ifj. b. Wesselényi Miklós és gr. Wurmbrand Ferencz osztrák cs. kir. ezredes közt. VII. Az 1838-iki három esemény. 1. A pesti árviz. 2. B. Wesselényi Miklós, gr. Desseffy Aurél és gr. Széchenyi István. 3. B. Wesselényi Miklós mint bujdokló saját jószágában. VIII. Az 1839-ik esztendő. — Ifj. b. Wesselényi Miklós emlékirata magyar és erdélyországi perében. IX. 1840-ik esztendő. — 1. Kossuth Lajos levele ifj. b. Wesselényi Miklóshoz. — 2. A makfalvi iskola. X. Az 1841. esztendő. XI. Az 1843-ik esztendő. — Levelezés a horvát kérdésben. — Ifj. b. Wesselényi Miklósnak Zsibóra hazatérése. — XIII. Az 1848-ik esztendő. — B. Wesselényi Miklós, mint Szék városának követe az erdélyi országgyűlésen. Gr. Lamberg Ferencznek Pesten meggyilkoltatása után Freywaldauba utazása. — Pestre 1850-nek aprilisében visszatérése után ott történt halála. — Irodalmi munkássága.

56. (11) *Ribáry Ferencz* főgymnasiaumi tanár mutatványokat olvas fel »Tiberius és Tacitus« czimű dolgozatából.

Nyolczadik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1876. február 28-án.

Csengerly Antal akad. másodelnök ur elnöklése alatt.

58. *Haberern* Jonathán lev. tag. emlékbeszédet mondott néh. báró *Prónay* Gábor lev. tag felett.

Az »Értekezések« során kiadandó.

59. Vallás és közoktatásügyi miniszter ur f. é. 2330. sz. a. Budán febr. 6-án kelt kegyes leiratában értesíti az Akadémiát, hogy a párisi földrajzi nemzetközi congressus alkalmával a hivatalos nyomtatványok nemzetközi ícserélésének eszméje fölmerülvén, az e tárgyban tartott értekezletről, a közös külügyminiszter ur a másolatban mellékelt átiratot intézte hozzá; s ennek folytán fölkeri az Akadémiát, hogy e tárgyat szakértők tanácskozásává tevén, a mellékelt javaslat fölött véleményét közölni sziveskedjék.

A II. és III. osztályhoz, hová e tárgy tartozni látszik, oly utasítással teendő át, hogy mindkét osztály 3—3 szakértő tagot nevezvén ki egy Hunfalvy János r. tag elnöklete alatti bizottságba, adjon a fenforgó kérdés iránt véleményt.

60. Az I. osztály dr. Mayr Aurél egyetemi tanárnak engedélyt javasol adatni, hogy egy nyelvészeti értekezését az osztály ülésén személyesen olvashassa fel.

Megadatik.

61. A II. osztály *Wertheimer* Ede ily czimű értekezését: »Házasság tervelés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherczeg között 1559—1564« szintén személyes felolvasásra ajánlja.

Megengedtetik.

62. A Kisfaludy-társaság aláírási ívet küld elhunyt elnöke Toldy Ferencz sírján állítandó emlékre.

A főtítkári hivatalnál kitétetik, és a tagok, kik más íven még nem irtak alá, felhivataknak aláírásra.

63. A főtítkár jelenti, hogy a felszólított közlekedési vállalatok közül 1876-ra csak a cs. k. duna-gőzhajótársaság, — és ez is csak egy szabad jegyet küldött.

A tagok tudományos czélu használatára le lesz téve a főtítkári hivatalnál.

64. A székes-fehérvári cistercita főgymnasium igazgatósága köszöni az Akadémia határozatát, hogy kiadványai egy részét megküldendi.

Tudomásul szolgál.

65. A főtítkár jelenti, hogy *Deák Ferencz* emlékezetére már is érkeznek a pályaköltemények, szerzőik úgy értvén a lapok tudósítását, mintha a pályadíj már ki volna tűzve.

Ezen pályaművek minden esetre összegyűjtendők addig, míg a közülesi bizottság az Akadémia elnökével együtt elhatározza, pályázat vagy megbízás útján állításék-e elő a kívánt ódai költemény.

66. Végül a főtitkár bemutatja a február hó folytán érkezett csere-ajándék és köteles könyvpéldányokat, valamint a saját kiadásunkban megjelenteket is következő renddel:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Monatsbericht. Sept. Oct. Nov. 1875.
b) Abhandlungen. 1874.

Société des Sciences Phys. et. Nat. Bordeaux. a) Mémoires. Tom. 1. Cah. 2. b)
Extrait des procès verbaux.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science and
Arts. Vol. 21. No 62.

Finländische Ges. der Wiss. Helsingfors. Suomenmann wirallinen tilasto. IV.

Schweizerische Ges. für die gesammten Naturwiss. Bern. Verhandlungen.
Jahrg. 1874.

K. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 2. 3. 4. 5.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXV. B. Nr. 4. b) Verhandlungen
gen 1875. Nr. 17. 18. 1876. Nr. 1. 2.

Angol kormány. London. Astronomical and magnetical and meteorological Ob-
servations. Greenwich. 1873.

Belga kormány. Bruxelles. Annuaire statistique. 1875.

Mährischer Landes-Ausschuss. Brünn. Mährens allgemeine Geschichte. VII. Bd.

M. kir. közok. minisztérium. Budapest. Az 1874. évi fogyasztási adóeredmények.

II. Magánosoktól.

Korponay János l. t. Kassa. A felső magyarországi nép-gazdászati kölcsönös
hitel és takarékegylet. 4 db.

Göndöcs Benedek. B. Gyula. a) Szt. beszéd gr. Wenckheim Géza házassága al-
kalmával. b) Öröm-üdvözlet ugyanazon alkalomra.

Pietro Ellero. Bologna. I vincoli dell' umana alleanza.

O. Donner. Helsingfors. Lieder der Lappen.

Domanovszky Endre l. t. Sopron. A bölcsészet története. II. köt.

G. B. de Rossi. Róma. Bolletino di Archeologia Cristiana. Anno sesto. No III.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. M.-Vásárhely. a) Vélemény és indítvány egy, a jogász
egylet által kitűzött kérdésre. b) A m.-vásárhelyi ref. főtanoda értesítője 1875/6 első
feléről.

Szerb nemzeti nyomda. Újvidék. a) Metarszke mere. b) O listeri-ticsnoi vrato-
bolyi. c) Pravát luznoszti ungarszkich gragyana. d) Zsizsan za 1876.

Filtsch S. nyomdája. Nagy Szeben. Höhr: Lehrbuch der Arithmetik. I. Theil.

Városi nyomda. Debreczen. a) Bonyhay: Eskülő. b) Néhány szó Méliusz Péter
sírjáról. c) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. VI. évf. 11—12. füz.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. Útmutatás a métermértékek ismeretéhez.

Imreh Sándor nyomdája. M.-Vásárhely. Jelentés Marosszék állapotáról 1875-ben.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Jankai : Babér levelek.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) A Székelyföld közgazdasági jelene és jövője. b) Sand : Marianna. c) Erdélyi muzeum, II. évfoly. 10. sz. III. évfolyam 1. 2. sz. d) A birtokrendezésről az erdélyi részekben. e) Mátrai : Koncsag Lajkó.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Nyelvtud. Értek. V. k 2. 3. 4. 5. sz.
- b) Archaeologiai Értesítő. IX. köt. 10. sz. X. köt. 1. sz.
- c) Monumenta III. osztály. Magyar országgyűlés III. köt. IV. oszt. Mátyás kora I. köt.
- d) Repertorium II. oszt. I. köt.
- e) Nyelvtudom. közlem. XII. köt. 2. füz.
- f) Term. tud. Értek. VI. köt. 10. sz

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Kilenczedik akadémiai ülés.

A III. osztály harmadik ülése.

1876. márcz. 6.

Sztoeczek József r. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

68. (8) *Balogh Kálmán* »Az agy féltekéinek és a kis agynak működéséről« tartott előadást. Kivonatban így:

Mindenek előtt megemlíti, hogy igen sokáig Aristoteles azon tana uralkodott, hogy az agy érzéstelen, s ennek tulajdoníthatjuk azt, hogy midőn a mult században Haller és Ziun annak ingerelhetősége mellett szót emeltek, ezen figyelmeztetésük azonban majdnem nyomtalanul eltűnt, valamint nem terjedt el Haller azon nézete sem, hogy a különböző működéseknek, mint a látásnak, hallásnak, nyelésnek az agyban külön központjai vannak.

A jelen században Longet, Matteucci, van Deen, Weber Ed. izgaták az agyat villamossággal, s azt ingerelhetetlennek találták; hasonló eredményt mutattak fel Magendie kísérletei is élő állatokon. Budge számos kísérlete után akként nyilatkozik, hogy az agy féltekéitől egyetlen idegrost sem megy tova, melynek izgatása az akaratbeli izom összehuzódását okozná. Schiff pedig nemcsak az agy féltekéiről, hanem a csikolt testről és a kis agyról is azt mondja, hogy ingerlésük akaratától függő egyetlen izmot sem működtet, sőt szerinte olyan ingerlések alkalmazásával még a belek izmai is nyugodtak maradnak.

Flourens élő állatoknál az agy féltekéit részben és egészen eltávolítva, az általa észlelt tünetekből azon következtetésre jutott, hogy azok az izomösszehuzódásoknak nem közvetlen tényezői, hanem az akaratnak és érzéseknek egyedüli székhelyei, melyek mindegyik része a többivel egyértékű, s egymást helyettesítheti.

Kórodai tapasztalatok, melyeknek Franciaországban a szótehetetlenség (aphasia) körül szerzett tanulmányok közlésével Broca, míg Angolországban Jackson Hughlings adott kifejezést, nem voltak összhangzók Flourens tételeivel, s úgy azok, mint Meynert boncztani leletei oda mutat-

tak, hogy az agy féltekéinek szürke állománya különböző helyeken különböző működéseket végez.

Simbriger Fr. tr., hajdani tanítványom, felszólításomra a vezetésem alatt álló intézetben az agy egyes részei működésének tanulmányozása végett házi nyulnál az agy felső felületét izgatva, ha ez mellül történt, az ott és a szájjizmok mozgását észlelte; ha pedig a villamos ingerlés hátul eszközöltetett, a fej felváltva le és fel mozgott. A közbeneső helyek ingerlésének nem volt eredménye. Ezen kísérletek 1870. január 30-án az »Orvosi Hetilap« 5. számában közöltettek, Simbriger tr. felett azonban Flourens tekintélye annyira uralkodott, hogy az általa észlelt azon tényeket nem a szürke állomány ingerelhetőségéből, s annak különböző helyei működéseinek különbözőségéből származtatta, hanem felvette, hogy a villamosság mellékáramai le, egészen az agyfenéig hatolva, az itten levő részek ingerlése által hozzák létre az említett tünetenyeket.

Ugyancsak 1870-ben, de Simbriger tr. észleleteinél néhány hónappal később, jelent meg Hitzig és Fritsch értekezése, melyben kutyákon tett vizsgálatok után bizonyítatik, hogy az agy szürke állománya villamosság által izgatható, s ha annak különböző helyei ingereltek, különböző izomcsoportok húzódnak össze. Ezután ezen szerzők újabb értekezésein kívül főleg Ferrier, nemkülönb. Carville és Duret munkálatait kell említenünk, melyek Hitzig és Fritsch adatait lényegükben nemcsak hogy megerősítették, hanem azt részben tovább is fejtették.

Részemről kivált attól indítva, hogy intézetemben történtek az agy működésére vonatkozó azon kísérletek, melyek Simbriger tr.-tól az »Orvosi Hetilap« 1870. és 1871. számaiban foglaltattak, elhatároztam, hogy ezen szövet kísérleti vizsgálatok tárgyává tegyem, s azokat — a házi nyulakat nem számítva — eddigelé huszonhét kutyán hajtottam végre.

Összesen harminczhat azon helyek száma, melyeket Balogh az agy úgy az egyik mint a másik féltekéjének felületén villamosság által izgathatóknak talált, s ingerlésükre részint különböző izomcsoportok mozgásait, részint fájdalomnyilvánulásokat látott bekövetkezni. Az utóbbiakra nézve előadó megemlítette, hogy a kísérletre használt állatok chloralvizegy vagy mákony által elbódítva levén, ha a kábultság nagy volt, a fájdalomnyilvánulások hamarább kimaradtak, mint a közvetlen izommozgások.

Balogh tanár vizsgálatai mutatták, hogy valamely izomcsoport mozgásai nemcsak egy hely ingerlésekor mutatkoznak, hanem az agy féltekéinek különböző pontjain vannak, melyek ugyanazon izomcsoportok összehúzódásait eredményezik, így például nyolcz különböző helyet talált, melynek izgatása a fejmozgásokra befolyt; továbbá a végtagok izmaira négy, míg a légzőizmokra öt különböző hely befolyását sikerült megállapítania, s ehhez hasonlóan van a fülek, szempillák, az ajkak, orr, az arc, a törzs izmaira, nemkülönb. a fájdalmakra nézve is. Ezek szerint az agy szürke állományának az egyik vagy másik helyen szenvedése nem vonja mindenkor szükségképen az egyik vagy másik izomcsoport működését.

désének, vagy az érzékenységnak megzavarását, illetőleg megszűnését maga után, minthogy a hasonló értékű helyek működésük fokozása által a szenvedő rész működését kipótolhatják.

Az előadó ingerlékeny helyen, például a homlok mögötti tekeredés alsó végén, melynek izgatása szájtátással járt, a szürke állományt leszelte, s azt találta, hogy ottan a fehér állomány ingerlése hasonló eredménnyel jár. Ezután az agyat — az ennek alapja felé menő rostozatra körülbelül függőlegesen — 2—3 millimeter vastagságu szeletekben lemetszve, s az így támadt felületet izgatva, a szájtátás bekövetkezését mindenkor észlelte, valamint végtére a csikolt testhez érve, ennek ingerlésekor sem maradt az ki. S abban Burdon-Sanderson-nal egyetért, hogy a csikolt testben vannak olyan központok, melyeknek ingerlése hasonló mozgásokat vált ki, milyenek az agy szürke állományának izgatásakor észlelhetők; de tagadja azon állítás jogosultságát, mintha a csikolt testben mozgató-központok jelenléte ilyeneknek a féltekék szürke állományában létezését kizárná, sőt a kettő igen jól megfér egymással. A szürke állomány idegeinek az idegsejtekben támadt akarat által történt ingerlése, azok ingereltségét az agy oldalán és alapján levő képződményekhez, mint a lencsealaku testhez, a csikolt testhez, a láttelephez, ikertestekhez, Ammonszarvhoz stb. vezeti, hol azután az izomösszehuzódásokat, mint a cselekvés nyilvánulásait hozza létre. Az agy szürke állományának ingerlése által létrehozott azon tünetekkel megegyeznek Soltmannak ujszülett kutyákon tett kutatásai, melyek szerint az agy féltekék szürke állományában az akarat izommozgató és ingerelhető központjai még nincsenek kifejlődve, hanem csak a születés után a 9—11-ik napon fejlődnek ki. Sander W. pedig a gyermek gerinczagi hűdésénél találta, hogy az izmok tétlensége következtében az agy féltekéi szürke állományában a mozgató központok idegsejtjei elsorvadnak, míg ezek helyett a kötanyag hatalmasan kifejlődik.

Balogh K. kísérletei mutatják, hogy olyan mozgásokat, milyeneket az agyféltekék szürke állományának izgatása által létrehozhatunk, nem csupán a csikolt test, hanem a fentemlített többi agyképződmények közvetlen ingerlése által is válthatunk ki. Légzőmozgásokat például a csikolt testen kívül az agykocsányok ingerlése is eredményez; pillarángások bekövetkeznek a láttelepek ingerlésére; míg az Ammonszarv ajakrángást, továbbá a mellső ikertest az orrizmok stb. összehuzódásait eredményezheti. Ezután előadó áttért ezen képződmények működésére, s a már említett kivül kiemelte a csikolt testnek, különösen ennek farkának nagy érzékenységét, s befolyását általános rángások előidézésére. A láttelepek fent ingerelhetetlenek, azonban alant izgatva, a nyak és a törzs oldalizmainak tartós összehuzódását okozzák. Az Ammonszarv egészen alant rendkívül fájdalmas, s izgatása általános remegést eredményezhet. A mellső ikertest a fej rángását és a végtagok kifeszítését hozhatja létre, míg a hátsónak ingerlésére a fej oldal felé fordul. A lencseképű test izgatására a mellső végtagok feszítettnek és szétterpesztetnek, míg a hát kidomborodik. A belső tok izgatására a fej az ingerlés oldalára, míg a külső izgatásakor az ellenkező oldalra fordul és hátra huzatik. Az agy-

kocsányok és a Varol-híd ingerlése a testet oldal felé hajtja, s az utóbbi még az arcizmokat működteteti.

Előadó valóknak találta Ferrier észleleteit, hogy a kis agy ingerlése a szemtekék összehágó mozgásait hozza létre, csak hogy ezen mozgások az ikertestek, továbbá a nyult agy bizonyos részeinek ingerlésére is bekövetkeznek.

A nyelv különböző mozgásaira a nyult agyban, nevezetesen az olajkák, a kötélképi testekben, a negyedik agygyomor fenekén, s mindjárt az író toll hegye mögött különböző helyek szolgálnak, mint ezt előadónak villamos izgatásokból álló kísérletek által kimutatnia sikerült.

Végül a szerző kiemelte, hogy a negyedik agygyomor fenekének izgatása — az író toll csuca előtt körülbelül 10 mm-re — a láták tágu-lását okozta, mit már 14 év előtt látott, s úgy magyarul mint németül le is írt, de ennek daczára más vizsgálok későbbben mint egészen új tényt közölték azt.

69. (9) *Lengyel Béla* egyetemi tanár mint vendég »A köneny szinképéről« értekezett. A kivonat ez :

A köneny szinképéről elágazók a vélemények. Némely buvár szerint a köneny többféle szinképet mutathat, ha az különböző körülmények között idéztetik elő. Plücker, ki első észlelte a köneny szinképét kis nyomás mellett, úgy írja le azt, mint a mely három igen élénk vonalból áll; egyike ezen vonalaknak a vörösbén, másika a zöldbén, harmadika pedig az ibolyában mutatkozik. Később ugyanezen buvár Hittorf társaságában még egy második szinképet is észlelt, melyre nézve — mint értekezésökben mondják — constatálták: hogy az is a könenyhez tartozik. E második köneny-szinkép az említett három vonalon kívül, még számos vonalat mutat, melyek közül a legtöbb különösen a natrium vonalának helye körül, továbbá a zöldbén mutatkozik. Nem régen Wüllner vizsgálta a köneny spectrumait és a Plücker-féle észleleteket nem csak helyeseknek találta, hanem a könenynek még egy harmadik szinképét is észlelte. — E szinkép gyenge villanyárammal áll elő és így alacsony hőmérséknek felel meg. — Angström hullámhossz-mérések által igyekezett kimutatni, hogy a könenynek csak a három vonalu szinkép felel meg, míg a többi vonalak részint szénköneny, részint kén és chlor vonalaival esnek össze, minélfogva a köneny állítólagos 2-ik és 3-ik szinképét a könenyben foglalt fertőzvényeknek tulajdonítja. Idézi véleményének támogatására a Berthelo által leirt aretylen szinképét, mely a Plücker-féle második köneny-szinképpel azonos. — Wüllner ezek ellenébe felhossa, hogy ama látszólagos evidentiák nem bizonyítanak semmit, mert ha a vas vagy titan sok vonalu szinképével hasonlítjuk össze a könenyét, még sokkal jobban összeeső vonalakat találhatnánk, miből azonban senki sem fogná következtetni, hogy a köneny ama szinképe vashoz vagy titanhoz tartozik. Wüllner állítását tehát Angström ellenvetései daczára fentartja. — Ezek a köneny szinképeire vonatkozó fontosabb adatok, melyekből valóban nem lehet megítélni, hogy van-e a könenynek többféle szinképe vagy nincs?

Abból kiindulva, hogy ama sokféle szinképet mégis a könnyben foglalt fertőzvények okozhatják, eszközöltettek kísérletek. A használt készüléknek főalkatrészét a Geissler-féle higany-légszivattyu képezte, melylyel összeköttettek a szinkép észlelésére szolgáló spectral-csövek és ezekkel a könnyfejlesztő készülék. — Az összeköttetések kezdetben finom közsőrülések, később pedig az által eszközöltettek, hogy az egész készülék egy darab üvegből állott. — Miután mindig csak a Plücker-féle második szinkép volt észlelhető, ez pedig, mint direct összehasonlításokból kitűnt, egészen megegyezik a szénkönenynek szinképével, minden figyelmet arra kellett fordítani, hogy a kísérletekben használt tárgyak és anyagok minden széneytartalmu fertőzvénytől mentek legyenek. Ez okból az üvegrészek összeforrasztása könnylánggal történt. Az alapkísérletnek számos módosítása által valószínűvé vált, hogy a könny ugynevezett második szinképe valóban nem a könnyé, hanem a benne fertőzvény gyanánt előforduló szénkönenyé. — Azonban biztosan meggyőződni erről csak a következő kísérlet kivitele által lehetett: Ha azon szinkép a könnyhez tartozik, akkor a könnynek fölösleges élyenben való élyenítése és a keletkezett vizgöz elnyeletése után a tiszta élyen szinképének kell mutatkozni; míg ellenben ha ama szinkép valóban szénkönenyhez és nem a könnyhez tartozik, akkor az élyenítés és viz elnyeletése után az élyen szinképén kívül még a szénsavénak is kell mutatkoznia. — A kísérlet ezen utóbbi feltevést fényesen igazolta. — Az élyenítés után előállott a szénsav szinképe, mely oly intensiven mutatkozott, hogy abban nemcsak a főbb characteristikus vonalak és sávolyok, de a szénsav szinképében gyengébben mutatkozó vonalak is látszottak. — Hogy e szinkép valóban a szénsavé, arról direct összehasonlítás által győződtem meg.

A kísérletekből következik és constatáltak tekinthető:

1. Hogy a könnynek csak egy szinképe van, mely az ismeretes három vonalból áll.
2. Hogy a Plücker (Wüllner)-féle második szinkép a könnyben fertőzvény gyanánt foglalt szénkönenyhez tartozik.
3. Hogy e szénkönenytől menten a könnyt — legalább a közönségesen használt módokon — a legnagyobb elővigyázat mellett sem lehet előállítani.

70. (10) *Konkoly Miklós* részéről »Az ó-gyallai csillagdán történt megfigyelések 1874—1875-ben.« Beterjeszti Szily Kálmán. A kivonat így hangzik:

A »Csillagászati megfigyeléseim« czim alatt a M. T. Akadémiának benyújtott értekezésemben fő czélul tüzttem ki az épület és a nagy távcső megismertetése mellett, azon észleléseket közölni, melyek nem folytonosan tétetnek, mint p. o. a napfoltok megfigyelése, s a meteorologiai megfigyelések, hanem időnként, p. spectroscopicus megfigyelések üstökösökön, vagy hullócsillagokon; továbbá a csillagda földrajzi hosszának meghatározása Bécstől távirati uton; továbbá: a kolozsvári csillagda földrajzi hosszának meghatározása, úgy a zágrábi főreáltanoda földrajzi hosszának meghatározása, mind távirati uton, hol utóbbiaknál kiindulási pont gyanánt már a gyallai csillagda vétetett fel, miért is annak számítását bővebben vagyok

bátor előterjeszteni, s végre a Venus átvonulásának megfigyelését Kolozsvárott, melyet dr. Schenzl igazgató úr szives támogatásával eszközöltem.

Az új csillagda építése 1874. márczius első napjaiban kezdődött meg s miután minden vízmentes műszszel lett építve, lehetséges volt a műszereket már májusban felállítani. A csillagda észlelő helyiségei az első emeleten vannak s 3 helyiségből, u. m. 2 forgó toronyból, s egy délkör szobából állanak; utóbbihoz egy kis experimentáló szoba van hozzá építve. A délkör az, mely már utóbbi értekezésemben le lett írva, úgy a refractor is, melyet a kisebbik forgó torony védelmez az idő viszontagságaitól.

A nagyobbik forgó tetejü torony a $10\frac{1}{2}$ hüvelyk nyílású Browning-féle új reflectort védi, mely úgy mint a többi műszer, szilárd, a földből felnyuló oszlopokon áll. A reflector egészen vaslábra van felszerelve, s óraművel ellátva, mely őt a föld forgásának ellenkező irányában oly pontosan forgatja, hogy a látmezőbe beállított csillag pár óráig mozdulatlan marad. A Coggia üstökös észlelésénél, midőn az a sark közelében állott, s mozgása épen, vagy majdnem épen felénk tartott, az óramű oly pontosan tartotta a csövet a fixirozott pontra, hogy $\frac{3}{4}$ óráig az üstökös képe a spectroscop hasadásán maradt, sőt még tovább is.

A reflector ezüstözött üvegtükörrel bir, s Newton-féle szerkezet; 2 erős gyűrűben fekszik, melyekben a távcsövet saját tengelye körül lehet fordítani, s ez által eléretik az, mi nem eléggé megbecsülhető az észlelőnek, hogy bármilyen irányban álljon is a cső, mindig vízszintesen nézhetni be a szemüvegbe, vagy az e helyett reá alkalmazott eszközbe.

A nagy csőre, melynek csupán mozgó részei 287·5 kilogrammot nyomnak, egy 2 hüvelykes kereső van illesztve annak felső végén s egy 31'' nyílású lent, melyre egy Zöllner-féle photometer illeszthető.

A vele adott szemüvegekkel a nagyítást tetszés szerint lehet változtatni 35-től 1255-ig.

Mint mérő-eszköz van hozzá adva: egy positiv micrometer, melynek körén, s a csavar dobján az osztás platinára van karczolva, s a kör excentricitása végtelen csekély, továbbá egy aczélgyűrű micrometer, 2 szálas micrometer, az egyik sodrony-szálakkal, a másik pókháló szálakkal ellátva, végre egy üveg osztással ellátott micrometer.

A micrometerek, úgy a spectroscopoknál mint a csavarmeneteinek értéke, a positiv körön mind a legpontosabban meg vannak határozva, s a szálas micrometerekben a szálak távolai szintén úgy.

1874. és 1875-ben 4 üstökös lett megfigyelve a csillagdán s azok közül 3 színképelemzővel, s sarkító készülékkel.

Az üstökösök mind polarizált fénnyel birtak, s a mennyire a polarizált sikt ki lehet venni, az mind a nap felé utalt.

A spectrumuk mind határozottan szénhydrogen, mert ámbár a különböző üstökösökön észlelt egyes szalagok egymástól kissé eltérnek, az eltérés alig nagyobb, mint a mennyire az összes értékek közép értéke a szénhydrogen csikjainak helyzetétől eltér. Az értékeket mind hullám hosszóságban adom.

A Coggia üstökös a szénhydrogenen kívül még egy folytonos színképet is mutatott, melyben azonban lehetetlen volt Fraunhoffer-féle vonalat észrevenni.

Az üstökösök érdekes változásokat mutattak; különösen a Borelli-féle, melynek alakja igen gyakran egy csillagrakáshoz hasonlított.

A hulló csillagok észlelése a már sokszor említett meteoroscoppal történik, s azok a mennyire lehet spectroscoppal is lesznek megfigyelve.

A spectroscopicus észleléseimnél eddig azon eredményre jutottam, hogy a Natrium characteristikája mindenikben, vagy legalább majd mindenikben megvan. A meteoritek magvai igen kevés kivétellel folytonos színképet adnak, minden észrevehető setét vagy fényesebb szalag nélkül, tehát szilárd vagy csepegő izzó anyagok. A vörös meteorok azonban néha egészen eltérnek az említettektől s magvok sem mutat folytonos színképet, csak a vörösben egy két csíkot, ezek rendesen igen sebesen futnak. A nagyobb tűzgömbök uszályai azonban oly complicált gázspectrumot mutatnak néha, hogy az észlelő azt óraszámra vizsgálhatná, míg azok voltát biztosan kipuhathatná.

Biztosan észleltem eddig a meteoritek színképében natriumot, magnesiumot, strontiumot, talán bárítot, vasat és rezet. A nevezett nehéz érczeket az említett complicált spectrumokban, hol a szénsav sem hiányzott.

A csillagda helyiségének meghatározása távirdai uton történt a bécsi egyetemi csillagdából, honnan Weisz tanár és Holatschek segéd úr voltak szívesek az időmeghatározást és a jeladást eszközölni. A csillagda keleti hossza Béctől — $7^m 13^s 89$. mely értéknek a hibája $\pm 0^s 02$ tehet.

Kolozsvár földrajzi hosszának meghatározása Gyalláról eszközöltetett, s miután Kolozsvárott egy borzasztó rossz óra volt, melynek variációi több első perczre rugtak, segédemet küldtem le egy jó Boschronometerrel, de Nagy úr ott a délkört falábakra állítva találta, s a földrajzi hosszáság különbséget talán $\pm 2^s$ ig tartanám pontosnak, s ezek folytán kívánatos volna ezen telegraficus meghatározást jó műszerrel vagy legalább jól felállítottal ismételni.

Kolozsvár hossza Béctől — $28^m 57^s . 05$, hol a decimálisokat bátran elhagyhatjuk. Zágráb földrajzi hosszát csak egyszeri jelváltással határoztuk meg. Zágrábban Schenzl és Stozir urak eszközölték az időmeghatározást és jeladást.

A hosszkülönbség Gyalla és Zágráb között: $+ 8^m 44^s . 57$. $\pm 0^s . 036$. vagyis Béctől $+ 1^m 30^s . 47$.

A Venus átvonulása alkalmával 7 Ascensio differentia 1 positiv szög, s a két utolsó érintés lett észelve.

Schenzl igazgató úr talált $19^h 47^m 41^s$ -kor 16^s differentiát a két égi test központja között; $19^h 52^m 29^s$. 9-kor 18^s . 8-at. A positiv szöget $17^o 37'$ -re mérte. Én $19^h 47^m 38^s$. 2-kor $16^s . 1$, $19^h 49^m 31^s$. 2-kor $16^s . 4$ $19^h 51^m 26^s$. 2-kor $16^s . 8$ egyenes felszállási különbséget észleltem.

Nagy Tamás úr pedig: 20^h 2^m 56^s. 5-kor 24^s. 6, és 20^h 4^m 23^s. 2-kor 24^s. 8 egyenes felszállási különbségeket észlelte, úgy a 3-ik érintést 19^h 42^m 39^s s a 4-ik érintést 20^h 7^m 13^s-kor látta.

Mindezen értekezések a szokott módon bírálatra bocsátandók.

Tizedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *harmadik* ülése.

1876. márcz. 13-án.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

72. (10) Podhorszky Lajos l. t. »A magyar képzők és ragok megfejtése sina gyököszók által« című értekezését felolvassa, mint székfoglalót.

Oklevelének kiadása határoztatik.

73. (11) Dr. Mayr Aurel mint vendég »A lágy aspiratákról a zendben« értekezik. Kivonatban így:

Mig a sanskritban a *b* és *bh*, *d* és *dh*, *g* és *gh* közt etymologikus különbség van, addig a persa csakis *b d g-t* ismer. A zendben az eredeti különbségnek csak is csekély nyomaira akadhatni, s általán a könnyebb kiejtés (euphonia) dönt a felett, vajon *b, d, g, avagy a w dh gh-val* átírt hangok ejtessenek-e. Kérdéses csakis ez utóbbi rendszeren aspiratáknak nevezett betűk hangtani (phonetikus) természete.*)

Ha a Spiegel által összeállított érvek alapján elfogadjuk, hogy az aspirált tenues tulajdonkép hangtalan spiransok voltak, akkor azon körülmény, hogy e betűk *w dh gh-val* váltakoznak, elégséges bizonyítéknak volna tekintendő e betűk phonetikus rokonsága mellett, s így a hangzatos spirans-féle kiejtés számukra biztosítottnak látszik.

Azon ellenvetés, hogy a *w dh gh* írásjegye a *p t k-éből* fejlődött, épen nem bizonyít — feltéve, hogy való — e hangok spirantikus természete ellen, mert ez esetben az *f kh th* sem lehetnének réshangok, miután Spiegel jegyeik keletkezéséről ugyancsak azt állítja, hogy a megfelelő tenuesből lettek alakítva. Ép oly kevésé tekinthető e kérdéses palaeographikus különbség bizonyítékul arra nézve, hogy a zend a persával együttesen elvesztette volna az aspiratákat s hogy a *w dh gh* a hol előfordul, mindannyiszor specialis zend fejleménynek volna tekintendő. Még azon feltevés, hogy a zend írásban a *w dh gh* hajdanában *b d g-vel*, akár *p, t, k-vel* jelöltettek, sem bírja Spiegel nézetét támogatni, miután eltekintve e tétel

*) Schleicher e betűk hangzatos aspirata természetéről nem kételkedik. Ugyanazt, mit a *dh* és *gh-ről* mond, állítja egész következetességgel a *w-ról* is Comp. §. 136, 3. anm. v. ö. Bopp Vgl. Gramm. I. 36, 38, 45. §§.

kimutathatlanságától — a nyelvben nem ritkán megkülönböztetnek oly hangok, melyekre a tökéletlen írás csak egy jegyet használ.*)

De azon tény, hogy az ind s egyéb indgerman nyelvekben az aspirata etymologikus jelentőséggel bír, a mellett szól, hogy a media és aspirata egy gót-, nord- és alnémetnyelvekben beállott tüneményhez hasonló kiegyenlítési processus folytán, veszítették el eredeti értéküket, úgy hogy csak kevés esetben conserváltatott szemben a túlsulyra vergődött hangtörvények uralmával az eredeti betű, mint azt Spiegel aź u. n. mediáról maga is elismeri.

Eltekintve attól, hogy nevezetesen az eredetileg semivocalis s csak később réshang természetű indgerman *v*-re nézve vannak egyes példák, melyekben, mint azt a zend történeti nyelvtan kimutatja, zárhang lépett a réshang helyébe, miből kitűnik, hogy a zárhang csak is zend téren fejlődött (v. ö. persa *duvitiya*, zend *bitja*) a réshangból, s épen nem lehet e változást az erán periodusban történtnek vélni; nézetünk mellett szól, hogy a zend s persa nem csak a sanskrittal közös (Spiegel szerint elsőleges), hanem később fejlődött (másodlagos) tenuis aspirátákat is ismer, miből következik, hogy az erán korszakban e nyelvek a spiransnak kedveztek, a spirans változása zárhanggá pedig elválásuk után különböző módon állott. E mellett tanuskodik a gutturalis zárhangokból fejlődött még a sláv és litvánál is közös dentalis réshangnak különböző sorsa e két nyelvben, mert míg a zend minden positióban megőrizte, addig a persa szó elején s hangzók közt átváltoztatta zárhanggá, azaz *d*-vé; megjegyzendő egyuttal, hogy a zend hangtörvényei hangzók közt spiranst kívánnak.

Az egyes hangokra áttérvén: a *w* réshang természete mellett szól, hogy indgerman eredetileg semivocalis *v*-vel váltakozik. A *b* későbbi volta mellett azon esetekben, hol a *w* etymologikus, bizonyít a szótagnak olvasott *v* átváltozása *b*-vé (régii zend *zuayā*: későbbi *zbayā* = *wyō*: *bjō*), a *w*-nek megőrzése az összetételben (*gadhavara*, \sqrt{bhar}) s a gyökben, szemben a *reduplicatio b*-jével (*bawrare*).

Ha a *dh* nem volna réshang, nem iratnék soha *z*-vel *p*. *yēzi*, *guz*, *vaz* \sqrt{vadh} (y 52. 5. l. Fick I. 3. 418)-ban. Ugyanezt bizonyítja *ç*-vé változása *nasalis* előtt (*aēçma*: *maēçman* = *idh*: *miz*).

Ha *gh* nem volna réshang, nem léphetne a *kh* helyére (*vaghghaneni*), mely utóbbi némelykor pusztá *h*-vá is vált (*vahmya*). De a *g* + *h* a gáthák írásában sem volna indokolt, ha a kérdéses jegy tényleg önmaga *gh*-t fejezett volna ki.

Birálatra adatik.

74. (12) Olvastatik Vaszary Kolozs győri főgymnasiaumi igazgató úr levele, a ki a Guzmics-féle naplóból két újabb töredéket küld be: egyik az 1825. országgyűlésnek a bankról és commerciumról szóló kerületi tárgyalásait foglalja magában, a másik Széchenyi István grófnak a főrendiházban mondott két magyar beszédét. Vaszary

*) Példa a régi umbriaiban a *d* és *g* hiánya. Hasonló jelenségre akadunk az újabb runa-futharkban.

Kolozs úr megjegyzi, hogy a főrendeknél oct. 12-én beszéltek először magyarul. A Guzmics-féle napló ez ülésre vonatkozólag a következőket írja: gróf Illésházy, Lánczy József békési főispán, Klobusiczky borsodi és b. Mednyánszky a gravamenek mellett beszéltek, úgy az ország birája is Széchenyivel, a ki magyarul beszélt. A példa követőkre talált. Ugyanezen ülésben gr. Haller, gr. Eszterházy Károly és József, b. Perényi magyar beszédekkel secundáltak a hazafias grófot. Téves tehát történetiróink azon állítása, hogy a főrendeknél az 1825—27-ki országgyűlésen a tárgyalások kivétel nélkül latin nyelven folytak. Széchenyi István többször is beszélt és pedig mindig magyarul, mint a napló-töredék zárjel közt megjegyzi, de valószínűleg röviden, mert csak azt mondja: Széchenyi a statusok részén volt, két beszédét azonban közli, a melyeket Vaszary úr leveléhez mellékel.

Széchenyi két beszéde felolvastatván, a kéziratárba küldetik, a bankról és commerciumról szóló közlemények a II. osztályhoz utasíttatnak, Vaszary Kolozs úrnak pedig ujabban is köszönet szavaztatik.

75. (13) Olvastatik az osztály-értekezlet f. é. február 18-án tartott ülése jegyzőkönyvének 11. pontja, a mely szerint Toldy Ferencz kéziratgyűjteményének megvétele indítványoztatik az Akadémia kéziratára számára. E kéziratgyűjtemény két részből áll: először 266, nagyrészt magyarirodalom-történeti kéziratból, Toldynak sajtó alá készített vagy készülő munkáiból, ezekhez gyűjtött anyagkészletből, bibliographiai jegyzetekből, magyar írók eredeti levelezéseiből; másodsor a boldogulthoz intézett levelekből; e levelek száma a nyolcz ezeret meghaladja s többé-kevesbbé az utolsó félszázad irodalom-történetének kutforrásai. Mintegy 4000 frton meg lehetne szerezni, s ez összeget nem egyszerre kellene lefizetni, hanem évi részletekben.

Az indítvány általánosan elfogadtatván, Pulszky Ferencz elnökele alatt Gyulai Pál r. és Szilády Áron l. tagokból álló bizottság neveztetik ki arra nézve, hogy a kézirat-gyűjteményt megvizsgálja s becséröl körülményes jelentést tegyen. E jelentéssel együtt fog felterjesztetni az osztály indítványa a kéziratgyűjtemény megvétele iránt.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenegyedik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1876. márczius 20-án.

Csengery Antal akadémiai másod-elnök ur elnöklése alatt.

77. A főtitkár bejelenti *Wargha* István lev. tagnak f. hó 12-én történt elhunytát.

Szomoru tudomásul vétetvén, az illető (II. osztály) felhivatik, hogy emlékszedé iránt a szokott módon gondoskodjék.

78. *Vadnai* Károly lev. tag, mint a gr. Teleki József-féle drámai pályázat bíráló bizottságának elüadója, felolvassa jelentését az idei pályázatról, mely következő :

Tisztelt Akadémia! Midőn a gróf Teleki József-féle drámai pályázat jutalomosztásának idejéül a dicsőült alapító nevenapja — mely az idén a mát megelőző vasárnapra esett — tüzetett ki: bizonyára az a kecsgetető remény lebeghetett mindazok előtt, kik e rendszabály hozatalára befolytak, hogy az Akadémia semmivel sem ünneplheti meg méltóbban feledhetetlen elnökének emlékezetét, mint ha évenkint az ő nevenapján jutalmazhat meg egy-egy költőt, ki az általa örök időkre alapított drámai pályázon koszorúra tette magát érdemessé. S ha visszatekintünk e pályázat sok évi történetére, úgy találjuk, hogy volt is elég József-nap, melynek jutalomosztása örvedetes ünnepet képezett, mert e helyről a bíráló bizottság nem egyszer jelentékeny gyarapodását jelentette fejlődő szinirodal munknak, s gyakran jósolt tartós szinpadi sikert a nemzeti színház számára.

De valamint a külső természetben, úgy a szellemi világban is, az esztendők termése nem egyforma. Néha dúsaratású évekre mostohák és meddők következnek egymás után. Így vagyunk e pályázattal is. A múlt évit megelőző két esztendőben a bíráló bizottság kénytelennek érezte magát az Ügyrend ama szakaszát alkalmazni, melynek erejénél fogva: nincs jutalom s csak a díj fölvétele történhetik meg. Az időszaki sajtóban élénk felszólalások történtek ez eljárás miatt. Mondatott, hogy ez olyan túlságos szigor, mely a versenykedvet lohasztani fogja, noha mint minden kritikának — úgy az akadémiai bíráló bizottság szigorának is — célja épen az volt, hogy a versenyt jövőre tartalmasabbá, gyümölcsözőbbé tegye, s a tehetségeket nagyobb mügondra, az erők elevenebb kifejtésére s az eszmény hivebb kultuszára serkentse. Bizonyára nem állhat az irodalom érdekében nagyon olcsóvá tenni az Akadémia drámai

jutalmait, kivált miután e téren a munkálkodó erőik száma — újabb időben is — elég örvendetesen megszorodott. Mondatott továbbá, hogy kiméletlenség megszegényíteni azokat, kik mégis csak dolgoztak. Mintha akár az anyagi, akár a szellemi munka becse nem attól függne, hogy mint dolgoznak az emberek, hanem csak attól, hogy általában dolgoztak. Mondatott végre, hogy az Akadémia Ügyrendjének 110-ik szakasza, mely rosزالó ítélet esetében az aránylag legkevesebbé roszal munka szerzőjét a főtitkári hivatalhoz küldi az alapítvány értelmében mindig okvetlenül kiadandó díj fölvetelére, oly megalázás az íróra nézve, hogy ezt a rendszabályt okvetlenül el kellene törteni. Nem vették tekintetbe, hogy e rendszabály hozatala ép gyöngédségi szempontból történt, s a kik hozták, bizonyára ama nemesebb föltevésből indultak ki, hogy önérzetes író nem örömet hallaná fölolvastatni nevét olyan bírálati jelentés után, mely munkáját nem tartotta méltónak az Akadémia jutalmára.

Megesik, — mint megesett a mult évben is, — hogy a bíráló-bizottság által jutalom nélkül hagyott mű később szinpadi sikert arat, sőt hogy egy vagy más tekintetben meg is érdemli a nézők tapsait s az időszaki sajtó méltánylatát; de vajon okvetlenül azt bizonyítja-e az ilyen eset, hogy tehát az Akadémia bíráló-bizottsága igaztalan túlszigorral ítét? Nem az történik-e meg gyakran, mint épen tavaly is, hogy a különböző szempontok alkalmazása idézi elő a vélemény különbségét? Míg az időszaki sajtó kritikája korlátlan tetszése szerint üdvözölhet minden szinpadi terméket, melyben általános költői tehetséget, szép nyelvet, technikai ügyességet talál: addig az Akadémia bíráló-bizottsága kötve van a pályázat rendszabályaihoz, melyeknek tekintetbevétele lényeges kötelességei közé tartozik. Ha például magasabb vigjátékra van kitiúzve a jutalom, nem adhatja azt ki bármily sikerült bohózatnak sem, minthogy ez alfaj termékeit az Ügyrend mellöztetni rendeli. És nem jelenthet pályázati sikert az esetben sem, ha a komikai szinmű versenyén aránylag legjobban olyan munka tűnik ki, melyben a főszemélyek jellemében és helyzeteiben nincs semmi komikum. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a versenymű — egyéb jó tulajdonánál s tán ép a mellékszemélyekre vetett komikai elevenségénél fogva — a szinpadon tapsokat ne arathasson. De a színházi esték gyakran épen oly zajos, mint mulékony sikere nem irányozhatja a bíráló-bizottság eljárását, mert habár igaz, hogy minden jó drámának magában kell foglalnia a szinszerüség előnyét, vagyis a szinpadi hatást is, de másrésről nem minden hatásos darab egyszersmind jó dráma. Néha ép a legmulékonyabb alapokra fektetett szinművek aratják — ha valamely uralkodó eszmével vagy a közönség esetleges hangulatával találkozhatnak — a legzajosabb tapsokat; míg másfelől jeles drámai műveknek időre van szükségök, hogy a szinpadon is érvényesíthessék benső becsöket, mert vagy az izlés gyarlósága áll utjokban, vagy pedig főalakjainak ábrázolására nincs kellő erő. Szemben az irodalomtörténet számos ilyen adatával, szemben a tapasztalással, mely a szinpadi felkapott divatok gyakori gyors változását érte már meg: az Akadémia bíráló-bizottsága mindig jól teszi, ha erősen ragaszkodik a jó hagyományokhoz, a tartalmi lényeg és műforma főkéllékeihez, s megkivánja a pályázatokon az irodalmi eszmények tiszteletét. Egészen más elv uralkodik az esztetikában, mint a jogi világban. Ott sokkal inkább szenvedjen tulszigort egy ártatlan érdem, semhogy száz érdemetlen kapjon léhán osztott kitüntetését, mivel ez által szenvedne a közizlés, az irodalmi kritika tekintélye, a különben is elég mostohaságot látó költészet kultusza.

Áttérve az 1875-iki vigjátéki pályázat eredményére, melyről a bíráló-bizottság

megbízásából szerencsém lesz jelentést tenni, először is meg kell említenem, hogy a bizottság, mely Lukács Móricz tiszteleti tag elnökelete alatt, az Akadémia részéről Greguss Ágost rendes s Vadnai Károly lev. tagokból, a nemzeti színház részéről pedig Bercsenyi Béla és Ujházy Ede urakból állt, a főttkári hivatalból hét pályaművet vett át. E hét között kisebbséget képeznek azok, melyeknek szerzői figyelembe vették a pályahirdetés eme követelését: »csak tiszta vigjátékok fogadhatnak el, tehát a boházatok mellőzésével.« Mind a szinpad folytonos termelése, mind a pályázatok eredménye azt mutatják, hogy napjainkban a komikai erő és ér hiányát tarkabarka neveltető elemekkel, igen sokszor a hóbort leleményeivel vélik legsikeresebben — a külső és napi sikert értve — pótolhatni. A komikai jellemfestés úgy szólván az irodalom legritkább tüneményei közé kezd tartozni. A legfőbb, mire még határozott tehetségek is egyedül törekednek, néhány komikai helyzet leleménye, vagy egy pár obligát alak, hagyományos komikai, gyakran csak furcsa, excentrikus mázzal. Továbbá az erkölcsök bírálata, a komikai költészet ez ethikai lelke, tünőben van, s a vigjáték nem annyira az emberi természet gyarlóságait, mint az élet neveltető különösségeit igyekszik viszsztatükrözni. A jellemrajz mellékessé, sőt mellőzhetővé vált, s nem az egyének jelleméből foly természetzerűleg a cselekvény, hanem a helyzetekért vannak és módosíthatnak az alakok. Nem is emberek már, hanem egy játék-parthie figurái, melyeket a szerző keze nagyon is kirívólag mozgat, csakhogy a játszmát — a muló tetszést — megnyerhesse.

A szőnyegen forgó pályázatnak is általános fő baja : a komikai erő hiánya és a jellemrajz elhanyagolása. Sőt ott is, a hol erre tehetséget tanusító törekvés nyilvánul, a jellemfestés nem egyéb, mint kirívó másolat, s a mi eredeti vonás járul hozzá, az már nem az erő szüleménye, hanem a tulzás erőltetése.

De ha e mostani pályázat színvonala egy műben sem emelkedik is magasra, másfelől kevesebb van benne ama gyermekek tollkísérletekből, melyek nem ok nélkül ragadták egy-egy jelentéstevő társunkat a harag és boszankodás erős kifejezéseire. A költészet igazi hódolójára nézve nem is lehet valami boszantóbb, mintha a koszorúért merészkednek versenyezni olyanok is, kik a legelemibb ismeretekkel sincsenek tisztában s a drámáról csak annyit tudnak, hogy abban az emberek beszélgetnek egymással. Sőt néha annyit sem, mivel egész jeleneteket csupa utasításokból írnak össze, dialog nélkül. Bizonyára ezek is dolgoztak, még pedig valószínű, hogy csekély eszöket — mint a »Szentivánéji álom« színjátész mesteremberei — jobban agyoncsigázták, mint nagy elméjüket a hivatott költők remekmunkáik írása közben; hanem dolguk olyan dolog, mely csak elriasztatást érdemel ama térről, hol csupán a tehetség, tanulmány, ihlet vagy legalább irodalmi műveltség versenyének kellene folyni. A legselejtesebbek, úgy látszik, a mult évi próbálkozástól — legalább a Teleki-féle jutalom terén — szerencsésen el is riasztattak. Csak az a baj, hogy helyökre nem lépett az igazi drámai tehetségek versenycsapatja, hanem csupán oly szerzők, kik inkább a tárgy választásában mutattak némi érzéket, mint annak kidolgozásában alkotó erőt, s kik a jobb esetekben is csak méltányolható részleteket irtak, de műegész alkotására nem mutatnak tehetséget.

A pályázat alját az »Álművészek«, »Névcseré« és »Nőhódító társaság« című darabok képezik.

Az »Álművészek« (VI. sz. e Szász Károlytól vett jeligével : »Óh hogy a szív nem vönülhe meg«) igen lapos, minden bonyodalom nélküli történet, három felvonásban.

Egy birtokos úr leánya verselési, unokahuga pedig képirási ábrándoknak él. Az apa, illetőleg nagybátya ki akarja őket gyógyítani s e célra két vidám fiut használ föl. Az egyik kiadja magát poétának, de a versirónő mindjárt észreveszi, hogy a másik költeményét szavalgatja, valamint a képiró lány is ráismer a másik »álművész« muto-
gatott munkáiban a mások képeire. Ezzel tehát mindjárt kész lenne az álkodás komé-
diája; de a lányoknak — úgy látszik — nem elég a magok fölfedezése, mert ezután is az álkodást eláruló szobalány tájékoztatja őket. Ekkor a lányok összeesküsznek, hogy a két ifjut poétává és képiróvá erőltetik s rájuk is parancsolnak, hogy — a mire nem képesek — írjon az egyik verset, fessen a másik képet. Leleményes író pár mulatságos helyzetet bizonyára tudott volna létrehozni e jelenésekben, de szerzőnk leteszi a fegy-
vert s az egymásba szeretett fiatal párokat minden további bonyodalom nélkül adja össze. A cselekvény vékony, tartalmatlan erecskéjének folyását két henye alak is aka-
dályozza: egy mindig izetlenül adomázó, unalmas öreg házi barát és egy erre számít-
gató özvegy nő, ki szeretne férjhez menni, de sikertelenül. A lányok művészi ábrándja nincs komikai színekkel festve, a jelenetekben semmi színszerűség, a versek tartal-
matlanok s ilyen érthetetlen szórakás is fordul elő:

»Hisz várva vár reád

E kis had itt, mely nélküléd alig

Mint látod, mozdulhat helyéből is.«

A »Névcseré« (III. sz. 4 felvonásban, Arany Jánostól vett e jeligével: »Sírt az ég egyik szemével, a másikkal nevetett«), még gyarlóbb kísérlet, melynek szerzője a magasb vígjáték kellékeiről, formájáról és párbeszédeiről nem bir tudomással. Hőse egy bárgyú intrikus, ki az egyik unokaöccsét, a mért az ő leányát nem vette nőül, úgy akarja tönkre tenni, hogy az általa szeretett másik leányt egy másik unokaöccsével vétesse el. A boszu céljára egy szobalányt bérel föl, arra kérve őt, hogy kisasszonya előtt gyalázza Virágot. Azt, hogy a két unokaöcs közül melyik Virágot, elfelejti megmondani, noha épen az állna a legfőbb érdekében, hogy a keresztneveket adja jól a szobalány tudtára. De akkor természetesen nem eshetnék meg a »Névcseré«, mely a darab gyöngye alapját képezi. A szobalány így a kedves nagybátya inteniója ellen működik s nem Virág Gyulát szidja, hanem Virág Aladárt, s egy csomó unalmas jelenet, hosszú beszélgetések után, az intrikus nagybátya terve dugába dől s Erzi kisasszony mégis a Gyuláé lesz. Nincsen is az egészben egyéb vígjátéki, mint a házasság. Vigasztalan próza az egész. Az elmésséget sületlenségek pótolják. Az unalmat egy csomó érdektelen epizód is szaporítja. A nyelv igazi konyhanyelv. Még a cím is valótlán, mert a darabban nem »névcseré« fordul elő, hanem személytévésztés, mivel-hogy az intrikus nem mondta meg a földolgot, t. i. a megboszulni vágyott ifju megkülönböztető keresztnevét. Ez aztán o'yan anyag, melyet még egy lángelme sem birna vígjátékká alakítani, ha valamely könyörtelen hatalom ráronná azt kemény büntetésül.

»A nőhódító társulat« (I. sz. 4 felv. jeligéje: »Áldja istenét, kit istene megál-
dott«), csak valamivel áll fölebb. Alakjaiból az élet, cselekvényéből a valószínűség, egész tartalmából az elmésség hiányoznak. Ez az egyformaság leleménytelen bohózata. Van benne három egyforma agglegény, kik egyformán képzelgők, egyformán meg-
szökött vőlegények, egyformán vetélytársak, egymást egyformán »vizi-lovazzák«,

»orangutánгоzzák« s »rókázzák« az előtt, a kit szeretnének nőül venni, aztán egyformán kosarat kapnak és egyformán járnak póru! A kosár után hárman nőhóditó társaságot alakítanak. Alapszabályuk : »minden nő, ki nekik ellen áll, meghóditandó.« E társaság hírére három egyformán járt (vőlegényeiktől elhagyott) nővér — egymás tudta nélkül — egyforma légyott-adó levelet ír az agglegényeknek. A helyet, órát is mind egyformán tűzik ki. Este van s a nőhóditók nem ismernek az elfátyolozott hölgyekre, s csak mikor már az esküvőrül térnek vissza velök, akkor tudják meg, hogy ép azokat vették el, a kiktől egyszer már megszöktek. A nőhóditók így sünek föl. Azt természetesen el kell hinnie az olvasónak, hogy három esketés megtörténhetik este rögtön, a nevek bejelentése nélkül. Mert ha ez meg nem történhetik, akkor az agglegények okvetlenül már az esküvő előtt megtudják, hogy kikkel van dolguk. A megoldás tehát ép oly vaskos valószínűtlenség, mint a mily unalmas az örökös egyformaság. Egy nőhóditó festésével és póru!járásával jobban boldogulhatott volna a szerző, ki különben a dialógokat is elmésség nélküli szintelen prózában írta meg.

E három darabhoz mérve a többiekéről több jót mondhatunk. Vagy legalább mondhatunk valami jót is.

»A férj iskolájá«-ban (V. sz. 3 felv. e jelíggel : »Valódi üdvöt csak az otthon ád« stb.) az alagondolat nem rossz, de cselekvénye gyöngé indokon nyugszik, főszemélyeiben semmi komikum, jelenetei hosszadalmasok s versekben írt dialógjaiból hiányzik a költői erő s az elmésség fűszere. Hőse egy botor s némileg brutális férj, kit afféle »jó barátok« környeznek és bolondítanak. E férj — ki barátjai s főleg egy gróf segítségével képviselő szeretne lenni — arra unszolja fiatal, szép nejét, hogy legyen szives, nyájas barátaihoz ; pedig ezek el akarják csábítani. A nőt bántja férjének közönye, s rágondolva, hogy »a féltés a közöny ellenszere«, elhatározza, hogy kacérságot szinlel s egyszerre kész coquette-té változik. A férj csakugyan megdöbben, mivel éjjel a háznál férfialakokat lát. Klotildra (a nőre) kezd a kacérság veszedelmessé lenni, mert férje nem hisz szavainak s ő busan sóhajtja : »Ily rossz gyümölcsöt hajt jó szándokom.« De midőn a férj látja, hogy barátai a kertben nem nejéhez, hanem a háznál lévő koros és ábrándos lányhoz mennek (persze azt gondolva, hogy ott Klotild várja őket), akkor elhiszi mindjárt, hogy ez a koros lány képezi a vonzerőt, s eszére térve fordul nejéhez, elismerve : »Hogy boldogságot csak az otthon ád, főleg ha otthon olyan nőnk vagy, minő te vagy.« Mi e darabban »a férj iskolája« : nem tudni. Hiszen a férjet nem is a nő szinlelt kacérsága vagy az önmaga féltékenysége gyógyítja ki (mely esetben a címnek lenne valami satyrikus értelme), hanem az az esetleg, hogy éjjel férfiakat látott a ház táján. Az »otthon boldogságá«-nak elismerését pedig a férj csupán egy csalékony látványnak köszöni, holott nehéz lehet elhinnie, hogy három világi egy vén leányért eped. Komikai alak csupán a koros lány obligát szinpadí figurája. Ez a Klotildért bolonduló két mágnás (két léha, elcsépe!lt figura) szerelmét magára veszi s mikor azok általa sorsot huznak Klotildra, ő mind a két papírra azt írja : hogy »szereti«. E helyzetben van komikum, mert a barátok kölcsönösen sajnálják egymást, mint rossz sorsot huzót s mind a ketten egyforma jogot éreznek és követelnek minden alap nélkül. Valószínűtlen azonban, hogy este a vén leányt mind a kettő Klotildnak nézi, holott beszélnek vele. Még valószínűtlenebb, hogy a koros leány mind a kettőnek egy időre, egy helyre ad légyottot, mert ennek csak akkor volna értelme, ha egymás előtt le akarná álcázni őket, holott nem az a célja. A szerző tehát meglehető, bár elcsépe!lt alagondolatára gyöngé szerkezetű cselekvényt épített, a lélek-

tannal nem törődött, a komikum hiányaért egy pár tulzott jelenésben kívánt kárpótlást adni s verseit is pongyolán írta. Itt-ott van ötlet, például Klotild a tánczról is mond néhányat, de mond aztán értelmetlent is, például :

»Miként folyam, mely partjain kihág,
S szindus, miként széltől üzött virág.«
(T. i. a táncz).

»Az arczkép« (II. sz. 4 felvonásban, jeligéje : »A Teleki-dijért«) némi izléssel, gonddal, de kevés alakító erővel irt vígjáték. Elmés író két kis vígjátékot is csinálhatott volna belőle, míg így összetéve, laza compositió. Első fele abból áll, hogy egy fiatal orvost erővel házasitnak a huga és sógora, ki is jelöltek számára egy szép, gazdag özvegyet, meg is mutatják annak arczképét, de az orvos, ki semmikép sem akar házasodni, boszúságában darabokra tépi a fényképet. Az özvegy ezt megtudja s az orvost megpirítja. Ez szégyenli magát, beleszeret az özvegybe s a második felvonásban már ő maga lop el egy arczképet a szép özvegy albumából. Magából ez átalakulásból, ha élénk fordulatok, lélektani mozzanatok járulnának hozzá, lehetne egy házassággal végződő kisebb vígjáték. Szerzőnk hűségben persze nincs semmi komikum. Ő egyszerűen nem akar házasodni. S mi tántorítja meg? Az özvegy külső szépsége. Mintha most látott volna életében először szép nőt. A harmadik felvonásban új cselekvény kezdődik. Az orvost — az özvegytől kapott arczkép miatt — párbajra hívja ki egy dühös udvarló. Ezt megtudják a hölgyek s a párbajt meg akarják akadályozni. Az orvos huga e közben féltékeny lesz, mert férje irásában egy, a szép özvegyhez irt szerelmes levél darabjaira talált. Természetesen kiderül, hogy a férj írta ugyan a levelet, de az orvos dictálta abba érzelmeit. A félreértés ez untig fölhasznált helyzete képezi a színmű egyetlen komikumát, a nélkül, hogy az valami újabb ötlettel volna felfrissítve. Végül a párbajt az özvegy hiusítja meg, az orvostól visszavéve a párbaj okát : az arczképét s a helyett odaajándékozta neki a kép eredetijét — önmagát. Egyszerű történet, folyékony, ügyes, de nem valami tartalmas verseléssel. A chablon-alakokban nincs igazi élet, de a dolgozás csinja méltánylást érdemel.

»A szerelmi tűzpróba« (VII. sz. 3 felv., jeligéje Shakespeareből : »E csekély meddő mesét nézze el most uri kegy, másszor aztán jobban megy«) vígjátéknak van ugyan nevezve, de lényegében bohózat.

Szerzője azonban sok helyen lyrai részleteket — nem egy helyen telhetséget tanúsító ötletekkel és hangulattal — szótt a párbeszédembe, mi által azonban csak tarkaságot idézett elő a hang és stil összhangjának rovására. Jobb lett volna — tárgyának természetéhez képest — arra törekednie, hogy valódi bohózatot adjon, mert habár így — még teljes siker esetében is — mellőzni kellett volna e magas vígjátékra kitűzött pályázaton, de legalább nyer vele a színpad, melynek jó bohózatokra valóban szüksége volna. E színmű története a 14-dik századból van véve. Vagy legalább a czimlagra ez a század van írva. Különben ama kor vonásaiból semmi sincs benne, csak legfőlebb néhol a durvább hang. A mese röviden ez : egy Gundling nevű német johannita, Ágnes nevű hugával s két fiatal gyámleányával együtt, a bécsi pestis elől hazánk egyik falujába, egy fiatal földbirtokoshoz menekszének. Gundling és Ágnes félnek, hogy a két leány bele szeret a földesurba és barátjába, a mi rájuk nézve baj volna, mert akkor a lányok vagyónát ki kellene adniok. Mind a mellett mégis a bal

végzetes helyen maradnak. Mi kényszeríti rá őket? Nem más, mint hogy a johannita nagyon szereti a jó magyar bort s holtra is iszka magát, Ágnes pedig a magyar ételek bolondja s mindig a konyhát lakja. Mintha széles Magyarországon nem is volna máshol jó magyar bor és jó magyar konyha, csak épen abban a faluban, hol érdeküket a szerelem baja fenyegeti. A részeges gyám és konyházó nagynéne azzal akarják a lányokat elrettenteni, hogy a magyarokat tűzímádóknak mondják. kik ha meghalnak, nejeiknek — mint a linduknál — tűzbe kell ugorniok. A földes ur meghallja e furfangot s noha szerelmes s így legegyszerűbb volna meggyőzni a lányokat arról, hogy a magyar soha, de soha nem volt tűzímádó, a megijedt fiatal hölgyek előtt magát is s barátját Bélát is kiadja tűzímádónak. Erre egy csomó indokolatlan cselekedet, csókok miatti nehéztelések is s közben néhány lapon élénk dialogok következnek, a lányok közt kitör a féltékenység s az egyik meg akarja magát mérgezni — borral, mert azt előtte méregnek adták ki; s a sok szóznak, zavarnak a vége persze az, hogy a tűzímádási furfang kiderül, a fiatalok egymáséi lesznek s az önző öregek felsülnek. Egészen bohózati lábra állítva a tárgyat: több hatással lett volna kidolgozható. Természetesen ez esetben is az indokok gyöngye voltát több leleménnyel és elmésséggel kell vala feledtetni. Bohózatban az egyik lány öngyilkossági szándékából szőtt komikum sem lenne oly visszatetsző, mint oly vigjátékban, melyben a szerző költői csillogásokra törekszik, egy-egy ötlet (például a tűzímádás) hosszasan szőtt paraphrase-ával. Általában szerző szereti sokáig forgatni ötleteit, mi néhol sikerül, de néhol izetlenné válik. A műben kétségen kívül van tehetség, itt ott elmésség, néhol eleven dialog, mint a két gyámleány czivódó jelenetében, mely minden nyeresége mellett is élénk és tartalmas; de máshol meg el van lapítva a beszéd. Itt szabatos, tömör, ott pongyola és ismétlőd. A verselés is ily egyenetlen, hol rövidebb, hol hosszabb sorokkal. Általában az egész egy kiforratlan tehetség terméke; de ha szerzője lehátna róla a fölösleg czifráit, az alakokat erősebben szinezve egészen bohózatnak dolgozná át: szinpadra vihető szindarabbá tehetné.

A bíráló bizottság abban a nézetben volt, hogy bár az eddig említett művekben nincs nyeresége sem az irodalomnak, sem a szinpadnak, mégis kötelesség azokról némi részletezéssel szólni, egyfelől hogy a pályázatról le etőleg hű képet adjon az Akadémia elé, melynek neve füződik a pályázathoz, másfelől pedig ama szerzők megnyugtatóra végett, kik ahhoz az orvoslathoz sem igen folyamodhatnak, hogy az akadémiai bírálat szigora ellenében a színházi közönség véleményéhez fordulhassanak.

Hátra van még az utolsó pályamű: »Doctor Percival« (IV. sz. 3 felv., jellegjé: »A sors ítél meg minden bünt, hibát« stb.). Ez minden tekintetben fölötte áll a többinek: szerkezet, alakrajz, kidolgozás tekintetében egyaránt. Verselése pedig kitünő. Sajnos azonban, hogy hiányai és hibái nagyon ellensúlyozzák jó tulajdonait. Fő hiánya: a kirivó utánzás a fűalak festésében, tehát az eredetiség hiánya: főhibája pedig az, hogy tartalmi lényege komikus hatás helyett az izlést s a társadalmi nemes fogalmakat sérti.

Elmondjuk meséjét tüzetesen. Párisban, a XIV. Lajos parókás századában vagyunk. Egy öreg orvos, Percival, zárva tartja fiatal nejét Melisandot, ki elkeseredésében s apja akaratóból ment hozzá nőül, mivelhogy főuri vőlegénye, kit titokban most is szeret, cserben hagyta. A doctor szörnyen félti a nőt, kit noha már egy év óta bír feleségül, még most sem hódíthatott meg. Az egy »leányasszony«. A féltés és elzárás önző tényéből doctorunk egész philosophiai rendszert csinál. A világ — úgy

mond — olyan rossz, hogy nem érdemes benne élni. A nő azonban — bármily komoly és kötelességérző különben — szeretne a világban is élni egy kicsit. Az öregben komikai összeütközésbe jön a férj és az orvos, mert

»A férj ajtót zár, az orvos kitarja,
Kit férj elüz, az orvos visszavárja.«

A nő, érezve megalázott helyzetét, panaszokban tör ki :

»Ön nem tanár, nem férj, de börtönőr,
Kinek rabját gyötörni kéj, gyönyör.«

Szemére hányja rút féltékenységet s Percival be is vallja :

»A düh fog el, ha arra gondolok,
Mint néznék önt a léha uracsok,
S az ön, szemökkel ellopott alakja
Mint lenne undok képzelmük salakja.«
S kéri : »Ne nézze ön börtönnek otthonát,
S rögtön dicső templomnak változ át.«

A doctort aztán sürgeti famulusa, hogy menjen már nehéz betegekhez, kik várják, de a férj nehezen mozdul neje mellől. De ha ő nem megy, jönnek a betegek, köztük Tankréd gróf, ugyanaz az ifju, ki egy csábos grófnőért hagyta el Melisandot, de megbánta s jóvá is akarná tenni hibáját, de hiába, az elhagyott hölgy hirtelenében a Percival neje lett. Most nagybátyja : Tristan herczeg kíséretében jelenik meg a háznál, mint beteg. Kórállapota helyett azonban szerelmének, hűtlenségének és bűnbánatának történetét beszéli el. Percival sejteni kezdi a valót : »Ő az, nincs kétség, oli pokoli végzet !« S meg is győződhetik azonnal, mert midőn Melisand megjelen, Tankréd eléje térdel. Percival fölriad :

Uram ! e nő az én nőm, érti ön ?
Egy polgárház szentélyét sérti ön !
S e vakmerényért boszut áll a törvény !«

Tankréd, ki a szeretett és fölkeresett nőről csodálatosképen azt sem tudta meg, hogy másnak lett a hitvesévé, kérdezve kiált föl :

»Az ön neje ? Forgass hát kába örvény !«

Ez az expositió. Tegyük hozzá, hogy elég világos és érdekes.

A második felvonásban Percival a fölött töpreng, hogy nejét még sem birhatja, s drasztikus hódításra készül. Famulusa egész dühösen sürgeti : »Mit ön cselekszik, az már becstelenség, nejét öli, betegét halni hagyja,« de Percival fölháborodik, famulusát nyakon csipi s az oldalszobába csukja. Aztán monologizál, magát nemes, nagy szívnek képzei, ki »kétkedni nem tud s csak csalódni képes«, s rögtön be is bizonyítja »nemes nagy szív«-ét, mert előhivatott szakácsával arról értekezik, hogy az a Melisand ételbe ingerlő porokat keverjen. Ezzel hiszi birtokába ejthetni a »makacs leányasszonyt.« Rendőrséggel, bűvös porokkal vél boldogulhatni. A famulus az oldalszobában hallja az undok tervet s fenyegetőleg mondja :

»Te nőd szívét gyomrában keresed ?
Na hisz' hatását hasztalan lesed.«

Melisand busan jó a szobába. Bár szereti Tankrédet, kötelességéhez hű akar maradni. Ekkor hallja meg az oldalszobából kiszabadított famulustól, hogy férje mint akarja őt »észrontó buja vágyra« lobbantani, »nem kevesebb, mint hét főmérgeű porral.« A nő úgy megborzad ettől, hogy összeroskad. Utálja férjét, de válni még sem akar, mert

»Jaj az erénynek, becsületnek, jognak,
Ha egyszer az ügyvéd kezébe jutnak.«

Ekkor künn tűzkiáltás hallatszik, de ez csak a Tristán herczeg csele, hogy így a föltárult résen Melisandhoz juthasson. Be is jut s esengve kéri Melisandot, hogy kövesse Tankrédet, a ki bűnét megbánta, s ki hű lesz hozzá. A nő nem akarja követni azt, a ki egyszer őt eldobta magától. Tristán inti : »Ne áldozza fel életét, a vértanúság egy vén gaz férj mellett komikumba vág.« Melisand feleli : »Hagyjon el ! Szeretem őt ! de esküm másho' köt.« Tristán azt mondja rá :

»Megverte isten mind az oly szerelmet,
Mely bölcselig s nem hódol mint a gyermek.«

De midőn mondja, hogy így hát a Tristán neki irt levelét sem adhatja át : a kötelességhű nőben felébred az Éva leánya. A herczeg évődik vele : »Ön fel se bontaná, tudom előre.« »Óh adja át, hadd olvassam, mit irt ő !« s aztán a kiragadt levelet sirva csókolja s a herczeg így szól : »Csak zokogjon ! bizza könnyére válaszát s ne vonja vissza.« E jellemző, lélektani vonásokkal irt jelenet után jön Percival haragosan : »Ez becstelenség, betörés, gyalázat !« Megsérti a herczeget, ki kardjához kap. De Percival nem fél : »Kardjának éltemet ki nem teszem,« s kidobással fenyegeti a herczeget, ki ravaszán tüzet kiáltott, hogy az ő nevéhez tolakodhassék. Mikor a herczeg, ki valóban nem valami derék dolgot követett el, eltávozik, Percival a nőhöz fordul, hogy »térden csuszva kérje bocsánatát.« Melisand szemére hányja, hogy mily gazul akarta megejteni, ő tud mindent a famulustól, a frigy fel van bontva köztük, s ő apáczaafátyol alá menekül a bűnös szándék elől. Percival szerelmi panasza fordul : őh csak ne szeretné őt annyira, majd legyőzné makacs daczát. Majd a nő megvető szavaira letykén kellett magát :

»Van vér e testben s abban villany ég,
Száz ifjun képes az tultenni még.«

S meg is akarja nejét erővel csókolni, de az megborzadva fenyeget : »Hozzám ne nyuljon undok szörnyeteg«, s majd felsóhajt :

»Jaj minden lánynak, ki csak menekül
A házasságba szerelem ne'kül.«

Percival daczosabb hurt pendit meg : »Vagy megtörik, vagy szépen meghajol « »Óh jaj nekem, — sohajt fel a nő, — nincs mentő eszme !« »Nincs, — feleli a férj, — vagy rózsaláncz vagy rabbilinc.« Ekkor lép be egy aggastyán, hálát rebegeve Percival doctornak, a mért gyermekét megmentette, s most köszönet fejében egy vészes titkot árul el neki, hogy t. i. Tristán megvesztegette a doctor inasát, s ennek alakjában fog

ő vagy más a lázba lopódzani. »Menjen a rendőrséghez!« Percival hálálkodik, kéri az aggot, hogy őrizze addig nejét, míg ő a rendőrségnél jár. De farkasra bizta a bárányt, mert az aggastyán maga Tankred. A doctor őt csukta be most, nejével együtt. Hogy az álkodást nem vette észre, egyébnek nem tulajdoníthatjuk, mint hogy nem csak a szerelem vak, hanem a szerelemfáltés is. Más indok erre nincs a mai világban midőn a színházi közönség többé nem naiv. Az agg alakból kiifjult Tankréd rögtön Melisand elé borul s a nő be is vallja neki, hogy szereti, sőt kéri: szabadítsa meg? »Dobjon követ rám a világ, követlek!« Tankréd azonban a szerelmi ömlengés árfjából egyszerre a józanság földjére lép. Ne úgy legyenek — ugymond — egygyé, hogy a világot sértsék eszközözéssel. Szent ügyöket vigyék törvényszék elé. Gyözelműk a világtól nyujtva szebb lesz! A romantika ekkép bölcse egyezményhez fordul. Tankréd aláírat a nővel egy okmányt s aztán elküldi őt, mert szégyenl átöltözni, ha az nézi. De még sokáig nézik egymást szerelemmel. Midőn Percival hazatér, megütődik azon, hogy a távozó aggastyán »lába mint megifjodott.« Azt hiszi, hogy neje tán még ez aggot is megígézte s e gondolatra kifakad:

»Van-e földön csunább fürtelem,
Mint ránczos szivben ifju szerelem.«

S ezzel egyszersemind a vígjáték komikumát is klasszifikálta. Mert a doctor Percival komikuma nem mulatságos, hanem csunya. De térjünk a történet folytatásához. Mivel a doctornak gyakran ki kell járnia pürei miatt a háztól, s többé a rendőrségben sem bizik, elhatározza, hogy a mindent kutató, irigy Jeanette asszonynyal őrizteti nejét. Ez a vén sárkány ígéri, a mit a férj teljességgel nem kér, hogy majd szerez ő Melisand hűtlenségére bizonyítékot, de csak ugy szerez, ha aztán elvál tőle s őt veszi feleségül. Percival megígéri. Jeanette asszonynak ez nem elég, ő ismeri a férfiakat, kik — mint mondja — mind »bomlanak az éretlen hus után,« s irást kér az ígéretről. Meg is kapja az irást. Elveszi — ugymond — Jeanettet, ha nejétől elválasztják. Bizik e »ha«-ban. Mert hát dehogy venné el! Háta mögött nem is mondja másnak, mint »rut banyá«-nak, »gaz lotyó«-nak. De most szüksége van rá. Vigyázzon csak nejére két napig s aztán kotródhatik a háztól a »vén számár.« Jön az inas egy lámpával s Percival — azt hívén, hogy a herczeggel csakugyan konspirált — beleköt s ránczigálja a haját. Az inas pedig lekapja a doctor parókáját, földhöz csapja, míg a kopasz doctor botot ragad s kergeti. Úgy mint a »Szevillai borbély«-t doctor Bartolo.

A harmadik felvonásban Percival cziezomásan, fiatalosan van öltözve. Tetszik magának. Az »ifjuság — ugymond — évekhez kötve nincsen, figura docet.« Várja a facultás vén doktorait, kik szokás szerint tisztelegni jönnek a kollega nejének. Mind vénebbek Percivalnál, ki azt reméli (s ez nagy optimizmus egy pessimistától), hogy a mint Melisand meglátja e vén embereket, rögtön az ő nyakába borul. Előbb azonban szakácsát hivatja s igyekszik azt rábeszélni, hogy vegye nőül Jeanettet. Annak nem kell a vén boszorkány. »Hát neked — mondja Percival — virágos s nem konyhakertnek kell a nő«, holott »a fiatal csak szeretőnek való, de feleségnek életes nő való.« A szakács hinné, a mit mond, ha urának is vén felesége volna. Végre Percival rárivall: »Vagy elveszed vagy én ütök agyon.« A szakács e kopott élczettel szalad el:

»Végem van, félek szólni, összetörhet,
Mert orvos, s mint ilyen szabadon ölhet.«

Jeanette jelenti, hogy jön a fakultás. Mind ránczos, parókás tudor. Gratulálni kívánnak az eddig nem ismert nőnek, kinek szépségét nagyon feldicséri Percival. Arról fogalmuk sem lehet. Büszkén is kopogtat az ajtón s midőn ez nyilni kezd, felkiált : »Tekintsenek rá, ime !« S a szépség helyett kilép — Jeanette anyó kirivó diszben. A doktorok elképednek s Percivalnak torkán akad a szó. »Micsoda szemtelen, rut tréfa ez ? hol van Melisand ?« »Megszökött.« »Ugy hát te szöktetted el, ugy-e szólj ?«

»Nos és ha tettem, nem tevém-e jól ?
Nem arra fogadott fel, hogy kilessem
Nejének hűtlenségét s rávezessem ?
S ha hűtlenségi ok kell, azt hiszem,
Ennél különbre nem jut senki sem.«

Percival kétségbeesve rohan el :

»Megcsaltak és kijátsztak, óh gyalázat !
Hol az a rendőr, ki őrzi e házat ?«

A doktorok botránkoznak a botrányon, kivált midőn Jeanette elbeszéli, hogy tegnap mire kérte fel őt Percival, s mit ígért neki : aztán elmondja hogy soha türelmesebb, szelidebb nőt nem látott, mint Melisand ; sohajtgat ugyan egy ifju után, de kötelességéhez hű ; erényesebb hűtlenség nem képzelhető ; » ezért ő (Jeanette) látva, hogy a doktor mennyire megcsalta, rászedte őt, meg akarta boszulni a vén bolondot, elmondott mindent a szenvedő nőnek, s azt kora hajnalban maga szöktette meg. Az első doktor rá mondja a darab tanuságát :

»Igy jár mind, ki hatvanon tul
Egy szép husz éves nő után bolondul.«

Percival jó dühösen, s fülénél fogva huz egy rendőrt, keresi nejét, s megtámadja Jeanettet : »Hites nőt egy lator kezére játsztál.« Jeanette azt feleli : hogy Tankréd atyja maga vette át a nőt. Aztán figyelmezteti az irásban adott ígéretre, mire Percival egyre dühösebb lesz, durva szókat ejt, úgy hogy egy kollega kimondja : »a ki ennyire mehet, az a facultás tagja nem lehet.« Szóval a gratulálók kara átváltozik kárhoztatók karává. S jön Melisand atyja, s hallva vejétől, hogy lánya elszökött a régi kedvessel, felháborodik, s indul a rendőrséghez. Percival is indul, (nem tudjuk, hányadszor már), de visszahökken, mert a törvényszéki elnök lép be a »király nevében.« A mi nem történhetik meg sehol, az megtörténik itt : az egész törvényszék a doctor házába megy igazságot szolgáltatni. Tankréd eszközölte ki ezt, mint a király keresztfia. Az elnök vádolja Percivalt, hogy nejével zsarnokul bánt, egy évig rejtegette, a sziv sebtét nem bizalommal s szeretettel gyógyítja, hanem elmérgesíté, s ez nem elég :

»A természetnek istentől eredt
Törvényit átkos mérgező szerek
Segítségével vágyott leigázni,
Önbűnét bűnnel vélte ön kijátszani.
De mind kevés ez, ön egy titkos frigyért
Egy más asszonynak házasságot ígért.«

Mutatják neki saját írását, s azt mondják: »Nejének teljes oka volt a szökésre.« Most már Melisand atyja is rátámad: »Gyalázat, hát így bánt ön gyermekemmel?« Ellene vallanak a szakács, a famulus, Jeanette. Percival hamis tanúknak mondja őket, s hivatozik, hogy a házasság szent, s abban csak a szentszék ítélhet. Elnök bele szól: »De e házasság érvénytelen, mert a feleség még most is leány.« Percival azt feleli: »Nem tagadom, de —« Erre a furcsa dologra aztán még Jeanette is azt mondja: ha így áll a dolog, akkor bizony a szegény doctor neki sem kell! A jegyző olvassa a királyi ítéletet, mely szerint: Melisand el van választva s újra férjhez mehet, doctor Percival pedig, mivel hanyagság miatt halni engedett egy könnyű beteget, nejét pedig meg akarta mérgezni, diplomát vesztve, száműzetik. »Megnyugszik-e benne?« kérdi az elnök. »Az ármány győzött, némán túrni jobb,« — feleli Percival. Az elnök aztán jelenti, hogy Tankréd közbejárására a király kegyelmet adott az elítéltnak, s használhatja okleveleit itthon. Percival daczosan pattan fel: »Nem kell a kegyelem, száműzetés kell! Nem kell a czim, a diploma, vegyék el.« Megmarad neki a tudomány, melynek a király sem parancsolhat. Itt hagyja e silány földet, s a halhatatlanság egébe tér. S megy. Hagyják menni. Tudják, hogy — mint az egyik tudós mondja: —

»Ha csillapulni fog haragja,
Kibékül s a kegyelmet elfogadja.«

Jeanette azt jegyzi meg rá: »Isten neki! akkor a felesége lesz.« Majd Tankréd atyja megkéri Melisand atyjától a nő kezét. Az apa, ki rösteli a napot, melyen lányát az első frigyre kényszeríté, bocsánatot kérve egyezik az új frigybe. Melisand a multra gondolva sohajtja, hogy ő volt a bűnös egyedül. Tankréd folytatja:

»S mit mondjak én? pirulok s hallgatok,
Nem merem kérni a bocsánatot.«

Tristán herczeg nyugtatja meg őket:

»A sors ítél meg minden bűnt s hibát
S a mit a sors jóvá tesz, megbocsát:
Ahhoz nem férhet több szó, s végre a hol
Hibás mindenki, senki sem lakol.«

A két örömapa s a boldog ifju pár ölekezése közben gördül le a függöny.

Mint e vázlatból is látszik, ez a pályamű kereken van gondolva, gonddal dolgozva, valódi egészlet képez, jellemet rajzol, van komikum (noha nem eléggé aesthetikai) a jellemben is, helyzetben is, vannak sikerült, mulattató jelenetei, verselése pedig egész a bravour fokáig emelkedik — és mégis nem tekinthetjük valódi nyereségnek, mert — hogy egy sokat idézett irodalmi kifejezéssel éljünk — a mi benne jó, az nem új, a mi pedig új, az nem jó.

Doktor Percival nem más, mint Molière Arnulph-jának és Beaumarchais doctor Bartolo-jának másolata, csakhogy nem mulatságosan komikai, hanem visszatetsző zord színben. Azok komikailag gyarlók, ez szörnyen brutális. A mivel nejét meg akarja hódítani, az ép úgy sérti az erkölcsi érzéket, mint a széptani ízlést, melyek különben is sokszor nem egy pontban érintkeznek. A komikai tehetségnek nagyobb teremő ereje és gazdagabb színezése kellene ahhoz, hogy ily tény a színpadi jogosultságot,

megnyerje. Aztán »A nők iskolá«-jának és a »Szevillai borbély«-nak botor, önző öreg szerelmesei fiatal lányokat rejtegetnek a világ elől, hogy nőül vegyék őket, s a természet és szív jogát sértvén, az olvasó és néző rokonszenve egészen a fiatal szerelmesek pártján van s óhajtja, hogy a pórul járt vén lepkék boszujára a fiatal szívek őszinte szerelme ülje diadalát. Ellenben Percival a maga törvényes feleségét rejtve, noha ez is durva, erőszakos tett, azok sem sokkal különbek, kik ravaszsággal és erővel térnek be egy család szentélyébe. Nemcsak a természet fiai, hanem a társadalom emberei is lévén, a második felvonás folyamat bizonyos meghasonlással olvassuk, mert ép oly kevéssé rokonszenvezhetünk a durva férjjel, mint Tristán herczeggel, ki tűzkiáltással tör a házba s midőn a férj alapos okkal becstelenséget emleget, karddal akar magának igazságot venni. Végre is itt a férjnek (habár szerelménél nincsen is »csunyább fer-telem«) körülbelől igazat kell adnunk, bármily nehezünkre esik. Mellette van a társadalom törvénye s a férj joga. Hogy e joggal nem bír élni s Melisand mellette lány-asszony marad, az megint olyan világitást vet az egész helyzetre, hogy magát a nőt sem tünteti föl valami magasztos fényben, mert végre is férjhez ment ahhoz az emberhez, a kihez semmi vonzalom sem kötötte. Csaknem megérdemli sorsát, miután — minden lelki ereje mellett is — maga vetette rabul magát. Tankréd iránt sincs rokonszenvünk, mert az ő hűtlensége okozta Melisand balsorsát. Aztán Molière Ágnesével és Beaumarchais Rosine-jével szemben, kiket a vén szerelmeseknek semmi joguk rejtegetni, teljesen jogosult mindaz a szerelmi furfang, mely egy férjes nővel szemben már az erkölcsi érzetet és a társadalmi fogalmakat sérti. Ép az az elterés, hogy szerzünk egy törvényes hitvest tett ama fiatal lányok helyzetébe, képezi a darab egyik legnagyobb hibáját. Percival is, mint Arnulph és Bartolo, oly erőszakos és botor eszközökkel akarnak megnyerni egy-egy szívet, melyekkel azt csak elidegeníthetik. Csak-hogy ezek még csak számítnak ravaszul a kiszemelt fiatal áldozatokra, kik végre is tulajrnak az eszközön, míg Melisand már törvényesen a Percivalé. E viszonyban ugyan-azon komikum visszás hatá-su volna még akkor is, ha Percival nem folyamodnék a legdurvább alattomos eszközökhöz, mely már nem a komikum, hanem a büntető törvény rovatába tartozik, a mint hogy a csomót végre is törvényeszéki ítélet oldja meg, mint a »Tartuffe« történetének egyik, de csak mellékágát. Az egész darab sokkal is inkább molierei tanulmányok, mint saját teremtő elme gyümölcse. Még Jeanette asszony s a parókás tudorok is a nagy francia vigjátékiró mellékalakjaira emlékeztetnek. Tankréd álkodása az aggastyán alakjában szintén a régi színpad naiv fogásai körébe tartozik. Meg van a műben tartva a régi klasszikai egység is helyben, időben és cselekvényben. És ezt dicséretére emeljük ki, mert noha van igaz abban, a mit egy szellemes francia mondott, hogy t. i. a modern dráma úgy kinőtt az aristotelesi egység-szabályok békőiből, mint a gyermek kinő a gyermekruhából, de szemben ama tulságos szabadalommal, melyet mai színműírók szoktak venni maguknak, mindig dicséretes, ha valaki formai tökélyre törekszik, mert végre is mindig az marad a legdrámaibb természetű és hatású tárgy, mely a három egység szabályaitól (főleg időben és cselekvényben) nem tér el messzire. Dicséretet érdemel a szerző a kidolgozás lelkiismeretes műgondjéért is. Verselési tehetsége épen kitünő. E tehetséggel azonban visszaél, mert dialogjait oly hosszúra nyújtja, hogy azok gyakran nem is a vigjáték gyors és egymásba vágó párbeszédeinek, hanem vitázó felek egymást követő párbeszédeinek tűnnek föl. S ez az, a mi e vigjáték szinszerűségét jelentékenyen csorbitja. Néha a szerző csengő rimek kedvéért valótlan képeket és mondásokat is megenged, például:

». . . . A ki hegynek indul
 Utközben fárad, roskadoz a kintúl,
 De ha fölért, az átélt kínra büszkén,
 Phoenixként áll hamvadt testének üszkén.«

Szerzőnk e műben megmutatta, hogy élénk érzéke van a komikai szinmű kellékei iránt, van gondolata, ötlete, világnézlete, egyes részeket kitünőleg is megírt, de nem bírja a teremtő ész eredeti elevenségét, sem a komikai tehetség igazi erét. Ezért kölcsönből él, s a mit maga szerez hozzá, az nem sok érték. Elméssége van, de néha izléstelenségbe téved, vagy erőlteti az ötleteket. Vannak művében anachronismusk is. Például Franciaország »nagy századában« nem beszéltek még sem a Darwin ősmajmáról, sem a Nibelung-énekről. De ezeken könnyű volna segíteni. Nem lehet azonban a főlényeghez tartozó ama hibákon és hiányokon, melyek miatt — a magas vígjáték szempontjából — »Doctor Percival«-nak nem tulajdoníthatunk költői becslet, szinpadí hatást pedig annál kevésbbé jósolhatunk, mert a nemzeti színház játérendjén gyakran előforduló »Nők iskolájá«-ban és egy jó operai szöveg által visszatükrözött Beaumarchais-féle vígjátékban magas költői fényben és igazi komikai szinben élvezi a közönség a nőt rejtegető botor vén szerelmesek komédiáját.

Ez lévén nézetünk, a bizottság — sajnálkozva bár — de egyhangulag megállapodott ama határozatban, hogy a tisztelt Akadémiának az »Ügyrend« 110. szakaszának alkalmazását ajánlja. Mert midőn a pályaművek legjobbjának egyik legfőbb hibájául az erkölcsi izléstelenséget mondjuk ki, akkor a gyöngédségi érzet csak azt sugallhatja, hogy e jelentés felolvasása után ne hirdettessék ki azonnal a szerző neve, ki ezt a kiméletes eljárást pályamunkájának több méltányolni való jó tulajdonánál s általános költői tehetségénél fogva mindenestre megérdemli. És megérdemli a száz aranyat is, mint munkadíjat, de nem mint a »magas vígjáték«-ra kitűzött akadémiai jutalmat.

A bizottság javaslata elfogadtatván, a jutalom a IV-ik számú pályaműnek odaítéltetik ugyan, azonban jelíges levele felbontása, az Ügyrend 110. szakasza értelmében, a szerző nyilatkozatától függesztetik fel, melyre hirlapi uton fel fog szólíttatni. A többi pályaművek jelíges leveleinek megégetésére Keleti Károly rendes és Pesty Frigyes lev. tagok küldettek ki, s még az ülés folyamában jelenték, hogy eljártak küldetésökben.

Ugyanakkor

a II. osztály *negyedik* ülése.

81. (13) *Wenzel Gusztáv* r. t. felolvassa ily czimű értekezését: »Az országos jog és particularis jogok Magyarországon, az összehasonlító jogtudomány szempontjából.« Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

81. (14) *Wertheimer Ede*, mint vendég, felolvassa ily czimű értekezését: »Házasságtervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherczeg közt 1559—61, kiadatlan források alapján.« Kivonatban így:

Midőn katolikus Mária, Anglia királynője meghalt, hajadon nővére, Erzsébet követé a trónon. Európa csaknem valamennyi udvarától érkeztek hercegek és követek, megkérni az ifjú királynő kezét. Ha nem ismernők apróra a körülményeket, azt hinnők, valamely búbajos hercegsasszony meséjét írjuk, kinek elnyerhetéseért vételkedve küzdenek meg a fejedelmek és nemesek.

E kéz-kérés története nem magánügy, s nemcsak a királynő szívet érinti. Azon terveknél fogva, melyek azzal kapcsolatban voltak, egy részét képezi a világtörténelemnek. Valamennyi nemzet érdekei s cselszövényei összetalálkoznak benne.

Spanyolország és Ausztria ez összeköttetéssel remélték Angliát a katolikus egyház kebelében megtartani. Franciaország mindent ígért, csak hogy Erzsébet adja át kezével Angliát is a francia koronának. Azonban nem szándékozunk a sokféle házassági ajánlatok történetét külön-külön megírni; beérjük az osztrák kéz-kérés egyik szakának leírásával, mely 1559-ben kezdődik és 1568-ban ér véget. Ennek ismertetésére rendelkezésünkre állt az egész, eddig még ki nem adott levelezés, a mint ez a bécsi állam-levéltárban őriztetik.

Erzsébet, trónra léptét azonnal, külön követ által tudatta Ferdinánd császárral. Ez udvariasságot a császár akkép viszonzá, hogy Helfenstein gróftól küldé Angliába, kinek titkos meghagyása volt: puhatolja ki, hajlandó-e Erzsébet a császár valamelyik fiát férjévé választani. Erzsébet magatartása arra engedett következtetni, hogy számít a megkérésre. Az angol országnagyok nyíltan emlegették ezt a követ előtt, a ki hasonló értelmű jelentést küldé a császárnak. Ily benyomással hagyta oda Helfenstein Angliát s 1559. márczius 14-én érkezett Brüsszelbe.

Ekközben Ferdinánd eltökélte volt magát, Helfenstein jelentése alapján, hogy ez ügyben Fülöp támogatását kérendi, a mi neki azonnal meg is ígértetett.

Károly főherceg még alig volt 19 éves, tehát Erzsébetnél hat évvel fiatalabb. Nem volt oly kitünő, hogy nagy szellemnek mondassék, és sokkal több képességgel bírt, mintsem félkegyelműnek tarthatták volna; talán ép e miatt volt alkalmas férjévé lenni egy olyan szűznek, a ki, úgy látszék, nem óhajt férjül sem nevezetes, sem jelentéktelen férfiut, ennél a gyengéséget nem szivelhetvén, amannak erélyétől tartván. Károly, ha nem volt is vérszomjas vakbuzgó, még is egész lélekkel »igazhítü« vala, a ki az embereket protestánsokra és katolikusokra osztályozá, s vallásuk szerint gyűlölte vagy szerette.

Erzsébet egészen más lelkületű volt. Protestánsnak születve, vérmérséklete egész szenvedélyességével ragaszkodott az új tanokhoz. Hanem azért nem volt vakbuzgó. Soha sem törekedett a máshitűek üldözésére. Egyéb tulajdonaiban is merő ellentéte volt Károlynak. Tüzes, szenvedélyes, telve szellem és ábránddal, minden hozzá közelgő előtt rendkívüli asszony képében tünt föl. Sok férfias tulajdon volt benne, nem ismert félelmet, sem veszélyt. Hanem sok torzvonás is volt rajta. Nem mindig volt bátorsága őszintének lenni; csalfa volt és hiu. Mindazáltal főszen-

vedéye Anglia hatalmassá tétele volt; s ezért, hibái mellett is, azon egyének közé tartozik, kikre az utókor lelkesülve tekint.

Mivel Helfenstein semmit sem érhetett el, Ferdinánd más követet, Breuner barót küldé Angliába. Ez nyíltan Erzsébet elé lép, s megkérdi: akar-e a császár valamelyik fiához nőül menni. Erzsébet így felelt: köszöni a megtiszteltetést; hanem lelke üdvére mondja, s úgy irgalmazzon neki isten a feltámadás napján, hogy ő a férjhezmenetelre még soha nem is gondolt. Lehet, hogy később férjhez fog menni. Így beszélt mindig. Előbb tagadó választ adott, majd azt visszavonta, s a szakítást mellőzendő, a jó reménység csillámát láttatá.

Egyik udvarhölgye által azon óhajtását nyilvánítá, jöjjen Károly főherczeg Angliába, mert ő senkihez sem megy férjhez, mielőtt őt látta volna. S midőn e kívánsága teljesülendő volt, azt mondá, hogy soha sem kívánt ilyesmit. Ellenben, ha komoly, őt fenyegető politikai zavarok mutatkoztak, akkor ismét hajlandóvá lett a Károly főherczeggel kötendő házasságra.

Breuner ismét minden siker nélkül utazott el, s 1560 elején újból Helfenstein gróf érkezett Angliába. Azonban ő is hasztalanul alkudozik. Még azon évben el is hagyja Angliát.

Minden fáradozás füstbe ment, Erzsébet vonakodása s a házasság iránti ellenszenve volt a szirt. Még is később, 1564-ben azt erősíté, hogy nem ő, hanem a császár szakítá félbe a tárgyalást, s akadályozá meg a házasság létrejöttét.

Tudomásul vétetik.

Tizenkettedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. márczius 27-én.

Nm. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

83. *Fest* Vilmos r. t. emlékbeszédet mondott néh. Reitter Ferencz l. tag fölött. Az »Értekezések« során kinyomandó.

84. A főtítkár jelenti, hogy a gr. Teleki-díjjal föltételelesen jutalmazott »Doctor Percival« czimú pályavígjáték szerzője nála jelentkezővén, jeligés levele felbontásába beleegyezését nyilvánította.

A jeligés levél elnökileg felbontatván, abból ifjabb *Ábrányi* Kornél neve tűnt ki, s részére a 100 arany jutalom utalványozása rendeltetett.

85. Vallás és közoktatási miniszter úr átteszi a magyar földrajzi társulat pénzbeli segélyt kérő folyamodványát, hogy miután állami alap, melyből segélyt nyújthatna, nem áll rendelkezésére, az Akadémia, ha módjában áll, segítsen a társulat szorult helyzetén.

Az elnökség fölkéri, hogy az Igazgató Tanácsossal a kérelem teljesíthetősége iránt értekezni méltóztassék, hogy annak utána határozni lehessen.

86. A cs. és k. közös külügyminisztérium, az Akadémia kérelmére válaszul adja, hogy a Velenczéből kért *Petrarca-Codex* nem kölcsönözhető ki, mert azon becses kézirat, maga a költő által sajátkezüleg tett széljegyzetekkel, a velencei köztársaságnak adott unicum-ajándék. Hanem az olasz kir. közoktatási miniszter készségét fejezte ki másban szolgálni gr. Kuun urnak tudományos buvárlatainál.

Tudomásul vétetett.

87. Vallás és közoktatási miniszter ur átteszi a lemergi egyetem könyvtárának folyamodványát akadémiai kiadványaink ingyen küldéseért a mondott könyvtár részére.

Kapcsolatban a már áttett e tárgyú folyamodvánnyal, a könyvtári bizottság véleménye beváratik.

88. A III. osztály jelenti, hogy a f. é. február 28-i összesülés 59. sz. végzése értelmében bizottsági tagokul *Hantken* r., *Gönczy* és *Krenner* l. tagjait választotta.

Tudomásul vétetvén, a II. osztály választottai nevének beérkezével a bizottság működése megkezdendő lészen.

89. Szintén a III. osztály ajánlólag terjeszti fel a mathem. és természettudományi bizottság választását, mely dr. Jurányi Lajos l. tagot és Janka Victor urat mint segédtagot bizottsági tagokul megválasztotta.

Helyeslőleg vétetett tudomásul.

90. Budapest főváros V. közigazg. kerületének előjárósága felhívást és gyűjtő-ívet küldött az árviz által károsult s inségre jutott budapesti lakosok részére.

Kitétetik a főtítkári hivatalban, hogy a tagok, kik netalán még más úton nem adakoztak, aláírhasanak.

91. A bécsi állat- és növénytani társulat, 25 éves főnállása alkalmából, ápril 8-án tartandó ünnepélyére körlevélben meghívja az Akadémiát.

Áttétetik a III. osztályhoz, netaláni intézkedés végett.

92. Legidősb gr. *Teleki* Domokos igazgató tag ur a maros-vásárhelyi gr. *Teleki* könyvtárban az ötvenes évek folytán általa, saját felügyelése alatt, készítettett kimutatását a chartophylaceumok és miscellaneák gyűjteményében találtató nagymennyiségű kéziratok- s nyomtatott adatoknak, egy nagy folio kéziratot kötetben, küldi az Akadémia kéziratgyűjteményének.

Kedvesen fogadtatván, az elnökség fölkérte, hogy levélben is fejezze ki az Akadémia köszönetét gróf ő méltóságának.

93. A főtítkár jelenti, hogy *Greguss* r. tag ur által felszólítva, az összes ülés rendelkezéseig elfogadott levéltári őrizet végett egy lepecsételt csomagot, melynek borítékán ez áll: »Csüllengből gyártott indigó-anyag tisztítási módja, *Sarlay* János tanártól, Szarvason.«

Greguss Ágost r. tag felszólalása után

Az Akadémia beleegyezett, hogy a mondott csomag megőrzés végett a levéltárba tétessék.

94. A bécsi cs. k. *családi és magánkönyvtár* igazgatója ő Felsege által felhatalmazva, a mondott könyvtár nyomtatott catalogusának II-ik kötetét küldi.

Köszönettel vétetett tudomásul.

95. A főtítkár jelenti, hogy a *christianiai* svéd egyetem már ismételve küldött

egész nagy kötetekből álló s tudományos értekezésekkel teljes egyetemi programokat, melyekből úgy látszik, hogy ez egyetem tanárai egészen akadémiai munkásságot fejtenek ki. Kérdi: nem volna-e czélszerű e küldeményeket viszonzni.

Véleményre az állandó könyvtári bizottság hivatik fel.

96. Ugyanaz jelenti, hogy a »Deutsche Morgenländische Gesellschaft«, a bécsi tudományos Akadémia, a göttingai kir. tudóstársaság levélben köszönik a nekik megküldött *nagy-szótári* érmeiket.

Tudomásul szolgál.

97. Szintén a főtitkár bemutatja a »Smithsonian Institution« elismerő iratát a neki megküldött akad. kiadványokról.

Tudomásul vétetik.

98. *Henszmann* Imre r. t. mint az archaeologiai bizottság előadója, rövid tartalmi ismertetéssel, bemutatja a »Monumenta Archaeologica« II-ik kötetének közelebb megjelent II-ik részét.

Átteendő az Akadémia könyvtárába.

99. Végül a főtitkár bemutatja a februári összes ülés óta a könyvtár részére beérkezett könyveket, ily rendben:

I. Testületektől.

Kön. Gesellschaft der Wissensch. Göttingen. a) Abhandlungen. XX. B. b) Gelehrte Anzeigen. 1875. I. II. B. c) Nachrichten aus dem Jahre 1875.

Istituto R. Veneto. Vencze. a) Mémoire. V. XVIII. P. II. III. b) Atti. Tom. I Disp. 1—9. Tom. III. Disp. 7—10.

Kir. egyetem. Christiania. a) Postola Sögur. b) Die Aegyptischen Denkmäler. c) Om norske Kongers Hylding etc. egy bronz-éremmel. d) Forhandlingar. 1872. és 1873. 1. 2. Hefte. e) Universitetsprogram for 1872. 1874. 4 darab.

Tudom. Akadémia. Krakó. a) Sprawozdanie. Kom. Fizyjoigr. Tom. IX. b) Lud. Serya. IX. c) Rozprawy. Hist. Filoz. Tom. IV. Matem. Przyr. Tom. II. d) Starodawne Prawa polskiego Pomniki. Tom. IV. e) Scriptorum rerum Polonicarum. Tom. III.

Académie Imp. des Sciences. Pétervár. Repertorium für Meteorologie. IV. B. 2. H. Amer. Geographical Society. New York. Bulletin. 1875/6. No 1.

R. Geogr. Society. London. Proceedings. Vol. XX. No 2.

Finnische Literaturgesellschaft. Helsingfors. a) Historiallinen Arkisto. IV. b) Kertomuksia Ihmiskunnan Historiasta. VII. c) Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja. IX. Wihko.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of science and arts. Vol. XI. No 63.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. December 1875.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. X. B. 6. H. b) Verhandlungen. II. B. Nr. 9—10.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Anzeiger. Nr. 6. 7. 8. b) Denkschriften. Math. Naturw. Cl. XXXIV. B. c) Fontes rerum Austriacarum. Script. VIII. B. d) Almanach für 1875. e) Archiv. LII. B. 2. H. LIII. B. 1. 2. H. f) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Cl. LXXVIII. B. 2—3. H. LXXIX. B. 1. 2—3. H. LXXX. B. 1—2. 3. H. g) Sitzungsber. Math. Naturw. Cl. I. Abth. LXX. B. 2—4—5. H. LXXI. B. 1—2. 3—4. 5. H. II. Abth.

LXX. B. 3. 4—5. H. LXXI. B. 1. 2. 3—4. 5. H. III. Abth. LXX. B. 3—4—5. H. LXXI. B. 1—2. H.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1876. Nr. 3. 4.

Section Historique de l'Institut. Luxembourg. Publications. Tom. XXX.

K. k. stat stische Centralcommission. Bécs. Stat. Jahrbuch für 1874. 11. H. 6 Anhang zum 1. Hefte.

Società Adr. di Scienze Nat. Triest. Bolletino. 1875. No 7.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Vetera monumenta Slovorum meridionalium. Tom. II.

Erdélyi muzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv. Uj foly. IV. sz. b) Erdélyi Muzeum. III. évfoly. 3. sz.

Jog- és államtud. kar igazg. Nagyvárad. A nagyvárad kir. jog- és államtud. kar tanrendje 1875/6. tanév második felére.

Angol kormány. London. Annual Statement of the navigation and shipping for 1874. P. I. II.

M. k. földmiv. ipar és keresk. minisztérium. Budapest. Az erdélyi gazdák 4-ik vándor-gyűlésének jegyzőkönyve.

M. k. közokt. minisztérium. Budapest. Stat. Jahrbuch für. 1874. 11. H. és Anhang zum 1. H.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Annuario marittimo per l'anno 1876.

Püspöki hivatal. Sz.-Fehérvár. Schematismus ven. cleri dioecesis Albaregalensis ad 1876.

II. Magánosoktól.

Kozma Ferencz. Kolozsvár. Kozma Gergely unitarius pap és esperes életirata.

R. Clausius k. tag. Bonn. Die mechanische Wärmetheorie. I. B.

Bátorfi Lajos. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. I. köt. 1. 2. füz.

Pietro Ellero. Bologna. Scritti politici.

Dr. Szeredy József. Pécs. Egyházjog. I. II. köt.

Michael Dragomanow. Kiew. a) Poviszti Oszipa Fedkovics. b) Istoriceszskija. Pjeszni Malorusszkiego Naroda. Tom. I. II.

III. Köteles példányok.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. Kapczy: A gyorsírás fejlődésének és irodalmának rövid vázlatja.

IV. Saját kiadásbeli munkák:

a) Nyelvtud. Érték. V. köt. 6. sz.

b) Archaeol. Értesítő. X. köt. 2. sz.

- c) Értesítő. 1876. 1. sz.
 - d) Term. Érték. VI. köt. 11. 12. sz.
 - e) Tört. Érték. V. köt. 2. 3. 4. 5. sz.
 - f) Nisard : Tanulmányok.
 - g) Carlyle : Francia forradalom. I. k.
 - h) Curtius : Görögök története. I. köt.
 - i) Gneist : A jogi állam.
 - k) Maine : A jog őskora.
-

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

II.

Igazgatósági ülés.

1876. ápril 2-án.

Nmgu gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

14. A január 23-án tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvasottnak vétetik.

15. Gr. Károlyi György ig. tag úr élőszóval jelenti, hogy gr. Cziráky János és Szűgyény László ig. tag urakkal, mint az Akadémia mult 1875-i számadásai megvizsgálására kinevezett bizottság tagjai, megjelenvén a Magyar Földhitelintézet helyiségeiben, ott mindent a legjobb rendben találtak, s a beadott számadásokat a könyvekkel, s az ott levő okiratokkal összehasonlítva, úgynevezett stich-próbákat is ejtve, semmi eltérést nem tapasztaltak, az értékpapirokat s az összes számadási ügyet a legjobb rendben találták. Mihez képest azon indítványt terjesztik az Igazgató Tanács elé, hogy a Magyar Földhitelintézetnek, múlt évi számadását illetőleg, a szokásos fölmentvény kiadása mellett, azon nagymérvű szolgálatáért, hogy az Akadémia vagyonát egész önzetlenül, minden díj nélkül kezeli, forró köszönet nyilvánítsanak; az intézet főkönyvvivője Trebitsch Ignác úrnak pedig, pontos és lelkiismeretes kezelése némi elismeréssel, a múlt évre szintén száz (rég)i arany tiszteletdíj utalványoztassék.

E bizottsági jelentésből az Igazgató Tanács örömmel veszi tudomásul, hogy pénztára és számadásai a Magyar Földhitelintézet által a múlt évben is a legjobb rendben, lelkiismeretes buzgósággal s pontossággal kezeltettek, s midőn ezért az Intézetnek legmelegebb köszönetét fejezi ki, egyszersmind az 1875. évi számadásokra nézve a fölmentést jelen jegyzőkönyv kivonatában kiadatni határozza. Elfogadja továbbá a bizottsági indítvány azon részét is, hogy az intézeti főkönyvvivő, Trebitsch úrnak, terhes fáradozásaiért, az Igazgatóság köszönete kifejezése mellett, száz arany tiszteletdíj adassék, s azt ennel utalványozza. Végre az Igazgató Tanács a küldetésükben eljáró bizottsági tag uraknak is köszönetet szavaz.

16. Szintén gr. Károlyi György igazg. tag ő nmga ugyanazon bizottság nevében jelentést tesz a Hinka József akad. ügyész által kifizetés végett benyújtott, 659 ft. 92 krra terjedő ügyvédi számla tárgyában stb.

A bizottság véleménye helyesléssel fogadtván, a számlán kitett összeg, 100 ft. híján, (mely iránt az ügyész adjon bővebb felvilágosítást) utalványoztatik; *jövőre*

néze pedig az elnökség megbizatik, hogy az Akadémiának ügyészével való viszonya rendezése iránt terjesztszen elő javaslatot.

17. Vallás és közoktatási miniszter úr áttette az Akadémiához a magyar földrajzi társulat folyamodványát, melyben ez, a bukás kikerülése végett, állami pénzsegélyt kér, — oly megjegyzéssel, hogy miután állami alap, melyből segélyt nyújthatna, nem áll rendelkezésére a miniszter úrnak, az Akadémia, ha módjában van, segítsen a társulat szorult helyzetén.

Az Akadémia összes ülése fölkérte az elnökséget, hogy e kérelem teljesíthetősége iránt az Igazgató Tanácscsal értekezék.

Az Igazgató Tanács szíves örömmel hozzájárulna e derék társulat megmentéséhez; de most, midőn budgete csak ügyyel-bajjal volt a hiánytól megmenthető, és némely saját bizottsága részére maga is államsegélyhez volt kénytelen fordulni, — nincs azon helyzetben, hogy más társulatot fölsegélhessen.

18. Szentés Károly irnok folyamodik, hogy a mult novemberi igazgatósági ülésre benyújtott folyamodása, mely a költségvetés megállapításakor mellőztetett, tárgyalás alá vétessék.

Ezzel kapcsolatban a főtitkár emlékezetbe hozza, hogy a novemberi ülésen más folyamadványok is fordultak elő, melyek tárgyalása a költségvetés megállapítása idejére volt halasztva, de akkor elmaradt; nevezetesen:

1. Berecz és Mészáros javitnokok folyamodványa, hogy 100 ft lakbérük 800 ft fizetésökhöz arányosíttassék, illetőleg 200 ftra kiegészíttessék.

2. Szentés Károly irnok folyamodványa, melyet tárgyalatni kér, fizetésének megszaporodott teendőihez képesti emelése, s másodirnok czime illő módosítása iránt.

3. Az összes szolgazemélyzet folyamodványa drágasági pótlékért.

Az Igazgató-Tanács méltányosnak találta, hogy a javitnokok lakbér-illetménye, a 800 ft fizetés 20%-jának megfelelőleg, 160 ftra emeltessék; valamint Szentés Károly fizetése is, a könyvkiadó hivatalnál szaporodott teendői tekintetbe vételével, 700 ftra megfelelő 20%-nyi, tehát 140 ft lakbér illetménynyel fölemeltessék. A szolgálatszolgazemélyzetnek azonban drágasági-pótlékot annál kevesebbé ad az Igazgatóság, mert bár tisztességes fizetésük van, hasonló kéréssel minden évben előállanak. Sőt a szolgai fizetések áttekintésénél kitűnvn, hogy Deim Ferencz 144 ft lakbért kapott a mult esztendőben, holott Szebenyoyszky csak 120 frtot húz, az előbbi szintén 120 ftra szállíttatik le.

Tizenharmadik akadémiai ülés.

Összes ülés

1876. ápril 3-án.

Nmgu. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

101. Arany László l. tag, mint a gr. Karácsonyi drámai pályázat bíráló-bizottságának előadója, felolvassa jelentését, mely következő:

Tekintetes Akadémia! Van szerencsém jelentést tenni a gróf Karácsonyi-féle drámai pályázat eredményéről, a bíráló bizottság megbizásából, mely Szász Károly rendes, Szigligeti Ede, Zichy Antal, Tóth Kálmán és Arany László lev. tagokból állt.

A gróf Karácsonyi-jutalom, ez úttal négyszáz arany, a múlt évi Szilveszterkor lejárt határidőre, *komoly* drámai művekre volt kitűzve.

Érkezett huszonnégy pályamű. Sajnálattal kell azonban jelentenem, hogy e bőséges számnak több mint fele számba sem vehető. Egyrészők oly silányság, a milyenről csak annak van fogalma, a ki ily pályázatok bírálatában részt vesz. Alig lehet elképzelni, honnan kerül ennyi szerencsétlen dolgozat s kik pazarolhatják erőlködésüket oly hivatás nélküli munkára. Egy-kettő ifjúsági bűnnek tudható ugyan be; látszik, hogy gyermekes éretlenségek, és szerzőiket majd kiforraszthatja az idő. De néhánynál ennyi vigasztalás sem marad s kénytelenek vagyunk sajnálattal elgondolni, hogy ama nyűgbe szoritott versek mögött talán egy-egy eltévesztett életpálya állhat. Vajon másutt is így el van-e terjedve ez a kórjelenség, és ily nagy-e az áldozatok száma? Vagy különös magyar betegségek kell-e azt tartanunk? Ez esetben igazán kívánatos volna óvó intézkedéseket tenni ellene, és orvoslásáról gondoskodni. Mert a legtöbb esetben nem tudatlanság, vagy együgyűség tűnik ki e művekből, hanem oly eszme-zavar, melybe csak mesterségesen, studium útján, lehet jutni. Megemésztetlen philosophiai tanulmány, meg nem értett költői pathosz majmolása, elcsigázott elmerőltetés, ostorral hajszolt phantasia, s az önismeretnek és judiciumnak önként félredobása kell ahhoz, hogy az elme a józan értelem rendes utjától oly messze tévedjen. Erőszakos önkényszerítés nélkül alig lehetne annyi üres pathoszt, bombasztot, szóvirágot, tartalmatlan reflexiót, képtelen hasonlatokat összehordani, mint itt, lapokon, iven, köteteken át találunk.

Mutatványokat kellene közölnöm, hogy mindezekről valódi fogalmat adjak. De hosszas mutatványokkal nem akarom fárasztani a T. Akadémia figyelmét; s ha rövid idézeteket mutatnék be, azon gyanúba eshetném, hogy keresve kerestem ki éppen a képtelenségek unicumait. Azonban a pályaművek közül háromhoz előszót is irtak szerzőik, s e három előszó magában is jellemzi némileg a képtelenségek egy-egy fajtáját; ha ezeket bemutatom, a kiválogatás vádja sem érhet, mert előszava csak e három pályaműnek van.

Az első, mely a bölcséleti elmélkedések osztályába sorozható, következőleg szól:

»Azon okból kiindulva, mert a világ folyton panaszkozik, hogy az isten igazságtalan, elhatározta magamat egy mű elkészítésére, melylyel a korlátolt eszű hitfanatikusoknak bebizonyíthatom, hogy szemrehányásuk egy tekintetben igazságtalan.

»Igazságtalan azon tekintetben, mert nincs oly lény, mely fölöttük annyi hatalommal bírna, hogy jó vagy rossz szándékát rajta teljesítné.

»Nem egészen igazságtalan azon tekintetben, mert nem bír a nép még annyi fölvilágosultsággal, hogy beláthatná, miszerint téves föltevés az, ha valaki zsarnokot vagy mennyei jötevőt vél látni egy halhatatlan és örökké élő egyéniségben. Isteni egyéniség nincs; de természet van. És a természetet igazságtalannak vádolni nem lehet. Ő él az emberrel és az ember él vele. A mit az ember elkövet rajta, azt a természet elköveti az emberen, azaz: az ember elköveti önnönmagán. E természeti hittan sokkal szebb hatással bírna az emberi kedélyre nézve, mint akármely más istenségrőli tan; mert egyszerűbb, tökéletesebb és elhibázatlanabb. Az ember él a természettel ép úgy, mint a hal a vízzel. Ha a hal elmulik hal lenni, a víz által ki lesz hányva a szárazra. Ha az ember elmulik ember lenni, a természet által ki lesz vetve a természetlenségbe. A

hal elmulik hal lenni, ha életszikrája eltávozik testéből. Az ember elmulik ember lenni, ha a természetnek többé helyet nem enged testében. Helyet nem engedni a természetnek az által lehet, ha többször ellene cselekszünk. Hogy pedig természetellenes cselekedet a gyilkosság: az egyszerű tény; mert nincs arra följogosítva senki, hogy valakitől olyasmit vegyen el, a mit ő neki nem adott. Valakit életétől megfosztani: természetellenes véték; ha mindjárt szerelemből vagy más benső indokból történik is, azért mégis természetellenes cselekedet, és mint olyan, büntetés alá lesz vetve az igazságos természet szigorú törvényhatósága által. Tehát gyilkosság által az ember megszűnik a természetnek élni, és ennek következtében általa, úgy mint a hal hosszú hányás-dobálás után a szárazra lesz vetve: úgy ő is a természetlenségbe taszítottatik, hol végenyészetben pusztul el a természetnek már úgy is elhalt teste és lelke.

»E jelen művemnek különben az a főfeladata, hogy oltalmazza a nemes szerelmi frigy becsületét, és bizonyítsa be a népnek, miszerint csak a természetben van az igazság, mely eléri a bűnöst és megbünteti érdeméhez méltón.«

A másik előszó, voltaképen költői előhang, versekben van írva és körülbelül úgy bánik a költő eszmékkel, mint az első a bölceleti fogalmakkal. Ime egész terjedelmében:

»Fel hát meg újra csöndes siri-árnyak!
A támadásnak napja van ma itt.
Az édes, kínos álmok visszaszállnak;
Zengjétek a dalt, azt a hajdanit!
Ah! hisz a szívben olyan régi dal már
Az édes álom, édes szerelem!
S a vén idő ép, tiszta szívü kalmár,
Ki mit se billent a jó mérlegen.

»Hajh! csak az ember álma változik meg.
Ki nem zökken az idő kereke.
S mig könnye hull a fényvesztett szemeknek,
Uj kép lopózik zajgó szivibe.
Mert mindig képes a szív — szerelemre,
Bár rajt' az idő sebet-sebre vág:
Végső sóhajjá az lesz összetörve:
Csak szerelemmel szép ez a világ.

* * *

»Két üstökös: szerelem és dicsőség!
Melyek felé kapkodva bolyg a láng!
Mi ritkán van, hogy egymást meg ne értsék!
Öldöklő lángjok hull akkor reánk,
S ha csillag-fénynyel e láng összeforrrhat,
Szerelmes lesz az éjbe a tavasz;
S ha visszahull, úgy néma sirhalomnak
Fölén bolyg, mint lidércz: halott panasz.

»Mert sirja van minden megölt reménynek,
 A sziv mint tört koporsó elfödi.
 A vágy után vágyódás sirni kénytet,
 És égő láng lesz : égő könnyei.
 Bolygó lidércz a mély sirnak fölötte,
 Mely lágy szellővel egy holtat keres,
 Vagy hajnal-csillag az éjt kinevette,
 Csillogva biztat, feledj, és szeress !

»De jó az orkán, a mely felkavarja
 Mély sírjainkon a virágokat ;
 S az égre szórja rettentő kacajba',
 Hogy a pokolra visszahulljanak.
 Tövis-koronát dob a szenvedőre :
 Légy a kinokban legnagyobb király !
 Oh ! mily jó ekkor, ha az élet öre,
 A vén halál pohárral megkinál. . . .

»De csöndes lett a tomboló vihar már,
 Mely vérrel festé a falevelet.
 A szerelem s dicsőség angyalánál
 Felvésvé látunk sok nemes nevet. —
 S haját kibontva, könnyező szemekkel
 Szenderg a siron őrző angyaluk . . .
 De hát mért könnyez ? hisz a mit sir vett el,
 Mind támadás szent országába jut.

»Fel a sírból ti csöndes síri árnyak !
 A támadásnak napja van ma itt.
 Az édes, kinos álmok visszaszállnak,
 Zengjétek a dalt, azt a hajdanit !
 Ah hisz a szivben régen megfakult már
 Az édes álom, s édes szerelem . . .
 Hadd álljon újra itt egy tiszta oltár,
 Hol füsttel ég a szív — de melegen.«

A harmadik előszó kevesebbé hangzatos ezeknél ; de az ambitio és szerénység harmoniája ritka egyetértésben nyilatkozik benne :

»Anyatejjel ittam a hazaszeretet tápláló és éltető nedvét. Sebesebben vert szivem egy nagy magyar hallatára. Égő lánggal él bennem a vágy : hazámnak hirt, dicsőséget szerezni.

»Örökké e gondolat foglalkoztat : »Gyarló ember, hazád miként teszed nagygyá.« Elhangzott a harczi zaj. Van hazámnak egy Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Petőfi és Tompája.

»Egy Katonánk van. Egy Bánk-bán s csak kevés mások. Van egy kevéssé termő mező, ültessünk több csemetét bele. E gondolat foglalkodtatott, midőn egy évvel

ezelőtt e munkához fogtam. Kész a munka, megvan az első lépés. Hazám védangyala segíts tovább.

Néhány szó a bíráló urhoz.

»Első munka. Sok nehézséggel kellett küzdenem. A nyelvezetben a szórend sok helyütt helytelen, mert eredetileg mértékben lévén írva, kivetkőzni belőle nem tudtam. Meghagyom s valószínű, hogy az egészet mértékbe megirom, ha több sürgős ok és remény nem késztet szerény munkámmal pályázni. Kérem t. b. minden libát ki-méletlenül feltárni, de nem ostorozni, hanem gyengéden kéznél fogva vinni a meg-mérhetlen ösvényre, hogy idővel hazánk dicsőségére jobbat irhasson a szerző.«

Részint ily kifíczamodott művekből, részint merőben éretlen kísérletekből áll a pályaművek nagyobb fele, s az egész pályázatból csak kilencz vehető számba, u. m. :

3. sz. *A szerelem hatalma* a lengyel szabadságharc korából egy hősiesség lengyel család elpusztulását adja elő. Meséje egészben véve régi dolog, cselszövénye nagyon kezdetleges s a jellemrajz sem emelkedik túl a chablonszerű nemeslelkűség és hősiesség elkoptatott mintáin. Előadása általában véve közönséges hírlapi phrazisokból áll. De megcsillan benne itt-ott egy-egy bensőbb érzelem; jelenetezésében drámaiságra törekszik; jellemzéseinek egy-egy fordulata figyelmet kelt s a színi ügyességnek is vannak nyomai benne.

4. sz. *A szív drámája* egyike az egész pályázat jobb műveinek. Három személy-lyel elég ügyesen szőtt tragédia; szerkezetében nagyon emlékeztet a nemzeti színpadról általánosan ismert »Báró és bankár«-ra, bár utánzatának nem mondható. Béla és Jolán, ifju, egymást szerető, összeillő házaspár. Boldogságukat nem zavarja semmi, bár a nő néha el-eltűnődik azon, hogy férje nem szeretheti őt egész szívének és lelkének odaadásával, mert a hazáért, eszményekért stb. is tud lelkesülni. Váratlanul érkezik hozzájuk a férjnek egy ifjúkori barátja Dezső, a ki most jön Indiákról s életunt blazirt embernek tartja magát, bár valóban nagyon is könnyen lángra lobban, s bele szeret Jolánba. Ez is csakhamar viszonzza az érzelmet. De e változása igen gyengén van indokolva, mert Dezső egyebet sem tesz, mint életuntságát mondja el részint szóval, részint egy hosszú dalban, melyet ablakából kihajolva énekel. E szerelem küzdelmeiből fejlődik ki a tragédia, mely Jolán és Dezső halálával végződik.

Jelenetei hévvel vannak írva, bár a pathosz inkább a monologokban, mint a párbeszédekben szerepel. Az alakok azonban nem bírnak valódi drámai érdeket keltetni. Mind a három jellem becsületes, nemes és eszes embernek volna alkotva; de mind a három, elejétől végig, többnyire éppen ellenkezőjét teszi annak, a mit helyzetében, az ő jellemével, tennie kellene. A férj elég korán észreveszi a veszélyt és kevés ildomossággal elháríthatná annak még csak lehetőségét is; de, bár ildomos és erélyes embernek akarja őt a szerző festeni, egész magaviselete olyan, mintha kész-akarva kívánná elősegíteni neje és barátja eltántorodását. A nő, mint becsületes asszony, kerülni óhajtja az örvényt; nagy monologokban kifejti, hogy teljes öntudatával van helytelen, igaztalan és ok nélküli tettének s mégis tovább szövi a viszonyt, oly körülmények közt, melyek a szenvedély végzetes fokozódását éppen nem segíthetik elő és ingadozásainak magyarázásául éppen nem szolgálhatnak. Nem a végzet hatalmát látjuk uralkodni az események erőszakos folyamatában, hanem a szerzőnek bonyolító törekvését, melylyel a bukást minden áron előidézni akarja. A mű nyelve és verselése, bár nem kiváló, de irodalmi színvonalon áll s figyelmes dolgozást tanúsít.

11. sz. *Izmaeliták*. Cselekvénye II. Endre korában játszik s főalakja egy cselszö-

vő gonosz, eszes, gazdag izmaelita, a ki Dénes nádort és Miklós tárnokot használja eszközül célja elérésére. Eseményekben és anyagban bő a mű cselekvénye s rendezése is tehetséget tanusít; de a szerző nem bírja azokat drámai jelenetekbe központosítani, nem bírja drámailag exponálni. Dialogjai nehézkesek, hosszadalmasak; véget nem érő elmélkedései tönkretesznek minden érdeklődést s bombasztjai épen nem bírák azt ismét fölébreszteni. Jellemeiben hiányzik a cselekvés ereje; többnyire eszközök egyik a másik kezében, még pedig fölváltva.

8. sz. *Dalár*. Lovagkorbeli történet, két iker-testvér hasonlatosságára alapított bonyodalommal. Se cselekvényében, se párbeszédeiben nincs semmi kiváló; de a gond és tisztességes előadás, melyet szerzője reá fordított, említést érdemel.

21. sz. *Donna Inez*; első és második fölvonásában érdekesítőbb művet ígér, mint valamennyi társa. Bár előadása vonatott és nyelve köznap, de cselekvénye gyorsan halad s biztos cél felé látszik törekedni; esemény eseményt követ gyorsan egymás után s váratlan fordulatok lepik meg az olvasót. Később azonban ez a gyors változatosság egészen elragadja magát a szerzőt is. Cselekvénye fonalát kiejti kezéből. Elhagyja a jól választott monda költői fejlesztését s belebonyolódik egy király-ellenes forradalom szövevényébe, melyből többé ki sem bir igazodni. S ezzel célja vesztett zürzavarrá válik.

24. sz. *Az eretnek*. Tárgya jól van választva. Fő hőse Bresciai Arnold, a ki az eszményi keresztényiségre törekedve, szembeszáll a pápák világi hatalmával. E küzdelmet veszi a szerző drámája alapjául s ehez fűzi meséjét, melyet szintén elég jól alkot össze s mellék-események által is jól fejleszt tovább. De jellemzései nagyon halványak. Maga a fő hős sincs drámai alakká kidolgozva; egész egyénisége igen határozatlanul, elmosódva áll előttünk s többet elmélkedik, pathetizál és beszél céltalanul, mint cselekszik. A mű előadása is nehézkes; versei döcögnek és dictiója igen kevésbé drámai.

19. sz. *Az ítélet napja*. Voltaképen nem dráma, hanem dramatizált költemény, mely az utolsó ítéletből mintegy töredék-képet ad. Főtárgya Francesca da Rimini ismeretes története; összeszöve Dante és Beatrice szerelmének meséjével. Belevegyül a cselekvénybe Belial, olyféle szereppel, mint Mephisztóé. Mind ez azonban oly homályosan van exponálva, hogy se a szerző szándékával, se játszó személyeinek sorával, tulvilági helyzetével, Belial céljaival, a katasztropha kifejlődésével mind végig nem bírnak tisztába jönni.

Alig tudjuk, tragédiával vau-e dolgunk vagy paródiával. Bonyodalmai merő zavar és összevisszaság. Maga az alapúl vett mese sem volna érthető, ha ismeretes nem volna Dante műveiből.

Francesca da Rimini tilos szerelmi viszonyba lépett férje testvér-öccsével; a férj rajt' kapta őket s egy dőfessel megölte mind a kettőt.

E történetnek folytatása az ítéletnapján: főtárgya e pályaműnek. A férj a túlvilágon is üldözi nejét s rá akarja erőltetni szerelmét, öccse ellen pedig ott is ármányt forral. Segítségét nyújt neki Belial, a ki minden gonosznak pártolója. De aztán Belial is kiesik sátáni szerepéből és beleszeret Beatricebe, a ki Dantéval együtt szintén gyakran színe kerül ugyan, de a főeseményre nem igen vannak befolyással. Végre Belial Francescát szeretőjével összeesketi, ő maga pedig erővel el akarja ragadni Beatricét. De megjelen Mihály arkangyal s pokolra űzi az ördögöt és egy nagy hozsánával véget ér a mű.

Hasonló homályban állnak a jellemek is. Az egyénítésnek alig van nyoma. Egy nyelven beszél minden alak : egyszer pathetikus, másszor sarkastikus és vulgáris mindenik : Belial, Lanciotto, Francesca egyaránt ; még maga Dante szájába is trivialitásokat ad a szerző. Az egész műben oly alaphang az uralkodó, mint Faust boszorkánkonyhájában. A trágárságot nem enyhíti az, ha ugyanazon alak, a ki egyik jelenetben ocsmány beszédekkel undorodást kelt maga ellen, a másik jelenetben cothurnussal akar föllépni.

A mű nyelve tömör, de nehézkes és se nem világos, se nem költői. A verses forma nyűgös a szerzőnek. Gondolatait nem bírja beleolvasztani a rhythmusba s e miatt gyakran homályossá, sőt érthetetlenné is válik. Vers-formáiban sokféleségre és változatosságra törekszik. E tekintetben is Faust verselésének gazdagsága állt előtte. De mivel a vers-formákkal nehezen bánik, e formacseréből is dissonantiák erednek. Dante terzia rimákban beszél s Beatrice Himfy-féle verseket pattoztat válaszul ; magasztos jambuszokban szavalt pathosra Francesca magyar nép-dal rhythmusokban enyeleg vissza. Az ily csere tönkreteszi a jelenet komolyságát ; a dialog léha játékká válik. Ez nem változatosság, hanem tarkabarkaság.

Azonban, bár se a drámai belső formát nem találta meg a szerző, se a költői nyelv külső formáiban nem mozog szabadon, kiválik a többi pályázó közül, mint eredetiségre törekvő irodalmi kísérlet. Vannak eszméi, ha erőszakoltak is. Conceptiójának szokatlansága meglepő, ha bár meghiusúl is a kivitelben. Kidalgozása heves munka-kevdet tanusít. Vervvel van írva az egész mű. Humora és sarcasmusa, némely izléstelenség daczára is, irodalmi műveltséget, reflexiói irodalmi tanulmányokból nyert képzettséget tanusítanak.

A bíráló bizottság e művet elismeréssel megemlítetteti határozta.

A 10. sz. *Iskarióth* fölötte áll valamennyi társának, mind tartalma, mind alakja tekintetében. Cselekvénye átgondoltabb, bonyodalma határozottabban siet a czél felé, alakjai közül legalább egy-kettő világosabban áll előttünk. Nyelve szabatos, bár költői fénye hiányzik ; diktója emelkedett, bár kissé egyhangú, pathosza bár elragadó fokozatig emelkedni nem bír, sehol sem esik se köznapiságba, se bombasztokba. Mérsékelt jó izlés uralkodik az egész művön ; minden részlete tanuskodik arról, hogy szerzője gondolkodó író, bár kevesebb költői erő. Szinpadati hatásra is jól van rendezve a mű ; jelenetei csattanósan végződnek s a beleszótt népjelenetek, gyűlések, tömegek stb. hálás szinpadati anyagúl fognának szolgálni.

Fő hőse Judás, az áruló, a kit a szerző, minden hagyományos fölfogással ellentétben, mint nagyra törő tragikai hőst állít föl. E fölfogás különben nem új s nem eredeti. Többször találkoztunk hasonló kísérletekkel, kivált az akadémiai drámai pályázatokon s a mostani pályázaton is, a 12. sz. »*Judás*« című pályamű ugyanolyan fölfogáson alapszik, bár hasonlíthatatlanul kevesebb drámai erővel van földolgozva. Sokak előtt talán azért oly csábító ez a kísérlet, mert igen vakmerő és igen nehéz. A szerző oly fölfogást akar valószínűvé tenni közönsége előtt, a mely minden hagyománnyal s a köztudalommal és közérzülettel teljesen ellenkezik. Judásról nemcsak az iskolában tanultuk, hogy alávaló gonosztévő volt, hanem a legujabb bibliatörténeti kutatások is annak tüntetik őt fel. Renan kicsinyes, irigy, kapzsi embernek festi. Ily tudalommal szemben igazán rendkívüli költői erő kellene ahhoz, hogy e megbélyegzett czinkost, az árulásnak megtestesült őt mintaképét, tragikai hősnek, és árulását egy tragikai küzdelem katasztrófájának fogadjuk el. A 10. sz. pályamű e részben szerencsés alap-

eszmére van építve. Úgy vezeti be Judást, mint zsidó nemzeti hőst, a ki nemzete föl-szabadtására törekszik, a rómaiakat ki akarja üzni s azt a nagy befolyást, a mit a Messiás vallásos tanai által a népnél szerzett, fegyveres forradalomra használni föl, hogy aztán ily uton ő maga is hatalomra jusson s fénynyel és pompával vehesse körül régi szerelmesét, Magdolnát. Ez alapeszmében szerencsésen van ellentétbe állítva a Messiás békés, vallásos, általánosan emberi tanaival a zsidó nemzeti föl-szabadtás eszméje s ezzel jól van egybeforrasztva Judás egyéni nagyravágása is. De az eszközök, melyekkel ez alapeszmét a szerző drámailag megvalósítani törekszik, igen alant maradnak a nagy czéltől. Judásnak minden tette e műben sokkal hitványabbnak mutatja őt, mintsem ily nagy földatra csak egy pillanatil is alkalmasnak tartanók. Kezdetől végig egész egyénisége sehol sem bir drámai érdeket kelteni magá iránt. Az egész alak játszó eszköz és báb mások kezében. Messiás ellen az első föllépésre egy vén ravasz zsidó főpap veszi reá, oly kicsinyes cselszövéssel, melyen a vak is átláthat. E főpap ellensége Messiásnak is, Judásnak is, és egész vallási mozgalmuknak, mely őt és paptársait hatalmuktól foszthatja meg. Judás ezt jól tudja s mégis elhiszi, hogy a papnak vele egy célja van. Értekezésöknek minden része oly természetű, hogy benne gyanut kellene keltenie. De ő elhiszi ravasz ellenségének minden szavát s rá hagyja vétetni magát, hogy vádló-esküt tegyen mestere ellen, mert a pap azzal biztatja, hogy ha a Messiást kivégezik, majd övé lesz a vezérszerep. Valóban ezt a Judást csak úgy beugratják a hősi szereplésbe. Oly együgyűen csalatja meg magát és oly erőtlen, hogy föllépése nem drámai küzdelem, hanem csak botor paczkázás. Voltaképen semmi eszköz sem áll rendelkezésére, melyről hihetné, hogy merész czélja elérésére segíteni fogja. Az apostolok közül egyetlen sem áll mellette. A nép ragaszkodik ugyan hozzá, de csak azért, mert a Messias tanítványa. Tudhatja, hogy mihelyt nyiltan, esküvel elárulja mesterét, ellene fordulnak az apostolok s ezekkel együtt a nép is. Mire véli hát alapithatni hatalmát? Ezt ő is oly kevésbé tudja, mint mi.

Árulása indokolására a nagyravágáson kívül egy másik szenvedély is föl van azonban hozva: szerelemfélése. Szervedélyesen szereti Magdolnát, a ki e drámának egyetlen női alakja, de nagyon határozatlanul elmosódó, test nélküli lény, alig több egyszerű staffagenál. Ama válságos perczben, mikor Judásnak a hamis esküt Messiása ellen le kellene tennie, de ő elhatározásában ingadozni kezd s meg akarja tagadni az eskü letételét, megjelenik a ravasz főpapnak egy czinkos társa s elbeszéli Judásnak, hogy Magdolnát a Messiás lábainál térdelni látta. Nem mondja ugyan, hogy szerelemről lehetne szó, mert Magdolna csak bünbocsánatot kért a Messiás lábainál. De Judás mégis iszonyú szerelemfélésere gerjed s leteszi a hamis esküt. Itt is oly könnyű szerrel csalják meg, mint első fölléptekor. Szerelemfélése pedig annyival kevesebbé méltányolható, mert Magdolnán aligha van többé félteni valója; azt ő már a darab kezdete előtt elhagyta; azóta az hosszasan fetrengett a legaljasabb bünökben és épen azon büneiért kér bocsánatot a Messiástól.

Az árulás elkövetése után, a mi a harmadik felvonásban történik meg, alig fejjik odább a cselekvény. A negyedik fölvonásban találkozik Judás az apostolokkal s belátja, a mit különben előre is tudhatott, hogy ezek hallani sem akarnak róla és egész nagyravágása füstbe száll. Az ötödik fölvonásban aztán hosszadalmas monologgal vezeklik a Golgotha hegyén.

Igy sekélyesül el kivitelében a merész alap-gondolat. Nem leli meg a drámai formát. A földadat nehézségét a tárgy természete az által is növeli, mert a drámai küz-

delemben egymással szemközt állított két ellenfél egyike, a Messiás, nem hozható szinpadra. Körülte forog az egész cselekvény, de ő kívül marad a színen. E hiányt nagyon nehéz volna feledtetni és e pályamű szerzőjének épen nem sikerült. Folyvást érezzük, hogy az az esemény, mely előttünk folyik le, csak árnyéka egy nagyobb tragédiának, mely a színpalak mögött maradt.

Mérlegelve e műnek jelességeit és hibáit, a bíráló bizottság egy tagja: Szigligeti Ede, a kitűzött pályadíjjal kívánta azt jutalmazni, a bizottság többi tagjai azonban, nem ismerhetvén el e pályaművet az akadémiai Ügyrend 116. pontja értelmében »drámai, színi és nyelvi tekintetben becsesnek és így kitüntetésre méltónak« — a jutalom ki nem adására szavaztak. De mindnyájan szívesen megadják a szerzőnek azt, a mit e pályázatnál jelégének tűzött művére: az »Elismerést.«

E bírálat alapján a jutalom ki nem adása határozatba menvén: az összes jelítés levelek megégetésére az elnök Tóth Lőrincz és Gyulai Pál r. tagokat küldte ki, a kik azt rögtön végre is hajtották.

102. Akadémiai elnök úr jelenti, hogy ápril 10-én az osztály-ülés előtt rövid összes ülés fog tartatni, melyen a közülés s egyszersmind a Deák Ferencz emlékezetére tartandó ünnepélyes ülés előrajza iránt fog az illető bizottság előterjesztést tenni.

Tudomásul vétetett.

U g y a n a k k o r

a III. osztály negyedik ülése.

Szto czek J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

164. (12.) *Jendrassik* Jenő 1. tag felolvassa »Jelentését az egyetemi élettani intézet berendezéséről.« Kivonata ez:

Azon építmények sorában, miket legújabbán tudomány-egyetemünk a buzgó és erélyes intézkedéseknek köszön, melyekkel a közoktatási ügyeket jelenleg vezető kormányférfiu, Trefort Ágoston ur ő nagyméltósága, azoknak érdekeit lelkesülten felkarolva, a magasabb oktatás körében is a tudomány fejlesztésére és terjesztésére tért és eszközt szolgáltatni törekszik, áll az új *élettani intézet* is, mely néhány csekély részletnek kivételével, belső berendezésében befejezve, felszerelésében szintén már annyira haladt elő, hogy a legszükségesebb segédeszközök birtokában, immár egy fél év óta oktatási czélokra szolgál.

Miután megbízva voltam ez intézet számára az előrajzot készíteni, valamint az annak alapján Skalnitzky Antal műépítész úr által szerkesztett tervek megállapításánál, tekintettel a tudományszak szükségleteire, részt venni, a belberendezésre vonatkozó munkálatokat pedig vezetni, kötelességemnek tartom eljárásomnak eredményéről a m. tudományos Akadémia körében is jelentést tenni, melyet az intézetnek leírásában foglalva ezennel azon kéréssel bátorkodom benyújtani, miszerint méltóztatnék azt az Akadémia évkönyveiben kiadni.

A vezérelveket, melyeket a feladat reám eső részében követtem, levontam az intézetnek azon rendeltetéséből, miszerint az egyfelől kísérleti előadások és megfelelő gyakorlatok útján az e szakbeli tudománynak mentül sikeresebb tanítását engedje meg, másfelől pedig alapos és beható kutatások útján a tudománynak saját továbbfejlesztését tegye lehetővé.

Ezen követelményeknek megfelelőleg gondoskodni kellett az előadásokra alkalmas helyiségekről, valamint oly dolgozdaokról, melyek részint a tudományos buvárlatba bevezető gyakorlatokra, részint tüzetes vizsgálatokra szolgálhatnak.

Több oknál fogva czélszerűnek látszott egy nagyobb, számosabb hallgatóságtól látogatott, és bemutatásokkal és kísérletekkel egybekötött előadásokra szolgáló tantermen kívül, még egy kisebb és egyszerűbben berendezett előadási helyiséget is fentartani. A kísérleti előadásokra rendelt tanterem pedig, tekintettel épen e kísérletek és egyéb bemutatások igényeire, oly berendezést szükségelt, mely mellett az nemcsak egy hallgató-, hanem egyszersmind egy néző-teremnek kellékeit magában egyesítve és megfelelőleg felszerelve, megengedje a kísérleteknek végrehajtását mindazon módszerek alkalmazása mellett, melyek lehetségessé teszik még elrejtettebb természeti tüneményeket okozatos viszonyaik szerinti összefüggésükben tágas néző kör előtt is szembeszökő módon felmutatni. S ugyanezen követelményeknél fogva szükségessé váltak még kapcsolatban e tanteremmel oly más helyiségek, melyekben részint a kísérleti előkészületek végezhetők, részint más segédkészülékek elhelyezhetők, melyek — mint nevezetesen nagyobb villanytelepek, villanygép, élemlégtár — magoknál az előadási kísérleteknél igénybe vétetnek.

A dolgozdaák kijelölésénél, csoportosításánál, berendezésénél és felszerelésénél irányadók voltak az élettan körébe vágó munkálatok természete és az ehhez alkalmazott módszerek és segédeszközök minősége, melyekhez képest e dolgozdaák négy fő ágazatra voltak beosztandók, u. m. a szövettani vizsgálatokra, az élőállatokon megejtendő bonczolatokra, az élet-természettani és az élet-vegytani irányban eszközzendő vizsgálatokra szolgáló helyiségekre. Ezeken felül még megkívántattak különféle más helyiségek, részint összefüggésben a dolgozdaákkal, részint külön azoktól fennálló szükségből, u. m. egy könyvtári egyszersmind olvasószoza, egy gyűjtemény-tár nagyobb készülékek számára, egy gépészi műhely és egy gépkamara a nagyobb gépek számára, istállók kisebb-nagyobb állatok eltartására, raktári helyiségek stb. Végre lakhelyiségek az intézet összes tan- és szolga-személyzete számára.

Az e különféle szükségleteknek megfelelő helyiségek akképen vannak az intézetnek alaprajza szerint egy négyszögű tért elfoglaló, földszint alatti és földszinti sorból álló, utczai valamint belső összekötő közép szárnyában még egy emelettel ellátott épületében beosztva, hogy míg a durvább munkálatokra szánt helyiségek, valamint a raktárak, istállók, gépészi műhely és gépkamara, valamint a központi fűtés a különben elég magas és világos földszint alatti sorban vannak elhelyezve, a dolgozdaák

és a tantermek a földszinti sort foglalják el, melyek közül a két emeleti sorra felterjedő magas tanterem a közép szárny első emeleti részét is elfoglalja; az emelet többi részében pedig a tanszemélyzet lakszobái, iroda és magán dolgozók foglalnak helyet, végre a szolgálak lakásai nagyobb-részt a földszint alatti sorban, kisebb részben a földszinten vannak elhelyezve.

Azon kedvező körülmény, hogy az épület mind négy oldala felől teljesen szabadon áll és azonfelül saját határain belül még két tágas udvart foglal magában, lehetőségessé tette, nemcsak hogy az épület minden felől világossággal és levegővel legyen ellátva, hanem egyszersmind, hogy a dolgozók és tantermek tekintettel az általuk szükségelt fény bizonyos irányára és az utcai zaj és rázkódásnak mentül tökéletesebb kikerülésére megfelelőleg legyenek elhelyezve.

Hogy mennyiben lehetnek a berendezésnél és felszerelésnél az intézet rendeltetéséből folyó igények tekintetbe véve, azt a betérjesztett leírásban részletesen törekedtem kimutatni; külön fejezetekben előadván abban az épületnek általános helyviszonyait, a helyiségek főcsoportjait, továbbá a berendezést, úgy vonatkozólag a fűtés és szellőztetésre, a gáz és vízvezetésre és a közlekedési eszközökre, valamint vonatkozólag az egyes szakosztályok részletes berendezésére. Midőn mindezen részletekre nézve ez alkalommal e leírásomra kell a közelebből érdeklődő tisztelt szakfeleket utalnom, bátorkodom egyszersmind hozzájuk meghívást intézni, miszerint az intézetet legközelebb történelmi ünnepélyes bemutatása alkalmával meg szemlélni méltóztatnának.

Most pedig e rövid jelentésemet befejezendő csak még némely általános adatokat bátorkodom felemlíteni.

Az épület terveit adataim és előrajzom értelmében *Skalnitzky Antal* műépítész ur szerkesztette, ki egyszersmind az építési munkálatok vezetésével meg volt bízva. A nagyobb készülékek és gépek kivételével, melyek külföldi elsőrendű cégektől lettek beszerezve, a berendezés, többi részében, vezetésem és közvetlen felügyeletem alatt, jelesebb helybeli iparosaink által lett előállítva. Az építés 1873. május havában indulván meg, az ez intézet létesítéséhez szükségelt idő, tekintettel a megoldandó sokféle és sajátlagos feladatok által feltételezett nehézségekre, annál kevésbé mondható hosszúnak, ha még számba vételük azon körülmény, hogy a szükségelt teleknek egy része kisajátítás útján csak a következő évben volt megszerezhető, minek folytán a két szakaszban lefolyt építés nem csekély késleltetést szenvedett. Sőt ide járult még azon sajnos körülmény is, hogy a vezető műépítész időközben súlyosan megbetegedvén, képtelen volt megbízatásának mindvégig megfelelni.

Ugy a szaktudományos igények által feltételezett szükségletek folytán, melyek a berendezésnél tekintetbe veendőek voltak, még inkább pedig az építési szerekeknek, valamint a munkaerőnek épen a legközelebbi múlt években rendkívül nagy drágasága folytán, tetemesek voltak az építési költségek is, melyek tüzetesen csak a számadások átvizsgálásának teljes befejezése után lesznek megítélhetők.

Azok, a kik helyén találják, hogy ugyan távolról sem versenykedve a dús magánosok által saját élvezetükre épített paloták fényes díszével, adjanak mégis a nemesebb izlést kielégítő külső alakjukban középületeink is kifejezést a közérdeknek szolgáló magasabb rendeltetésüknek, és hogy helyet foglaljanak azok sorában a tanintézetek is, melyeket az ország a serdülő nemzedékek nevelésére és tudományos kiművelésére egy hosszú jövőre állít fel : méltányolni fogják az építésznek azon törekvését, hogy az országot egyetemnek ezen szaktudományos intézete számára szintén oly épületet állítson fel, mely mind külső alakjára nézve, mind pedig belső térviszonyaiban egyezményes arányossága által megfelel a tudomány méltóságának, és ezt megilleti azon szerepnél fogva, melyet ez a közművelődés tényezői sorában visel.

De végre is azon sikertől függvén ezen tanintézetnek valóságos becse, melyet utána és általa a szaktudományos kiképezés és magának a tudománynak továbbfejlesztése fog elérni, forrón óhajtom, vajha az megfelelné a kormányférfiu nagyratörekvő nemes szándékának, a kinek ez intézet létesítését köszöni, mert akkor jutalmát fogja találni az áldozat is, melyet a művelődés érdekében az ország ez alkalommal újból hozott.

A szerző az értekezést az Évkönyvekbe kívánván felvételni, az Ügyrend szerint három bírálónak adandó ki.

105. *Krenner* József l. t. a) »A Plivianról« értekezett ; b) *Szécskay* István részéről pedig bemutatta »Kristálytani tanulmányok a betléri Wolnynon« cz. értekezést. Kivonatban így :

A Wolnyn, mely a Barytok egyik ritkán előjövő válfaja, már e század elején (1810—16) fedeztetett föl Haberle által a muzslai timkövek üregében, s általa gypsznek tartatott.

Később Jónás J. a magyar nemz. muzeum öre szintén megvizsgálta a fönnebb említett timköveket, s neki is feltűntek azon kis oszlopos kristályok, melyek Haberle által gypsznek mondattak. Jónás, vizsgálva e kristálykákat, azon meggyőződésre jutott, hogy ez ásvány nem gypsz, s minthogy új faj gyanánt fogta föl, Wolnyn névvel jelölte a beregszászi tímós gyárigazgatójának tiszteletére, kitől a timköveket kapta.

Nem sokára (1823.) Beudant magyarországi útja után ez ásványfajt Barytnak mondotta, s mint ilyet, Schrauf vizsgálta meg először, a nyert eredményeket közölvén a bécsi akadémiával (1860).

Schrauf vizsgálata azonban nem pontos, miért is szükségessé vált ez érdekes és ritka ásványfajt ismételve megvizsgálni, mi annál is inkább lehetségessé vált, minthogy ez újabb időben Betléren — mely egyik főbb lelhelye ez ásványnak — Limonitok üregeiben igen tökéletesen kifejlődött Wolnyn-kristályok fordultak elő, s így e faj elemeinek meghatározhatása lehetségessé vált.

Ngos dr. *Krenner* József úr, a magy. nemz. muzeum ásványosztályának öre sziveskedett nekem a felügyelete alatt álló gyűjteményből a vizsgálódásra szükséges anyagot szolgáltatni, miért is hálás köszönetem nyilvánítását nem mulaszthatom el ; s vizsgálataim eredményeit a következőkben fogom röviden előadni.

Az észlelt alakok száma 13, melyek közül tizenkettőt már Schrauf is feltalált a Wolnynon, egy alakot (320) azonban ő nem ismertetett, mely, ugy látszik, csak is az újabb időben előforduló Wolnynokon található.

Az alakok faj szerint következőképen oszlanak meg : véglap található három u. m. $\infty P(001)$, $\infty \dot{P}_{\infty}(100)$, $\infty P_{\infty}(010)$. Prizma négy u. m. $\infty P(110)$, $\infty \dot{P}_2(120)$; $\infty \dot{P}_3(310)$ és $\infty \dot{P}^{2/3}(320)$. Pyramis van három és pedig $P(111)$, $\frac{1}{3}P(113)$ és $\dot{P}_2(212)$. Végképen találtam három domát is, melyek a következők : $\dot{P}_{\infty}(101)$, $\frac{1}{2}\dot{P}_{\infty}(102)$ és $\frac{1}{3}\dot{P}_{\infty}(012)$.

A most felsorolt alakok a legsajátságosabb combinatiokat alkotják, melyek közül egy-kettő gyér előjövetele miatt válik érdekessé, így p. o. található Wolnyn kristályokat, melyeken a basis vég lap van igen kifejlődve, minek következtében a kristály felső része egészen egyszerűvé válik, egy más, ennél sokkal feltünőbb sajátság, melyet egy Barytnál sem észleltek eddigelé a mineralogusok, az, hogy a törzs pyramis az oszlopok tetején egészen önállóan lép fel.

A kristályokat környező lapok a legtöbb esetben tükörsimák és fénylők, rendszeren szintelenek és átlátszók; azonban némelykor borsárga színnel is bírnak — vasoxydhydrattól — ritkábban kékessel.

Ez ásványfaj elemeit három igen tökéletesen kifejlődött lap hajlós szögeiből számítottam ki :

Az egyik lap a basis véglap (001), a másik a törzsbrachidoma (101), míg a harmadik a fél makrodoma (012).

Ez alakok egymáshoz hajlását 80 egyes mérés és 17 repetitio s egy kettős távcsövű Mitscherlich-féle reflexio goniometer segítségével, mely a m. kir. József műegyetem birtokában van, számítottam ki. A mért értékek számtani közepét véve, nyertem :

$$(001) (101) = 52^{\circ} 43' 25''$$

és

$$(001) (012) = 38^{\circ} 51' 0''$$

Ez értékeket véve alapul, lesz ezen ásványfaj tengely értéke, ha a brachi tengely egynek vétetik.

$$a : b : c = 1.226346 : 1 : 1.610916.$$

A mi a betleri Wolnynok jegecz-alakjait illeti, arról a következőket említhetem fel :

A kristályok legnagyobb része tökéletesen van kifejlődve; csak ritkábban lehet oly eseteket találni, melyekben az egyes alakok lapjai kimaradtak volna, vagy pedig rostozatokkal volnának ellátva.

A leggyakrabban előforduló combinatiok az Értekezéshez mellékelt táblákon láthatók, melyeken a 13 összalak a ferde projectio szerint pontosan van rajzolva. Az orientálás könnyítése végett két vízszintes vetületet mellékeltem a szöveghez, továbbá egy Miller-féle tekevetületet és egy Quenstedt-féle vonalprojectiot is mellékeltem ugyane célból.

Szokott módon bírálatra bocsátandó.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. ápr. 10-én.

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akad. elnök ur elnöklése alatt.

107. Olvastatik a közülesi előrajz készítése végett fennálló bizottság jegyzőkönyvi jelentése, mely szerint e bizottság a folyó évi közülés előadandó tárgyai sorába, az elnöki megnyitó beszéden, a titkári jelentésen, s Gyulai Pál r. tagnak Toldy Ferencz fölötti emlékbeszédén kívül még csak egy előadást vél szükségesnek: és ez *Rómer Flóris* r. tag értekezése »Mátyás király könyvtáráról.«

Addig is, míg a nagygyűlés elé, hova tulajdonkép tartozik, terjesztetnék, az előrajz tudomásul vétetett.

108. Ugyanazon bizottság a *Deák Ferencz* gyászünnepélyre nézve okadatolt indítványt tesz, hogy az 1876. october 17-ről alkalmasb időre, 1877. január 28-ra halasztassék, midőn mind az országgyűlés, mind a fővárosi közönség nagyobb számmal lehet jelen; tekintve még azt is, hogy az Akadémia hasonló gyász-ünnepélyeket máskor is a halálozás napján tartott, de valamint jubilaumokra a születés, úgy gyászünnepekre a halál évfordulója alkalmasbna is látszik. A mi az ünnepély előadandó tárgyait illeti, jelenti a bizottság, hogy az emlékbeszéd megírására Csengery Antal másod elnök urat kérte föl; az ódai költemény előállítására pedig fontos okokból a *pályázás* utját választotta, ez egyszerű hirdetési szöveggel: »Kívántatik ódai költemény: *Deák Ferencz emlékezete*. Jutalma 100 arany. Határnapja 1876. oct. 17-e. A jutalom a versenytársai között legjobb műnek minden esetre kiadatik.

A bizottság javaslata mindenben elfogadtatván: a pályázat kihirdetendő.

109. A III. osztály sürgős tárgyban kér felvilágosítást. Értekezletén ugyanis a matematikai munkák akadémiai nagy- és mellékjutalmának tárgya jövén szóba, egyik jelentésből az tűnt ki, hogy a bizottság megállapodásra jutni addig nem bír, míg el nem lesz határozva, vajon az egyes értekezések, melyek egyrészt gyűjteményes munkák, de másrészt önállólag is megjelentek, az Ügyrend 89. §-a értelmében ki vannak-e zárva, vagy nem. Praecedens levén mind a két esetre, az értekezlet jónak látta ezen kérdést összes ülés elé terjeszteni.

Az Ügyrend 88 c) és 89 b) pontja világosan kifejezi ugyan, hogy a gyűjteményben megjelent egyes munkák csak akkor vivhatnak a nagy jutalomért, ha külön is megjelentek, e mellett *jelesek* és *nagyobbak*: miután azonban a felszólalók egyrésze nem ismerte el, hogy az Értekezések önálló, külön lapozott füzetei gyűjteményt képeznének, s a *nagyság* határozatlan fogalma s a jelességgel azonítása ellen kifogást tett; más része hivatkozott arra, hogy a számozott kötetekben és füzetekben kiadott »Értekezések« és »Füvkönyvek« sorozata mégis csak gyűjteményt képez, és így az abban megjelent *nagyobb, jeles* munkák csak akkor versenyezhetnek a nagy- és ezzel mindenben egyenlő feltételekhez kötött Marczibányi jutalomért, ha külön kiadásban is megjelentek; annál inkább, mert midőn az Akadémia a nagyjutalmat a 6 év alatt meg-

jelent munkák legjobbjainak adatni határozta, ez alatt bizonyosan könyveket, tudományos munkákat értett, nem csupán felolvasott értekezéseket, melyek már ügyrendileg sem haladhatják meg az öt ív terjedelmet: az öszzes ülés nem vélte czélszerűnek ily rögtönözve az Ügyrend módosításába ereszkedni, hanem e kérdést a nagyülések tartja fenn.

110. A főtitkár jelenti még, hogy *Karg József* úr, katonai végvidéki erdészeti igazgató, 1862—1868 közt a szerb-bánáti határőrvidéken futóhomokban talált 10 darab vas nyil- és lándzsa hegyet küldött.

Köszönettel fogadtatik; miután azonban az Akadémia régészeti tárgyakat nem gyűjt, átteszi a m. n. muzeumba.

U g y a n a k k o r.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály *negyedik* ülése.
Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

112. (15) *Szarvas Gábor* l. t. felolvassa »A neologia, orthologia és a nyelvtudomány« című értekezését.

Birálatra adatik.

113. (16) Az osztályelnök indítványozza, hogy a felolvasásra kitűzött második értekezés »Adalék a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez« Révész Imre l. tagtól, a jövő ülésre halasztassék, minthogy az idő eltelt.

Elfogadtatik.

Tizenötödik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1876. április 24-én.

Csengery Antal akadémiai másod elnök úr elnöklése alatt.

115. *Szilágyi Sándor* rendes tag emlékbeszédet mondott Nagyajtaji *Kovács István* l. t. felett; egyszersmind benyújtja ennek »Attila húnjai« című hátrahagyott értekezését kiadás végett.

Az értekezés áttétetik a II. osztályhoz, szabályszerű eljárás végett.

116. A főtitkár bemutatja a családi gyászjelentést, b. *Sina* Simon igazgató tag folyó ápril 15-én történt haláláról.

Az Akadémia mély fájdalomát fejezi ki egyik legnagyobb alapítója, a nemes keblű emberbarát, a tudomány és művészet bőkezű pártfogója b. *Sina* Simon elhunytá fölött; s emlékbeszéde megtartására *Tóth Lőrincz* r. tagot hívja fel.

117. A m. kir. közmunka és közlekedési miniszter úr meghívja az Akadémiát az ujonnan épült Margit-híd ápr. 30-án déli 12 óraker tartandó megnyitó ünnepélyére.

Köszönettel tudomásul vétetvén, a tagok, kik részt venni akarnak, a mondott heyen s időben jelenjenek meg.

118. Budapest főváros tanácsa megküldi a fővárosi addig névtelen, vagy több város-részben egyenlő nevű utcák és terek új elnevezéseinek már életbe lépett sorozatát.

Köszönettel tudomásul vétetik.

119. A n. muzeum igazgatósága köszöni a mult összes ülésből a muzeumnak ajándékozott 10 db. nyil és dárda-hegyet.

Tudomásul szolgál.

120. Olvastatott az Igazgató Tanácsnak az Akadémia-kérdésére hozott határozata, mely szerint szívesen hozzájárulna a földrajzi társulat anyagi segítkezéséhez, de az Akadémia mostani pénzügyi viszonyai nem engedik.

Tudomásul vétetvén, ez értelemben a m. k. közoktatási miniszter úrhoz, kitől a felszólítás jött, felterjesztés fog tétetni.

121. *Pauler* Tivadar r. t. mint bizottsági elnök és Arany László l. tag mint jegyző, beadják a bizottsági jelentést az írói és művészi tulajdonjog törvényes biztosítása tárgyában.

A bizottság, mely akadémiai és Kisfaludy-társasági tagokból alakult, egy kimerítő törvényjavaslatot és ehhez indokolást dolgozott ki, lehetőleg azon alakban, a mint a törvényjavaslatok az országgyűlés elé terjesztetni szoktak; s e dolgot három könyomatu példányban mellékelve, benyújtja.

A bizottság munkálata egy példányban felterjesztendő az igazságügyi miniszter úrhoz, mint a kitől időközben egy hasonló tárgyú törvényjavaslat és felhívás érkezett az Akadémiához, hogy ez arról véleményt mondjon. E fölterjesztés azonban nem zárja ki, hogy az Akadémia, ha szükségét látja, munkálatát egyenesen a képviselőház elé is fölterjeszthesse.

122. Olvastattak az állandó könyvtári bizottságnak márcz. 27-i ülésében megálapított némely javaslatai, az Akadémia kiadványai ingyen küldését kérő folyamodványokra.

A bizottság javaslatai alapján megküldetni határozattak:

a) A *magyar-óvári* gazdasági akadémiának: a matematikai és természettudományi kiadványok.

b) A *nagy-szebeni* erdélyi román irodalmi és népmívelődési egyletnek: az »Értekezések.«

c) A *budai* állami tanító-képezde részére: az »Értekezések« a jog- és államtaniak kivételével.

Mindezek 1876. elejétől.

Ellenben a *lembergi* egyetem könyvtárnokának hasontárgyú kérelme mellőztetik, minthogy az Akadémia külföldön csak oly intézeteknek küld kiadványokat, melyek cserében saját kiadványaikkal viszonyozhatják; nem különben a *budapesti* egyetem mellett fennálló *bölcsész-segélyző* egylet kérelme is; minthogy az Akadémia kiadványai a fővárosi közönyvtáraiban és a főbb tanintézetek könyvtáraiban feltalálhatók.

123. A főtítkárr jelenti, hogy az Akadémia elnöksége már kitűzte az ideai nagygyűlés napjait; ez évben, a tudvalevő körülmények miatt, kivételesen *junius* hó elejére, — ily rendben:

Jun. 6. A megjelenés. D. u. 5 óraker osztály-értekezletek.

Jun. 7. A nagygyűlés 1-ső napja, d. u. 5 óraker. Tárgyalások.

Jun. 8. A nagygyűlés 2-ik napja, d. u. 5 óraker. Választások.

Jun. 10. Igazgató Tanács ülése déli 12 óraker.

Jun. 11. Közülés, d. e. 10 óraker.

Tudomásul vétetett, s körlevélben meghirdetendő.

124. Keleti Károly min. tanácsos, mint a IX-dik nemzetközi statistikai congressus előkészítő bizottságának alelnöke, meghívja körlevélben az Akadémiát a congressussal egyidejűleg Budapesten a jelen évi nyár végén tartandó kiállításra, melyen nem csak graphikai tárgyak, hanem mindennemű statistikai, topographiai, geographiai, természettani vagy társadalmi leiró és ismertető könyvek vagy füzetek elfogadtatnak.

Az Akadémia szives készséggel átengedi a mondott czélra saját kiadványait és könyvtárából az idevágó munkákat: s ezek összeírásával, s az egésznek rendezésével nemzetgazdasági bizottságát bizza meg, mely az Akadémia könyvtári hivatala segélyét is igénybe veheti.

125. A lisbonai földrajzi társulat (Sociedade de Geographia de Lisboa) tudatja végleges megalakultát.

Tudomásul vétetett.

126. Dr. *Heitzmann* Gyula, bécsi hazánkfia, ajánlkozik tudományos dolgozatok hoz tartozó mindennemű ábrák művészi kivitelére s köre átmásolására, mint végzett tudor és a magyar nyelvben jártas egyén.

Ajánlatik különösen a III. osztály, a mathem. és természettudom. és az archaeologiai bizottság figyelmébe.

127. A nászódi gymnasium tanári kara köszöni az 1875. nov. 29-i akad. határozatot, kiadványaik megküldése iránt.

Tudomásul szolgál.

128. Az amsterdami kir. Akadémia megküldi a Hoeufft-alapítványból 1876-ra kitűzött latin költői verseny programját.

Áttétetik az I. osztályhoz, hogy tagjai közül a netán pályázni akarókat értesithesse.

129. A belga kir. tudom. akadémia és a berlini kir. tud. akadémia köszönő levelet küldöttek a *szótár-érem* megkapott példányáért.

Tudomásul vétetett.

130. A párisi földrajzi társaság a lisbonai kir. tud. akadémia, a londoni anthropologiai intézet s a luxemburgi Institut történelmi osztálya térítvényt küldenek az Akadémia megkapott kiadványairól.

Szintén tudomásul szolgál.

131. *Glósz* Lajos úr Kazárról f. t. Szabó István l. t. papi jubilaemára készült latin verszet egy példányát;

Bernolák Nándor úr Rimaszombatból Kossuth levele ellen Deák Ferencz védelmére írt, s az Akadémiának ajánlott röpirata egy példányát küldi.

Köszönettel fogadtattak.

132. Végül a főtitkár bemutatja a márcz. 27-i összes ülés óta beérkezett könyveket ily rendben:

I. Testületektől.

Académie R. des Sciences. Amsterdam a) Verhandelingen. XV. Deel. b) Verhandelingen Afd. Letterkunde. VIII. Deel. c) Verslagen en Mededeelingen. Tw. R. IX. Deel. d) Jaarboek. 1874. e) Processen-Verbaal 1874/5 f) Carmina latina.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. a) Abhandlungen. Math. Physik. Cl. XIII. B. 1. Abth. b) Abhandlungen. Philos. Philol. Cl. XIII. B. 3. Abth.

Museum of Comparative Zoölogy. Cambridge. Annual report for 1875.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. 1876. Livr. 2.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Januar. 1876.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of science and arts. Vol. XI. No. 64.

Historischer Verein für Oberbayern. München. a) Oberbayerisches Archiv. XXXIII. B. 2—3. H. XXXIV. B. 1—2. H. b) 34 und 35. Jahresbericht.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 9. 10.

K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1876. Nr. 5. 6.

Kön. Böhmische Ges. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. Jahrgang 1875.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXXIV.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közöny. VI. évfoly. 2—3 sz.

Természettudom. társulat. Budapest. Természettud. Közöny. 1876. Aprilis.

Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv. Új foly. 5. sz. b) Erdélyi Múzeum. III. évfoly. 4. sz.

M. k. földműv., ipar- és keresk. minisztérium. Budapest. Máday : A szőlők veszedelme.

II. Magánosoktól.

Dr. Bakody Tivadar. Budapest. Emlébeszéd dr. Almási Balogh Pál fölött.

Pappfy Jusztin. Nagyvárad. Emlébeszéd Deák Ferencz fölött.

Jakab Elek l. t. Budapest. A királyföldi viszonyok ismertetése. II. köt.

G. Mounod. Páris. Revue Historique. Tom. I. Livr. 2.

Ney Ferencz l. t. Budapest. Deák Ferencz emlékünnepele.

Dubay Miklós. Budapest a) A közegészségügyi törvényjavaslatához. b) A közegészségügy felvirágzásának alapföltételei. c) Tanulmány a himlőhegek képződésének megátlásáról. d) A thea és tápértéke.

Kozma Ferencz. Sz. Udvarhely. a) Deák Ferencz emléke. b) Kozma Gergely unitárius pap és esperes életirata.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) A kolozsvári m. k. tud. egyetem tanrendje az 1875/6 év nyári szakára. b) Erdélyi Múzeum III. évfoly. 3. sz. c) Benedek : Gyöngyösi István költői tárgyalása és nyelve. d) Székely : Távirdai gép- és kapcsolástan. e) A kolozsvári ev. ref. főtanoda régiebb és legújabb története.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Mitrovics : Egyháziatlanság és üres templomok.

Fischel F. nyomdája. Nagy Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. I. köt. 3. füz.

Filtseh S. nyomdája. Nagyszeben. Verhandlungs-Protocolle des Sächsischen National-Confluges vom 22. Nov. bis 18. Dec. 1875.

Városi nyomda. Debreczen. a) Emlékbeszéd Deák Ferencz fölött. b) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. VII. évfoly. 1. 2. 3. füz. c) Kovács : Vezérkönyv a bibliai történet tanításában.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék a) Romeo i Julija. b) Radovan.

Czéh Sándor nyomdája. a) Kaderzavek : Az állam-egyedáruságok és jövedékek kézikönyve. b) Mettrie : Az ember egy gép. c) Legújabb nagygyőri naptár 1876-ra. d) Endrődy : Photographiák.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Archaeologiai Értesítő. X. köt. 3. sz.
 - b) Monumenta. IV. oszt. Anjou-kor. III. köt.
 - c) Régészeti Emlékek. II. Köt. II. R.
 - d) Társad. Értek. IV. köt. 2. sz.
 - e) Természett. Értek. VII. köt. 1. sz.
 - f) Értesítő 1876. 2. 3. 4. sz.
 - g) Math. Ért. IV. köt. 2. sz.
-

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

É R T E S I T Ő J E.

Tizenhatodik akadémiai ülés.

A II. osztály ötödik ülése.

1876. május 1-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

134. (16.) Szilágyi Sándor r. tag felolvassa *Szilágyi Ferencz* l. t. ily czimű értekezését: »A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt.« Kivonatban így :

A főbb és jelentékeny történelmi eseményeknek érdeke, kérdésen kívül az azokat előidéző okban és viszonyokban, szóval a genesisben rejlik.

Ez állítás igazságának a II. József császár által megkísérlett germanizálási rendszabály is el nem vitázható bizonyosságául szolgál.

A mai felolvasás tárgyát tevő, s az említett rendszabályra vonatkozó értekezés czime: »A *germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József császár alatt.*« Annak két része van: az *első* a hivatalos nyelv ügyének állását adja tiz szakaszban elő; a *második* egy, a germanizálási rendeletet, úgy szólva: a nép számára magyarázó vasmegyei szolgabíró emlékezetét ujítja meg, mely kis esemény azon kor történelmének nemcsak érdekes, de jellemző episodját is képezi.

Tudvalevőleg a szóhagyomány szerint: magyar főurak, illetőleg dicasteriumok javasolták volna II. József császárnak a két magyar haza közigazgatásában a latin holt nyelv helyett, a németet, mint élő és a kívánt célra alkalmasabb nyelvet használni, mely állítás tekintélyes magyar történetírók munkáiban is említve van.

Miután jelen értekezés szerzője a germanizálási rendszabály szóhagyományos történelméről más alkalommal, t. i. a II-dik osztálynak 1868-ban február 17-én tartott heti ülésében bővebben emlékezett, s az arról szóló közlést az Akadémia azon évi Értesítőjében a 71-dik szám alatt lehet olvasni — az arra hivatkozást, illetőleg figyelmeztetést a kérdéses ügyben elégnék tartja, s annál fogva átmegeyen arra, mi a jelen felolvasás fő-tárgyát képezi.

Ez annak előadása, a mit ez ügyben kétségbe nem vonható ténynek, történelmi igazságnak kell tartani, a mi tehát az olvasót meggyőzi arról, hogy a germanizálási rendszabályt magyar főuraknak és dicasteriumoknak tulajdonító szóhagyomány, kifogás alá nem jöhető, biztos alappal nem bír.

A fentemlitett történelmi igazság ez: II. József császár a kezdője, teljes meggyőződésének erejével s ebből kifolyó szilárd akaratának határozottan nyilvánításával fellépő, s egyedüli szerzője azon intézkedésnek, melynek be nem vallott, de mégis háttérben lappangó valódi végcélja volt: a német nyelvnek a közügyekben használásával, a magyar nemzetet, a mennyire lehetett volna, germanizálni.

Az arra vonatkozó három főokmány az illető udvari kancellárnak a legfelsőbb akaratot, annak végrehajtása tekintetéből, világosan kifejező utasításául szolgált, s így ez irományoknak közzétételni nem kellett, melyeknek kiváló, sőt döntő fontossága épen e körülményben rejlik.

E három főokmány:

1. II. József császárnak gr. Eszterházy Ferenczhez, a magyar és erdélyországi udvari kancellárhoz intézett, s 1784-ben ápril 26-án kelt kézírata.

2. Gr. Eszterházy Ferencz jegyzéke, melyben a mondott esztendő májusa 8-án maga nézetét s véleményét a kérdéses ügyben a monarcha elé terjesztette.

3. A császár határozata, melyet e jegyzékre az udvari kancellárhoz leküldött.

II. József császár ápril 26-án gr. Eszterházy Ferenczhez intézett s körülményesen indokolt kéziratában azon »fontos határozatáról« értesítette az udvari kancellárt, hogy mivel egy nemzet felvilágosodásának nagy gyalázatára válik, ha közügyeiben holt nyelvet, milyen a latin, használ, melyet Európában, Magyar- és Lengyelországon kívül, minden más államban a közigazgatásból kiküszöböltek, a két magyar hazában is ezt tenni szándékozik. Ez annál inkább szükséges, mert Magyarországon, lakosainak csak kisebb része beszél magyarul, az illyr és oláh nyelvet pedig az elsőnek különböző tájszólásaival sokkal többen beszélik, azért a hadi és polgári közigazgatásban használásra csupán a németet, mint a birodalom nyelvét lehet kiválasztani, s mint a császár hiszi: »eljött az időpont, melyben ezt eszközölni legjobban lehetne.«

A monarcha akarata szerint az udvari kancelláriának már 1784. novembere 1-sőjén a hivatalos ügyeknek németül folytatását meg kell kezdeni, e példát más kormányhatóságok is kövessék, s három esztendő elteltésével minden törvényszéknek a peres ügyeket németül kell folytatni, valamint a pesti egyetemen, s más főbb és alsóbb iskolákban is a németnek kell a tannyelvnek lenni. — Végre: bármely világi és egyházi hivatal elnyerésére számot csak a német nyelvet tudóknak lehet tartani.

A császár »érett megfontolással és teljes meggyőződéssel tett, Magyarország és a birodalom javára szolgáló intézkedésének« végrehajtását, »s e célra biztosan és leghamarább vezető eszközök ajánlását« az udvari kancellárra bízta.

Gr. Eszterházy Ferencz, ki a császári kézirat nagy jelentőségét, valamint a germanizálási rendszernek a magyar nemzet államéletébe mélyen bevágó, lehet mondani, végzeteljessé váló befolyását igen jól átlátta, a hozzá intézett legfelsőbb parancsra tizenhét nap mulva, u. m. május

8-án válaszolt, s maga jegyzékében méltó aggodalmát nem titkolva, előrelátó bölcseséggel a monarcha elé terjesztette mindazon okokat s tekintetet érdemlő következtetéseket, melyeket a germanizálási rendszabály életbeléptetése előtt fontolóra kellene venni; főleg figyelmeztette a császárt, hogy: »a magyar nyelv valódi állásáról Magyar- és Erdélyországban ő felsége igaz s teljes tudósítást nem kapott,« miután, ha egyedül csak a magyar nyelven beszélőkről van szó, ezek így bizonyosan a magyar földön a legszámosabbak s csak összesen képeznek a többi néptörzsek oly számot, mely a magyarokét felülhaladja.

Az udvari kancellár továbbá kijelenti: hogy ha a rendszabály életbeléptetéséről volna szó, erre nézve a monarchát több jól megfontolandó jelentékeny körülményre figyelmeztetné, de miután a dolog már elhatározva van, elégnek tartja maga több pontba összefoglalt észrevételeit csupán a végrehajtás módjára nézve terjeszteni fel.

Az udvari kancellár alapos és lehet mondani: a kérdéses ügy állását, mint szintén az abból eredő nehézségeket világosan kimutató felírása az uralkodót sem meg nem győzte, sem szándékában meg nem ingatta. A császár mint válaszában mondá: »oly tulnyomó érveket tartalmaz« kézírata, miért ahoz semmi egyebet hozzá nem tehet s így parancsának egészen hamis magyarozatáért, mintha abban a magyar anyai nyelvnek teljes kiküszöböléséről volna szó, az udvari kancellár e téveszméből eredő csalódásáért maga kedvetlenségét kifejezte, kinek egyszersmind a végrehajtásra vonatkozó további utasításokat adott, melyek közül, mint kiválszólag érdekes, legyen itt a következő megemlítve: »a német, mint a közügyekben általánosan bevett nyelv fog jövendőben az országgyűléseken is használtatni, annál fogva három esztendő múlva oda olyan követet küldeni nem lehet, ki azon nyelvet nem tudná.«

A végrehajtást illető s a helytartótanácsához, valamint az erdélyi guberniumhoz intézett kir. leiratokban kimondatott, hogy »ő felsége ez intévénye ellen teendő bármely fölterjesztések által sem hagyja magát rávétenni, annak végrehajtásától elállani.«

A germanizálás ügyében az udvari kancellár által tett fölírásan kívül, a magyar és erdélyországi udvari kancellária sem mulasztotta el az 1784-ik esztendő augusztusában a hivatalos nyelv ügyében célba vett rendszabály ellen felszólalni, s annak visszahuzása szükségét indokolni.

Mint a főnebbieket után gondolni lehet, az udvari kancellária fölterjesztése is az óhajtott siker nélkül maradt. A császár arra adott legfensőbb határozatában maga hajthatatlan erős akaratát világosan nyilvánította, mivel: »ő nem az, ki a szappan-buborékot golyóbis gyanánt tekintse« rendeletének azért foganatosítását újra és hathatósan parancsolta.

Az augusztusi fölterjesztéshez volt csatolva egy kivonata azon felírásoknak, melyeket a magyarországi megyék a germanizálás ügyében, s az ellen az udvarhoz felküldöttek. Azok a haza közvéleményét a nemzethez illő, s ma is teljes méltánylást érdemlő módon tolmácsolták.

Említést érdemel II. József császárnak nyelvújítási kísérletéhez tartozó azon terve, melyről a magyar és erdélyországi udvari kancellária

1786-ban martius 7-én az erdélyi guberniumhoz intézett leírásában emlékezik. A császár t. i. azon öhajítását nyilvánította, hogy a vallásra és istentiszteletre vonatkozó cselekvények — Religions- und Gottesdienstliche Handlungen, — főképp az oltári szentségnek és keresztségnek kiszolgáltatása az ország nyelvén, s nem latinul történjék, mi tehát a mise, általában a római katolikus istentisztelet nyelvének megváltoztatása lett volna. Az értekezésben a dolog állása, az arról megtalálható okmányok alapján elő van adva, itt csak az legyen még említve, hogy mint lát-szik, fölmerült s le nem győzhető akadályok miatt, a császár jónak látta fenemlített szándékáról lemondani, s így arra vonatkozó rendeletét visszahuzta.

Ez értekezés második része Miklós Mátyás vas-megyei szolgabíró esetét adja elő, ki midőn 1784-ben a germanizáló rendeletet kihirdette, szabadságot vett magának azt oly formán tenni, a mit ugyan sértőnek mondani nem igen lehetne, de e megyei tisztviselő eljárásában mégis a szükséges óvatosság hiányzott.

A császár, kinek a dolog tudomására jutott, a szolgabíró tettéért nagy mértékben megneheztelt, s miután ez ügyben a szükséges nyomozás megtörtént, nemcsak a hibás szolgabírónak, de gr. Batthyányi Lajosnak Vas megye főispáni helytartójának is hivatalukból elmozdítását parancsolta, egyszersmind gr. Batthyányi Maximiliánt — ki a szolgabíró elleni följelentést tette, a megye főispáni helytartójává kinevezte. Az ügyben az udvari kancelláriától tett alapos, s bár tiszteletteljes, de azért erélyes fölterjesztést a császár számba nem vette, s a denunciáló grófnak a főispáni helytartó székébe beigtatását megparancsolta. Ily módon az említett főúr azon hivatalt, mire hihetőleg számított, elnyerte, de bizonyosan a megye becsülését, a mint meg nem érdemelte, úgy azt nem is bírta.

Szabályszerű birálat alá bocsáttatik.

135. (17.) *Fraknoi Vilmos* r. t. felolvassa ily czimű értekezését: »Verböczy István a mohácsi vész előtt.« A kivonat így szól:

Verböczy egyike a magyar történelem legérdekesebb és legjelentékenyebb alakjainak. Kiválik nagy embereink sorából már az által is, hogy nem a születés kedvezései vagy fejedelmi kegy, hanem a tömegek rokonszenve és saját szellemi felsősége emelte a hatalom magaslataira. E mellett oly mély nyomokat hagyott közéletünkben, mint csak kevesen. Több, mint három századon át megszokta volt a nemzet az ő tekintélyére hivatkozni.

Verböczy szerény, köznemes családból származott, melynek ősi fészke a beregmegyei Kerepecz volt, honnan eredeti nevét is kölcsönzé. Kerepeczi Barla és János 1429-ben 100 frton magvásárolták Zovárd Lászlónak örökösaitól az ugocsamegyei Verböcz helységben fekvő curiát a hozzátartozó birtokrészekkel. Utódjaik azóta felváltva éltek a Kerepeczi és Verböczy névvel. V. István 1470. táján született. Gyermekeveiről, ifjkoráról és tanulmányairól hallgatnak az emlékek. Hihetőleg a budai

egyetemen tanult, és Páduában vagy Bolognában fejezte be tudományos kiképzését.

1498-ban, mint a királyi curia jegyzőjével találkozunk nevével oklevélben; és valószínű, hogy miként ez évben, úgy az előbbi és utóbbi országgyűléseken is Ugocsamegye követe volt.

Epen ezen időben veszi kezdetét az alsó nemesség elkeseredett küzdelme az oligarchia ellen, a mely csak a mohácsi csatával éri végét. Verbóczy csakhamar az alsó nemesség egyik vezérévé lesz. Ékesszólása, ügyessége és politikai képzettsége által határozott fölényt viv ki magának. Törekvései különösen kettőre irányulnak: az alsó nemességnek döntő befolyást biztosítani a végrehajtó hatalomra, és előkészíteni egy nemzeti királynak megválasztását. Mindkét tekintetben fényes siker koronázza tevékenységét. — Az 1500—1507-dik évi országgyűléseken az országtanács újra szerveztetik és abban 8 főrendű tanácsos mellett az alsó nemesség köréből választott 16 ülnök nyer ülést és szavazatot. Az 1505-ik évi országgyűlés pedig ünnepélyesen kimondja, hogy azon esetre, ha Ulászló főörökös nélkül halna el, a nemzet csak magyart fog királylává választani. Ezen végzést Verbóczy — 1502 óta országbírói ítélmester — fogalmazta és hirdette ki, annak keresztülvitelében is övé volt a főérdem. — Az alsó nemesség fényes tettel bizonyította be háláját. Nemzeti jutalmat szavazott meg részére, vagyis minden jobbágytelekre a rendes adón felül két denárt vetett ki, s az ebből befolyó összeget Verbóczynek ajánlotta fel. Ezen ajánlat pénzértéke jelentékeny volt, a 8000 frtot megközelítette. De fontosságát emeli az a körülmény hogy országgyűléseink történetében ez az első eset, a mikor magánember jutalmazására adó szavaztatik meg. Ez eset utóbb Verbóczynél még kétszer ismétlődik, és soha többé nem fordul elő.

Verbóczy a következő országgyűléseken is megtartotta nagy befolyását; buzgón támogatta Szapolyay Jánost, a ki a nemzeti pártnak már ekkor trónjelöltje vala.

Ezen időtájt bizatott meg V. »Magyarország szokásos jogának« megírásával. 1514-ben készült el a munka az u. n. Tripartitum. Az uralkodó jogelvek és jogi szokások különfélesége tág tért nyitott Verbóczynek, hogy egyéni felfogását érvényesítse. És így természetes, hogy politikai iránya nem maradhatott hatás nélkül munkájára. Tanuskodnak erről azon részek, melyekben a nemesség állását és jogait tárgyalja.

Az 1514-ik évi országgyűlésen Szapolyai János, a pörlázadás diadalmal leközdöje, volt a helyzet ura. Ennek folytán a Hármaskönyv egyhangulag elfogadtatott, és a király által megerősített. De a kihirdetés elmaradt, azon ürügy alatt, hogy a megyékbe szétküldendő példányok leírása hosszú időt vesz igénybe. De kétségtelen, hogy az udvar és az aristocratia szándékosan okozta a késleltetést, minthogy méltán attól tartott, hogy a Hármaskönyv az alsó nemességnek politikai súlyát még fokozni fogja.

Hihetőleg a Hármaskönyv kihirdetése körül felmerült nehézségek birták rá Verbóczyt arra is, hogy 1515-ben ítélmesteri hivataláról le-

mondjon és Erdélybe vonuljon vissza. De II. Lajos trónralépte után csakhamar ismét megjelenik a közélet terén, és királyi személynökké nevezetik ki. A Szapolyay párt és az udvari párt küzdelme tovább foly, és az előbbinek Verbóczy ad irányt.

1519-ben Verbóczy azon követségnek élére állittatik, mely Velenczébe és Rómába küldetett, hogy a törökök ellen segítséget eszközöljön ki, és Miksa császár halála után II. Lajosnak császárrá választása érdekében működjék. Figyelemre méltó, hogy Verbóczy a velencei senatus előtt magyar nyelven tartotta üdvözlő beszédét, és azt kíséretének egyik papi tagja tolmácsolta. Mind Velenczében, mind Rómában nagy kitüntetéssel fogadtatott, (a pápa őt és két társát római lovagokká nevezte), de előterjesztéseire kitérő választ nyert, és eredmény nélkül kellett hazájába visszatérnie.

Nem több sikerrel dicselkedhetett két évvel utóbb, a midőn Balbi Jeromos pozsonyi préposttal a wormsi birodalmi gyűlésre küldetett, szintén azért hogy a török ellen segítséget kérjen. A birodalmi gyűlést egészen igénybe vette ekkor a Luther által megindított vallási mozgalom.

Ez volt ama nevezetes gyűlés, melyen Luther megidézett. Mielőtt a birodalmi száműzetés ellene kimondatott, több oldalról kíséretlek történtek, őt rábírní, hogy tanait vonja vissza. Ezen igyekezetekben a magyar követeknek is volt részök; mert elejét akarták venni a küzdelemnek, mely Németország erejét e válságos időben a törökkel szemben lekötve tartotta. Egy napon ebédre hívták meg magukhoz. Míután a trieri érseknél tartott értekezleték eredményre nem vezettek, úgy látszik, a hazájukban tett tapasztalatokra támaszkodva, több sikert vártak az asztal felett megindítandó barátságos eszmecserétől. Az ebéd élénken folyt le. Verbóczy és Balbi a vitás tantételeket tüzetes tárgyalás alá vették. Azonban, miként előre volt látható, nem érték célát, bár a többi vendégek őket ítelték a vitában győzteseknek és ők maguk is igen becsmérőleg nyilatkoztak Lutherről, őt »egy esztelen és tudatlan embernek« hirdették.

Verbóczy már Wormsba utazása előtt tájékozni igyekezett magát a fenforgó vallási kérdések iránt. Sőt egy, Luther ellen kiadatott polemicus munkát, mely tetszését kiválóan megnyerte, saját költségén másodszor kinyomatott. Ily bőkezűséget más irodalmi termékek irányában is tanúsított. Több munka köszönhetette neki megjelenését.

136. (18.) Osztályelnök bejelenti gróf *Teleki Domokos* igazgató tagnak, a II. osztály tiszteleti tagjának május 1-én bekövetkezett elhunytát.

Fájdalmas tudomásul vétetik.

Tizenhetedik akadémiai ülés.

a III. (mathem. és term.) osztály ötödik ülése.

1876. május 8-án.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklote alatt.

138. (15.) *Lenhossék József* »Deák Ferencz koponya-méretei«-ről értekezett.

139. (16.) *Hunfalvy János* »A folyók vízének apadása« című értekezést olvasott. Rövid kivonata ez :

Wex Gusztáv bécsi vízmérnök értekezést irt, melyben a Rajna, Elba, Visztula, Odera és Duna sok évi vizállásainak egybevetéséből azt következteti, hogy a mivelt országokban, s különösen Európa legnagyobb részében a források, patakok, folyók és folyamok vízmennyisége leginkább az erdőpusztítások következtében észrevehetően fogy. Ebből egykor nagy bajok származhatnak, s azért Wex kívánatosnak tartja, hogy a kérdést komoly figyelemre és vizsgálódásra méltassák s észszerű erdő-gazdálkodás és erdőültetés által a káros következményeket lehetőleg elhárítsák.

Wex ur munkája felett Herrich Károly min. tanácsos, a magyar mérnök- és építészegylet vízépitészeti szakosztályának f. é. január 25-kén tartott ülésén »véleményt« olvasott fel, melyben ép ellenkező állást foglal el s tagadja, hogy a folyók vize csökken, sőt ellenkezőleg azt vitatja, hogy a magyar folyók vízbősége növekedett; továbbá tagadja, hogy az erdőnek bármily befolyása volna az égalji viszonyokra s a folyók vizállásaira, s azt állítja, hogy a részleges befásítás inkább ártana mintseni használna, az általános befásítás pedig lehetetlen, hacsak a meglévő népesség nagy részét ki nem akarjuk irtani.

Hunfalvy a maga értekezésében részletesen taglalgatja Herrich állításait s kimutatja, hogy azok aaptalanok és hibásak; hibáztatja a módot, mely szerint eddigelé nálunk a folyókat szabályozták, s melynek eredménye az, hogy a biztosítandó árterületek sincsenek kellőleg biztosítva s a folyók hajózhatósága sem mozdított elő.

140. (17.) *Balogh Kálmán* »Az agy befolyásáról a szívmozgásokra« értekezését olvasta. Kivonata ez :

Ezen tárgyhoz tartozó történeti adatok elősorolása után kísérleteiről szólott, melyeket kutyákon és házi nyulakon tett, ezeknél az agy féltekéinek szürke állományát, továbbá az agy alapján fekvő nagy dúcokat, az agyacsot és a nyultagyat, nemkülönbén a gerinczvelő legfelső részét villamossággal izgatva.

Előadó a kutyáknál a féltekék külső felületén hét olyan helyet talált, melynek izgatása által a szivlökések számára befolyhatott, még pedig egynek kivételével, mely azokra gyéritőleg hatott, a többi helyek ingerlése szaporább szivverést eredményezett. A féltekék eltávolítása a

szivlökések számát gyéritette, kivéven, ha az állat bódulata igen nagy volt, midőn azon eltávolítás a bódulat csökkentése következtében a szivverésre szaporító befolyást gyakorolt.

A csikolt test az érlökéseket szaporítja, valamint szaporítólag hat a láttelep előrése is, míg az utóbbi középső része alatt, a Varol-hid, nemkülönben a mellső ikertestek a szivmozgásokra gyéritőleg hatnak, sőt erős ingerlésükre a sziv-összehúzódások meg is szüntetnek.

Az Ammon-szarv és az agyacs egyes részeinek ingerlése a szivmozgások számát szaporíthatja, míg a nyultagy befolyása határozottan gyéritő, haldoklaskor azonban a nyultagy a szivösszehúzódásokra hamarább elvesziti befolyását, mintsem a légzőmozgásokra, s olyankor azon összehúzódások folytonosan tartanak, a nélkül, hogy ezeket a nyultagy ingerlése által gyéritethetők.

A gerinczagy izgatása a fejjám (első nyakcsigolya) táján a szivlökések számát szaporítja, s ugylátszik, hogy az agybeli mozgásgyorsító központok a Willis-ideg góczával állanak összeköttetésben s ettől a bolyg-ideghez mennek azon rostok, melyek a nyakon a felső gégeidegtől elválva, mint külön idegág a szivhez mennek.

A házi nyulakon tett kísérleteket illetőleg előadó megjegyezte, hogy ezeknél az agy féltekéinek eltávolítása után a szivlökéseknek mindig szaporodását észlelte, s minthogy ezen állatokon a kísérletek bódítatlan tettek, előadó azon tüneményt akként értelmezi, hogy ezen állatok féltekéjének szürke állományában a hátul és kifelé található mozgáslassító központ hatalmasabban kifejlett, mint a mozgásokat szaporító központok, minélfogva az agy féltekéinek eltávolítása után az alapon levő mozgásgyorsító központok lépnek előtérbe.

141. (18.) *Fröhlich Izidor* részéről »Elektrikai zárt vonalas folyamok magnetikai potenciájának meghatározása« mutattatott be b. Eötvös Loránd által. A kivonat így szól:

Electricus kísérleteknél a folyam vezetéke gyakran eltér a pontos számításnak alávethető egyenes vagy köralaktól.

Ily folyamok hatásának ismerete magnetikus tömegekre azért kívánatos, mert a magnetikus eszközök rendes járását zavarják.

Ezen hatások meghatározása dr. Fröhlich Izidor jelen értekezésének tárgya.

Dr. Fröhlich mindenekelőtt a nehézségekre utal, melyekbe a kérdés mennyiségtani megoldása ütközik.

Az elektrostatika és magnetizmus tanai szerint minden electricus, zárt vonalas folyam magnetikus hatása helyettesíthető egy végtelen kis vastagságu, kétsős magnetikus réteggel behorított csésze magnetikus hatása által, melynek alakja tetszőleges lehet, de azon feltétnek van alávetve, hogy határszélének alakja az illető electricus folyam alakjával és helyzetével teljesen összeessék.

Ily csészék magnetikus potentialjának kifejezésére szolgálhat e két képlet:

$$v = I \int \frac{\delta S \cos \varepsilon}{r^2} \quad \text{vagy:} \quad \dot{v} = I \int \frac{\delta}{\delta N} \left(\frac{1}{r} \right) \delta S$$

hol I a folyam intenzitása electromagnetikus mértékben, δS a csésze felületi eleme; r ugyanezen elem távolsága egy a térben fekvő magnetikus ponttól, N a δS elemnek normalisa, ε az r és N irányai között fekvő szög (és r általános kifejezése $r^2 = r_0^2 + \rho^2 - 2r_0 \rho \cos \delta$)

Az első kifejezés vizsgálatára $\frac{1}{r}$ fejtetett sorba, és s bebizonyított, miszerint $\cos \delta = \pm 1$ értékére nézve a sor csak rendkívül kis összehajlósággal bír. Hasonló csekély összehajlósággal bír a sor, mely $\frac{1}{r}$ -nek a harmonikus gömbfüggvények szerint történt kifejtése és N szerinti külzeléséből ered.

Ennélfogva a fenemlitett képletek a kérdéses folyamok hatásának gyakorlati meghatározására nézve (a köridomu és egyenes vonalú folyamok egyszerű alakjoknál fogva kivételt képeznek) ugyszólván teljesen használhatlanok.

Mindazonáltal e meghatározás, mely mennyiségtani úton majdnem lehetlen, graphikai módszerrel, geometriai tárgyalás alapján könnyen kivihető.

Ugyanis a potential kifejezésének tényezője $\int \frac{\delta S \cos \varepsilon}{r^2}$ nem

jelent egyebet, mint a folyam pályájának vetületét a hosszegységgel, mint sugárral bíró gömb felületére, mely gömbnek középpontja azon térben fekvő magnetikus pont, melyre nézve a folyam hatása kerestetik.

Ezen gömbfelületnek ama része, mely az említett vetület által határoltatik, *kúp*-szögnek szokott neveztetni, és ennek nagyságával egyenes arányban áll a folyam magnetikus potentialja.

Egyelőre csak síkban fekvő folyamokról lesz szó, de a követendő eljárás oly folyamokra is alkalmazható, melyeknek pályája nem sík.

A kúpszög meghatározására pedig következő módszer szolgált:

Az elemi mértan egy alaptétele az, hogy valamely sík alappal bíró kúp metszési vonala egy, az alapjához párhuzamos síkkal teljesen hasonló és hasonlekvésű a kúp alapjához, továbbá e metszési vonal nagysága, alakja és viszonylagos fekvése ugyanaz marad, akármily helyzetet foglal el a kúp csúcspontja egy, az alaphoz állandó magasságu párhuzamos síkban, vagy akármily helyzetet foglal el a kúp alapja ugyancsak az alap síkjában (feltétvén, hogy az alap mindig önmagával párhuzamosan mozog) ha ez alatt a csúcspont helyzete nem változott.

Legyen most a kúpnak egyelőre állandó helyzetűnek felvettsücska körül a hosszegységgel mint sugárral egy gömb leírva, és ezen egy fokhálozat terüljön el olyformán, hogy a párhuzamos körök tengelye a kúp alap-

jához párhuzamosan fekdjék és az első délkör függéyesen álljon az alap síkjához.

Ha φ és ψ a földrajzi hosszúság- és szélességnek megfelelő sarkösszrendezők, melyeknek kezdőpontja a kúp csúsa, és $\triangle\varphi$ két egymásra következő délkör között fekvő szög, akkor a kúpszög:

$$\triangle\varphi [\Sigma\sin\psi_1 - \Sigma\sin\psi_2]$$

A gömbhöz fektessék most párhuzamosan a kúp alapjához, a gömb és alap között, egy érintő sík; e síkra rajzoltassék a gömb fokhálózatának központi vetülete.

A kúp oldalfelületének metszési vonala ez érintő síkkal ezen vetített hálózat által csupa egyes szalagokra osztatik, melyekre nézve a ψ_1 és ψ_2 szögek rögtön leolvashatók, s így a felület kifejezése:

$$\triangle\varphi [\Sigma\sin\psi_1 | \Sigma\sin\psi_2]$$

igen könnyen képezhető.

Ha a magnetikus pont magassága a folyam síkja fölött állandó, de helyzete különben változhatik, akkor a metszési vonal viszonylagos helyzete, nagysága és alakja ugyanaz marad, de a fokhálózaton más meg más helyzetet foglal el, miáltal a kúpszög értéke természetesen változást szenved.

(A metszési vonal nagysága csupán a kúp magasságától függ és azzal fordított viszonyban áll.)

Ezen eljárás gyakorlati kivitelére nézve előnyös, ha a folyam pályája különböző nagyságban, de teljesen hasonló alakban áttetsző papírra vagy vászonra rajzoltatik s így a lehetőleg pontosan készített vetület különböző részeire helyeztetik, ez által a térnek elegendő számú pontjára nézve a kúpszög, illetőleg a magnetikus potenciál meghatározható; egy tetszőleges pontra nézve pedig közbeigrtatás utján számítható ez ki.

Az értekezések szokott módon bírálatra adandók, azon megjegyzéssel, hogy dr. Lenhossék József az Évkönyvekbe kéri az ő értekezését felvételni.

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

É R T E S I T Ő J E.

Tizennyolczadik akadémiái ülés.

Az I. (nyelv és széptudom.) osztály ötödik ülése.

1876. május 15-én.

A r a n y J á n o s r. t. helyettes elnöklése alatt.

143. (18). Szilágyi Sándor r. t. felolvassa *Révész Imre* lev. tagnak »Adalék a M. Tudományos Akadémia megalapítása történetéhez« című értekezését.

Bírálatra adatik.

144. (19) *Hunfalvy Pál* r. tag ismerteti Donner Ottónak »Lieder der Lappen« című legújabb munkáját.

Az Értesítőbe adatik.

145. (20). Vámbéry Ármin lev. tag bemutatja az Ónody Bertalan úr által az Akadémia számára keletről hozott nagyrészt perzsa codexeket, egyszersmind ismerteti:

1. Timurname (prózában) Serefeddin Jerditől (perzsa nyelven).
2. Sahname, ázsiai fejedelmek története (perzsa nyelven).
3. Timurname (versben), a széle, belseje Sahirname, perzsa király viselt dolgai.
4. Orvostan és receptek ázsiai orvosoktól.
5. Orvostani munka.
6. Bölselem (arab nyelven).
7. Költemények.
8. A korán kivonata.
9. A négy első khalifa ethikája; Szufi könyv, Mohammed Dzsahar Jurnal,

Mohammed egyik barátjának története perzsául.

Köszönettel vétetvén, áttétetnek a főtítkárhoz.

Tizenkilenczedik akadémiái ülés.

A II. osztály hatodik ülése.

1876. május 22-én.

F o g a r a s i J á n o s r. tag elnöklése alatt.

147. (20). Osztálytitkár bejelenti *Szilágyi Ferencz* lev. tagnak folyó hó 20-án bekövetkezett kimultát.

Részvételtjes tudomásul vétetik.

148. (21). *Ortvaq Tivadar* I. t. felolvassa ily czimű értekezését »Kritikai adatok Margum történetéhez.« Kivonatban így:

A III. évszázadban hirnevéssé lett Margum történetéből vajmi kevés maradt reánk. Alapításáról, alapítójáról s alapítási idejéről egyáltalán mi hir se hatott el hozzánk. Még a századot sem birjuk megjelölni, midőn ez történhetett. Sőt — elég saajtszerű — még egykori neve iránt sem birunk teljesen eligazodni, miután a nyomtatott és a kéziratban levő forrásművek e tekintetben ugyancsak eltérőleg oktatnak. Innen van, hogy régibb s újabb időkben a legkülönbözőbb nevek jöttek e város megjelölésére irodalmi forgalomba. A sok elnevezés közül mindazonáltal csakis a *Margum* és a *Margus* név vezethető vissza forrási alapra, miútt a melynek a görög *Margó* is jól megfelel. Értekező *Margum* nevet vitat a városnak úgy történeti, mint grammatikai alapon.

Margum főnállásának nyomai a II-ik századtól a VI-ikig találhatók, a források azonban, melyek említik, csak a VI-ik századtól kezdődnek. Tudjuk, hogy civitas, a közép-dunai római hadihajóraj állomáshelye, püspöki székhely volt s császári határvámhivatallal, meg erőddelel bírt. Történetéből azonban csak pár új epizódot ismerünk. Ezek a várost egyszersmind híressé is tevék. Egyik a *margumi csata*, másik a *margumi hun-byzanti béke*.

A margumi császárcsata döntő volt a keleti és nyugati római birodalom sorsára. Ez vetett véget azon vészes versenynek, mely Carinus és Diocletian császárok közt dühöngött. Carinus e csatában legyőzve Diocletian jutott a római imperatorok trónjára.

Vizsgálva az e csatára vonatkozó történeti forrásokat, kétségtelenné válik, hogy e csata nem Dalmátiában, nem Rómában, nem Thrácziiában, sem nem Perzsiában, hanem *Moesiában*, Margum alatt vivotott, s értekező közelebről kimutatja a *Chronicon Paschalene*k, Orosiusnak és néhány VIII—XII. századbéli byzantinusnak tévedését. Meghatározza azután a csata idejét, melyet többen 284-re, mások 285-re s ismét mások 286-ra, 287-re, sőt 290-re határoznak. A történeti egybevetés alapján mégis bizonyos, hogy a véres tusa Kr. u. 285 elején volt s hogy sz. Jeromos chronológiája e tekintetben nem támogatható az V-ik századbéli spanyol Idacius ellenében. A csata végeredményére nézve pedig kimutatja, hogy a források egymással jól megegyeznek, ámbár a lefolyó részletekre nézve egymástól eltérnek. A csata lefolyására a legjobb világítást a IV-ik századbéli Aurelius Viktor veti.

Ami a *hun-byzanti békét* illeti, ez a keletrómai birodalom tekintélyét teljesen megingatta. Altala lett Byzancz a hunok élelmes politikájának játékeszközévé. Értekező az ezen békére nézve egyetlen forrás, az V-ik századbéli *Priscus Rhetor* előadása alapján több módosítást tesz, Gibbon, Thierry és egyéb újabb írók előadásán. Nevezetesen hangsúlyozza, hogy a Thierry által Attilának tulajdonított közvetlenül activ szereplés Priscus görög szövegével nem igazolható! Ép úgy nem igazolható Gibbon és Thierry azon állítása sem, hogy a keletrómai követség Rofhoz küldetett volna. E követség egyenesen Attilának szólott. A béke-

kötés idejéül értekező a 434—435-ik évet vitatja, elvetve Dindorf állítását, ki a berlini tud. Akadémia megbizásából Priscus görög szövegét a Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae-ben kiadva, a margumi békét 433-ra határozza.

Végül szól Margum elestéről. A város csel és árulás útján, a margumi püspök feladása folytán került a hunok kezére. Értekező Priscus előadására szoritkozva teljesen alaptalannak állítja Gibbon azon állítását, hogy az a határszéli vár, melyen a hunok a keletrómaiakat vásár közben orozva megtámadták, hazánk területén feküdt volna. Ez *Moesiában* történt. Priscus előadásából, de másrészt a IV-ik századbeli *Notitia Dignitatum Utriusque Imperii*-re is támaszkodva, kimutatja egyszersmind *Margum erőd* hadászati fontosságát s czáfolja Kanitzot, ki Margum stratégiai jelentőségét félreismerve, azt ismételten is *mansio*-nak nevezi.

Mikor szünt meg Margum? oly kérdés, melyre felelni nem lehet. A VI-ik században még említi *Jornandes* visigóth püspök. Ekkor azonban valószínűleg már csak romjaiban állott. *Procopius*, szintén VI-ik századbeli író s Belizár titkára, ki a Dunamenti határerődöket egyenkint felemlíti, Margumról már mélyen hallgat. E hallgatás nyilván Margum elenyészteről bizonyít. A hajdankori híres civitast a népvándorlás zivatara elseperték.

149. (22). *Arany László* l. t. felolvassa *György Endrének* értekezését »Olaszország vizjogi törvényeiről.«

150. (23). Osztálytitkár felolvassa *Fabritius Károly* l. tagnak ily czimű dolgozatát: »Erdély legrégebb nyomtatott térképe 1532-ből.«

Husadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. május 29-kén.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

152. *Tóth Lőrincz* r. tag emlékbeszédet mondott báró *Sina Simon* igazgató tag fölött.

153. *Pulszky Ferencz* r. t. szintén emlékbeszédet tartott *Lyell Károly* (sir Charles Lyell) külső tag fölött.

Mindkét emlékbeszéd az »Értekezések« során ki fog nyomtatni.

154. A főtitkár bejelenti gr. *Teleki Domokos* ig. tagnak f. é. május 1-jén, *Szilágyi Ferencz* l. tagnak május 20-án, *Palacky Ferencz* külső tagnak május 26-án történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (II.) osztály felhivatik az emlékbeszédek felőli gondoskodásra.

155. Vallás és közoktatási m. k. miniszter ur 676. eln. sz. leiratában átteszi *Podhorszky Lajos* »Etymologische-analogische Analyse der magyarischen mit H

anlautenden Worte nach Chinesisch-Tibetanischen Analogien« és »Mutatványok a szittyá nyelvek rokonságából« című könyvmatu értékezéseit, oly kéréssel, hogy azok tudományos becséről az Akadémia nyilatkozzék.

Véleményre áttétetik az I. osztályhoz.

156. Az I. osztály, jegyzőkönyve 20. (143). pontja értelmében, az ott elősorolt arab és perzsa kéziratokat, mint Ónody Bertalan úr ajándékait az akadémiai könyvtár részére, átteszi.

Köszönettel fogadtatván, mi Ónody Bertalan úrnak levélben is kifejezendő, áttételnek az akadémiai könyvtárba.

157. Olvastatott a III. osztály május 8-ki értekezletének következő határozata :

»Dr. Schenzl Guido és Szily Kálmán indokolt indítványt nyújtanak be a. alatt a budapesti lánczhíd vízmérczéjének 0 pontja szabatos meghatározása iránt, kérést az Akadémiát, hogy a m. k. közmunka és közlekedési minisztériumnál legyen közbenjáró a következő kérelem teljesítésére nézve : a) ha a folyam-lejtmérések és a fumei tengerszin egybekapcsolására vonatkozó lejtmérési megbízható adatok rendelkezésére állanak, azokat a M. T. Akadémiának tudományos felhasználás végett kiadni méltóztassék. b) Ha ilyenek nem léteznének, kegyeskedjék elrendelni, hogy a meglevő pontos vízi lejtmérési hálózat, a Luiza-ut lejtmérési adatainak teljesítése után, ezen a vonalon a fumei tengerszin egy meghatározott állásával egybekapcsolatván, annak alapján a vízi lejtmérések által meghatározott pontok tengerszin fölötti magassága kipuhatoltassék, s ez szintén az Akadémia által bocsáttassék közre. Végre c) ha megbízható adatokból ez ki nem puhatolható, kegyeskedjék a kétes vonalak kiigazítása céljából pontos lejtméréseket elrendelni.

Ezen sarkalatos munka eredménye fölötté kívánatos lévén, az indítványt az osztály magáévá teszi s a legmelegebben pártolva terjeszti az összes ülés elé.«

Az összes ülés az osztály indítványát felkarolván, ily értelemben az egész javaslat melléklésével feliratot határoz a m. k. közmunka és közlekedési miniszter urhoz ; egyszersmind a javaslat az »Értesítőbe« is fölveendő. A javaslat így szól :

Tekintetes Akadémia !

Hogy a különböző helyeken észlelt légnymás adatait egymás között összehasonlitsuk, hogy a földfelület egy bizonyos részén a légnymás eloszlásáról biztos képet nyerjünk, szükséges a légsúlymérő állását egy meghatározott közös síkra viszonyítani. Ily síkúl általánosan a tengerszin felület van elfogadva.

Hogy azonban a viszonyítás lehető legyen, szükséges a légsúlymérő magasságát ezen sík fölött a legnagyobb pontossággal ismerni.

Az egyes állomások magasság-különbözetét több évi légsúlymérési észlelések alapján meglehetősen pontossággal meg lehet ugyan határozni, ha az egyes állomások vízszintes távolban nem messzire fekszenek egymástól ; ez pedig feltételezi, hogy a központi állomás magassága pontosan ismeretes legyen.

Eltéktelve ettől, még tudományos szempontból is nagy horderővel bír a nevezetesebb pontoknak tengerszin fölötti magasságát a tudomány mai előhaladott állása által nyújtott pontossággal ismerni ; mindamellett még nem vagyunk e tekintetben a kívánt állásponton.

Ez állításom igazolásául szabad legyen némelyeket elősorolnom.

Némely meteorologiai szempontból igen fontos pontnak, milyen Szeged, Debreczen, tengerszin fölötti magasság 5 méterrel kisebbnek találatik, ha azokat a

megfigyelések Bécsre való viszonyítása útján határozzuk meg, mint azon esetben, ha a megfigyeléseket Budapestre vonatkoztatjuk.

A különbség valószínűleg a bécsi és budapesti központi állomások tengerszín magasságának hibás meghatározásából vagy feltételezéséből származik.

E tekintetben tisztába jönni feladatomnak ismertem, s tanulmányokat téve, a következő eredményt találtam.

Mint budapesti fő fixpont a budapesti lánczhid vízmércéjének 0 pontja szolgál, mely a különféle adatok szerint következő magasságban fekszik a tenger színe fölött.

- I. A szabad osztrák-államvasut társulattól 1861. évi június 17-én vett adatok szerint: a pesti személy-pályaudvar vágánya a dunai 0 pont fölött fekszik 30,92 bécsi lábbal. A 0 pont magassága az adriai tenger felszíne fölött 290,58 bécsi lábbal 91.83 m.
- II. Wallandt Henrik által az akadémiai közlemények II. kötetében közölt mérések szerint a 0 pont magassága a fumei tengerszín fölött $304' - 10'' - 5\frac{1}{4}'''$ vagyis 96.36 m.
- III. Az állandó kataster által tett mérések alapján Hoffmann igazgató úr közlése szerint ugyanazon magasság tesz 305,57 lábat 96.58 m.
- IV. A szabad. *déli* vasuttársulattól nyert adatok szerint a tengerszín fölötti magasságok viszonyítva a triesti apályra, a következők: A vágány felső lapja a budapesti pályaudvar személy-csarnokának közepén 127.728 m.
a 0 pont lejtérés által meghatározva ennél lejjebb fekszik 32.395 m-el.
tehát a nullpont magassága 95.333 m.
Ezen érték azonban még leszállítandó az apály közép mérvével.
- V. Bécs és Budapest között tett légsúlymérői mérések szerint a nullpont magassága tesz 92.66 m.
mely mérés azon alapszik, hogy a bécsi csatorna Ferdinánd hidjánál levő vízmérce 0 pontja Streffleur szerint 80.1 bécsi öllel, azaz: 153.81 m-re.
fekszik a tenger színe fölött.
- VI. Ganahl ezredestől, illetőleg a cs. királyi központi intézettől legujabban nyert, adatok szerint: a Ferdinánd hidmérce null-

pontjának magassága a tengerszin fölött 81.61 bécsi öl	154.80 m.
a bécsi légsulymérő magassága	200.18 m.
a budapesti légsulymérő magassága a II. és III. alatti adatokból közepet véve	152.96 m.
Bécs (hohe Warte) és Budapest (observatorium) közti magasság különbözet	47.22 m.
1873. 74. és 75. évi együttes észlelés szerint a különbség pedig	49.62 m.
volna, tehát 2, 4 m.-rel nagyobb, mint az előző adat.	

Megjegyzem azonban, hogy a VI. alatt felsorolt tengerszin fölötti magasságok Ganahl ezredes által a *régiéknél* 3 meterrel már nagyobbaknak vétettek.

Hogy a 2, 4 m. maradandó különbözettel tisztába jöjjünk, késznek nyilatkozott Ganahl ezredes úr a bécsi normál sík és a petronelli vízmércze között pontos lejt mérést eszközöltetni, mi ezen a nyáron fog valószínűleg megtörténni.

A fiumei légsulymérő tengerszin fölötti magassága tökéletes pontossággal meghatározottt Stahlberger Emil tanár által s ez tesz :	22.80 m.
Az 1871-től 1874. évig terjedő megfigyeléseknek Budapesttel való összehasonlítása szerint a fiumei tengerszin-magasság tesz	27.53 m-t.
tehát többet	4.73 m-rel.

Ugyanazon években történt észlelések szerint Zágráb magassága, Budapest szerint számítva találtatott	157.48 m-nek.
Zágráb Fiumével összehasonlítva Zágrában a tengerszin-magasság tesz	152.89 m-t.
Budapesttel összehasonlítva tehát Zágráb tengerszin-magassága kelletnél nagyobbak találtatott	4.59 m.-rel.

A két különbözet átlaga tesz 4.66 m.

Ebből az következik, hogy a különbözet nem okoztathatik a quarneróban létező állandó magasabb légnomástól, sem a zágrábi vagy fiumei légsulymérő valamely állandó hibájától, mert ebben az esetben hatása a fiumei észgrábi összehasonlításra is terjedne ki.

Ha megfordítva a budapesti tengerszin-magasságot a talált különbözet alapján számítjuk, az eredmény következő :

A null pont Fiumével (22.80 m.) összehasonlítva fekszik a tengerszin fölött	91.74 m-re.
Zágrábbal összehasonlítva (152.89 m.)	91.88 m-re.
A bécsi met. observatoriummal (Hohe Warte) összehasonlítva (200.18 m.)	94.07 m-re.

1872 és 1873-ban a cs. k. geographiai intézet tisztjei lejtérést hajtottak végre a trieszti tengerészeti hatóság dagálymércejétől a bécsi »Hohe Warte«-vel szemközt levő központi intézetig; ezen adat azonban még közzé téve nincs. Ha tehát a Bécs és Petronell között kilátásba helyezett lejtérés alapján a bécsi és a budapesti vízmércék null pontjainak relativ magassága pontosan ismeretes lesz is, mind a mellett nézetem szerint igen nagy fontossággal bír a mi horizontunknak a legpontosabban és megbízhatóbban leendő altsolut meghatározása.

Magyarország kitünő lejtérési adatokkal rendelkezik fő folyóinak mentén, melyeket részben *Wallandt Henrik* előbb említett munkájában közzé is tett. Vajon azonban azon lejtérési összekapcsolás, mely a folyam-lejtéréseket a tengerrel összekapcsolta, megbízható pontosságú-e, a fölött az idézett közlemények felvilágosítást nem nyújtanak, annál kevésbé, mivel a tengerszin azon állása sincsen megjelölve, a mely alapul felvétetett.

Azt hiszem nemcsak a tisztelt szakosztály, hanem mindazoknak, kiket Magyarország lejtérési viszonyai érdekelnek, helyesléssel találkozom, midőn a tisztelt Akadémia figyelmét e fontos kérdésre irányozom, melynek tisztába hozatala az országra nézve nemcsak tudományos, de gyakorlati értékkel is bír, s midőn hathatós támogatását kérem ki az Akadémiának arra nézve, hogy a közmunka és közlekedési miniszteriumnál a következő pontokba foglalt kérelmet terjeszse elő:

Kegyeskedjék a nm. közmunka és közlekedési miniszter úr:

1. Azon esetben, ha a folyam-lejtérések, és a fiemei tengerszin egybekapcsolására vonatkozó lejtérési megbízható és hiteles adatok rendelkezése alatt állanak, azokat a *M. T. Akadémiának tudományos felhasználás végett kiadni méltóztatnék*, s azok által mindazon kételyek eloszthatók legyenek, melyek egyes pontok tengerszin fölötti magasságának meghatározásánál ma fűnállanak.

2. Ha pedig ilyen pontos és megbízható adatok nem léteznének, kegyeskedjék elrendelni, hogy a meglévő pontos vízi lejtérési hálózat, a *Lujza út régi lejtérési adatainak határozott állásával egybekapcsoltatván*, annak alapján a vízi lejtérések által meghatározott fontosabb pontok tengerszin fölötti magassága kipuhatoltassék, ezen adat hasonlóan az Akadémia útján közzé bocsáttassék.

3. Végre ha megbízható lejtérési adatokból ez ki nem puhatolható, kegyeskedjék a kétes vonalak kiigazítása céljából pontos lejtéréseket elrendelni.

Még az hozzáteendő volna, hogy ily pontos szintezés által nemcsak az érdekelték általános és régi ohajtása teljesítenék, hanem azon most még vitás tudományos kérdés valóban emelkedik és súlyod-e a száraz föld s a tengerpart, — mint eddig hitték a geologusok — vagy kinagyarázhatók-e az illető tünemények inkább a víztömegek periodikus helyváltozása által? — ha nem is rögtön megoldatni, — legalább a végleges megoldás elő fog készíttetni.

Budapest, 1876. april 15. Dr. Schenzl Guido sk. l. tag, mint a meteorologiai és földdelejességi m. k. közp. intézet k. igazgatója. Szily Kálmán s. k. műegyetemi tanr.

158. Szintén a III. osztály ugyanakkor tartott értekezlete elfogadta az általa megelőzőleg kiküldött s Nendtvich, Kondor, Schenzl és báró Eötvös tagokból álló bizottság jelentésében foglalt indítványt az Akadémia physikai szertárának, mint jelen helyzetében czéltalannak, megszüntetése, az ott levő eszközöknek az erre illetékes hazai tudományos intézetek közt leendő felosztása, a hozzátartozó könyveknek pedig az Akadémia könyvtárába keblezése iránt.

Miután a bizottság által leltározott physikai eszközök akadémiái vagyont képeznek, s azok elajándékozása felől az összes ülés, az Igazgató Tanács beleegyezése nélkül, nem is határozhat, az indítványnak az Igazgatóság elé terjesztése, a bizottsági jelentésnek pedig az »Értesítő«-be felvétele mondatott ki határozatul.

A jelentés így hangzik :

Alulírottak a M. T. Akadémia III. osztálya által megbizattunk: a) hogy a M. T. Akadémia physikai szertárának jelen állapotát megvizsgálva, arról jelentést tegyünk ; b) hogy véleményünket nyilvánítsuk arra nézve, miként gondoljuk a szertárban meglevő becses eszközöket a tudománynak hasznosan értékesíthetni.

Dr. Nendtvich Károly úr meghívására, a physikai szertár helyiségeiben egybe gyűlven, a meglevő eszközöket az 1868. jan. 29-én és az 1868. december 27-én készült leltárak alapján átvizsgáltuk. Ez eredeti leltár 67 száma közül kitörlendők a 6, 7, 8, 9, 22—28. sz. eszközök, melyek az 1870. évi márcz. 28-án tartott összes ülés határozata folytán az akkor ujonnan felállítandó központi meteorologiai intézetnek 1400 frtéért készpénzben eladtak. Nehány eszköz, ideiglenes használatra, a központi meteorologiai intézetnek s a kir. egyetem ásványtani és physikai intézeteinek van átengedve.

A szertárban elhelyezett eszközök roncsoló behatásoktól teljesen védve vannak, s örömmel jelenthetjük, hogy a szertár fenállása óta értékükből úgy szólván semmit sem vesztettek, bátran mondhatjuk ezt a nagy dyalitikus refractor osztályozott köréről is, mely az idő folytán keletkezett kénezüst-réteg daczára teljesen ép és sértetlen.

Köszönettel tartozunk ezért dr. Nendtvich Károly úrnak, mint a M. T. Akadémia physikai szertára őrének, ki e tudományos kincset 8 éven át jókarban megőrizte.

Feladatunk második részét illetőleg, habozás nélkül kijelenthetjük, hogy a physikai szertár további fentartását tudományos fejlődésünkre nézve nem tartjuk kívánatosnak. A szertár, bár gazdag egyes eszközeinek nagy értéke által, egy magában nem szolgáltat kellő anyagot nagyobb mérvű tudományos buvárlatokra. A helyiség, melyben elhelyezve van, szép és tágas, de kísérletek tételére kényelmetlen, így különösen rázkódásoknak alávetett. Meggyőződésünk, hogy a M. T. Akadémia szertárában elhelyezett eszközök ott soha kellőleg nem fognak használtatni, s a tudományra nézve értékesítve csak akkor lesznek, ha más tudományos intézetek szertárainak kiegészítésére fordítatnak.

Ez alapon indítványozzuk, hogy a *M. T. Akadémia physikai szertárát feloszlassa s a benne foglalt eszközöket azon tudományos intézeteknek adományozza, hol leginkább érezhető hiányokat pótolhatnak.*

Nézetünk szerint első sorban szóba jöhetnek e tekintetben a kir. m. tud. egyetem és a kir. m. József-műegyetem physikai intézetei, és a kir. központi meteorologiai intézet.

Részletes tervezetet készítettünk arra nézve, mely intézetek mely eszközökkel gazdagíttassanak. Irányadó elvül fogadtuk el, hogy azon eszközök, melyek már is valamely intézetben használtatnak, a physikai szertár felosztása alkalmával véglegesen azoknak adományoztassanak.

Következőkben felsoroljuk az egyes részesítendő intézeteket s az azoknak adományozandó eszközöket leltári számukkal együtt.

A) Meteorologiai központi intézet.

11. Magasságmérő, Kapellertől.
17. August-féle Psychrometer.
18. Differential thermometer.
29. Méter Richertől.
37. Mérleg Gambeytől.
40. 1 kis Smee-féle telep.
41. 1 db. Nagy-féle égteke.
55. 1 kis közönséges méter.
56. 1 kis szekrény, súlyokkal.
59. 2 nagy faállvány.
60. 1 kis lámpás.
63. 1 láda szerszám.

B) Kir. m. tud. egyetemi fizikai intézet.

2. Plössel-féle görcső.
3. Gázgörcső rézhengerekkel.
4. Interferentia-tükör.
5. Comparator Vernertől.
10. Edény légsúlymérő, Kapellertől.
12. 13. Két thermometer Kapellertől.
21. Geodaetikai theodolit.
30. Egy méter Gambeytől.
39. Vízgőz feszerejének tanulmányozására szolgáló készülék.
45. Turmalinfogó.
46. Nicol-féle prisma.
47. Prasnovszky-féle prisma.
58. Egy optikai pad.
59. Egy nagy faállvány.
61. Két kis állvány sárgarézből.

C) Kir. m. tud. egyetemi ásványtani intézet.

44. Hoffmann-féle spectroscop.

D) Kir. m. József-műegyetem.

1. Dialytikus refractor, 60^{mm} nyílással.
20. Egy közep egyensúlyozó készülék (Mittleres Nivellier-Instrument) Starketől, állványával.
36. Metrikus súlymértékek szekrényben.
38. Egy angol buzamérleg.
48. Ezüstölt fénytükör.
49. Hoffmann-féle távcső.
50. Loupe.
51. Porte-lumière két tükörrel.

52. Palmer-féle vastagságmérő.
53. Egy oszlopmérő.
54. Egy kis csont-decimeter.
57. Gaiffe-féle szekrény, flour-essentiát mutató anyagokkal.
62. Hólyag, réztoldalékokkal.
64. Galván elem.
65. Egy Pile-bouteille.
66. Egy dynamo-electricus gép. (Gaiffe-féle).
67. Egy magnesium-lámpa.
Nagy electricus gép.

E) Nm. kir. m. kereskedelmi minisztérium.

31. Egy méter platinból, (már régebben át van adva).
32. $\frac{1}{2}$ bécsi öl.
33. Francia vájmértékek Gambeytől.
34. Deciliter Gambeytől.
35. Egy kilogramm platinból, (már rég át van adva.)

F) Középtanodai tanárképezde paedagogiai osztálya.

4. Két Nagy-féle földteke.
42. Egy Tellurium üveggolyóval.
43. 17 kép aranyrámban, többnyire természetrajzi tárgyakat ábrázoló.

A physikai szertár kézi könyvtára e szertár felosztása esetében a M. T. Akadémia főkönyvtárába lenne beolvasztandó.

Budapest, 1876. május 8. Dr. Nendtvich Károly s. k. biz. tag. Dr. Schenzl Guidó s. k. B. Eötvös Loránd.

159. A könyvtári bizottság bemutatja Hunfalvy Pál főkönyvtárnok jelentését az akadémiai könyvtár állapotáról és a rendezési munkálatok folyamáról az 1875/6. akadémiai évben s azt az *Értesítőben* közrebocsátatni javasolja.

A jelentés tudomásul vétetvén, az »*Értesítőbe*« fölveendő.

A jelentés így szól :

1. A könyvtárban 25 szak, összesen 15,887 munkát tartalmaz, a melyek czédu. lázva, munkák és kötetek szerint számozva vannak. A czédulák, vagyis czimlapok 40 kötetet tesznek. Az inventariumok különvalók, a melyekben folyó szám szerint beírvák a munkák : a czimlapok viszontag betűsor szerint vannak bekötte.

2. A könyvtár szaporodását a *járulék-napló* mutatja ki, mely 1875-ben 1115 számot, s 1876-ban (azaz mostanig) 675 számot foglal magában. E két szám együttvéve 1790. De az nem jelent ugyanannyi kötetet, minthogy sok járulékot füzetenként kell beírni.

Sok becses könyvet szerzett a könyvtár Szilágyi Ferencztől, a melyeket a külön lajstrom mutat fel.

A Kisfaludy-társaságtól átvettünk 154 számot, melyek 214 kötetet tesznek.

3. Az olvasó teremben a kiszolgáltatott munkák vagy kötetek száma volt :

1875. júniusban	797
» júliusban	344

1875. októberben	669
» novemberben	896
» deczemberben	769
1876. januáriusban	2095
» februáriusban	1557
» márcziusban	2014
» aprilisban	187
» májusban (mostanig)	729
összesen :	<u>10,683.</u>

4. A könyvkötés ez idén szintén több pénzt emésztett el, mint másszor, mert nemcsak sok könyvet köttettünk be, hanem sok újságot vagy hirlapot is, minthogy föl lévén szólítva Pest városa által, hogy az ott összehalmozott hirlapokból szedjük ki az akadémiai könyvtár számára, a mi nincsen meg nálunk, egy nagy rakást hoztunk onnan, s be is köttettük már, számszerint 146 kötetet.

5. A nemzeti muzeum könyvtára másod példányaiból is kiszedtünk s kaptunk vagy 30 könyvet.

6. A kölcsön-adás az új szabály szerint történvén, a könyvek rendesebben jönnek vissza. A külölvöket a junius hó folytában fogjuk bekérni, mert akkor a könyvtár revisiója kezdődik.

7. A könyvtárnoki munka, melyet részint a járulék-naplónak, részint a kötésbe adott könyvek czimeinek írása, részint a kölcsönadások ellátása, részint a könyvek lajstromozása tesznek, rendszeren és fenakadás nélkül foly. Likavecz helyét Hellebrandt Árpád tökéletesen jól betölti.

A kéziratári munkát Jakab Elek viszi, a ki most a Bossányi család vett levéltárát rendezi vagy inkább átkutatja, s eddig 138 darab oklevelet rendezett.

A jelentéshez csatolt kimutatás pedig ez :

I. Történelem	
octavo	2447 munka.
quarto	423 »
folio	339 »
összesen	<u>3209 munka.</u>
II. Magyar történelem	
octavo	1201 munka.
quarto	511 »
folio	111 »
összesen	<u>1823 munka.</u>
III. Életrírás	
octavo	751 munka.
összesen	<u>751 munka.</u>
IV. Politika	
octavo	1381 munka.
összesen	<u>1381 munka.</u>
V. Magyar politika	
octavo	753 munka.
quarto	15 »
összesen	<u>768 munka.</u>

Átvitel : 7932 munka.

VI. Utazás	
octavo	489 munka.
quarto	107 »
folio	10 »
összesen	<u>606 munka.</u>
VII. Földirat	
octavo	280 munka.
quarto	90 »
összesen	<u>370 munka.</u>
VIII. Magyar földirat	
octavo	223 munka.
quarto	29 »
összesen	<u>252 »</u>
IX. Térképek	
quarto és octavo	365 munka.
folio	3 »
összesen	<u>368 munka.</u>
X. Mathematica	
octavo	356 munka.
quarto	137 »
összesen	<u>493 munka.</u>
XI. Természettan	
octavo	116 munka.
összesen	<u>116 munka.</u>
XII. Növénytan	
octavo	150 munka.
quarto	37 »
folio	39 »
összesen	<u>226 munka.</u>
XIII. Vegytan	
octavo	222 munka.
összesen	<u>222 munka.</u>
XIV. Ásványtan	
octavo	273 munka.
quarto	48 »
összesen	<u>321 munka.</u>
XV. Állattan	
octavo	144 munka.
quarto	66 »
összesen	<u>210 munka.</u>
XVI. Philosophia	
octavo	563 munka.
össze.en	<u>563 munka.</u>

Áthozatal: 11,879 munka.

XVII. Magyar irodalom	
octavo	1123 munka.
quarto	29 »
összesen	<u>1152 munka.</u>
XVIII. Régi magyar irodalom	
octavo	218 munka.
quarto	243 »
összesen	<u>461 munka.</u>
XIX. Classica philologia	
octavo	220 munka.
quarto	38 »
összesen	<u>258 munka.</u>
XX. Régészet	
octavo	344 munka.
quarto	275 »
összesen	<u>619 munka.</u>
XXI. Keleti irodalom	
octavo	147 munka.
quarto	61 »
folio	14 »
összesen	<u>228 munka.</u>
XXII. Olasz-Spanyol irodalom	
octavo	103 munka.
quarto	15 »
összesen	<u>118 munka.</u>
XXIII. Latin irodalom	
octavo	425 munka.
quarto	57 »
folio	11 »
összesen	<u>493 munka.</u>
XXIV. Görög irodalom	
octavo	391 munka.
quarto	46 »
folio	42 »
összesen	<u>479 munka.</u>
XXV. Német irodalom	
octavo	397 munka.
quarto	3 »
összesen	<u>400 munka.</u>

Összesen: 15,887 munka.

Tehát eddig összesen tizenöt ezer nyolczszáz nyolczvanhét munka van czédulázva és lajstromozva. A czédulák, azaz czímlapok 40 kötetet tesznek, melyek félbőrbe vannak kötve.

160. A szegedi orsz. kiállítás bizottsága körlevelben meghívja az Akadémiát e kiállításra.

Tudomásul vétetett.

161. A főtitkár jelenti, hogy a május 6. és 7-én Szombathely és Egyházás He-
tyén tartott *Berzsenyi* százados ünnepélyre az Akadémia a rendező bizottság és Vas-
megye közönsége által meghivatván, ottani képviseltetése iránt az akad. elnökség,
Greguss Ágost és Nagy János r. tagok kiküldése által intézkedett.

Tudomásul szolgál.

162. A *Kolozs-dobokai tanító-testület*, a kolozsvári tűzvész alkalmával elégett
könyvtára helyreállítása céljából akadémiai kiadványokat kér.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

163. A Kassán székelő »*felső magyarországi muzeumegylet*« választmánya kéri az
Akadémia összes kiadványai ingyen megküldését.

A könyvtári bizottság felhivatik, hogy e tárgyban adjon véleményt.

164. R u s z k a y (alias Friedmann) Mór beküldött könyvmatu »okiratai,« me-
lyekben szerinte »fontos ipari és jogi kérdések fordulnak elő,« voltaképp azonban a m.
k. északi államvasutallal való perlekedését tartalmazzák :

Egyszerűen mellőztettek.

165. Az *orientalisták* nemzetközi *congressusa* 3-dik ülését rendező bizottság
tagjainak névsora s az ott megvitatandó kérdések megküldetvén :

Áttétetik az I. osztályhoz, tudomás és netaláni intézkedés végett.

166. A bécsi »Verein für die Kunst des Mittelalters« köszöni az archaeologiai
bizottság megküldött kiadványait.

A m. nemzeti muzeum igazgatósága köszöni az Akadémia kiadványaiból nyert
41 darab nyomtatványt.

A Smithsonian Institution köszöni a szótárérem 1 bronz-példányát.

Tudomásul vétetik.

167. A főtitkár bemutatja az april 24-ki összes ülés óta beérkezett csere-aján-
dék és köteles könyvpéldányokat, ily rendben.

Testületektől:

Gelehrte Etsnische Gesellschaft. Dorpat. a) Verhandlungen. VIII. B. 3. H. b)
Sitzungsberichte. 1875.

Kön Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Február. 1876.

Académie de médecine. Paris. Annales de Chemie et de Physique. 5. Série. Tom.
VII. avril.

Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Breslau. a) Regesten zur
schlesischen Geschichte. 1. Lief. b) Acta publica. Jahrg. 1621.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. III. B. Nr. 1—2. 3. b) Zeit-
schrift. XI. B. 1. H.

Office of the Amer. Journal of science and Arts. New Haven. Vol. XI. Nr. 65.

Oberlausitzische Gesellsch. Görlitz : Neues Lausitzisches Magazin. XXII. B. 1. H.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 11. 12.

Zoologisch-Botanische Gesellschaft Bécs. Verhandlungen. XXV. B.

K. K. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen 1876. Nr. 7. b) Jahrbuch.
XXVI. B. Nr. 1.

K. K. Militair-Geogr. Institut. Bécs. Astronomisch-Geodätische Arbeiten I. II. III. IV. B.

M. k. Természettud. Társulat. Budapest. a) Lubbock: A történelem előtti idők I. köt. 3 péld. b) Természettudom. Közl. VIII. köt. 81 füz.

K. k. Geol. Reichsanstalt. a) Jahrbuch. XXVI. B. Nr. 1 b) Verhandl. 1876. Nr. 7.

M. k. földtani intézet. Budapest. Évkönyv. IV. köt. 3 füz.

Magyarhoni Földtani társulat. Budapest. a) Földtani közlöny. VI. évfolyam 4—5. sz.

Erdélyi múzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv. Újfolyam. VI. sz. b) Erdélyi múzeum. III. évf. 5 sz.

Keresk. és iparkamra. Budapest. A budapesti keresk. és iparkamara jelentése 1874-ről.

Érseki hivatal. Esztergom. Schematismus cleri archidioecesis Strigoniensis pro 1876.

II. Magánosoktól:

Rajendrolála Mitra l. t. Calcutta. A catalogue of sanskrit manuscripts existing in Oudh. Fasc. VI. VII. 1874. 1875.

Müller Albert. Basel. Über das Auftreten der Wanderheuschrecke.

Károly Gy. Hugó. Budapest. Abaujmege XVI-ik századbeli műveltség történelméből.

Czyrnianszky Emil. Krakó. Mechanisch-Chemische Theorie der sinnlichen Welt.

Ribáry Ferencz. Budapest. Tiberius kora.

T. W. C. Trafford. Lausanne. Amphiorama ou la vue du monde.

III. Köteles példányok.

Franklin nyomda. Budapest a) Olcsó könyvtár 1—20. 24. sz. b) Szeremley: Vénymintatár. c) Szabó: Ásványtan. d) Schnierer: Büntető jogtan. II. köt. e) A természet könyve. 3—21. sz. f) Toldy: A magyar költészet kézikönyve. I. II. III. IV. V. tök. g) Dux: Vallás és tudomány. h) Ujhegyi: A magyar királyság katonai földirata. i) Werner: A bölcsészeti jogtudomány történelme. k) Schnierer: A kereskedelmi törvény magyarázata. l) Sztráva: Az osztrák-magyar birodalom hadseregének szervezete. I. II. füzet. m) Döntvénytár. XII. XIII. XIV. folyam. n) Birálatok a magyar büntető törvénykönyv tervezetéről. o) Mészáros: Magyar földadó-kataster. p) Kézikönyv kir. közjegyzők számára I. II. köt. q) Árátszámítási táblázatok. r) Herzog: Darstellung des Metersystems. s) Bozóky: Intitutiók. t) Vasut kisajátítási kézikönyv. u) Steiner: Gyermekgyógyászat. x) Kollerffy: Ortslexicon der Länder der ungarischen Krone. y) Kerékgyártó: Hazánk évlapjai. z) Deák Farkas: Wesselényi Anna. j) Kautz: Nemzetgazdaság és pénzügytanrendszer. II. III. köt. v) Konek: Egyházjogtan kézi könyve. w) Konek: A magyar birodalom statistikai kézikönyve. aa) Rousseau: Emil vagy a nevelésről. bb) Bihari: A philosophiai tudományok encyclopaediája. cc) Wittmann: A gyermekápolás rövid kézikönyve. dd) Zsoldos: Tereptan és terep rajztan 20 mintalappal.

Réthy Lipót nyomdája. Arad : Az aradi keresk. és ipar-kamara kerületének gazdasági leírása. I. R.

Hunyady Mátyás-nyomda. Budapest. Navuk vogrszkoga jezika.

Magy. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) A m. k. tud. egyetem könyvtárának címjegyzéke. I. b) Jakab : A királyföldi viszonyok ismertetése. II. köt. c) A budapesti m. k. tud. egyetem tanrendje 1875/6. év nyári szakára. d) Findura : Rimaszombat története.

Wigand K. nyomdája. Pozsony. a) Argenti : Homoeopathische Behandlung der Krankheiten. b) Délafrikai utazások és fölfedezések. c) Kohn : A kísérleti természettan. d) Az 1875. évi országgyűlési törvényczikkek. e) Ugyanaz németül. f) Pest Pilis és Solt t. e. megyék szervezési munkálatai.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Az erdélyi muzeum-egylet Évkönyve. Új folyam 3. 4. 5. 6. sz. b) Erdélyi Muzeum. III. évfolyam. 4. szám. c) Az apr. 22. tűzvész Kolozsvártt. d) Deák Ferencz emlékezete. Két beszéd. e) Szász Gerő : Deák Ferencz emlékezete.

Fischel F. nyomdája. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez, I. köt. 4. 5. füzet.

Drotleff J. nyomdája. Nagyszeben. Die Verhandlungen des Ungrischen Landtages über den Königsboden.

Ref. főtanoda nyomdája. Szokolca. Zsalmi z Hor.

Pannonia nyomda. Kassa. IV. Béla király a Margit-szigeten.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Természett. Értek. VII. köt. 2. sz.

b) Nyelvtudom. Értek. V. köt. 7. sz.

c) Tört. Értek. V. köt. 6. sz.

d) Értesítő. 1876. 6. sz.

e) Mathem. és Term. Közl. XI, XII. köt.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

XXXVI.

A k a d é m i a i N a g y g y ű l é s.

Első nap

1876. j u n i u s 7-én.

Nmgú gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

I. A főtítkár fájdalommal mutatta be a családi gyászjelentést wartembergi gr. *Waldstein* János igazg. tag június 3-án történt haláláról.

Szomoruan vétetvén tudomásul, az I. osztály felhivatik, hogy az elhunyt, mint a szépművészetek pártolója és jeles műértő fölötti emlékbeszédről gondoskodjék.

II. Olvastatott a közülés előrajza tárgyában a bizottsági jelentés, melynek alapján a június 11-én tartandó közülés előadási sorrendje így állapittatik meg.

1. Elnöki megnyitó beszéd, gróf *Lónyay* Menyhért elnök által.

2. Titkári jelentés az Akadémia 1875/6. évi működéséről; az odaitélt jutalmakról és az új választásokról.

3. Emlékbeszéd *Toldy Ferencz* ig. és rendes tag fölött *Gyulay Pál* r. tagtól.

4. Mátyás király könyvtára. Értekezés, *Rómer Flóris Ferencz* r. tagtól.

5. Elnöki zárszó.

III. Az I. osztály a Nádasdy-pályázat iránt jelenti, hogy a versenyző két pályamű, egyike a »Szabácsi eskű« a leggyarlóbb kísérlet; másik a »Kuruczok« című roppant terjedelműben van ugyan egy-egy sikerültebb rész, de se történelmi, se korrajzi felfogás, se cselekvény és jellemzés, se verselés tekintetében nem áll, mint egész, a középszerűsége felül; miért az osztály a jutalom ki nem adását, hanem újra kitűzését hozza javaslatba.

Elfogadtatott.

IV. Szintén az I. osztály az 1875-ki *Sámuel*-díjat, az azon évben megjelent szorosan nyelvészeti értekezések közül *Edelspacher* Antal »Rumén elemek a magyar nyelvben«, (Nyelvtudományi Közlemények 1875.) című értekezésének ajánlja kiadatni, mint oly munkának, mely egy eddig mellőzött téren, jeles készütséggel, oly kérdést tárgyal, mely mind a nyelvtudományra, mind az ethnographiára nézve nagyor tanulságos.

Az osztály javaslata elfogadtatván, *Edelspacher* értekezésének a jutalom kiadása elrendeltetett.

V. Olvastatott a II. osztály jelentése a *Sztrokay* pályázatról, mely szerint a beérkezett négy pályamunka közül az I. és II. számúak érdemelnék különösebb figyelmet. Ezek a kérdés megoldásához ellentétes irányban haladnak. Az előbbi az öröklött és szerzett vagyon közötti különbséget fõntartandónak, az utóbbi eltõrrendõnek ítéli. Mindkettõ eléggé terjedelmes, a kitûzött kérdés megfejtését jól átgondolt rendszerben, szép beosztással csoportosított jogtörténelmi adatokkal, a külföld törvényhozásaiból merített hasonlatosságok és különbségek nagy halmazával támogatva vezeti be. De míg a II. számú az örökösödésnek jövõbeli szabályozása tekintetében csak fõelveket állít fel, az I. számú kimutatja az alakot is, melyben az öröklött és szerzett vagyon közötti különbség fõntartása helyt foglalhat, kiterjeszkedve egy a végrendeletekre, mint a törvényes öröklés egyéb irányaira. Ekként oly mûvel gazdagítja irodalmunkat, mely méltán nyeresémnynek tekinthetõ.

Ezek után az osztály az I. számú pályamunkának (Jelige: »Fény, dics árad Árpád nemzetére«) a 100 arany jutalmat kiadatni, a II. számút pedig (Jelige: *Unde lex debet esse justa*) dicséretes megemlítésre ajánlja.

Mi elfogadtatván, az I. számú jeligés levélbõl következõ név tünt ki:

Z l i n s z k y I m r e

kir. táblai bírõ;

a II. számú jeligés levél pedig felbontatlan eltétetett, szerzõ õnigazolhatása végett, ha nevét netalán nyilvánosságra hozni kívánná.

VI. Szintén a II. osztály a Horvát Boldizsár t. t. bõkezûségébõl kitûzött jogi jutalomkérdés tárgyában (népbírák, esküdtszékek) a pályázat eredményérõl jelenti, hogy az érkezett két pályamû egyike, a II. számú, felületessége miatt nem vehetõ tekintetbe; ellenben az I. számú pályamunka (Jeligéje: »Az anyagi igazság nem tudomány«) az esküdtszéki intézményt egy igazságügyi, mint politikai oldalról, megvilágítja; nem marad az elmélet terén, statistikai adatokkal is kimutatja a szóban forgó intézmény czélszerûségét, s habár történelmi s irodalmi része inkább csak encyclopaedicus becûs és irálva több kifogásra szolgáltat alkalmat; de gazdag anyagánál és a tárgynak minden oldalú megvitatásánál fogva elismerésre méltó: minélfogva az osztály ennek a jutalmat kiadni javasolja.

Az osztály javaslata helyeseltetvén, az I. számú pályamunkának a jutalom megítéltetik. Felbontott jeligés levelébõl e név tünt ki:

Dr. F r i e d m a n n B e r n á t ügyvéd

(Budapest V. ker. sas-utca 12. sz.)

VII. Olvastatott a III. osztály jelentése az Akadémia nagy és Marczibányi mellékjutalom tárgyában, melyek ez évben az 1870—1875. évkõrben megjelent *mathematikai* munkáknak ítélendõk oda.

Az osztály hosszabb indokolt jelentésében, két munkát emel ki, mely nagy jutalomra ajánlható: *Schenzl* Guidó r. tagét. »A m. kir. meteorologiai és földdelejeségi központi intézet évkönyve 3. köt.« és néhai *Stahlberger* Emilét: »Az árapály a fiumei õbõlben, 1874.« Örömmel constatálják az osztály bírálói, hogy mindkét munka érdemes a kitüntetésre; de fájdalom, *Stahlberger* a mult évben elhunyván, mûve jutalmazása az akadémiai ügyrend értelmében csak akkor jûhetne szóba, ha méltó versenytársa nem találkoznék. Így az osztály *Schenzl* munkáját ajánlja; tekintve hogy õ szervezte hazánkban a meteorologiai megfigyelések fõnálló rendszerét; Magyarország területét arányosan elosztott figyelõ állomások hálózatával õ vonta be; vezér-

lője és lelke az egész országra kiterjedő üdvös intézménynek s az összegyülemző ropant anyagnak tudományos feldolgozásával jelentékenyen hozzájárul hazánk természeti viszonyainak kipuhatólásához. E 3. kötetben gyűjtötte össze és dolgozta fel azon meteorológiai és földdelejjességi adatokat, melyek egyebütt megjelent tudományos értekezéseihöz az anyagot szolgáltatatták.

Az osztály ajánlata helyesléssel találkozáván, az akadémiái nagy jutalom *Schenzl* Guido főnemlített munkájának megítéltetett.

VIII. Ugyancsak a III. osztály a Marczibányi mellékjutalom oda itélését azon kérdéstől függeszti fel, melynek megoldása az apr. 10-ki összes ülés által a jelen nagygyűlésre halasztatott, t. i. hogy az akadémiái »Értekezések« és »Évkönyvek« során megjelent külön értekezések vivhatnak-e, mint az osztály véli, hogy igen, az akad. nagy, illetőleg a Marczibányi mellékjutalomért; s ennek eldöntése után föntartja magának a másodjutalomra nézve a holnapi ülésen terjeszteni elő ajánlatát.

Miután az akadémiái ügyrend mostani szerkezete semmi kétséget nem hagy föl, hogy a sorozatban megjelent értekezések és évkönyvi füzetek csak akkor vivhatnak nagy — és mellékjutalomért, ha külön is kiadattak: az osztály tehet indítványt, ha jónak látja, bármely összes ülésen az ügyrend módosítására, addig azonban a szabálytól eltérni nem lehet. Annál fogva felhívatik, hogy a másik jutalom iránt az »Értekezések« kizárásával tegye meg javaslatát.

IX. Szintén a III. osztály a *Vitéz és Korizmiés* pályázatról jelenti, hogy a beérkezett négy munka közül a Colben-féle jeligés I. számút két bíráló, egyhangulag, nem csak önálló becsesél bír tudományos munkának, hanem úgy mint kívántatott, gyakorlati irányú dolgozatnak tüntette ki és jutalomra érdemesnek tartja. Az egyik bíráló azonban azt a részt, melyben a befásítás kivitele részvénytársaságok által ajánltatik, mint határozottan czélra nem vezetőt, kihagyatni javasolja. Ily értelemben az osztály magáévá teszi bírálói ajánlatát.

Elfogadtatván, a jutalom kiadása elrendeltetett. A felbontott jeligés levélből

Galgóczy Károly,

akadémiái I. t. neve tünt ki.

X. Végül a III. osztály a *Fáy* alapítványi jutalom tárgyában jelenti, hogy a pályakérdésre (Mezőgazdasági vizmútan) beérkezett három munka közül a II. és III. számú tekintetbe nem jöhet; az I. számú az előirt programm keretében mozog ugyan, s eunyí előnynyel bir a más kettő fölött: de azért sem jutalomra, sem kinyomatásra nem ajánlható.

Tekintve a kérdés fontosságát és korszerű voltát, az osztály azt még egyszer kitűzni ajánlja.

E szerint a *Fáy*-jutalom ki nem adatik, hanem a kérdés ujra kitűzetik.

XI. A jutalmat vagy dicséretet nem nyert összes pályamunkák jeligés levelei megégetésére az elnök ur Lukács Móríciszt., Asbóth Lajos és Vadnai Károly lev. tag urakat kérte fel.

Még az ülés folytában jelenték, hogy eljártak küldetésökben.

XII. Az I. osztály következő jutalmak kitűzését javasolja:

1) A Marczibányi (80 arany kettős jutalom) tavaly eredmény nélkül maradván: kitűzendő a kötő szókat illető előbbi kérdés.

2) Az uj 40. ar. *Marczibányi*-díj (az 1877/8-ki járandóságából) nem tüzendő ki, hanem a későbbi 40 aranyhoz csatolandó.

3) A *Hoi cáth-Fraínói* 100 aranyos pályakérdés. (Révay élete és munkái), mely tavaly eredmény nélkül maradt, újra kitüzendő; s az osztály csak akkor fogja megbízás utján eszközölni e munkát, ha a pályázat ujabban is eredménytelen maradna; minthogy az alapítók a megbízásra is felhatalmazták az osztályt.

4) A most ki nem adott *Nádasdy*-jutalom újra kitüzendő, 1877. decz. 31. határrnapra.

5) A *Kardcsanyi* komoly drámai kettős pályadíj (400 ar.) mely az idén nem adatott ki, újra kitüzendő az ügyrendi szabályok szerint *másodszor*, és csak akkor esik az osztály rendelkezése alá, ha megint nem adatnék ki.

Mind e pályázatok kihirdetése elrendeltetett.

XIII. A II. osztály következő pályázatokat javasol kitüzetni:

1) Az Akadémia nagy és *Marczibányi* mellékjutalma 1877-ben, az 1871—1876. évkör folytán nyomtatva megjelent bölcsészeti munkákat illetvén: ezt meghirdetetni kéri.

2) A *Dóra* alapítványból 50 arany jutalomra, 1877. decz. 31-ki határidővel következő kérdést: »Adassanak elő a vasutak társulati kezelésének és az állam kezelése alá vételének előnyei és hátrányai.«

3) A *Sztrókay* alapítványból 100 arany jutalomra, 1877. decz. 31-ki határidővel a feladandó kérdést holnap nyújtja be az osztály.

4) Kéri az *Oltványi*-alapítványból az eredménytelenül maradt kérdést, most már 300 frt jutalommal és 1878. decz. 31-ki határidővel, újra kitüzetni.

5) A *Vitéz*-alapítványból 100 arany (a díj harmadfélszer véve) 1878. decz. 31-ki határidővel kéri ismételtetni a következő kérdést, ily alakban: »Kivántatik a Magyarország Árpád korszakbeli történetére vonatkozó hazai kútfőknek és azzal foglalkozó külföldi kútfők közül a legkiválóbbaknak ismertetése és bírálata.«

6) A hg *Czartorjysky*-féle már kétszer eredménytelen maradt pályakérdést, ez uttal 1500 frt jutalommal, 1880. decz. 31-re, következő alakban, harmadszor szintén kitüzetni: »Adassék elő a lengyel kútfők felhasználásával is, története mindazon érintkezéseknek, melyekben a magyar és lengyel nemzet politikai s különösen művelődési tekintetben egymásra hatott.«

Mind e jutalmak kitüzetnek, s a pályakérdések kihirdetendők.

XIV. A III. osztály részéről, a főntebbi X. pont értelmében, a Fáy alapítványi kérdés (Mezőgazdasági vizmútan) 1878. decz. 31-ki határidővel javasoltatik.

Elfogadtatott.

XV. Felolvastattak az osztályok tagajánlatai, melyek szerint akadémiai tagokul ajánlatnak.

Az I. osztály részéről.

Tiszteleti tagnak: *Nagy* János r. t. szombathelyi kanonok, ki mint egyik legrégebb r. tag, munkássága által az Akadémia körül érdemeket szerzett, és oly állásu férfit, kitől az Akadémia díszes java öregbedését várhatni.

Rendes tagnak: 1. *Vámbéri* Ármin l. tag, ki munkáival európai hirt vitott ki.

2. *Szilády* Áron, Firdusi fordítója, kinek jártassága a persa és török nyelvekben ismeretes, a ki török-magyar okirat-gyűjteményt adott ki és számos jeles nyelvészeti értekezést írt, s jelenleg a Corpus poetarum szerkesztője.

Levelező tagnak:

1) *Barna Ignác*, orvostudor, mint Horatius és Juvenalis jeles fordítója, a ki a classikai műfordítás terén újabban tevékeny és sikeres munkásságot fejt ki.

2) *Goldziher Ignác* egyetemi tanár, a ki a sémi nyelvek és irodalmak körében szerzett alapos ismereteit, valamint önálló nyomozó tehetségét már számos dolgozat által fényesen bebizonyította.

3) *Volf György* tanár mint oly nyelvész, a ki a magyar nyelvtudományt kitünő buzgósággal s nem mindennapi sikerrel műveli, s az Akadémia által kiadott nyelvemléktár szerkesztésében is közreműködik.

Külső tagnak:

1) *Mezőkővesdi Ujfalvy Károly* párisi tanár, hazánkfia, a ki a Société philologique-nek másodelnöke, a »Revue de philologie et d'ethnographie« szerkesztő-kiadója, s némileg központja azon új tudományos mozgalomnak Párisban, mely a finn-ugor nyelvekre nagy figyelmet fordít s a magyar nyelvészet törekvéseit ismerteti, számos munka szerzője s közelebről egy magyar nyelvtant is adott ki francziául.

2) *Dr. Fleischer Leberecht Henrik* a lipcei egyetemen több évtizeden át a keleti nyelvek tanára, a németországi orientalisták érdemes Nestora.

3) *Dr. Donner Ottó* egyetemi tanár Helsingforsban, ki sikerrel műveli az ugor és szélesb körű altaji tudományt, tüzetesen megismerkedett a magyar nyelvvel is, s a magyar nyelvtudománynak minden mozzanatát figyelemmel kíséri.

4) *Ritschl (Ritschelius) Frigyes Vilmos* lipcei egyetemi tanár, ki nagy érdemeket szerzett a classikai philologia körében, ő indította meg a latin nyelv legrégibb ereklyéinek gyűjtését s nyelvészeti feldolgozását, ő az, a ki az epigraphiának és numismatikának a grammatikára való fontosságát igazán felismerte s a két tudományt a nyelvészeti kutatás hasznára fordította.

A II. osztály részéről.

Levelező tagokúl:

1) *Csemeghy Károly* az igazságügyminiszteriumban államtitkár és országgyűlési képviselő. Értekezései közül kiemelendők: »A jogvesztés elmélete.« (1864), mely német és olasz nyelvre is lefordított. »Közigazgatás és törvénykezés.« — »A codificatio vagy unificatio« — »A felségsértés a nota infidelitattal egyetemben.«

Legfontosabb műve, mely a magyar jogi irodalom egyik legkiválóbb alkotása: »A magyar büntető törvénykönyv javaslata, általános és részletes indokolással (1874).«

2) *Deák Farkas* az igazságügyminiszteriumban titkár, a Történelmi Társulat jegyzője. Nagyszámu elbeszéléseken, apróbb történelmi és régészeti czikkeken kívül, kiemelendők a Századokban megjelent történelmi dolgozatai és némely önálló munkái.

3) *Dr. Vécsey Tamás* a budapesti egyetemen a római jog ny. rendes tanára. Számos értekezése jelent meg a szakfolyóiratokban. Önálló munkái »Tanulmányok a római jog köréből« 1867. »Római jogtan« 1868. »Fogyasztási egyletek« 1870.

4) *Zlinszky Imre* a kir. tábla bírása. »A jogtudományi közlöny« — és a magyar jogászgyűlés évkönyveiben számos értekezése jelent meg. Önálló munkái: »A bírósági végrehajtók kézi könyve« 1872. »A telekkönyvi rendtartás« 1872. »A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban«. A Sztrokay díjja jutalmazott pályamunka. 1875.

K ü l f ö l d i t a g o k ú l :

1) *Esquirou de Farieu* első rangú francia író, a francia Akadémia moral-politikai osztályának tagja. Munkái: »*Traité des Impôts*« négy kötet: »*La science de la Politique.*« 1864.

Az előbbi munkában Magyarország adózási viszonyait is ismerteti. Hazánkat meglátogatta, s iránta élénk érdeklődést tanusít.

2) *Kunik Ernő*, orosz cs. államtanácsos, a pétervári cs. palotában levő Múzeum igazgatója. Keleti Európa és Ázsia azon népeinek történetével foglalkozik, melyek hazai történetünk szempontjából különösen fontosak. A magyar nemzethez való rokonszenvének több alkalommal tanúságát adta, s midőn Reguli Antal Oroszországban volt, tanulmányait és kutatásait hatályosan támogatta.

A III. osztály részéről.

R e n d e s t a g o k ú l :

Dr. *Schenzl Guidó*, az országos központi meteorologiai intézetnek igazgatója, kinek honunkban a meteorologia terén korszakot alkotó munkássága nagy körben részesült elismerésben.

L e v e l e z ő t a g o k u l :

1) *Böck János* a magyarhoni földtani intézet főgeologia, kinek a geologia és palaeontologia terén sok érdeme van.

2) *König Gyula* rendes tanár a m. kir. műegyetemen, számos matematikai dolgozata jelent meg az akadémiai nyomtatványokban, valamint külföldi szaklapokban, egy önálló dolgozata: »Bevezetés a felsőbb algebrába«, már szintén elhagyta sajtót.

3) *Konkoly Miklós* földbirtokos Ó-Gyallán, hol egy magán csillagdat állított fel saját költségén s azt igen jó műszerekkel fel is szerelte, kivált az astrophysika terén nem csekély érdemet szerzett magának. Honunkban ez az egyedüli működő csillagda jelenleg.

4) Dr. *Lengyel Béla* az alkalmazott vegytannak ny. r. helyet. tanára a budapesti m. k. egyetemen; számos önálló dolgozata jelent már meg, részint az Akadémia, részint tudományos társulataink kiadványaiban.

K ü l s ő t a g o k ú l :

1) *Broca Pál* anatom Párisban, jelenleg a leghíresebb boncztanároknak egyike a párisi Faculté de médecine, és Franciaországnak első anthropologusa »*Secrétaire général de la société anthropologique.*«

2) *De Candolle Alfonz* botanicus. A növénytan mezején elismert jelességű műveiben nagy szolgálatokat tett a tudománynak, maradandó emléket állított magának. Mindezen ajánlatok tudomásul vétetvén, az ajánlottakra való titkos szavazás a holnapi ülés napirendjére tüzetett ki.

XV. Arany János benyújtott iratában, ereje hanyatlását adván okúl, főtitkári hivataláról köszönettel lemond, kérvén a választásra nézve oly intézkedést, hogy a szünet után az akadémiai ülések beálltával, helyét már utódja foglalhassa el.

Az Akadémia ezen sajnálattal értett lemondást el nem fogadván, az elnök ur által föl is kérte a főtitkárt annak visszavételére, s jöllehet ez kívánságára nem haj-

lott, újra megkérte, hogy hivatalában továbbra és pedig annál inkább megmaradjon, mert főtitkári anyagi munkája megkönnyítéséről segédező beállítása által gondoskodni akar.

N a g y g y ü l é s.

Második nap.

1876. június 8-án.

Nmgú gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

XVIII. A II. osztály a tegnap függőben maradt *Sztrókay-jutalomra* következő pályakérdést terjeszt elő: »Dolgoztassék ki a perorvoslatok teljes rendszere, tekintettel ugy az írásbeli mint a szóbeli eljárásra, összefüggésben a bírósági szervezettel.«

Elfogadtatott.

XIX. A III. osztály, június 8-án tartott értekezletéből a tegnap függőben hagyott *Marczibányi* jutalomra következő című munkát ajánlja »Az árapály a fumei öbölben. Irta *Stahlberger Emil* a cs. és kir. tengerész-Akadémia tanára. Budapest 1874.« mert bíráló bizottsága szerint ez az első mű az egész világirodalomban, mely a kis dagályú tengerek árapályi viszonyaival tüzetesen foglalkozik. Szerző kitűnő mérőeszközökkel három éven át rendszeres megfigyeléseket tett a fumei öbölben, s kutatásai eredményét e művében állította össze és dolgozta fel. Matematikai-természettani irodalmunk legkitűnőbb monographiája ez, mely bármely nemzet irodalmának becsületére válnék.

Miután *Stahlberger* 1875-ben elhunyt, vagyontalan özvegyet és számos tagból álló családot hagyván hátra, az osztály a jutalmat az elhunyt örökösének kiadatni javasolja.

Mi elfogadtatván, a jutalom kiadása elrendeltetik.

XX. A főtitkár alkalmissal bemutatja a Kassán székelő »Felsőmagyarországi Muzeum-egylet« meghívó körlevelét, muzeumának június 25-én tartandó ünnepélyes megnyitására.

Tudomásul vétetett.

XXI. Ezután a választásokra kerülvén a sor, elnök ur fájdalommal említi fel, hogy az igazgató tagok sorából a múlt 1875/6. év folytán nem kevesebb mint 6 tagot ragadott el a halál. Ezek helyét most betölteni részint az Ig. Tanács, részint az Akadémia nagygyűlésének feladata. Alapszabályilag az Igazgató Tanács ez uttal 2, a nagy gyűlés 4 tag választására van jogosítva; miután azonban időközben is merülhetnek fel oly kitűnő érdemek, melyeket az Akadémia később e diszes állással kívánna jutalmazni: kérdésbe teszi elnök ur, vajon nem volna-e célszerű az Akadémia részéről a 4 hely közül egyet vagy kettőt üresen hagyni.

A nagygyűlés ezuttal három tag választásában állapodott meg.

XXII. E szerint a három igazgató tagra a titkos szavazás folyamatba tétetett oly módon, hogy a tagok három egyén nevét czédulára irván, azt egyenkint, nevök szerint felszólítva, az elnökségnek benyújtották. Kihirdettetvén a szavazat eredménye, esett:

Lukács Móricz t. tagra 33.

Pauler Tivadar r. tagra 30.

Than Károly r. tagra 20 szavazatot; a többi, csekélyebb számú szavazatok *Körizmics László*, *Zichy Antal*, *Tóth Lőrincz*, *Gorove István*, *Hollán Ernő*, *Horváth Boldizsár*, *Hunfalvy Pál*, *Gyulai Pál* tagok között oszolván meg.

És így *Lukács Móricz* tiszt., *Pauler Tivadar* rendes és *Than Károly* r. tag urak, az Akadémia nagygyűlése részéről igazgató-tagokul megválasztattak.

XXIII. Elnök ur önmaga ezután felhívja az ülést az osztályok által ajánlott új tagok fölötti titkos szavazásra, a szokott módon, golyók által; mi véghez menvén,

Megválasztattak :

Az I. osztályba.

Tiszteletli tagnak :

Nagy János 34 szavazattal 6 ellen.

Rendes tagoknak :

Vámbéry Ármin 28 szavazattal 11 ellen

Szilády Áron 34 » 8 »

Levelező tagoknak :

Barna Ignác 30 » 8 »

Goldziher Ignác 30 » 11 »

Külső tagoknak :

Ujfalvy Károly 35 » 3 »

Fleischer Henrik 27 » 5 »

Donner Ottó 35 » 2 »

Ritschl Fr. Vilm. 33 » 4 »

A II. osztályba.

Levelező tagoknak :

Deák Farkas 24 szavazattal 11 ellen

Zlinszky Imre 33 » 4 »

Külső tagoknak :

Esquirou de Parieu 28 » 1 »

Kunik Ernő 30 » 3 »

A III. osztályba :

Rendes tagnak :

Schenzl Guidó 38 » 0 »

Levelező tagoknak :

Böck János 26 » 7 »

Konkoly Miklós 31 » 1 »

Lengyel Béla 23 » 7 »

Külső tagoknak :

Broca Pál 21 » 3 »

De Candolle Alfonz 26 » 0 »

III.

Igazgatósági ülés.

1876. jun. 10-én.

Nmgú gr. Lónyay Menyhért akad. elnök ur elnöklése alatt.

22. Az ápril 2-án tartott igazg. ülés jegyzőkönyve felolvastatván :
Tudomásul vétetett.

23. A főtitkár bemutatja a családi gyászjelentést b. *Sina* Simon ig. tagnak f. é. ápril 15-én, — gróf *Waldstein* János igazg. tagnak junius 3-án történt haláláról, és bejelenti gróf *Teleki* Domokos, igazg. tag folyó év május 1-én lett elhunytát.

Az Igazgató Tanács mély fájaldalmát fejezi ki annyi jeles tagjának oly rövid idő alatti elvesztése fölött, s midőn hálásan fentartja emléköket jegyzőkönyvében, napirendre tér.

24. Kapcsolatban a fentebbivel, gr. Lónyay Menyhért ur fájdalmasan hozza emlékezetbe, hogy a lefolyt 1875/6-ik évben nem kevesebb mint 6 tagját veszítette el az Igazgató Tanács, kik közül négy az alapszabályok értelmében az Akadémia, — kettő pedig az Igazgató Tanács választottja volt. Jelenti, hogy az Akadémia folyó hó 8-án tartott nagygyűlése a négy üres helyre nézve, azt határozta, hogy jelenleg csak hármat tölt be, a negyediket fentartja időközben feltűnhető érdemek jutalmazására és hogy az Igazgató Tanácsot is fölkéri, a választása alá eső két hely egyikének, hasonló okból, be nem töltésére. Jelenti végül, hogy a nagygyűlés *Lukács* Móríczt, *Pauler* Tivadar rend. és *Than* Károly rend. tag urakat választotta az Igazg. Tanácsba s a jelenlevő *Lukács* Móríczt urat be is mutatja.

Az Igazg. Tanács az akadémiai nagygyűlés választásait tudomásul vevén, egyzersmind belé nyugszik abba, hogy a maga részéről ez alkalommal csak egy tagot válaszson, úgy azonban, hogy e beleegyezése ne praejudicáljon a másik tag későbbi megválasztásának, melyre nézve általában czélszerűnek mondatott ki, hogy választás esetében ez a meghívókon mindig nyilván előre kitétéssék, s a választás lehetőleg mindig az évi nagygyűléssel kapcsolatos igazgatósági ülésre tüzessék ki.

25. E szerint az egy igazgató tag választására, elnök ur a jelenlevőket felhíván, miután a titkos szavazás szokott módon papírszeletekkel véghez ment, annak eredményeül kitűnt, hogy gróf *Andrássy* Gyula 8, gr. *Erdődy* Sándor 5 szavazatot nyert, a főtitkár nem szavazván.

Gróf *Andrássy* Gyula az Igazgató Tanács megválasztott tagjának elnökiül kimondatott.

26. *Csengery* Antal másodelnök ur a jegyzőkönyv 18-ik pontjára vonatkozólag megjegyzi, hogy a könyvkiadó hivatalhoz áttett akadémiai irnok, mint a könyvüzletben nem képzett egyén, nem alkalmas az ottani teendőket végezni, czélszerű volna helyette szakértő könyvárus segédet fogadni fel.

Ez ügyben az elnökség bizatik meg, hogy a körülmények szerint intézkedjék.

27. Olvasatott az Akadémia I. osztályának május 23-ki üléséből felterjesztett javaslata, mely szerint *Toldy* Ferencz kéziratának az akadémiai kéziratár számára leendő megvételét, kiküldött bizottsága részletes jelentésének alapján, 3500 frtért melegen ajánlja.

Az Igazgató Tanács, mind a hosszú évek során gyűjtött, és máshol ily teljesen soha fel nem található, kézirati kincsnek a hazai irodalom és tudomány számára megőrzése és együtt tartása tekintetéből, mind az elhunyt nagyérdemű tudós iránti kegyelet, és a családja iránt való részvét által ösztönözve, kész a felajánlott kéziratokat az Akadémiának megszerezni; miután azonban folyó évi költségvetése már ki van merítve, sőt előre láthatólag a jövő évben sem lehet ily nagy összeget egyszerre fölvennie, azon határozatban állapodott meg, hogy az összeg fele, az 1877-ik, fele az 1878-ik évi költség előirányzatba vétessék fel és a költségvetés megállapítása után, mind két ízben még január hóban folyóvá tétessék.

28. Keleti Károly miniszteri tanácsos, mint a IX. nemzetközi statisztikai congressus-előkészítő bizottságának alelnöke, a congressus céljaira, ennek tartama alatt aug. 29-től szept. 11-ig az akadémiai palota helyiségeit kéri átadatni, a mellékes költségek megtérítése mellett.

Miután a megkeresésből nem tűnik ki, hogy a bizottság mely helyiségeket és melyeket mily célra kívánja felhasználni, fölszólítandó leszen bővebb és részletesebb felvilágosításért; egyszersmind az Akadémia elnöksége megbizatik, hogy a vett válasz után az épület és díszterményei kellő megóvásával a helyiségek átengedése, valamint a mellékköltségek megtérítése tárgyában belátása szerint intézkedjék.

29. Olvastatott az osztrák delegáció elnökének: *Rechbauer* urnak az elnökséghez intézett köszönő irata, a nevezett országos bizottság tanácskozásai számára a múlt hóban átengedett akadémiai helyiségekért.

Tudomásul szolgál.

30. Az Akadémia összes ülése a III. osztály azon indítványát, hogy a physikai szertár, mint szükségtelen, megszüntetessék, s a benne levő eszközök főbb tudományos intézeteink között felosztassanak, azzal teszi át, hogy miután a kérdéses eszközök akadémiai vagyont képeznek, azok elajándékozása fölötti határozat az Igazgató Tanácsot illeti.

A III. osztály előterjesztéséhez csatolt bizottsági jelentés, illetőleg leltárból nem tűnven ki az eszközök értéke, vagy becsára, ily kimutatás nélkül pedig azt sem lehetvén tudni, mily értékű vagyon elajándékozásáról van szó: az elnökség megbizatik, hogy a gyűjteményt leltározassa és szakértőkkel becsültesse meg, és akkor tegyen az Igazgatósághoz véleményes jelentést.

31. Az I. osztály jelentése, hogy 6464 frtra számított, de az Igazgatóság által 5000 frtra leszállított költségvetése tételeit mikép osztotta meg a különböző munkák között; valamint ugyan annak kérelme, hogy a »Corpus Poetarum« I. kötetének eddig nagyon hibásan kinyomott ivateit újra nyomathassa, és a jelen évi költségvetésébe a II. kötetre fölvett összeget az I-re fordithassa:

Részben tudomásul vétetett, részben megengedtetett.

32. A debreczeni kir. tszék átteszi egy végrendelet másolatát, mely szerint néhai *Kövérly Ignác* hosszú-pályi lakos 200 frtot hagyott az Akadémiának.

Átteendő az Akadémia ügyészehez, egyszersmind a pénztár is értesítettvén.

33. *Králik Imre* óras, a nagy dísz-terem, a kis terem és a gyülekező terem számára egy-egy — a helyiségnek minden tekintetben megfelelő — órát ajánl fel, eladás képen.

Az ajánlat a jelen viszonyok közt nem vehető tekintetbe.

34. Másodelnök ur előadja, hogy az orsz. képzőművészeti társulat, az általa

eddig bérben tartott helyiségeket felmondotta, tehát szükséges azok bérbeadásáról gondoskodni. Mivel azonban egy részök, felső világítással, magánlakásnak nem, csupán képtárnak vagy efféle czélra használható: ezt a részt czélszerű volna, a ráeső mérsékelt ár mellett felajánlani a közoktatási miniszter urnak, hogy mint annak folytatása, az Eszterházy-féle orsz. képtárhoz csatoltassék; a fönmaradó titkári lakást pedig, hozzácsatolva a könyvtár-tisztnak szánt, de konyha nem létében családos embernek ugy sem használható két szobát, külön bérbé adni ki.

Elfogadtatván, a közoktatási miniszter urhoz ily értelemben az ajánlat felterjesztendő; többire nézve a bérbeadás elintézésével az elnökség bizatik meg.

35. Olvastatott Hinka József ügyész jelentése az Akadémia ez idei peres és nem peres ügyeinek eddigi folyamáról.

Tudomásul vétetett.

36. Olvastatott Hinka József ügyésznek az elnökséghez beadott véleményes jelentése az Akadémiának ügyészevel való viszonya rendezése tárgyában, oly módon, hogy az ügyésznek eddigi rendes fizetése mellett, az itt előforduló peres és nem peres ügyekben felmerülő ügyvédi kiadások és irodai költségek fedezésére egy évi átalány — jelesül az ügyész rendes fizetésével évnegyedenként kiszolgáltatandó évi négy s z á z frt — lenne megállapítandó.

Elfogadtatván, az ügyvédi és irodai mindennemű költségek fedezésére, minők az egyszerű vagy hivatalos birói vagy közjegyzői bélyeges vagy bélyegtelen másolatok, kiadványok, kivonatok, aláírási s egyéb hitelesítések, kocsibérek, postai s egyéb levelezési költségek, — kivéve mindazáltal a peres vagy zárlati, biztosítási és végrehajtási ügyekben felmerülhető bélyeg és itéletdíjakat, valamint egyéb becslési, hirdetményi s árverési illetékeket és költségeket, ügyész urnak rendes fizetésén felül, a folyó 1876. évre kívánt négy száz frt megállapittatik, mint átalány (pauschale) s évnegyedi részletekben kiadni rendeltetik.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonegyedik akadémiai ülés.

A III. (mathem. és természettud.) osztály hatodik ülése.

1876. június 12.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

169. (20.) Nendtvich Károly a parádi Enargit ásvány vegyelemzéséről értekezik; valamint bemutatja F a b i n y i R e z s ő »Két izomermonobromnitronaphthalin« című dolgozatát.

170. (21.) Szily Kálmán bemutatja A b t A n t a l kolozsvári tanár részéről »A Pinkus-féle villanyos elemről« valamint K o h n Gyula polytechnikumi tanár részéről egy előleges jelentést »A villanyosságok kiegyenlítéséről a szikrában és a szigetelők oldalinfluentiájáról.« Kivonatban így:

I. Pinkus insterburgi kerületi orvos 1868-ban egy villanyos elemet ismertetett, mely erős hatása, állandósága, csekély volumenje és az által, hogy belőle kellemetlen gázok nem fejlődnek, akkor tájban némi feltűnést okozott.

Az egész Pinkus elem egy kémcsőbe (éprouvette) van foglalva és áll egy gyűszűnagyságu ezüst edényből, egy kis darab foncsorozott horganyból és hígított kénsavból. Az ezüstedényben kevés chlor-ezüst van. A két fém a hozzájuk forrasztott és üveg vagy kautsuk cső által elszigetelt rézsodronyokkal parafadugó által a kémcsőbe van erősítve úgy, hogy használaton kívül a horganyt a savból kihuzni lehessen.

Egy ilyen, dióhéjban foglalt elemnek villanyos árama Pinkus szerint olyan erős, hogy egy kevésbé érzékeny galvanometer tűjét erősen és állandóan kitéríti. Három vagy négy elem szétbontja a vizet és a Morse-féle távirót 12 mértföldnyi távolságból működésbe hozza. Tíz elemből összetett telep jelentékeny physiologiai hatást gyakorol és még a kevésbé érzékeny kéz bőrön is erős égetést okoz. 20 elem már izomrángatást és ha a zinksark a bőrrel csak néhány pontban érintkezik, kiállhatatlan égetést idéz elő. 40 elem alkalmazásánál már valóságos égési tünetmények mutatkoznak; bőrmegvörösödés, felrepedés és hólyaghúzás kíséretében.

Az elem állandóságát a chlorezüst biztosítja, mely az áram által felbontatván, a negatív electroliten (itt az ezüst) fejlődő köneny lekötését

okozza s így a villanyos polarisatiót mint az áram csökkenésének okát megakadályozza. Mindegyik egyenérték redukált ezüst egy egyenérték zinknek zinkchloriddá való átváltozását vonja maga után. Mindaddig, míg az egész chlorezüst redukálva nincsen, az ezüstön nyoma sem marad a könenynek. Állandósága mellett következő kísérletek tanúskodnak. Midőn a telep egy olyan galvanometer által zárattott el, melynek ellenállása egy 10 mérföldnyi táviróhuzal ellenállásával ér fel, a mágnestű kitérése órahosszat változatlanul maradt. Carl egy ilyen elemet tükörgalvanometerrel kötött össze és a vezetékbe 3500 Siemens egységet iktatott. Az elhajlási szög, a láncz 18 órai zárása mellett, csak 7 perczzel változott.

A physikust egy ilyen, gyakorlati czélokra ajánlott, villanyos elemnél, tartós hatásán kívül annak állandói: az electromotorikus erő és a belső ellenállás érdeklik. Minthogy ezek, legalább tudtommal, közölve nincsenek és Pinkus is csak annyit mond ezen elem electromotorikus erejéről, hogy valószínű, miszerint közelebb áll a Bunsen, mint a Danielléhez; ez iránt tisztába akarván jönni, hozzá láttam egy, Edelmann műhelyéből való tükörgalvanometerrel és egy a Siemens-Haleke gyárából való rheostattal és egy ellenállási hiddal az állandók meghatározásához. Moevig königsbergi mechanikustól, ki most már csak 40 elemből álló telepeket készít (a szükséges chlorezüsttel együtt 40 talléron), nem kapván egyes elemeket, magam készítettem 9 elemet tiszta ezüsből és ezekkel tetvém a kísérleteket.

1. *Az elem állandósága.* Erre nézve a következő kísérleteket tettem. Egy jó karban levő elem, melyben a kénsav ezen arányban volt higitva 1 : 15, összeköttetett az említett galvanometerrel és 2500 Siemens egységgel. Az áram a tüt 197-ről (egyensúly-állás) 198-ig térítette el, intenzitása tehát, a galvanometer állandóját röviden C vel jelölve, $C \operatorname{tg} 1' 55''$ mivel egy skálarész szögértéke 1 perczet és 55 másodperczet tett.

A tüt 7 óra és 40 percz alatt, eltekintve a declinatio változásaitól, egy helyben maradt. Ezen idő alatt a tüt állása 10 perczről 10 perczre feljegyztetett. E helyen csak egynehány feljegyzés álljon:

<i>idő</i>	<i>a tüt állása</i>
10 ó. 50 p.	198,0-dik skálarész
11 » 50 »	198,6 » »
12 » 45 »	198,8 » »
2 » 40 »	199,0 » »
3 » 10 »	199,2 » »
5 » 50 »	199,4 » »
6 » 30 »	198,0 » »
másnap reggel 8 » 50 »	196,9 » »

Egy Bunsen és egy Meidinger elemmel tett kísérleteknél az áram, ugyanazon hatályosság mellett, ép ilyen állandónak mutatkozott.

Ebből látható, hogy a Pinkus telep jelentékenyebb külső ellenállásoknál, milyenek élettani, vízbontó és távirdai kísérleteknél előfordulnak,

rendkívül állandó. Azonban másként áll a dolog, ha egy ilyen láncban csekély külső ellenállás van; ilyenkor tartós zárásnál feltűnők a változások, az áram ereje polarisatio következtében szemlátomást csökken, mint az a következő észleletekből kitűnik.

Ugyanazon elem újra jó karba állitva, 12,8 Siem. egységgel lett összekötve. Az áram a tüt 197-ről 277-re térítette ki; a változásokat a következő tábla mutatja:

<i>idő</i>	<i>kitérés</i>
10 ó. 15 p.	277,0
» » 45 »	275,2
11 » 15 »	270,9
» » 48 »	267,9
12 » 20 »	264,9
3 » 0 »	254,0
4 » 0 »	237,0

az ezüstön apró köneny-buborékok mutatkoztak.

Összehasonlítás végett egy Bunsen, azután egy Meidinger elem zársodronyába annyi ellenállást iktattam, míg az előbbivel egyenlő áramokat nyertem. A Bunsen elemnél 32, 1, a Meidinger elemnél 6, 2 Siem. egys. kellett. Az állandóságot a következő tábla mutatja.

<i>Bunsen elem</i>		<i>Meidinger elem</i>	
<i>idő</i>	<i>a tü állása</i>	<i>idő</i>	<i>a tü állása</i>
10 ó. 0 p.	277,0	9 ó. 50 p.	277,0
11 » » »	277,8	10 » 50 »	275,6
12 » 30 »	278,0	12 » 0 »	275,7
1 » 35 »	278,9	1 » 10 »	275,0
2 » 25 »	278,9	2 » 10 »	274,1
3 » 35 »	278,0	4 » 10 »	270,2
4 » 35 »	278,0	5 » 30 »	268,4

Mig tehát a Pinkus elem ezen erősebb villanyárama — C tg $2^{\circ}32'$ — 5 ó. 45 p. alatt 277-ről 237-re, tehát 40 skálarésszel (szögmértékben közel $1^{\circ}16'$ -el) esett, addig ugyanazon hatályosságú áram a Bunsen elemnél a declinatio változásaitól megint eltekintve 6 ó. 35. p. alatt változatlan maradt, a Meidinger elemnél pedig 7 ó. 40 p. alatt 8,6 skálarésszel (16,5 perczel), tehát közel 5-ször kevesebbet esett.

Ezen összehasonlítási eredmények tehát határozottan a Bunsen és Meidinger elemek javára szólnak, annál inkább, minél kisebb a beiktatott ellenállás.

A Pinkus elemnek mindazonáltal megvannak az előnyei, 1-ször, hogy csak egy folyadék kell hozzá; 2-szor, hogy gázokat nem fejleszt; 3-szor, hogy igen kis tért foglal el és hogy aránylag erős áramot ad.

Igy a vízbontásnál 3 elem 3 perc alatt 1,5 CC. durranó gázt fejlesztett, ugyanannyi idő alatt 4 elem 4 CC, 6 elem 7,5 CC. és 9 elem 9 CC.

Élettani hatását egy Dr. Bois-Raymond-fele inductorral vizsgáltam. Négy elem érezhető szúrást okozott a kézbőrön, mely 9 elem alkalmazásánál már erős és kissé fájdalmas volt. Egy másik, nagyobb számú tekervényekből álló inductornál 3 vagy négy elem már erős izomrángatást okozott.

Négy elemből álló, 1 : 100 viszonyban hígított kénsavval töltött telep a természettani intézetben levő távirói csengetyút heteken keresztül erélyes működésbe hozta.

2. *Az elem állandói.* Az electromotorikus erő ugyanazon tükörgalvanometerrel és egy Siemens normal ellenállási egység szerint fokozott rheostattal lett meghatározva, és pedig absolut mértékben és azután viszonyítva egy közönséges Bunsen és egy Meidinger elemhez.

Az absolut meghatározás két ismert különböző ellenállásból ezen ismert képletek alapján történt :

$$\chi + v + \tau = \frac{(v' - v) \operatorname{tg} \alpha'}{\operatorname{tg} \alpha - \operatorname{tg} \alpha'},$$

vagy logaritmusokra alkalmazva

$$\chi + v + \tau = \frac{(v' - v) \sin \alpha' \cos \alpha}{\sin (\alpha - \alpha')} \dots (1)$$

és

$$E = C (\chi + v + \tau) \operatorname{tg} \alpha \dots (2)$$

melyekben χ az elem belső ellenállását, τ a galvanometerét, v és v' a két beiktatott ellenállást, α , α' a megfelelő tükitérést, C a galvanometer állandóját, végre E a keresett electromotorikus erőt jelenti.

Egy és ugyanazon elemnél, melyhez a kénsav ezen arányban 1 : 10-hez volt hígítva, két kísérletnél az electromotorikus erőt 8,682 és 8,857-nek találtam ; egy másik épen ilyen nagyságu és épen ilyen savval töltött elemnél pedig 8,705-nek. E három szám középértéke 8,748.

Két elemből összetett telepnél az electromotorikus erő 17,487-nek találtatott, ebből egy elemre esnék 8,743. Kilencz elemből álló telepnél $E = 59,410$ -nek találtatott.

Meg kell jegyezmem, hogy miut általában a villanyos elemeknél, ugy itt is a körülmények, nevezetesen a felületek minősége szerint az electromotorikus erő nagyon különböző ; kísérleteimnél egyenlő nagyságu és ugyanazon savval töltött elemeknél az electromotorikus erő 8,7 és 10,0 között változott.

Különböző fokban, 1 : 5-től egészen 1 : 100-ig, hígított kénsavval tett kísérleteknél csekély különbség mutatkozott az electromotorikus erőben.

A viszonylagos meghatározás egy Bunsen és egy Meidinger elemre vonatkoztatva történt, a Wheatstone-fele módszer szerint ezen képlet alapján :

$$E = E', \frac{l}{l'},$$

a hol E , E' a két összehasonlítandó elem electromotorikus erejét jelenti, l , l' pedig azon megfelelő a lánczba iktatott sodronyhosszakát, melyek által egyenlő hatályosságú áramokat nyerünk. Ugyanazon Pinkus elem, különböző kénsavoldattal töltve összehasonlított egy közönséges Bunsen elemmel, a talált eredmények ezek:

higitás 1 : 10	$\frac{Eb}{Ep} = 2,49$	(három meghatározás közép értéke)
» 1 : 5 sűrűség 1,170	» = 2,20	
» » 1,224	» = 2,07,	

a hol Eb a Bunsen elem, Ep a Pinkus elem electromotorikus erejét jelenti.

Mult évi méréseim szerint a Bunsen elem electromotorikus ereje absolut mértékben (a Jakobi-féle áramegységet és a Siemens-féle ellenállási egységet használva) 20,669, mit ha a Pinkus elem ugyanazon egységekben kifejezett electromotorikus erejével (8,748) összehasonlítunk, kijön 2,43. Ezen szám az 1 : 10-hez való higitási fokra talált viszonyynyal igen jól egyezik.

Mi az elem belső ellenállását illeti, ez a zink- és ezüstsarkok egymástóli távolsága szerint nagyon változó. Egy-két millimetryni különbség a távolságban az áram erejét feltűnően változtatja. 4 és 9 mon. között ezen ellenállást (χ) találtam; 1,59, 2,11, 273.

Mindezen eredményekből kitűnik: 1-ször, hogy a Pinkus elem, habár igen nagy ellenállást képes legyőzni, sokkal gyengébb a két folyadékos, nevezetesen a Bunsen és Grove-féle elemeknél; 2-szor, hogy állandó hatásra nézve is utána áll az említett elemeknek.

II. Ujabb időben azon nézet kezdett lábra kapni, hogy a villanyosságok a szikrának egy pontjában egyenlednek ki. (V. ö. A n t o l i k, Pogendorff Ann. 151. és 152. köt; S c h n e e b e l i, Carl, Repert. 1875, 6. füz; Peters, Pogg. Ann. 156. köt.) E nézet azonban a villanyáramokról alkotott fogalmainktól annyira eltér, hogy helyességének elismerése által vagy e fogalmakat kell lényegesen megváltoztatnunk, vagy a szikrát kell az áramok sorából kitörölnünk. A kérdés ezen elméleti fontossága indított arra, hogy a szikra villanyos állapotát megvizsgáljam; a mit akkép tettem, hogy a szikrát szigetelő lemezen elcsúsztattam, és a szikra nyoma körül a szigetelő villanyos állapotát megvizsgáltam. Villanymutatóul a rendkívül érzékeny kén- és minium-porkeveréket használtam.

Ez által az anyag minősége szerint különböző alakokat nyertem, ha a szigetelő lemez a levegő által el volt szigetelve; ezektől eltérő, de egymáshoz hasonló alakok származnak, ha a lemez földve van, azaz, ha alsó fellete vezetővel van ellátva.

Rajzaim, a különböző módon előállítottakat összevetve, háromfélékre oszthatók. Az elsőknél a nemleges villanyosság az igenleges sarkig, és az igenleges a nemleges sarkig húzódik; a másodiknál a sarkok vannak különösen kiképezve, élesen határolt bonyolódott rajzokat képezvén;

a harmadiknál az élesen kiképezett sarkok rajzai közt ellentétes villanyosságok mutatkoznak, mintha a nemleges villanyosság egészen körül járná az igenleges sarkot és az igenleges a nemleges sarkot.

Főadatomban már most az volt, hogy meghatározzam, e rajzok melyike tekintendő a szikra villanyos állapotának másolatául.

E célra a szigetelők oldalinfluenziáját — mely tapasztalatom szerint, villanyos állapotukra lényeges befolyást gyakorol — kellett megvizsgálnom; és a szigetelő alá tett vezető befolyását — részint ezen oldalinfluenziára, részint az elektrodgömbökből a szigetelőre áramló villanyosságra — kellett meghatároznom.

Ez alkalommal csak a nyert eredményeket fogom röviden felsorolni.

Ha ebonitlemez egyik végét rókafarkkal dörzsöljük, úgy a dörzsölt helyen nemleges villanyosság származik, és a felület többi 2 egész 3-szor nagyobb része erős igenleges villanyossággal telik meg. Ha a lemez a dörzsölés alatt vezetőn fektet, úgy nagyobb mennyiségű villanyosság keletkezik, mint mikor el van szigetelve. Ha a dörzsölés után a lemezt fölemeljük, úgy a nemleges és az igenleges villanyosság egy része egymással szikrák alakjában kiegyenledik. Ha a vezető a dörzsölt hely alatt éllel vagy csucsockal bír, ezekből erős igenleges villanyosság áramlik a szigetelőre, melynek felső felületén a nemleges villanyosság közt igenleges villanyossággal vannak kirakva az élek alakjai.

E tények szerint a Bezold által nyert (Pogg. 144 köt.) igenleges jelleggel bíró nemleges Lichtenberg-féle alakok keletkezése másképp magyarázandó mint felfedezőjük tette. Továbbá megmagyarázom a Holtz-féle villanygép sarkainak gyakran tapasztalt felcserélését, hasonlóan történt megtöltések mellett; valamint azt is, hogy e gép működése gyakran csak 3 vagy 4-szeri megtöltés után indul meg, a mit a gép szeszélyének szokás nevezni. Az utolsónak felemlített tapasztalatomból és a Bezold által (az előbbi helyen) adott hypothesisból a Lichtenberg-féle alakok keletkezésére, kimagyarázható a fődött lemezeken nyert alakjaim azon sajátága, hogy valahányszor a nemleges sark az igenleges alakok jellemét mutatja, az igenleges sark mindig a nemleges villanyosságot jellemző körökből áll; és megfordítva. A lemez felemelése által származó parányi szikrákból keletkezik a Lichtenberg-féle alakok gyakran tapasztalt változása, melyet Biot a porban lévő molyoknak tulajdonított és melyet Bezold a lemez felületének egyenlőtlenségéből magyaráz. A vezető tulnyomó befolyásának felismerése által megmagyarázható Bezold azon feltűnő törvénye, hogy a Lichtenberg-féle alakok függetlenek a szigetelő minőségétől. Továbbá azon tapasztalatomból, hogy vastagabb szurok és spanyolviasz-lemezeken oly alakok származnak, mint a fődött lemezeken, azt mutatja, hogy e testek felületükön sokkal jobban szigetelnek mint belsejükben. Míg az ebonit, üveg, schellak és csillám belsejükben jobban szigetelnek mint felületükön.

Ezek alapján könnyű bebizonyítani, hogy csak az elsőnek nevezett alakjaim tekinthetők a szikra villanyos állapotának másolatául; mely

szerint a villanyosságok nem a szikra egy pontjában egyenlednek ki, hanem a nemleges villanyosság az igenleges sarkhoz, és az igenleges a nemleges sarkhoz áramlik.

171. (22.) Hirschler Ignác z betejjeszti Dr. Scheiber G. H. részéről »Az orsógiliszta (*ascaris lumbricoides*) élettörténetéről« cz. dolgozatot. Kivonata ez

A fonalférgék (Nematoidea) élettörténete még a legujabb ideig a természettudományok leghomályosabb részéhez tartozott. Már régebben ismertek u. n. betömlőzött fonalférgeket (*ascaris capsularis* v. *filaria piscium*) melyeket különböző állatokban találtak. 1832-ben Owen R. az emberben is talált ilyeneket (*Trichina spiralis*), és azt mutatta meg ez által, hogy az ember is millió ily apró betömlőzött férgektől áthatva lehet, a nélkül, hogy egészsége veszélyeztetve lenne. De mind ez a fonalférgék fejlődése történetét nem vitte előbbre semmivel sem. A buvárok e betömlőzött fonalférgeket mindig önálló állatoknak tartották, míg Dujardin és v. Siebold megmutatták, hogy ezek nemzörészekkel nem birván, nem önálló és teljesen kifejlődött állatok, hanem mint ők gondolták, tulajdonképi lakhelyüktől eltévedvén, nem fejlődhetek ki egészen. Ezen eltévedés elmélete ellen legelőször Stein protestált, ki a lisztbogárban a test különböző részeiben betömlőzött fonalférgék mellett ugyan-e férgek fiatalabb egyéneit a bogár bélsójében szabad állapotban feltalálta, mely fiatalabb egyének pedig furótövissel voltak ellátva, mi eléggé mutatta, hogy e fegyvernek nem lehet más rendeltetése, mint hogy a férgek magukat a szöveteken átfurják, hogy így a nekik szükséges lakhelyre érkezzenek. De mégis még sokáig tartott, míg látkörünk e téren szabadabb lett.

Az első fontos lépés ehhez meg lett téve 1865-ben midőn egyidejűleg Leukart-nak és Virchow-nak sikerült a betömlőzött (nem-nélküli) emberi izomfonalócokból (*Muskeltrichinen*) etetések útján más állatokban szabadon élő és nemzörészekkel ellátott u. n. bélfonalócokat, és viszont bélfonalócokból betömlőzött izomfonalócokat fejleszteni. Az utat és módot azonban, hogy hogyan történik ez, csak Zueker-nek sikerült egy trichinosisban megholt emberi hullának bonczolása által feltalálni. Azóta Leukart, fáradoalmas kísérletei által, még számos fonalféreg élettörténetét fedezte fel. A fonalférgék legtöbbsnyire élődiék (*Parasiten*) és csak egy kis részök él azoknak (*Anguillula*, *khabditis*) egész életükön át szabadon. Ezen élődiék között vannak olyanok, melyek igen egyszerű élettörténettel birnak; ezekhez tartozik a pörge fonalóc; a szinte emberben élő vonalgiliszta, vagy árfark (*oxguris vermicularis*) és az emberi indafej (*Trichocephalus dispar*). Vannak azután olyanok, melyek szövényesebb élettörténettel birnak, a menyiben életök egy részét alakás alakban töltik; és itt ismét kétféle eset lehet; t. i. a petékből kimászó ébrények másféle állatba kerülnek, mint a melyben ez anyaállat élt, és ezen állatban álczaalakban élődiés életet töltenek mindaddig mig nem ismét ugyan oly állatba kerülnek, milyenben petetőj anyjuk élt, hol

csakhamar nemzőrészekkel biró állatokká fejlődnek, (*Ollulanus tricuspis*, *spiroptera obtusa*); a második eset az, hogy az álcák nem élődnek, hanem szabad életet viselnek, még pedig mocsáros vízben, vagy nedves földben; és ha ismét valahogyan valamely állat gyomrába kerülnek, ebben élődő, nemzőrészekkel ellátott szülőikhez hasonló állatokká fejlődnek (*Dochmius trigenocephalus*, *Klerostomma equinum*). E szabadon élő álcák *Rhabditis*féle álcáknak nevezetnek. Végre *Leukart* még egy fonalféreg élettörténetével ismertetett meg bennünket, mely az által különbözik a többiekétől, hogy álcái nem csak szabadon élők, hanem nemzőrészekkel is bírnak, és valamint szülőik, szaporodnak; e fonalféreg a békatüdőben élő *ascaris nigrovenosa*.

Az emberi bélsatornában 5-féle fonalféreg élődik; t. i. az orsonya (*ascaris lumbricoides*), a már entemlitett vonalgiliszta (árfark), indafej, bélfonalócz és még a csak meleg tartományokban előjövő dermedér (*Dochmius duodenalis*). Ezek között csak még a leghosszabbra növé bélféreg, t. i. az orsonya élettörténete van tökéletes homályban burkolva. Még nem tudtunk mindeddig semmit sem arról, hová kerülnek e féreg petéi, mi lesz az ezen petékből kimászó ébrényekből, mily alakban kerül az orsonya az emberbe, pete-, ébrény- vagy álczaalakban-e? A külföld legnagyobb helminthologjainak, mint egy *Davaine*, egy *Leukart*-nak a legfárasztóbb és éveken át folytatott kísérleteik daczára nem sikerült e féreg élettörténetét felderíteni. Igen fontos tehát előadónak egy lelete, melyet egy beteg kezelése alkalmával tett, és mely által sikerült neki az orsonya álczáit felfedezni.

E beteg vizeletében ugyanis görcsővel nagyszámu, részint még élő, részint már holt férget talált, melyeket kül- és belszerkezetöknél fogva csakhamar mint az ascaridák családjához tartozó fonalféreg ébrényeit és álczáit felismerte. Testök orsóidomú, szájnylásuk 3 szemölcsalakú ajktól környezett; bélsatornájuk egy nyelcsőből, u. n. chylusbélből és végbélből áll, mely utóbbi a hátsó testvég előtti nyíláson nyilik kifelé. A nyelcső maga ismét 2 részből áll, egy mellső palaczkidomu és egy hátsó golyóalaku chitinből álló 3-hegyü fogkészülékkel ellátott részből (izomgyomor). A chylusbél egyenlő tágasságu csöt képez, mely a rövid és szűk végbélbe megy át. Nagyságra nézve a férgek igen különbözök valának. A kisebbek nem nélküliek voltak, a nagyobbak pedig nemzőrészekkel bírtak. A himneműek a test hátsó részében 2 u. n. spiculamot mutatnak; a nőneműek, melyek petefészkekben 1—5 - 10 petét tartalmaznak, hosszú, finom és áralakulag hajlott hegybe végződő hátsó testvéggel bírnak. A férgek oly nagy számmal jelentkeztek minden nap a vizeletben, hogy minden 24 órai vizelet üledékének egy-egy cseppében 3—5 ily féreg találtatott. Ha a mindennapi üledék csak $\frac{1}{2}$ obonra tétetik, de több is volt, könnyen kiszámítható, hogy naponként több 100 féreg ment el a vizelettel.

Átmenvén előadó mindazon lehetőségek taglalására, melyek következtében a férgek a vizeletbe juthattak, továbbá mindazon viszonyokra, melyek a fajmeghatározásra vonatkoznak; végre azt bizonyítja

be, hogy a férgek az emberi orsógiliszta (*orsónya, ascaris lumbricoides*) *Rhabditis*-féle, azaz szabadon élő álczái, mely álczák felfedezése által előadó a legfontosabb lépést tette az orsógiliszta egész élettörténetének tökéletes felvilágosítása irányában. Végre előadó felfedezésének még egy második érdekes oldalát abban találja, hogy ez a második az egész állatvilágban ismert eset, melyben valamely állat álczái némileg differentiált egyénekké fejlődnének; az első idevágó esetet, mint említettett, Leukart fedezte fel a békatüdőben élő *ascaris nigrovenosánál*. *Előadó e tüneményt két-szülési cserenemzésnek nevezi.*

172. (23.) Az osztálytitkár bemutatja H a z s l i n s z k y F r i g y e s ily című értekezését: »A szőlő öbölje«; valamint bejelenti F l e i s c h e r A n t a l kolozsvári egyetemi tanár részéről egy a szerzőtől kapott levél alapján a »Cyansav-vegyületek szöveti alkatáról« című értekezést, melynek kézírata ugyan nem érkezett meg eddig, de a napokban megérkezése a levélben tudatva van. Indítványozza, hogy tekintessék az értekezés ezen berekesztő ülésen felolvasottnak, és mint ilyen adassék bírálatra.

Az indítvány elfogadtatván, bírálatra adandónak határozottatott ugy ez mint a többi azon megjegyzéssel, hogy Abt és Kohn apróbb közleményei csak az Értesítőben lesznek kiadandók.

Huszonkettedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptudom.) osztály hatodik ülése.

1876. jun. 19.

Pulszky Ferencz t. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

174. (22.) B a r n a F e r d i n á n d I. t. Aspelin R. J. finn tudósna »A mordva nép viszontagságai« című munkáját ismerteti. Kivonatban így :

Bevezetésül a finn-ugor népek néptanának a magyar tudományosságra, s különösen a magyar nemzet őskori történelmére lehető fontosságát nyomatékolván, felolvasása elején a mordva nép ajkán maig élő történelmi emlékezéseket sorolá elő, azután ugyanazokat orosz évkönyvek és történetírók műveiben fönmaradt adatokkal hozá öszhangzásba, melyekből az tűnik ki, hogy a kazár és bolgár birodalmak letűnte után, amaz éjszaki altáji népek között a legfontosabb a mordva nép volt, mint a melynek teljes meghódítására az orosz czároknak egy egész évezredre volt szükségök. Legnevezetesb fölkelésük az Al Demeter alatti volt, mely 1609-ben győzetett le. A legvégső a mult században tört ki s 1741—1744-ig tart vala. Ennek legyőzése után azonban az oroszositás óriási lépésekkel halad előre, mit különösen a rájok erőszakolt kereszténység valás, mely ott egyértelmű az eloroszosítással, s a huzamos katonai szolgálat, mely alatt a fiatalság hazájától gondosan távol tartatik, s még ezt megelőzőleg a számos orosz telepítések nagyon előmozdítottak. Ma már csak itt ott élnek még apró csoportokban, melyeknek az orosz elembe felszívódása sokáig nem tarthat.

Bírálatra adatik.

175. (23.) Gyulai Pál r. t. felolvassa Hunfalvy Pál r. t. »Magyarország ethnographiája« című munkájának a »Folyó vizek neveiről« című szakaszát.

Huszonharmadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. június 26.

Nm. gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

177. Nendtvich Károly r. t. emlékezésedét mondott a Kubinyi testvérek Ferencz és Ágoston elhunyt tiszt. tagok felett

Az »Értekezések« során kiadandó.

178. Vallás és közoktatási miniszter ur tudósítja az Akadémiát Gyulai Pál rendes tag és osztálytitkár urnak egyetemi tanárrá lett kineveztetéséről.

Kedves tudomásul vétetett.

179. A magyar orvosok és természetvizsgálók XIX-ik nagygyűlésének elnöke Várady Gábor, alelnöke és titkárai meghívják az Akadémiát a folyó évi aug. 22—28 napjain Máramaros-Szigeten tartandó nagygyűlésre.

Köszönettel fogadtatván, Nendtvich Károly r. tag vezetése alatt akadémiai bizottság küldetik ki, melyhez minden ott megjelenő tagok csatlakozhatnak.

180. A nyelvtudományi bizottság jelenti, hogy az elhunyt Toldy helyébe elnökévé Lukács Mórict. tagot választotta, s kéri választását helyben hagyni.

Örömmel hagyatik helyben.

181. Ugyanazon bizottság P. Thewrewk Emil l. tagot kebelébe tagul választván :

Megerősítettet a választás.

182. Olvastatott a folyó évi febr. 28-i összes ülés 59. számú végzése által kirendelt bizottság jelentése a nemzetközi csereviszony ügyében; és ezzel kapcsolatban a vallás- és közoktatási minisztérium újabb leirata, a »Commission royale belge des échanges« értesítése tárgyában, hogy ez bibliographiai jegyzékét már kiadta, s a tud. társulatok, melyek közvetítését óhajtják, a jegyzékért közvetlenül hozzáforduljanak.

A jelentésben foglalt javaslat helyeslőleg fogadtatván, felterjesztendő leszen a vallás és közoktatási miniszter urhoz, ki egyszersmind Hunfalvy János r. t. felvilágosítása szerint, arról is értesítettetni fog, hogy az említett belga commissio nem más mint a javaslatnak részben életbeléptetése, vagyis. hogy a belga osztály már megkezdte működését.

183. A honvéd-menház bizottsága egy 1848,9-i rokkant honvéd i'ly című kézirátát: »A körlejtőni lefutási időkiszámításnak tana« küldvén be szives figyelembevétel és megbírálás végett; s a munka előlegesen közöltetvén a III-ik osztályal, ez beadja véleményét, hogy a munka el nem fogadható.

A bírálat közlése mellett, a menház-bizottságnak visszaküldendő a kézirát.

184. A könyvtári bizottság, jun. 26-i üléséből, indítványozza, hogy tekintettel az iskolai szünidőben történt változásra, a könyvtári szabályzat oda volna módosítandó,

hogy az akadémiai könyvtár ne július 15-től szept. 15-ig, hanem július 1-től auguszt. 31-ig legyen zárva.

Mi elfogadtván, az Ügyrendbe fölvett könyvtári szabály illető helye a szerint módosítandó.

185. Ugyanannak az összes ülésből hozzá utasított, némely csere-, illetőleg ingyen példányokra vonatkozó ügyekben tett javaslatát nyomán határozatott:

A c h r i s t i a n i a i svéd egyetemnek, cserében, meg fognak küldetni: a természettudományi és archaeologiai bizottságok kiadványai; a tört. bizottság kiadványaiból Szilágyi S. munkája, mely II. Rákóczi György viszonyát a svéd udvarhoz tárgyalja.

A K a s s a i »felső magyarországi muzeum-egyletnek«, mely az összes kiadványokat kéri, csupán az archaeologiai bizottság kiadványai.

Ellenben a k o l o s - d o b o k a i tanító-testület kérelme, tekintettel arra, hogy a tankerület székhelyére (Kolozsvár) az Akadémia kiadványai már is négy példányban küldetnek, mellőztetik.

186. Ugyanazon bizottság a szünidőre való tekintettel, jelentést tesz két oly ügyben is, melyek még nem voltak az összes ülésnek bejelentve, t. i.

a) A bécsi mfegegyetem mellett fennálló olvasó-kör az Akadémia kiadványait kérvén: a bizottság a matematikai és természettudományi értekezéseket javasolja megküldetni.

b) A velencei állami levéltár (Archivio di Stato) igazgatóságának a vallás és közoktatási miniszter ur 11,958 sz. leiratával áttett azon panaszára, hogy az Akadémia nem küldi neki a több évvel ezelőtt kért történelmi kiadványokat, a bizottság azt mondja, hogy miután e levéltár és az Ügyrendbe felvett »Archivio Generale« ugyanazon egy, a főtitkári hivatal járjon végére, küldettek-e kiadványok az utóbbi czímen, és mikép történt, hogy azok rendeltetésük helyére el nem jutottak?

A bizottság javaslatát helybenhagytván, az utóbbi vizsgálat eredményéről a közoktatási miniszter ur, az iratok visszacsatolása mellett értesítendő leszén.

187. Bodnár Zsigmond, Kiss Áron tanárok és Szinnye József egyetemi könyvtárőr, a magyar írók leveleit óhajtván kiadni, kéri, hogy az Akadémia engedje meg levéltárának használatát és a benne talált irodalmi levelek kiadását.

E kérelem igen fontosnak ismertetvén el, véleményadás végett egy bizottságnak adatik ki, melyhez minden osztály egy-egy tagot, s az állandó könyvtári bizottság is egy tagot fog választani.

188. Kiss Gábor mérnök, az ideai nagy-jutalomra vonatkozólag, azt írja, hogy az 1870—1875. évkörben gyakorlati matematikai munka, mely a jutalomra érdemes volna, nem jelent meg: de ő, megbízás útján, ajánlkozik egynek a megírására.

Az ajánlás, mint a szabályokba ütköző, mellőztetik.

189. A főtitkár jelenti, hogy Nagy Soma mérnök a Vitéz-Korizmic pályázatra beküldött egy, s a Fáy pályázatra versenyzett szintén egy pályaműve kéziratát visszakérvén tőle, ő a szabályok értelmében válaszolt, hogy a nem nyertes pályaművek kéziratái nem adatnak vissza. Szerző azonban újabbán sürgeti munkái visszaadását legálább len.ásolás végett.

A munkák térítvény mellett sem adhatók vissza; azonban megengedtetik, hogy szerző a titkári hivatal helyiségeiben, a hivatalos órákban, felügyelet alatt lemáshatolassa.

190. Az amsterdami kir. akadémia és a florenzi »della crusca Accademia« közönik a szótár-érmet, melyet megkaptak.

Tudomásul szolgál.

191. A főtitkár jelenti, hogy az Akadémia kiadványaiból megküldött példányokról a ténitvényt, illetőleg köszönő iratot beküldötték: a kecskeméti ref. főiskola, a pozsonyi evang. lyceum, a kecskeméti r. kath. főgymnasium, a h.-m.-vásárhelyi ref. főgymnasium, a nagyváradi jogakadémia, a pozsonyi jogakadémia, a s.-pataki ref. collegium, a kolozsvári r. kath. lyceum, a miskolci ref. lyceum, a pozsonyi kir. főgymnasium igazgatóságai; továbbá a zágrábi tud. egyetem, a losonczy városi köz-könyvtár és a calcuttai Asiatic Society of Bengal.

Tudomásul vétetett.

192. Végül ugyanaz bemutatja a könyvtár számára május 29. óta érkezett könyveket, ily rendben:

I. Testületektől.

R. Asiatic Society. London. Journal. Vol. VIII. P. II.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. März 1876.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. Sitzungsberichte der Math. Physik. Cl. 1875. 3. H.

Verein für Kunst und Alterthum. Ulm. Correspondenzblatt. I. Jahrg. Nr. 5.

Verein für Naturwissenschaftliche Unterhaltung. Hamburg. Verhandlungen. II. B.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science und Arts. Vol. XI. Nr. 66.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 13, 14.

K. K. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1876. Nr. 8.

K. K. Zoologisch-Botanische Gesellschaft. Bécs. Festschrift zur Feier des 25-jährigen Bestehens der K. K. Zool.-Bot. Gesellschaft.

K. K. Statist. Centralcommission. Bécs. Statistisches Jahrbuch für 1873. 10. Heft.

Verein für Siebenb. Landeskunde. Nagyszeben. Archiv. XIII. B. 1. H.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXXV.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny VI. évfoly. 6. 7. sz. Felső magyarországi muzeum-egylet. Kassa. Az egylet második Évkönyve.

2. péld.

Angol kormány. Calcutta Notices of Sanskrit MSS. Vol. III. P. III.

M. k. közokt. minisztérium. Budapest. Statist. Jahrbuch für das Jahr 1873. 10. Heft.

Vas megye alispáni hivatala. Szombathely. Emlékkönyv Berzsenyi Dániel születésnapjának százados évfordulóján tartott ünnepélyről.

II. Magánosoktól.

Dr. Wiedemann F. G. k. t. Pétervár. Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten.

Szabó Sámuel. Kolozsvár. A kolozsvári ev. ref. főtanoda régibb és legújabb története.

Nagy József l. t. Nyitra. A cholera Nyitra megyében 1831-től 1874-ig.

Tasner Géza. Budapest. Széchenyi szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete. 2 péld.

Engelmann Vilmos. Leipzig. Erster Jahresbericht der Zoologischen Station in Neapel.

M. G. Milicsevics. Belgrad. Knezsevina Szrbija.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár, a) Török : IV-ik Henrik politikája. b) Cherbuliez : Méré Paulina. I. II. köt. c) Acta r. sc. universitatis Claudiopolitanae 1875/6 Fasc. I. d) Erdélyi muzeum. III. évfoly. 5. sz. e) Az erdélyi muzeum-egylet Évkönyvei. Új folyam. VII. sz.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Grammatica Latina. Partea II.

Városi nyomda. Debreczen. a) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. VII. évfolyam. 4. 5. füz. b) A protestantismus és catholicismus. c) Békési: Elemi latin nyelvtan. d) Koos: Vegytan.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Acta r. sc. Universitatis Budapestiensis ann. 1875/6. Fasc I. b) A budapesti m. k. tud. egyetem Almanachja 1875/6-ról.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Macaulay : Anglia története. II. köt. b) Carlyle : A francia forradalom. II. köt. c) Curtius : A görögök története. II. köt. d) Pauler Gyula : Wesselényi F. nádor és társai összeesküvése. I. II. köt. e) Todd : A parlamenti kormányrendszer Angliában. I. köt. f) Boissier : Cicero és barátai ; g) Math. Értek. IV. köt. 4. 5. 6. sz. h) Tört. Értek. VI. köt. 1. 2. sz. i) Term. Értek. VII. köt. 3. sz. k) Értesítő. 1876. 7. sz. l) Math. és Term. Közlem. XIII. köt. 3. 4. 5. sz. m) Archaeol. Értesítő. X. köt. 5. sz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

1876. okt. 2-án.

Nmgú gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

194. Elnök úr Ő n m g a üdvözlőlvén a tagokat, a főtitkár bejelenti az Akadémia — halál által a szünet folytán — szenvedett veszteségeit, úgymint *Fényes Elek* I. tagnak f. é. július 23-án, — *Székács József* tisz. tagnak július 29-én, *Klein I. Gyula* külső tagnak aug. 3-án, — végre gr. *Mikó Imre* igazgató és tisz. tagnak szept. 16-án történt gyászos elhunytát.

Az Akadémia vérző szívvel veszi tudomásul ennyi jeles tagjától lett megfosztását, egyszersmind felhívja az illető (I. II.) osztályokat emlékbeszédek iránti gondoskodásra, különösen gr. Mikóra nézve kiemelvén, hogy a fölötte mondanó és érdemeihez méltó emlékbeszéd az Akadémia ünnepélyes közülésén adassék elő.

195. Olvassatik Gyulai Pál r. tag levele a főtitkárhoz, mely szerint gr. Mikó Imrénének — tőle pár évvel ezelőtt ajándékba nyert — életnagyságú, olajban festett mellképét felajánlja az Akadémiának, képes terme számára.

Gyulai r. tag ur ajánlata nagy köszönettel fogadtván, egyszersmind a képnek felfüggesztése, szabályszerűleg titkos szavazattal, még pedig a jelenlevő összes szavazó tagok (szám szerint 22) egyértelmű szavazatával, határozatba ment.

196. Vallás és közoktatásügyi miniszter ur az elnökséghez intézett leiratában a közelebb fővárosunkban tartott nemzetközi statistikai congressus fényes sikerét kiemelvén, az Akadémiának, ki e sikerhez termei — csaknem egész palotája — ingyen átengedésével nagy mértékben hozzájárult, köszönetet mond.

Kellemes tudomásul szolgál.

197. Olvassatott Tisza Kálmán belügyminiszter ur Budapesten f. é. aug. 18-án 36770 sz. a. kelt leirata, mely szerint Altenburger Gusztáv budapesti lakosnak hozzá benyújtott folyamodványát, — melyben az, az általa célba vett országos czimertár összeállítására érdekében a közhatalóságokat, a folyamodványban kijelölt módon, közreműködésre felszólíttatni kéri, — oly kéréssel küldi meg a tervezet műtartalmi és beosztási átnézetével s egyéb mellékleteivel az Akadémiának, hogy az iránt, vajon a tudomány érdekében figyelemre méltónak tartja-e, vagy sem, folyamodó kérelmét, véleményt adni sziveskedjék.

A főtitkár fölemlíti, hogy e leirat a szünet közepett érkezvén, midőn ülések nem tartatnak, időnyeres tekintetéből egy szakértő tag véleménye kikérte, mely a kérelem tárgyában ugy nyilatkozik, hogy a tervezeti gyűjtést sikertelennek tartja.

Miután e vélemény csak egy tag, nem az osztály nyilatkozata, a leirat, mellékleteivel, átteendő az illető (II.) osztályhoz, szabályszerű eljárás és véleményadás végett.

198. Vallás-és közoktatásügyi miniszter ur ismételve sürgeti az Akadémia kiadványainak megküldését a leibergeri egyetem részére, annál inkább ajánlva az egyetem kérelmének tekintetbe vételét, minthogy az ottani egyetemi tanárok egyike éppen a Magyar- és Lengyelország közötti viszonyok történelmét tette tanulmányai tárgyává.

Szilágyi Sándor r. tag is ajánlólág szólalván fel, —

Kiadatik az állandó könyvtári bizottságnak, hogy az ujonnan felhozott indok tekintetbe vételével adjon véleményt.

199. A főtitkár jelenti, hogy az idei nagy gyűlés alkalmával dicséretet nyert II. számú Sztrokay pályamunka jelígis levele szüniűd alatt, elnök és másodelnök urak jelenlétében, a szerző kívánatára felbontatván, abból *Teleszky* István neve tűnt ki.

Tudomásul vétetett.

200. Hertelendi Zsigmond által Nagy-Vázsonyból beküldött magyar-német szójegyzék

Áttétetik az I. osztályhoz.

201. A főtitkár jelenti, hogy a szegedi Dugonics-émlék leleplező ünnepélyére az Akadémia meghivatván, az elnökség Szász Károly r. tagot kérte fel képviselőnek, ki szóval jelentést tesz eljárásáról.

Tudomásul szolgál.

202. *Ascoli* külső tag köszöni megválasztását és a neki megküldött oklevelet.

Szintén tudomásul vétetett.

203. R. *Enzsel* Sándor, pótléku régebben beküldött tanulmányaihoz a Csörsz-árkáról, küldi a Szabolcsmegyei Közlöny egy számát, melyben tanulmányai érdekesen kiegészítettnek, s kéri ezt szintén az archaeologiai bizottsághoz tétetni át.

A beküldő ur kívánsága szerint áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

204. A *dévai* m. kir. állami főreál-tanoda tanári testülete kéri ez intézet számára az Akadémia minden kiadványát.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

205. A hamburgi »Verein für Naturwissenschaftliche Unterhaltung« csereviszonyt ajánl és kér.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

206. A bengáli »Asiatic Society« köszöni a küldött szótár-érmet.

Tudomásul van.

207. Bokor József ur, Lónyay Sarolta urnő nevében és megbízásából, néhai *Kázinézy* Gábor l. t. hagyatékában talált naplóját *Outlyk* Györgynek, — mint a mely kézirat, az első lapján található feljegyzés szerint, *Outlyk* István ur által 1857-ben az Akadémiának volt felajánlva, beküldi.

Áttétetik a könyv-, illetőleg kéziratárba.

208. Dr. *Göhlert* Károly ur nyugalm. kormánytanácsos Gráztból »Bilanx popularis ignobilium totius regni Hungariae 1788. 1805. 1818.« és más eredeti, összesen 12 darab okiratot, melyek a statistikai nemzetközi congressus alkalmával ki voltak állítva, az Akadémiának ajándékozott.

Szintén a kéziratárba tétetnek át, *Göhlert* urnak pedig kifejezendő az Akadémia köszönete.

209. *Teixeira de Vasconcellos* lovag portugál kir. tanácsos úr, a portugali kor-

mány által kiadott azon különböző munkákat és térképeket, melyek a stat. congressuson ki voltak állítva, az Akadémiának ajándékozva; egyszersmind ohajtását fejezi ki, hogy Akadémiánk és a portugál kir. tud. Akadémia közt élénkebb viszony jöjjön létre.

Közöltetik az állandó könyvtári bizottsággal, véleményadás végett arra nézve, mi módon lehetne a portugál kir. tud. Akadémiával létező csereviszonyunkat élénkebbé tenni és részünkről is kiterjeszteni.

210. Dr. *Kruesz* Krizosztom pannouhalmi főapát ur az ottani székesegyház aug. 27-én történt ünnepélyes fölszenteltetése alkalmára kiadott díszmunkák egy-egy példányával kedveskedik.

Főapát urnak az Akadémia köszönete elnöki levélben kifejeztetvén, a könyvek a könyvtárba tételnek át.

211. Nn. elnök ur jelenti, hogy egy névtelenül maradni akaró hazánkfia egy költeményes philosophiai munkát küldött be hozzá megvizsgálatás végett.

Átteendő lészen az I. osztályhoz.

212. A főtitkár kérdést tesz, hogy előre láthatólag az *okt. 17-i ódai pályázatra* sok pályamű fogván beérkezni, nem lenne-e czélszerű a következő osztályülés kezdetén egyszersmind összes ülést tartani e pályamunkák bemutatása végett?

Helyeseltetvén, az okt. 23-ki osztályülést megelőzőleg összes ülés fog tartatni.

213. Gr. *Lónyay* elnök ur jelenti, hogy *Deák* Ferencz arczképe iránt Thán Mór festő művészszel szerződött oly módon, hogy az a január 28-án tartandó gyász-ünnepélyre készen legyen.

Tudomásul vétetik.

214. A főtitkár bemutatja az Akadémia megküldött kiadványairól visszaérkezett térítvényeket: a kassai jogakadémia, a zágrábi orsz. muzeum, a kassai kir. főreál-tanoda, a szarvasi ev. főiskola, továbbá a velencei Archivio generale, a klagenfurti Historische Gesellschaft für Kärnthen, végre a stockholmi Bureau de la recherche géologique részéről.

Tudomásul szolgál.

215. Ugyan az bemutatja a junius 26-ki összes ülés óta érkezett ajándék-, csere és köteles könyvpéldányokat, ily rendben:

I. Testületektől.

R. Geographical Society. London. a) Journal. Vol. XLV. b) Proceedings. Vol. XX. No. 4. 6.

Smithsonian Institution. Washington. Annual report for the year 1874.

Amer. Philos. Society. Philadelphia. a) Transactions. Vol. XV. P. II. b) Proceedings. Vol. XIV. No. 93. 94. 95.

Society of Natural Sciences. Buffalo. Bulletin. Vol. III. No. 1, 2.

Connecticut Academy. New Haven. Transactions. Vol. III. P. I.

Museum of Comparative Zoology. Cambridge. a) Annual report for 1874. b) Illustrated Catalogue No. VIII.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. XXXII. année 3. 4. Livr.

Deutsche Morgenländ. Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XXX. B. 1. 2. H.

Académie Imp. des Sciences. Pétervár. a) Tableau général des matières con-

tenues dans les Publications de l'Acad. Imp. des Sciences depuis sa fondation. I. P. b) Bulletin. Tom. XX. No. 3. 4. Tom. XXI. No. 1. 2. 3. 4. 5. Tom. XXII. No. 1. 2. c) Repertorium für Meteorologie. V. B. 1. H. d) Mémoires. Tom. XXII. No. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Tom. XXIII. No. 1.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. VI. No. 5.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1875. Nr. 1—12.

Kir. Tud. Akadémia. Lisabon. a) Memorias Cl. Math. Tom V. P. I. b) Historia e Memorias. Cl. Mor. Tom. IV. P. I. c) Tradado de Optica. d) Curso de Meteorologia. e) Journal de Math. Nr. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 16. f) Technologia rural. Parte I—III. g) Corpo Diplomatico. Tom. I. II. III. IV. h) Pharmacologia geral. i) Historia dos estabelecimentos scient. k) Quadro elementar. Tom. I—XI. és XIV—XVIII.

Kir. Tud. Akadémia. Kopenhága. Mémoires. 5. Série. Vol. XI. No. 2. Vol. XII. No. 2.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Abhandlungen. 1875. b) Monatsbericht. April. Mai. 1876.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. a) Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Classe. 1875. II. B. 3. H. und Supplem. 4. H. 1876. I. B. 2. H. b) Einleitung in das Studium der arabischen Grammatiker.

Institut R. Météorol. Utrecht. Nederlandsch Meteor. Jaarboek. 1871.

Fondation de P. Teyler. Harlem. Archives du musée Teyler. Vol. IV. Fasc. I.

Société Hollandaise des Sciences. Harlem. a) Hoffmann: Zur Speciesfrage. b) Archives. Tom. X. Livr. 4. 5. Tom. XI. Livr. 1. 2. 3. c) Programme pour 1876.

R. Society. Edinburg. a) Transactions. Vol. XXVII. P. III. b) Proceedings. Vol. VIII. No. 90.

Bureau Géol. de Suède. Stockholm. a) Sveriges Geol. Unders. No. 54. 55. 56. b) Hummel: Lagrade Urberg. c) Gumaelius: Malmلاغrens. d) Törnebohm: Persbergets Grufvefält.

Observatoire Phys. Central. Pétervár. Annalen. Jahrgang 1874.

Société des Sciences Phys. et Nat. Bordeaux. Extrait des procès-verbaux.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science and Arts. Vol. XII. No. 67. 68. 69.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. III. B. Nr. 4—5. b) Zeitschrift. XI. Band. 2. H.

Societatea Academica Romana. Bukurest. a) Dictionariulu limbei romane. Tom. II. b) Annalile. Tom. VIII.

Académie R. des Sciences. Stockholm. a) Handlingar. XI. B. egy atlaszszal. b) Observations Météorologiques. Vol. 15. c) Bihang. III. B. 1. H. d) Öfversigt. 32. B.

R. Asiatic Society. Bombay. Journal. Vol. XI. No. 32.

Physikalischer Verein. Frankfurt. Jahresbericht für 1874/5.

Naturforschende Gesellschaft. Bern. Mittheilungen. 1875.

Schweizerische Ges. für die gesammten Naturwiss. Bern. Verhandlungen der 58-ten Jahresversammlung.

Historischer Verein. Regensburg. Verhandlungen. XXXI. B.

Société des Sciences Naturelles. Cherbourg. Mémoires. Tom. XIX.

Société Asiatique. Paris. Journal Asiatique. VI. Série. Tom. XV.

- Hist. Verein für das Grossherzogthum Hessen. Darmstadt. Archiv. XIV. B. 2. H.
Finn irodalmi társaság. Helsingfors. Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja.
10. Wihko.
K. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 15, 16, 17, 18, 19.
K. k. Geographische Ges. Bécs. Mittheilungen. 1875.
Societa Adr. di Scienze Nat. Triest. Bolletino. Ann. II. No. 1.
K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch für 1874. V. Heft.
K. k. Geolog. Reichsanstalt, Bécs. a) Jahrbuch, XXVI. B. Nr. 2. b) Verhandlungen.
1876. Nr. 11, 12.
Kir. Tud. Akadémia. Krakó. a) Pamietnik. Tom. II. b) Rozprawy filolog. Tom.
III. c) Jan Sniadecki. d) Rocznik. 1875. e) Monumenta medii aevi. Tom. III.
K. k. Geographische Ges. Bécs. Mittheilungen. 1875.
A IX. nemzetközi statist. congressus. Budapest. a) Avant-propos. b) Programme.
I. II. III. IV. Section.
Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXXVI.
Erdélyi Múzeum. Kolozsvár. Az erdélyi múzeum-egylet Évkönyvei. Új. foly
VII. sz.
Siebenbürg. Verein für Naturwissenschaften. Nagy-Szeben. Verhandlungen und
Mittheilungen. 1875.
Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagy-Szeben. a) Schriftsteller-Lexicon.
III. B. b) Urkundenbuch zur Geschichte des Kisder Kapitels.
Hollandiai kormány. Batávia. Die Triangulation von Java.
Cs. k. közös hadügyminisztérium. Bécs. Militair-Statist. Jahrbuch für das
Jahr 1873. I. Theil.
M. k. földmiv.-, ipar-és keresk. minisztérium. Budapest. Codice di commercio
ungarico.
M. kir. igazságügy-minisztérium. Budapest. A m. k. igazságügy-minisztérium
működése s a magyarországi igazságügy állása 1874-ben.
M. k. közokt. minisztérium. Budapest. a) A vas megyei régészeti egylet évi
jelentése. IV. évfoly. b) Statist. Jahrbuch für 1874. 5. Heft.
Fővárosi közmunkák tanácsa. Budapest. Hivatalos jelentés 1875. évi működéséről.
Kir. József-műegyetem igazgatósága. Budapest. a) Beszédék, melyek az 1875/6.
tanév megnyitásakor tartattak. b) A kir. József-műegyetem programja 1876/7-re.
Főgymnasiumi irodalmi kör. Pécs. Évkönyv. XV. évfoly.
Iskolai Értesítések a beszterczebányai ev. gymnasium, a pécsi állami főreál-
tanoda, a késmárki ev. lyceum, a fővárosi IV. kerületi reál főtanoda, a sz.-udvarhelyi
kath. főgymnasium, a nagy-váradai kath. főgymnasium, a szarvasi ev. főgymnasium, a
nagy-kőrösi ref. főgymnasium, és a debreczeni ref. főiskola gymnasiuma és tanító-
képezdéje részéről.

II. Magánosoktól.

- Koronka Antal. Toroczkó. Deák Ferencz emlékére tartott egyházi beszéd.
Rosenauer Károly. Beszterczebánya. A beszterczebányai á. h. ev. gymnasium
története.

- P. Trémaux. Páris. Principe universel du mouvement et des actions de la matière.
- Ujfalvy E. Páris. a) Grammaire Finnoise. b) Revue de Philologie et d'Ethnographie. Tom. II. No. 3—4.
- Dr. Tarczay K. Kassa. Der Kurort Bartfeld in Ungarn.
- Sujánszky Antal. Bécs. Egyházi beszéd Sz. István ünnepén 1876. aug. 20.
- Ascoli J. G. k. t. Milano. Archivio glottologico Italiano. Vol. I.
- De Candolle A. k. t. Páris. L'age d'un arbre a-t-il une influence sur l'époque moyenne de sa feuillaison.
- Scacchi Arc. k. t. Nápoly. Contribuzioni mineralogiche. P. II.
- Grassmann Róbert. Stettin. a) Die Denklehre. b) Die Wissenslehre. c) Die Erkenntnisslehre. d) Die Weisheitslehre.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak : a) Magyarország történetének időrendi átnézete. b) Warga : Keresztyén egyháztörténelem. I. II. köt. c) A világtörténelem időrendi átnézete. d) Fejes : Temetési beszédek. I. füz.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár : a) A kolozsvári m. k. tud. egyetem tanrendje 187 $\frac{6}{7}$ tanév első felére. b) Bartha : A tűzoltás Kolozsvártt. c) Cuventari. d) A kolozsvári r. k. főgymnasium 187 $\frac{6}{6}$ tanév Értesítője. e) Szabó : Harcztéri szolgálat. f) Acta r. scient. universitatis Claudiopolitanae anni 187 $\frac{6}{6}$. Fasc. II. III. g) Értesítő a kolozsvári állami tanító-képezde ötödik évéről. h) A királyhágón inneni tűzoltó szövetség statistikája.

Szita G. nyomdája. B.-Gyula. Emlékirat a békésmegyei múzeum megalakulásáról.

Skarnitzel F. nyomdája. Szokolca. a) Werna Roza. b) Nitra- Rocznik VI. c) Zidia podla Talmudu.

Wodianer F. nyomdája. Budapest. A tudomány és műgyetemi olvasó kör Évkönyve. IV. évfoly.

Drotleff J. nyomdája. Nagy-Szeben. a) Municipal- und Gemeinde-Gesetze in Ungarn. b) Höhr : Lehrbuch der Arithmetik II. Th.

Pleitz F. nyomdája. Nagybecskerek. Bevezetés a harcztéri szolgálatbani kiépeztetéshez.

Városi nyomda. Debreczen. a) Miről szól a közegészségügyi törvény. b) Magyar történeti életrajzok. c) Értesítő a debreczeni ref. főiskolában az akad. tanulmányokról 187 $\frac{6}{6}$. d) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. VII. évfolyam. 6. és 7. füzet.

Filtsch S. nyomdája. Nagy-Szeben. Carte de lectura.

Légrády testvérek nyomdája. Budapest. Magyarország közegészségügyi statistikája. I. köt. 1. füz.

Siegler K. nyomdája. Komárom. a) Ode honoribus cardinalis et archiepiscopi Strigon. Joh. B. Simor. b) Carmen panegyricum honoribus archiabbatis Joh. Chr. Kruesz.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. a) Zimmer : Vezérfonal a méterrendszerhez. b) Ugyanaz németül.

- M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Emlékeszéd Vízkeleti Ferencz fölött.
 b) Acta r. scient. Universitatis ung. anni 187 $\frac{3}{4}$. Fasc. II. c) Veres : Homeros Iliásza.
 d) Szilágyi István : Máramaros vármegye egyetemes leírása.

- Czéh Sándor nyomdája. Győr : a) Registrum anni MCCCXXXII. b) Remény.
 VIII. évfoly. 1—8. sz. c) Szombathy : Történelmi nyelvészet, kétféle kiadásban.
 d) Egyházi rendszer.

Fischl F. nyomdája. Nagy-Kanizsa. Barboix : Korrajzok.

IV. Saját kiadásbeli munkák :

- a) Moxsa és erza mordvin nyelvtan.
 b) Évkönyv. XIV. köt. VIII. dar.
 c) Nyelvtud. Értek. V. köt. 10. sz. VI. köt. 1. 2. sz.
 d) Archaeol. Értesítő. X. köt. 6. 7. 8. sz.
 e) Term. Értek. VII. köt. 4. 5. 6. 7. sz.
 f) Társad. Értek. IV. köt. 4. 5. sz.
 g) Értesítő. 1876. 8. 9. 10. 11. sz.
 h) Math. Értek. IV. köt. 8. sz.
 i) Nyelvtud. Közlem. XIII. köt. 1. füz.
 k) Archaeol. Közlem. X. köt. 2. füz.
 l) Tört. Értek. VI. köt. 2. sz.
 m) Math. és Term. Közlem. XIII. köt. 6. 7. sz.

Ugyanakkor a *II. osztály hetedik* ülése.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

217. (25.) *Salamon Ferencz* r. t. felolvassa ily című értekezését : »A magyarok hadászata a vezérek korában.«

218. (26.) *Osztályelnök* jelenti, hogy a szünet alatt beérkezett ügyek tárgyalása és elintézése végett f. hó 6-án értekezlet fog tartatni.

Tudomásul vétetik.

Huszonötödik akadémiai ülés.

A *III. osztály hetedik* ülése.

1876. oct. 9.

Jedlik Ányos t. t. elnöklete alatt.

220. (25.) Dr. *Szabó József* »Jelentése Görögországban tett geológiai utazásáról.« Kivonatban így :

A jelentéstevő különösen Santorin, Milo és Syra szigeteken járt. Célja volt meggyőződni, hogy Santorin és Milo működő vulkáni tra-

chyt képletei mennyiben egyeznek meg Magyarország kialudt trachyt-vulkánjainak terményeivel, mennyiben függ össze ott az eruptiok viszonyos kora, melyek némelyikéről historiai adatokkal is bírunk, a kőzetek ásványos összetételével. E végből a hely színén kellett a geológiai adatokat gyűjteni s kőzeteket a legjellemzőbb pontokon szedni, hogy azok tanulmányozásának eredménye egyszersmind a geológiai viszonyok kifejezésére is alkalmazható legyen. Syra szigeten felette érdekes metamorphismus fordul elő; azon ásványt, mely névről is alig volt ismeretes, a Glaukophant, és melyet Athen mellett a Laurium egyik trap kőzetében, de csak mikroskop segítségével talált fel a mult évben, az idén az eddig ismerve volt egyedüli lelhelyén Syrán felkereste és azt találta, hogy az nemcsak hogy kőzetalkotásban vesz részt mint társ-ásvány, de kis mennyiségben egy maga is előfordul mint kőzet. Haza jövet Nápoly-nak tartott s az 1872-ki nagy eruptio után egészen megváltozott krateralakokkal bíró Vezuvot is megtekintette, valamint Pozzuoli mellett a Solfatarát, és itt gyűjtött gázt, valamint a Vezuvon és Milon azon czélból, hogy kittingék, vajon azokban a Than által feltalált szénoxykéneg (COS) előfordul-e, mint Magyarország több thermál vizének gázában.

221. (26) *Kenésey Albert* »Adatok folyamaink vízrajzi viszonyaihoz.« Kivonata ez:

Értekező bemutatja az általa nyolcz év alatt (1868—1875), több hajózható folyónk különböző állomásáról gyűjtött vízállási adatokat. Ezekből kimutatja, hogy folyóinkon a számba vett időközben minő napi vízszin-emelkedések és apadások fordultak elő; melyek voltak a zajlás és jégállás idejének szélsőségei, s a zajlások átlagos tartama. Ez után bemutatja a havonkint előfordult föltétlen (absolut) és átlagos legmagash, legkisebb és közép vízállásokat, összegezve minden évre és ismét az egész nyolcz évre, s e táblázatokból azon következtetést vonja ki, hogy a föltétlen és átlagos vízszin-változásokból t. i. amazokból emezekre egyenest nem következtethetni ugyan, de bizonyos okszerű összefüggés itt is látszik: az átlagos közép vízállások pedig minden folyónkon majdnem egy időben érték el tetőpontjukat.

Bemutatja továbbá az átlagos közép vízállásoknak egy vonalzott képét (grafikai tábláját) mely azt mutatja, hogy folyóinknak (venkint két rendes áradási és apadási idejük van. Az egyik áradás márcziusban kezdődik s májusban éri el tetőpontját; míg a másik a nov.—január hónapokra esik. Rámutat az ezek, valamint a szept.—októberi kis vizek által okozott hátrányokra, s itt megjegyzi, hogy a természeti viszonyok mostohaságával szemben, a hajózás érdekeit folyóink gondozása és szabályozása által kell elősegíteni.

222. (27) *Szily Kálmán* beterjeszti Kont Gyula értekezését »A villanyosságok kiegyenlődése a szikrában és az oldal influenza.« A kivonat így szól:

A III. osztály május havi ülésén szerencsém volt *Kont Gyula* tanár úrtól egy előleges jelentést terjeszteni a m. tud. Akadémia elé, a villanyosságok kiegyenlődésére a szikrában és a szigetelők oldal-influentiá-

jára vonatkozót. Kont úr azóta befejezte idevágó vizsgálatait, s fölkért értekezése bemutatására.

Az értekezés, mint czime is mutatja, két különböző tárgygyal foglalkozik: 1.) a villanyosságok kiegyenlődésével a szikrában, és 2.) a szigetelők oldalinfluentiájával.

Hol egyenlődnek ki az ellentétes villanyosságok, midőn a szikra a két vezető között átcsap? E kérdéssel legújabban Schneebeli és Peters foglalkoztak. Az első, bővebben tanulmányozva az Antolik-féle idomokat, melyeket két évvel ezelőtt volt szerencsém az Akadémiában bemutatni, azt állítja, hogy ő megtalálta és ki tudja jelölni azt a pontot, a hol a két villanyosság egymással kiegyenlődik. Peters ellenben azt állítja, hogy a kiegyenlődés nem egy ponton, hanem a szikra középső harmadának folytában megy végbe.

E meglepő s úgyszólván hihetetlen eredmények indították Kont tanár urat arra, hogy a kiegyenlődés kérdésében ő is tegyen kísérleteket. Eljárása ez volt: a sellakkal bevont üveglapot odatartja a Holtz-féle villanygép gombjai mellé s az átcsapó szikrát végig csúsztatja az üveglapon, melyen az le nem törölhető nyomot hagy hátra. Azután kén- és miniumpor keveréket hint a lapra, hol is az szabályosan helyezkedik a szikra útja körül, — de korán sem úgy, mint azt Schneebeli és Peters kísérletei után várni lehetne. A származott képen az igenleges és nemleges sark a Lichtenberg-féle idomoknak megfelelőleg igen szépen ki van képződve, de valamennyi képen egy nemleges sarkból kiinduló *vörös ív* mutatkozik, mely *majdnem egészen az igenleges sarkhoz húzódik*. Ezzel szemközt egy nagyobb területű *sárga ív* az ennek megfelelő ágazattal, *az igenleges sarktól a nemlegesig húzódik*. E képekből tehát, úgy látszik, hogy *az ellentétes villanyosságok nem a szikra bizonyos helyén egyenlődnek ki*, — mint Schneebeli és Peters állítják — *hanem a nemleges villanyosság az igenleges sarkhoz és az igenleges a nemleges sarkhoz áramlik*, ép úgy a mint a közönséges villanyáramokról föltételezzük.

E következtetés azonban még nem mondható biztosnak, mivel a szigetelőre áramló villanyosság influentiája ott lényeges befolyást gyakorolhat.

Ez indította K. tanár urat arra, hogy a szigetelők oldalinfluentiájával foglalkozzék. Erre vonatkozó vizsgálatai eredményét a következőkbe foglalja össze:

A villanyosság ép úgy influál a szigetelőkre, mint a vezetőkre, csak-hogy a szigetelőkön a fölébresztett villanyosság nem terjedhet el az egész felületre, hanem e helyett influál a szomszédos részekre. E szerint a villanyozás hasonló a delejezéshez: valamint itt minden déli sarknak megfelelőleg éjszaki sark származik, úgy ott is minden igenleges villanyos réteg keletkezésekor ennek megfelelőleg nemleges réteg támadt.

Kont tanár úr ezután bebizonyítja, hogy azon idomok, melyek a villanyosságok kiegyenlődésekor támadnak, semmikép sem tulajdoníthatók az oldal-influentianak.

Foglalkozik még azon idomokkal, melyek akkor állanak elő, ha a szigetelő alsó lapja vezetővel van borítva.

A különböző szigetelőkön előálló idomok különféleségét a szigetelők kétféle — külső és belső — vezető képességéből magyarázza. Az oly szigetelőkön, melyek belsejökben jobban vezetnek mint a felületükön (szurok, spanyol viaszok stb.) olyan idomok keletkeznek, mint a vezetővel borított lemezek. Ezek az alakok tehát nem jellemzők a szikra villanyos állapotára.

Mind ezek folytán, K. tanár úr bebizonyítottanak állítja, hogy az igenleges villanyosság a nemleges sarkig és a nemleges villanyosság az igenleges sarkig húzódik; tehát hogy a szikra villanyos állapota azonos az áramokéval.

Mind a három értekezés a szokott módon bírálatra adandó.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhatodik akadémiái ülés.

Az I. osztály hetedik ülése.

1876. okt. 16-án.

Pulszky Ferencz r. tag osztályelnök elnöklése alatt.

224. (25) *Barna Ignác* 1. tag székfoglaló előadást tartott, e czímen: »A rómaiak satirájáról és satira íróikról.« Kivonatban így:

Az értekező mindenekelőtt köszönetet mond megválasztatásáért s hálás viszonzásul *Persius* és *Sulpitia* satiráinak fordítását terjeszti az Akadémia elé. Azután ismerteti a satira tárgyát és czélját. A satirának két nemét különbözteti meg: az egyiket úgy, a mint azt a poétika ezen név alatt elfogadta, u. m. egyszerű versekben írt kor- és jellem-rajzot cselekvény nélkül, feddőzéssel és oktatási iránynyal, mindig gúnyorosan tartva, de majd enyelgéssel, majd komoly méltósággal párosultan; tanulmánya tárgyául azon írókat vette, kik ezen nemben alkották műveiket, s időszerinti sorban e következők: *Ennius*, *Lucilius*, *Horatius*, *Persius*, *Turnus*, *Sulpitia* és *Juvenalis*; a másik nembelieket, kik prózával vegyített különböző méretű versekben adtak satirikai dolgozatokat, mint felvett tárgyához szorosan nem tartozókat, csak röviden érinti, ilyenek: *Andronicus*, *Varro*, *Seneca* és *Petronius*.

A satira a népünnepekre szerzett faragatlan versekben találja eredetét; ezen úgynevezett *Fescenninus* versek nagy népszerűséggel bírtak, de már a negyedik században R. é. u. annyira személyeskedőkké fajultak, hogy törvények által kellett nekik gátot vetni.

Később ezeket színi jelenetek váltották fel, melyek szintén satirikai eleműek voltak. *Liv. Andronicus* hozta őket divatba, s *Atelláni* daraboknak neveztettek.

Andronicussal egy időben lépett fel *Ennius*, ki első szólalt meg latin nyelven hexameterekben; ő költői elbeszéléseket adott didaktikai jellemmel, csupán olvasásra szánva, s mint ilyen a satira alkotójának tekintendő.

A második, *Lucilius*, ki jeles elődének mintája szerint a satirát mind tovább képezte; mint független szabad ember a gúnyt és a megro-

vást a legélesebb fegyverekkel gyakorolta. Művei harmincz könyvre terjedtek, de csak töredékeit bírjuk; oly nagy és tartós tetszésnek örvendtek, hogy még Quintilian idejében is sokaktól minden máséinál többre becsültettek.

Lucilius után csak hatvanhárom év multán tünt fel Horácz halhatatlan becsü műveivel, ki fiatalabb korában, 25-ik életévétől a 36-ig, csaknem kizárólag a satirákba öntötte gúnyoros vénáját.

Minthogy Horácz irodalmunkban már eléggé ismeretes, a felolvasó csak satirikai jellemének és egyéniségének rövid ismertetésére szorítkozott.

Horácz után több mint félszázadon át nemcsak a satira, hanem az egész latin költészet ismét elnémult. Nero alatt azonban mind a kettő új lendületet nyert. Nero a költészetnek nagy kedvelője és pártfogója volt; ő maga is írt egy satirát bizonyos Quintianus ellen. A felolvasó itt kitért a század romlottságának bővebb ismertetésére, hogy megérthessük a későbbi satirikusoknak éles és kiméretlen modorát.

Ezek közül az első Aulus Persius Flaccus a Stoának vallásos hive és bölcese. Csak hat satirát birunk tőle, igen keserű s ingerült hangon; meghalt 28 éves korában. Bassus, egy lyrikus költő és barátja bocsátotta közre a füzetkét, mely oly nagy érdeket keltett, hogy a közönség törtépte magát érte. Mesterkelt és igenis concis irálya miatt kevesbé kedveltetik mint akár Horácz, akár Juvenal.

A negyedik satirikus Turnus volt, kinek jeles műveit az idők frigsége elrabolta tőlünk.

Az ötödik egy poëtria, Sulpitia volt, a patriciusi rendből. Ennek szintén elvesztek nagyra-becsült művei egy satiráján kívül, mely szép irályáról tesz fényes tanuságot.

A hatodik és utolsó Dec. Jun. Juvenalis volt, kinek hosszú életéről igen keveset tudunk. Érdekes egyéniségét és jellemét saját műveiből igyekezett kideríteni az értekező s azon eredményre jött, hogy épen semmi oly adatunk nincs, a mi tiszta és rendes életére legkisebb homályt is vethetne; őt rossz hirbe csak ellenesei hozták minden igaz ok nélkül, míg műveiből egy szigoru erkölcsbíró és szabad-elvű rómain tanulunk benne ismerni, ki előtt csak az erény volt a való s egyedüli nemesség, s a régi szabad Róma, a legfőbb ideál.

Ama nagy vitához, mely Európa tudósait századokon át foglalkodtatá: ha Juvenal volt-e nagyobb, vagy Horácz, a satira terén? az értekező úgy vélekedik, hogy meddő erőlködés azt eldönteni akarni, oly különböző e két egyéniség; az olvasó bizonyára azt fogja közülök a maga kedvesebb classicusának tartani, a melyikkel érzése és gondolkozása rokoniabb; szerinte e két felülmulhatlan költőre Virgilnek ama szép verse alkalmazható: »Divisum imperium cum Jove Caesar habet« annyira kitünő mindegyik a maga nemében. Meghalt számkivetésben 80 éves korában.

Az »Értekezések« során kiadandó.

225. (26) Elnök úr a késő időre való tekintettel P. Thewrewk Emil lev. tag mostanra bejelentett értekezése felolvasását a közelebbi ülésre teszi át.

226. (27.) Az osztálytitkár jelenti, hogy a főtitkár a földművelési, ipar és kereskedelmi miniszter urnak egy leiratát tette át az osztályhoz, melyben az Akadémia felkérte, hogy a párizsi villágkiállításra vonatkozó francia szabályzatnak a fentebb tisztelt minisztérium által eszközölt magyar fordítását, nyelvi tekintetben, különösen a műszavakra nézve, megvizsgáltatni, s arról, ha lehet oly sürgősen jelentést tenni sziveskedjék, hogy a fordított szabályzatot még október hó folytán közzé lehessen tenni.

Megvizsgálás és jelentéstétel végett a nyelvtudományi bizottságnak adatik ki.

Huszonhetedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. október 23.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

228. A főtitkár bejelenti *Pertz* Henrik György külső tagnak f. évi október 12. és *Jakab* István lev. tagnak okt. 18. történt halálát.

Mindkettő fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (I. II.) osztályok emlékszed iránti gondoskodásra hivatnak fel.

229. Ugyanaz bemutatja a *Deák* Ferencz emlékezetére okt. 17-ig bezárólag érkezett pályakölteményeket, ily rendben :

I. Czim nincs. *Jelige*: Ki képes azt megénekelni,
Ki nagyobb mint a képzelet,
Ki hatalmas, de mind e mellett
Önzetlen mint egy istenfí!

II. Deák Ferencz emléke. *Jelige*: Akará és megtörtént; gondolá és lett.

III. Franz Deák, stb. (szerzője megnevezve, zárt levele van, de jeligéje nincs).

IV. Óda Deák Ferencz halálának emlékére. *Jelige*: Ha költőnek nem is születtem,
a boldogult nagy érdemeinek tiszta érzete — azzá avatott.

V. Emlék. *Jelige*: *Justitia regnorum fundamentum.*

VI. Óda Deák Ferenczre 1876. *Jelige*:

Dühöng a szélvész (sic!)
A hajó túlterhelt,
S törve az árbocz.

VII. *Deák Ferencz emlékezete. Jelige*: Mi szívünk Ő, mi hű szívünk vala
Vérrel tartván minden kicsiny eret!
Férfiúvá nővének fel általa,
S e dús, nemes szív, ime, megrepedt!

Tompa Költ. III. köt. 20. lap.

VIII. *Deák Ferencz halálára. Jelige*: (csak a levelen). A gyáva soha sem nyer, a
bátor soha sem vesz.

- IX. *Költemény* Deák Ferencz ünnepélyére. *Jelige* :
Integer vitae scelerisque purus,
Non eget Mauri jaculis neque arcu.
Horác.
- X. Óda Deák Ferencz dicsőült hamvainak emlékére. *Jelige* :
Nem hal meg, ki úgy élt mint te !
Berzsenyi.
- XI. A haza csak az Ő . . . (Deák) emléke. *Jelige* : Ha megért a gyümölcs . . .
Petőfi.
- XII. Óda Deák Ferencz felett. *Jelige* : Conscia mens recti nullo commota pavore est.
Ovid.
- XIII. *Dicsőköltemény*, Deák Ferencz emlékének szentelve. *Jelige* :
Omnis nostra fides pendet ab historia.
Owen.
- XIV. *Deák emléke*. *Jelige* : Hazám tudósi, könyvet nagy nevének !
Klio, te készítsd legdicsőbb lapod !
- XV. Deák Ferencz emlékezete. Óda. *Jelige* : Tanto homini nullum par elogium.
- XVI. Villám-csapás-e ? (címe nincs). *Jelige* : O navis referent te in mare novi fluctus ?
Horatius.
- XVII. Deák Ferencz emlékezete (születése napjára) *Jelige* : »Ez a jövő népe.«
Levasseur.
- XVIII. (Czím ugyanaz) Óda. *Jelige* :
Nemzetemért e szív tettel bizonyíta szerelmet,
. . . s a díj köny leszen érte csupán.
- XIX. (Czím ugyanaz) Óda. *Jelige* : Hív és nagy vala.
- XX. (Czím ugyanaz). Jeligióje egy a IX. számúéval : Integer vitae . . .
Hor. Carm. I. 22.
- XXI. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Nagysága s fénye védik a dicsőt.
Kazinczy.
- XXII. (Czím ugyanaz). *Jelige* : A derék nem fél az idő mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.
- XXIII. (Czím ugyanaz). *Jelige* : A derék nem fél az idő mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.
- XXIV. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Si hecatomben nequeam immolare,
Farre litabó.
- XXV. (Czím ugyanaz). *Jelige* : . . . Neked élni kell óh hon,
S örökre, mint tavasz virulni.
Kölcsey.
- XXVI. *Deák. Óda. Jelige* : Chatam !
- XXVII. Deák Ferencz emlékezete. *Jelige* : Im a nemzetnek egyik ritka dísze !
Kevély örömmel nézzetek reá !
Bajza J.
- XXVIII. Deák Ferencz emlékére. Fohász. *Jelige* : A kik sokakat tanítanak az igazságra,
örökre ragyognak, mint az égi csillagok.

- XXIX. Deák Ferencz halálára. *Jelige* : Az ember millióinak
Szemébe gyász köny ül.
Vörösmarty.
- XXX. Deák Ferencz emlékezete. *Jelige* : Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem non secus in bonis.
Horatius.
- XXXI. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Aranybetűkkel gránit alapra föl
Klió sem vésett még ragyogóbb nevet.
- XXXII. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Nem félisten, ő egész ember volt.
- XXXIII. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Le droit est le souverain du monde.
Mirabeau.
- XXXIV. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Első és legszentebb legyen előtted a laza.
Deák Ferencz.
- XXXV. A nemzet gyásza (Deák Ferencz ravatalánál). *Jeligéje* egyezik a XXII. és
XXIII. számúakéval). *Jelige* : A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.
- XXXVI. Deák Ferencz emlékezete. *Jelige* :
Nép, mely szépet és dicsőt így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő.
Arany János.
- XXXVII. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Légy hű és erős.
- XXXVIII. Óda Deák Ferencz emlékezetére. *Jelige* : Pater patriae.

A határidő után

október 18-án érkeztek, de okt. 17-én adattak fel vidéken, a postabélyeg bizonyossága szerint.

XXXIX. Deák Ferencz emlékezete. *Jelige* : Nem kér oszlopot érczből.

XL. (Czím ugyanaz). *Jelige* : Mely a hazáért élt, a hű kebel,
Földjét termékenyítve hamvad el,
És szelleme a sír körül marad —
Tettekre intve az utódokat.

B. Eötvös József.

Mind e pályamunkák a III. sz. kivételével, melynek szerzője megnevezte magát s nem is magyar nyelvű, — versenyre bocsáttatván, áttétetnek az I. osztályhoz meg-bíráltatás végett, jeligés leveleik pedig levéltári gondviselés alá adatnak.

Ugyanakkor a II. osztály *nyolczadik* ülése.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

231. (28.) *Wenzel Gusztáv* r. t. felolvassa ily czímű értekezését: »Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelme a Dóczyakkal a XVI. században.
Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

232. (29). *Domanovszky Endre* 1. tag előadja ily című dolgozatát : »A logica fogalma.« Röviden ekképen :

Értekezésének mindjárt elején megemlíti, hogy a logica nemcsak gondolkodásunk törvényeinek tana, sőt inkább, hogy a lét, a valóság maga is logikai s a világ csak is ez által képez belső összefüggést, szóval rendszert.

A logicának ezen felfogása ellenkezik azzal, mely közönségesen el van terjedve s mely azt tanítja, hogy a logica csak gondolkodásunk formáinak és törvényeinek tana. Ez utóbbi a *formai*, amaz a *speculativ* logica. A szó »speculatio« vagy is mint nyelvünkre, noha nem szerencsésen van lefordítva, *szemlélődés*, jelenti azon gondolkodást, mely az ellentéteket egységbe foglalja össze. Az eleven a teljes egység mint az ellentét fölött álló hatalom az igazság. Mivel tehát ma formai és speculativ logicáról beszélünk, értekező korszerűnek tartja azon kérdés fejtegetését; *melyik a logica igazi fogalma?* Hogy feladatát megoldja, kötelességének tartja mindkét felfogásra tekintettel lenni. De, hogy az összehasonlítás teljesebb legyen, nem tartja elegendőnek a két különböző felfogás elvi általánosságánál megállapodni, hanem a logica tartalmának egyes pontjaiba is bebocsátkozik. Hibásnak mondja azon nézetet, mely a formai logicát azzal azonosítja, melyet Aristoteles irt meg. A formai logica első nyomai a stoicusoknál vannak meg, a logicának új lendületet Kant adott s az általa megindított mozgalom tart napjainkig. Értekező beismeri ugyan, hogy a logica új irányának eddigi eredményei némely pontra nézve kívánják a kijavítást s hogy meg nem állapodhatunk ott a mint a speculativ logicát, ennek első szerzője megírta; de ezért a logica új irányának eredményeit hallgatással mellőzni, mélységük miatt lehetetlen. Értekező, hogy a formai és a speculativ logica közt a különbséget megállapítsa, abból indul ki, miben a két irány összehangzik. Valamennyi felfogás megegyezik abban, hogy a logica azon tudomány, mely előadja a gondolkodás törvényeit és formáit. Ezen formák : a fogalom, ítélet és észlet. Ezekről valamennyi logikai munka szól. De az eltérés a formai és a speculativ logica közt azonnal beáll, midőn a formai logica az említett logikai határozottságokat csak úgy tekinti mint csak is alanyi gondolkodásunk pusztá formáit, melyek által egy külsőképen adott tartalom elrendeztetik, csak a gondolkodás azon hatalom, mely azon formákat a tartalomra vonatkoztatja; ellenben a speculativ logica szerint, azon formák a létnek is egy általános formái. Értekező szerint éppen az a formai logica nagy hiánya, hogy folytonosan a gondolkodás és a lét ellentéte szerint mozog, ezen túl menni nem tud s az elsőt úgy veszi mint alanyit, a másikat mint a gondolkodásra nézve külsőt, mint erre nézve tárgyiast, holott a philosophia tanítja a lét és a gondolkodás egységét s minden tudomány ezen egységre törekszik, mert a gondolkodás akkor igazi, ha tárgya a lét s azon kérdés miképp viszonylik a gondolkodás a léthez a tudományban, az első megoldandó feladat. A tudományban, kivált ennek magasabb köreiben azon gondolkodásról van szó, mely a valóság örök észbeliségére, mint a magával mindig egyenlő létre iránylik. A lét és a gondolkodás egysége az igazinak

helyes fogalma s egy csak pusztá vonatkozás a szelmlt dolog és a logikai categoria, az alany és a tárgy között, e helyett a kettőnek egysége az igazság.

A formai logica azon hibás felfogásával, hogy a logikai formákat csak is gondolkodásunk mint szellemünk működésének s nem egyszersmind a lét formáinak tekinti, összefügg azon másik hiánya, hogy gondolkodásunk logikai mozzanatát a lélektanitól is tisztán meg nem különbözteti s ezt abba bevonja, holott egészen más vizsgálni a gondolkodás határozottságait a mint ezek magukban véve saját törvényszerűséggel bírnak és más alanyi értelmiségünk azon fejlődését vizsgálni, mely az érzésből felfelé halad a gondolkodáshoz, mint elméleti értelmiségünk azon fokához, melynél magasabb nincs.

Hogy a logikai formák nemesak gondolkodásunk, hanem a létnek is formái, ezt az értekező pontonkint és kézzel foghatólag kimutatja a fogalom-, itélet- és észlettanban. A fogalomról a speculativ logica nem azt mondja, mit a formai, hogy az a tárgy lényeges ismérveinek csak a mi értelmünk által *gondolt* egysége, hanem egyenesen azt, hogy az a dolog lényege. Mi ezen lényeg? Mivel itt a logikai fogalomról vagy a fogalom fogalmáról van szó s nem arról, a mi egy konkrét tárgy lényege, a felelet azon lényeg-
get, azon lényeges ismérveket fogja magában foglalni, melyek minden dologban az egyenlőképen ható határozottságok. Ezeket a spec. logica mozzanatoknak is nevezi. A fogalom lényege azon szűkségességben áll, hogy mozzanatai válhatlan egységükben maguk határozzák meg egymást. Ezen határozottságok, mozzanatok az általános, különös és egyes vagy a nem, faj és az egyed. A fogalom tehát azon lét, mely mint általános, különös és egyes maga határozza meg magát. A fogalom ezen különbségeinek egysége. Ezek tehát azon lényeges ismérvek, melyek ismeretétől függ magának a dolog lényegének ismerete. Értekező egyenkint meghatározza az általánost, különöst és egyest. Az általános mint elkülönült az egyesben, a nem mint faj az egyedben valósul meg. A fogalom az egyesben vonatkozik magára mint mozzanatainak teljessége. Az egyes minden valóságnak egy általános formája. Már e rövid előadásból is kitetszik, hogy az általános, különös és egyes vagy a nem, faj és egyed nemesak a mi gondolkodásunk, hanem azok a létnek is formái. Mivel tehát a fogalom csak az által határozott, hogy mint nemi általános elkülönül, fajokra szétválk és mint különös, mint faj az általános, a nem alá helyezkedvén betölti, teljessé teszi, hogy határozottá és így valódivá legyen, szükségképen ily öntermészetéből fakadt folyam alatt állónak kell lennie. Mint ilyet, alanynak nevezzük azon értelemben, hogy az a lényeg-
get tartalmazó fogalomnak egyedi létele. Értekező megemlíti azon különbséget, mely az egy nem alá tartozó egyesek, az egynemű alanyok közt van. Ellenben a formai logica szerint a nemi és a faji fogalom közt a különbség pusztán csak mennyiségi és alanyi. A faj vagy a különös, szerinte az által támad, ha az egyesnek; az általános, az által ha a különösnek ismérveit elhagyjuk s ez uton eljutunk egy üres abstractióhoz. Megfordítva, ha mi ezen abstractióhoz ismérveket adunk, támad a különös; ha még ehhez toldunk ismér-

veket, támad az egyes. Ez merőn külső, gépies, minden tárgyias alapot nélkülöző eljárás, itt a gondolkodás egy levonás által a fogalmi nagyságot tartalom tekintetében kisebbiti, ellenben terjedelem tekintetében kiszélesíti, a hozzátoldás által azt a tartalomra nézve nagyobbítja, ellenben a terjedelem szempontjából azt szűkebbre összevonja. E szerint az általános, melyet a formai logica felállít, csak abstractio, az egy kivonatot a különösből, az egy semmi alap által nem vezetett elhagyása a határozottságoknak, valamint a különösség csak a mi hozzátoldásunk által csinált határozottság. Ellenben a speculativ logica szerinti logikai fogalom azon szükségképeni viszony, melyben a lét, mint az általános, különösségeinek lényeges különbsége által magához mint egyeshez áll. Tehát az általánosnak, különösnek és egyesnek elválhatlan összefüggése képezi a logikai fogalmat s a fogalomnak logikai formája minden konkrét tárgyban jelen van.

A logikai fogalom egysége az általánosnak, különösnek és egyesnek. A fogalom szétvált mozzanatainak vonatkozása egymásra az *ítélet*. Ha a fogalom mozzanatainak ezen vonatkozása egymásra közvetítettik, úgy hogy a vonatkozó fogalmi elemekhez egy harmadik járul mint ezen vonatkozás eszközlő oka, ez az *észlet*. Ertekező azon elv nyomán szól az ítéletek és észletek különbségéről, melynél fogva a fogalom mozzanatainak, mint egyelőre formáknak más tartalom felel meg, ha az általános, különös és egyes igaziak, t. i. nem, faj és egyed, vagy pedig, ha az általánosság és különösség csak viszonylagos, az alanyt nem lényegében, hanem csak külső jelenségében meghatározó tulajdonítványok. Mivel az észlet megalapított ítélet, annyiféle észletnek kell lenni, a hányféle az ítélet, tehát minőségi, mennyiségi és ráviteles. A feltétlen, feltétes és a szétválasztó észlet a valódi, a fogalom igazságát kifejező, melyben alany és tulajdonítvány egyenlők, mert a fajok lényege a nem, az egyedek lényege a faj s a nemi általánosság a faji különösség által az egyedben valósul meg, mi épen a szétválasztó észletben van meg. Ebből kitetszik, hogy valamint a fogalom úgy az ítélet és észlet is nemcsak gondolkodásunknak, hanem a létnek is formája, mert az szükségképeni, hogy a következtetés mint értelmiségünk alanyi működése a dolog saját szükségességét adja elő.

Az előadottakból kitetszik, hogy a fogalom eszményisége a lét valóságos alapja s ha ez, úgy a logicának lehetetlen, a létről szóló tant a maga köréből kizárni, valamint megfordítva: a lét nem lehetséges a logikai határozottságok nélkül. Szóval a logikai formák általános formák, formái úgy a létnek mint a gondolkodásnak. A létről szóló tan a metaphysica, mely az előadott oknál fogva a logicának egy része. Ertekező itt először azok ellen fordul, kik a metaphysicát elavult tudománynak tartják, ezt teszik ők pusztán hallomás után, tehát minden önálló ítélet nélkül. Ertekező, mivel a logica fogalmát az összehasonlítás útján állapítja meg, mivel kimutatja úgy azon pontokat, hol a formai és a speculativ logica összehangzanak, valamint azokat is, hol eltérnek; czélszerűnek látta a metaphysica tartalmát is röviden előadni annál inkább, mivel a formai logica is folyvást használja a metaphysicai categoriákat, de minden critica és belátás nél-

kül. A metaphysica tartalma a lét, lényeg és czél, de ezek valóságának igazi alapja a fogalom eszményisége, mert a fogalom magából szüli a különösségeket s ezek által az egyesben megvalósúl. Valamint tehát nincs valóság, igazi gondolat azaz fogalom nélkül, úgy a fogalom is levő s nem pusztán a gondolkodó ember értelmiségének szüleménye. A fogalom és a fogalom valóságának egysége az *eszme*, a logica harmadik része. Lét és fogalom az eszmében elválhatlanok s az idea e két elemet mint együtthathatót magában foglalja. Az idea mint lét, *elv*, mint fogalom *módszer*, mint az elv módszerű kifejlése az elvnek teljes tartalma szerint, *rendszer*. Értekező itt tekintettel van a formai logica által előadatni szokott elemző és szerkesztő módszerre, kiemeli ezek hiányait s mutogatja, hogy a spec. logica ismer ezeknél egy magasabbat, a fejlesztő módszert.

Miután a formai logicát az újabb időben felmerülttel összehasonlította, ez után állapítja meg a logica fogalmát. Mikép? Ezt itt a tér szűke miatt azon tudományos szabatosággal elő nem adhatja, mint azt tette értekezésében. Itt azon fogalmat legfeljebb népszerű modorban említheti meg. Szerinte a logica tudomány a valóságnak és az igazságnak általános formáiról, az tan a tiszta ész országáról, a logos-ról (mi ez, azt meghatározta). Szóval a logica nemcsak a gondolkodás formáinak tana, sőt inkább a logikai elem a valóság tényeit, az egész mindenséget feltétlenül kormányzó hatalom s a világ csak is ez által észrendszer. Ez a logica igazi felfogása s ezen felfogás fog magának lassankint utat törni az összes tudományos világban. Ehhez szükséges úgy az elmélyedés, mint megszabadulás azon előítélettől, hogy pusztán csak a hallott beszéd után indulva, s a komoly tanulmányozásra nem gondolva, úgy ítélünk, hogy a speculativ logica elavult álláspont.

Birálat alá bocsáttatik.

233. (30). *Osztálytitkár* előadja, hogy i. hó. 7-én tartott értekezleten, az osztály közelebb elhunyt tagjai : gr. Mikó Imre, gr. Teleki Domokos tt. tt. és Szilágyi Ferencz l. tag fölött tartandó emlékbeszédek elvállalására Horváth Boldizsár t. t., b. Kemény Gábor l. t. és Szilágyi Sándor r. t. kérettek föl, kik az illető emlékbeszédek megtartására készséggel ajánlkoztak.

Tudomásul vétetett.

Huszonnyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés 1876. okt. 30-án.

C s e n g e r y A n t a l akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

235. A főtítkár bemutatja a családi gyászjelentést báró *Prokesch-Osten Antal* k. tagnak október 26-án történt haláláról.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a II. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

236. Olvastatott a II. osztály értekezletének jegyzőkönyvi jelentése *Altenburger* Gusztávnak a belügyminiszter úrhoz intézett kérelme tárgyában. Az osztály magáévá teszi Nagy Iván r. tag szakvéleményét, ki *Altenburger* úr fáradozását tudományos szempontból sikertelennek tekinti.

E szerint a m. kir. belügyminiszter úrhoz felterjesztés teendő, hogy az Akadémia *Altenburger* úr vállalatát és kérelmének teljesítését nem ajánlhatja.

237. A II. osztály jelenti, hogy a *Bodnár-Szinnyei* kérelem iránti bizottságba *Széllágyi* Sándor r. tagot, — a III. osztály, hogy *Wartha Vincze* l. tagot választotta, mihez főtítkár hozzáadja, hogy tudomása szerint az I. osztály *Pulszky Ferencz* t. tagot, a könyvtári bizottság pedig *Hunfalvy Pál* főkönyvtárnokot szintén megválasztotta.

E szerint a bizottság ki levén egészítve, működése megkezdésére utasíttatik.

238. A m. orvosok és természetvizsgálók XIX. nagygyűlésének elnöksége megküldi »Máramaros vármegye egyetemes leírása« című kiadványa I. kötetét, s az emlékrémet; ígérve a II. kötetnek is, ha megjelenik, beküldését.

Köszönet nyilváníttása mellett átteendő a könyvtárba.

339. *Kovács József* görgetegi helv. hitv. lelkész úr *Horváth Ádám* »Holmi« című 436 lapra terjedő kéziratos könyvét ajándékozza, *Abaffy (Aigner) Lajos* úr útján, az Akadémiának, oly kérelemmel, hogy abból az Akadémia részleteket tegyen közzé.

Kovács úrnak az Akadémia kifejezi köszönetét : s miután az ismertetésre *Abaffy Lajos* úr, az általa kiadott »Figyelő« lap útján vállalkozott, az Akadémia e részben határozni nem látja szükségesnek.

240. A leMBERGI *Ossolinski* nemzeti intézet megküldi kiadványai jegyzékét és csereviszonyt kér.

Áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz véleményadás végett.

241. A leydeni régészeti muzeum igazgatósága, az amsterdami osztrák-magyar követség útján következő munkát küld: *Aegyptische Monumenten van het Nederlandsche Museum van Oudheden te Leyden*, roppant becses táblázatokkal, rajzokkal és facsimilékkel.

Az Akadémia ez igen becses küldeményért forró köszönetét fejezi ki a leydeni régészeti Múzeum igazgatóságának; a küldött munkát pedig átteszi könyvtárába.

242. A bécsi mechitarista társulat könyvtárnoka megküldi a nevezett társulatnak »Armeniaca I.« című kiadványát; kéri annak ismertetését, és cserében az Akadémia Értekezéseinek folytonos megküldését.

Véleményre kiadatik a könyvtári bizottságnak.

243. *Kubinyi Lajos* úr az Akadémia elnökéhez benyújtott iratában »Vasúthálózatunk életkérdései« című kézirati munkáját a nemzetgazdasági bizottság által megvizsgáltatni s elfogadás esetében kiadatni kéri.

Áttétetik a nemzetgazdasági bizottsághoz, bíráló vélemény adása végett.

244. Dr. *Patachich Károly* »Magyar zene-szótár« című munkája nyomtatási költségei fedezésére segélypenzt kér.

Az Akadémia költségvetésében ily című segélyezésekre semmi alap nincsen felvéve; és az Akadémia jövő évre is csak oly munka segélyezését ajánlhatná az igazgató-tanácsnak, a mely hozzá beküldetett és bírálat alá bocsátatott.

245. *Burger Zsigmond* özvegye szegedi nyomdász, beküldi az általa kiadott »*Dugonics Album*« egy példányát azon kéréssel, hogy az Akadémia több példány megvétele és a tagok közt kiosztása által, vállalatát előmozdítani kegyeskedjék.

Az Akadémia teljesen méltányolja a kiadónak e vállalat körüli buzgalmát; de miután költségvetésében ilyenmü kiadásokra semmi sincs felvéve: a kérelmet nem teljesítheti.

246. A cherbourgi *Société des sciences naturelles* főnnállása 25 éves jubilaumára meghívja az Akadémiát.

Tudomás végett a III. osztályhoz tétetik át.

247. *Résü Ensel* Sándor ismét a »Szabolcsmegyei Közlöny« egy számát küldi a Csörsz árkára vonatkozólag, kérve annak áttételét az archaeologiai bizottsághoz.

Ugyanonda áttétetik.

248. *Rocksandič* Dávid cs. kir. főhadnagy »Monocle-Távmérő« nevü műszerére aláírási ivet küld.

Tudomás végett a III. osztálynak adatik in.

249. A főtítkár az Akadémia megküldött kiadványairól térítvényeket mutat be a maros-vásárhelyi Teleki-könyvtár, és a »Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen« részéről.

Tudomásul szolgál.

250. Ugyanaz bemutatja az okt. 2-ki összes ülés óta a könyvtár részére érkezett csere-ajándék- és köteles könyvpéldányokat, ugyszintén a saját kiadásunkban megjelenteket ily renddel:

I. Testületektől:

Académie R. des Sciences. Bruxelles. a) Mémoires. Tom. XLI. P. 1. 2. b) Mémoires couronnés et mémoires des Savants étrangers. Tom. XXXIX. P. I. c) Mémoires couronnés et autres mémoires. Tom. XXIV. XXV. XXVI. d) Bulletins. Tom. XXXVIII. XXXIX. XL. e) Notices biographiques et bibliographiques. 1874. f) Annuaire, 1875. 1876.

Gesellschaft für Gesch. und Alterth. der Ostseeprovinzen. Riga. a) Sitzungsberichte. 1875. b) Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. XII. B. 2. H.

Société of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. VI. Nro. 6.

Office of the Amer. Journal. New-Haven. The American Journal of Science and arts. Vol. XII. Nro. 70.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 20.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagy-Szeben. a) Jahresbericht für 1875/6. b) Archiv. XIII. B. 2. H.

M. kir. természettud. társulat. Budapest. Lubbock: A történelem előtti idők. II. köt.

M. k. közokt. minisztérium. Budapest. Statistik der öffentlichen und privat-volksschulen für 1875.

M. k. tengerészeti hatóság. Fiume. Statistikai kimutatás a hosszú járatu magyar hajókkal 1875-ben tett utazásokról.

M. k. földtani intézet. Budapest. Évkönyv IV. köt. 4. füz.

II. Magánosoktól:

Donner Otto k. t. Helsingfors. Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen. II.

Farmady Martinian. Pozsony. Schematismus provinciae Hungariae reformatae ordinis S. P. Francisci ad 1877. 4 péld.

Mackar Felix. Páris. Psaume XXIII. pour choeur, solo et orchestre.

Grünwald Móricz. Bécs. Etudes altaiques.

Némethi Némethy Lajos. Budapest. Nagyboldogasszonyról nevezett budapestvári főtemplom történelme. Második kiadás.

Gróf Széchenyi Béla. Budapest. a) Kőkori lelet a Fertő tava medrében. b) Ugyanaz németül. c) Ugyanaz francziául.

Urbas Antal. Laibach. a) Magnetismus, Electricitaet, Wärme und Licht. b) Ugyanaz szlovén nyelven.

III. Köteles példányok :

Siegler K. nyomdája. Komárom. Új- és Ó-kalendárium 1877-re.

Wigand F. K. nyomdája. Pozsony. a) Evangeliumi tanuság. 1. 2. 3. sz. b) A m. k. minisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1875. c) A vágvölgyi vasut részvénytársaság alapszabályai. d) 1876. évi országgyűlési törvényczikkek. 2--3. füz.

Franklintársulat nyomdája. Budapest. a) Kovács József tanár sebészeti kórodája. b) Markovics : Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája. c) Tankó : Világtörténelem. d) Olesó könyvtár 21. 22. 23. sz. e) Róth : Ásvány-, közet- és földtan. f) Áldor : A haza bölcse.

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. Kohlbrügge : Mennyei lépcső.

Ref. főiskola nyomdája. Kolosvár. a) Sand : A percemonti várkastély. b) Erdélyi Muzeum III. évfoly. I. sz. c) Brassai : Logika. II. kiad.

Krafft V. nyomdája. Nagy-Szeben. Jidovulu Talmodistu.

Özv. Kirchnerné nyomdája. Versecz. Illustrirter Hauskalender für 1877.

IV. Sajat kiadásbeli munkák :

a) Természett. Értek. VII. köt. 8. 9. 10. 11. 12. sz.

b) Bonfiniusnak bírálati méltatása.

c) A különbözeti árszabályok jogosultsága.

d) Történettud. Értek. VI. köt. 4. sz.

e) Lewes : A philosophia története. I. köt.

f) Hunfalvy Pál : Magyarország ethnographiája.

g) Müller : Nyelvtud. Felolvasások. (II. köt.).

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkilenczedik akadémiai ülés.

Az III. osztály nyolczadik ülése.

1876. nov. 6.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

252. (29) »Az agy fejlődése, magasabb gerinczesek és emberi ébrényeken tett vizsgálatok nyomán.« Dr. Mihalkovics Géza egyetemi tanártól. Beterjeszti Balogh Kálmán. Kivonata ez :

Szerző két éven át folytatott vizsgálatainak eredményeit közli ezen értekezésben, a melynek feladata az, hogy a kifejlett agy bonczi viszonyait fejlődéstani nézpontokból magyarázza. Erre nézve az agy fejlődését kezdettől végig át kellett vizsgálni, mert e tárgy az utóbbi időkben behatőbb tanulmányozás tárgyává nem volt téve. Az eredményekből e helyt csak a legnevezetesebbeket lehet dióhéjba szorítva közleni, a melyek fejezetenkint a következők :

1. Az agycső a hármás agytagolás után azon tájjal végződik, a mely a látideg-keresztződési helynek felel meg. Mindazon agrészek, a melyek a kifejlett agyban a látideg-keresztződési táj előtt fekszenek, tehát nevezetesen a nagy agytekéknek megfelelő fejlődési alapok (Anlagen), eleinte tökéletesen hiányzanak. A nagy agytekehólyag utólagos kinövés által származik a volt első agyhólyagból. Ebből az következtethető, hogy a nagy agy a fajnak későbbi szerzeménye, a mint hogy a lándzsahalnál (amphioxus) az agy tényleg a látteleptájjal végződik.

2. Az utólagosan képződött agytekehólyag eleinte egy közös üreget zár körül, tehát jobb és bal féltékére való felosztás rajta nem létezik. Ennek kórtani jelentősége annyiban van, mert gátolt fejlődésből (Hemmungsbildung) magyarázza azon eseteket, a melyekben torzszülötteknél a nagy agytekék egy közös üreget képeznek és az oldal-gyomrocok egy közös tág üreget zárnak körül. A közös tekehólyagnak két részre való tagolását azután az agysarlónak benövése okozza, a mely nyúlványról azonban megjegyzendő, hogy nemcsak az agysarlóvá lesz, hanem a láttelephólyag fölött két oldalszárra oszlik, a melyek a középső és oldalsó edényfonatok kötszövetévé lesznek. Az ébrényi agysarlónak

ezen alsó része később a kerges test (corpus callosum) kifejlődése közben a felső résztől lefüzetik és a mellő agytagakban (marsupium cerebri aut.) fekszik.

3. Igen érdekesek a nagy agy alapi részének (Bodentheil) fejlődési viszonyai, a melyek eddig egészen ismeretlenek voltak. Az előagyhólyag alaprésze ugyanis nem vesz részt a tekék feltagolásában, hanem egy közös fenékrészletet képez a két felteke között, a melyben a nagy agy-duczok (lencsemag, csikolt test, egy része a láttelepnek) fejlődnek ki. Ez úgy létesül, hogy az alaprészen mindenekelőtt a sejtek felszapordása által mindkét oldalt egy-egy kis domb emelkedik ki, a melyet duczdombnak (Ganglionhügel) nevezhetni. Ezen domb felső része benyomul a megfelelő tekehólyagnak tág üregébe és alulról szűkíti a tág Monro-féle nyílást. A domb hátulsó része pedig közvetlen összefüggésben van a láttelephólyagnak mellő-alsó részével, a mi által lehetőségessé tétetik az, hogy nemsokára a láttelepek a nagy agyduczokkal tömeges érintkezésbe jöhessenek. Nevezetes e közben, hogy a duczdombból nemcsak a lencsemag is csikolt test lesz, hanem magának a láttelepnek egy része is, t. i. az, mely a kifejlett agyban az oldalgyomrocsban fekszik. Ennek megfelelőleg tökéletesen téves azon eddig divott nézet, hogy a szarucsik (stria cornea) jelöli a határt a nagy agy és a közötti agy (Zwischenhirn) között, mert a határ a szarucsiktól befelé van 2—6 mm-re ott, a hol az oldalfonatok alsó hámlemeze a láttelephez tapad. Ezen tapadástól befelé a láttelepnek egy oly része következik, a mely az ébrényi láttelephólyag külfalából képződött, tehát nincs bevonva hámmal (ependymával).

4. A kerges test fejlődési viszonyairól eddig a nézetek hiányosak voltak. A folyamat lényege a következő: Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a kerges test térde (genu) korábban képződik mint a test és szíjj-része (corpus et splenium) és hogy az előbbinek fejlődési alapja az összetapadt átlátszó sővényekben (septum lucidum), az utóbbiaké pedig az ivtekervényekben (Randbogen) van. A fejlődés sorozat-rendje olyan, hogy először is a középső gyomrocs zár-lemeze (lam. terminalis) előtt a tekebelfalak egymáshoz fekszenek és összetapadnak. Emulósöknél az összetapadás teljes, embernél csak a kerületi részen következik le, a mi által ezeknél a kis sővénygyomrocs (ventric. sept. luc.) tokoltatik el a köpenybevágány (incisura pallii) többi részétől. Azután az összetapadt sővények hátulsó részében a boltozat felhágó oszlopcsái (columellae fornicis) képződnek ki, a melyek onnan kiindulólág az ivtekervény alsó szegélyében futnak a halántéklebény csucsához. Valamivel később az összetapadt sővények mellő részében a kerges test idegrostjai mutatkoznak. Minthogy az eleinte képződött kerges test igen rövid és egészen a középső gyomrocs *előtt* fekszik, nem lehet más, mint a szíjjrész. Ha ez egyszer megvan, akkor az egyesült sővényektől kiindulólág a kétoldali ivtekervények előlről hátrafelé oly terjedelemben összetapadnak, a mely a 3. gyomrocs hosszának megfelel, és az összetapadt részletben a kerges test többi részének idegrostjai képződnek ki. Minthogy pedig az ivtekervénynek hátulsó, azaz azon részéből, mely a halántéklebény belfelületére haj-

lik le, később a fogas pólya (fascia dentata) lesz, ugyanazon tekervénynek mellső része pedig a kérges test képezésére használtatott fel, innen van az, hogy a fogas pólya a kifejlett agyban a kérges test szijjrésztől ered. Jelentőségére nézve nem egyéb az, mint egy sajátzerűleg megmódosult agytekervény, a mely a tekebelfelület többi részétől a kérges test által lefűzetett, azért jogosan neveztetik fogas tekervénynek (gyrus dentatus).

5. A látidegek fejlődéséről a következőket érdemes felemlíteni: mindenekelőtt a láttelephólyag oldalfalain a látidegnyelek benyilási helye fölött egy-egy függélyes irányú redő képződik ki, a mely látidegredőnek vagy látideg-gurdélynak (recessus opticus) nevezhető. A redő külfalán igen korán idegrestok mutatkoznak, a melyek később láthuzamokká (tractus optici) lesznek. Egyelőre azonban a látidegkereszteződési helyen (Miasma) és a látidegnyelekben idegrestok még nem észlelhetők. A láthuzamokból azután a rostok a látidegkereszteződési tájba nőnek le, ott teljesen kereszteződnek és az ellenkező oldali látidegkocsányba térnek. A fejlődésnek ezen módja tehát azt mutatja, hogy a látidegrestok központfutó (centrifugal) fejlődésűek, nem pedig központtartók (centripetal) mint ez az utóbbi időben némely oldalról állítatott. A látideg-gurdélyt illetőleg, ez a felnőtt agyban is megvan és pedig a 3. gyomrocsonak azon két kis csúcsos nyúlványában, a melyek a látidegkereszteződés fölött fekszenek és elől a szürke zárlemez (lam. cin. term.) által vannak határolva.

6. A turhamirigy fejlődése két helyről indul ki: a hátulsó lebenyt a közötti agy (Zwischenhirn) alapjának u. n. tölcsernyúlványa (process. infund.), a mellső lebenyt a turhamirigytasak (Hypophysentasche) szolgáltatja. Ez utóbbiról megjegyzendő, hogy az nem az előbél vak végéből burjánzik fel, mint az eddig általánosan állítatott, és a mely nézet szerint a turhamirigy hámcsovei az *alsó* csirlemezéből (hypoblast) származnak, hanem, hogy a tasak a szájából (Mundbucht) hámjának azon részéből lesz, a mely a garathártya tapadási helye előtt fekszik a koponya alapon. De ha ez így van, akkor a turhamirigy hámját a *felső* csirlemez szolgáltatja. A garathártya átszakadása után ugyanezen hártýának egy kis csonkja marad meg a koponya-alapon, a mely egy lapos zsacska alakjában becsipetik és azután lépést tartva a koponya alapjának megérősödésével, meghosszabbodik. Így a tasak folytonos szomszédságban marad az agy alapjával, — tehát nem utólagos beburjánzás által jutott a koponyaüregbe, hanem ellenkezőleg a koponya-alap képződött ki a tasak alatt.

7. A tobozmirigy (glandula pinealis) fejlődéséről eddig majd semmit sem tudunk, úgy hogy nem csoda, ha annak szövettani jellege iránt a szövetbuvárok ingadozóak voltak. A fejlődés azt mutatja, hogy a tobozmirigy egy sajátzerű hámképlet, a mely a központi idegrendszer falából képződik. A közötti-agy (Zwischenhirn) boltozata ugyanis bizonyos időben megvékonyodik és belőle egy keztyűújszerű nyúlvány nő a környező kötszövetbe, a mely a tobozmirigy fejlődési alapjává lesz és azért tobozmi-

rigy-nyulványnak (processus pin.) nevezhető, fala hengeres hámsejtekből áll. Nemsokára a tobozmirigy nyulvány falából oldalkiöblösödések nőnek ki és lefűzetnek. Ez által hólyagcsa és rövid csőszerű képletek származnak, a melyek mindnyájan hengeres hámsejtekből állanak. Madárnál a tobozmirigy megtartja ébrényi jellegeit, azaz csupa hámtüszők- és rövid hámcsövekből áll, a melyeknek üregét hengeres sejtek környezik, ezek körül pedig néhány rétegben gömbölyded sejtek vannak. Emlősöknél és embernél azonban a tüszők ürege eltűnik, a hengeres sejtek gömbölydedké alakulnak át, sőt nyulványokkal is elláttatnak, a mi által az ébrényi állapottól lényegesen eltérő alkatú lesz a kifejtett állat tobozmirigye. De azért e szerv nem nyirkmirigy, mint azt a szerzők hiszik, mert tüszői a központi idegrendszer, illetőleg a külső csirlemezből származtak, tehát hámtermészetűek.

8. A sisakrendszer (Haubenbahn) rostjai az utóagy alapján jóval korábban mutatkoznak, mint az alaprendszer (Basisbahn) rostjai, és pedig a gerinczagyból nőnek azok a nyúltagyon át be az agyba. Akkor, a midőn az utóagy alapján a sisakrendszer rostjai már jól felismerhetők, a nagy dúcstelepek dombja még épenséggel nem mutatkozik és a közötti agy oldalfalai is még gyengék, míg a gerinczagyban ugyanakkor a mellső- és oldalsó kötegek már ki vannak fejlődve, a mi jele annak, hogy ezen rostok csak a gerinczagyból nőhetnek az agy felé. Ugyanakkor, a midőn a sisakrendszer rostjai az utó- és középagy alapján felismerhetők, azoktól egy idegrostköteg vonul fel a hátsó agyeresztékhez (commissura post), és ott a tuloldali köteggel kereszteződve, az ellenkező oldali látteleptájban vész el. A hátulsó ereszték tehát a sisakrendszerhez tartozik, és nevét mint »ereszték« hibásan viseli.

9. Az edényfonatok fejlődéséről megjegyzendő, hogy azoknak képzésére két tényező működik közre: az edénydús kötszöveti vázat a lágy agykér (pia) szolgáltatja, a hámot pedig maga az agyfal. Oly rés, a melyen át a lágy agykér az edényfonatok képezésére a gyomrocs-üregekbe behatolhatna, sehol sem képződik, mert a hám folytonossági összefüggésben marad mindenütt az agyfalakkal. Azon 3 nyílás, mely a kifejtett agyban a hátulsó edényfonatlemezen át a 4-ik agygyomrocsba vont (hiatus Magendie et foramina Bochdalekii), utólagos fejlődésűek. Mindenütt, a hol az eredeti agyfal az edényfonatok hámjává alakult át, ezen hámnak átmeneténél az agyfalakba durványos idegnemű szegélyek (taeniae) maradnak meg (p. obex, particulus, taeniae thalami.)

10. Igen finomnak ezen idegszegélyek az oldalsó edényfonatoknál, azért ott bajos az eredeti határokat a volt agyhólyagok között felismerni. Heveny vagy jól keményített agyakon azonban láthatni, hogy az oldalsó edényfonatlemez hámja fölül a boltozathoz, alól pedig a láttelephez tapad, és pedig a szarucsiktól (stria cornea) 2—6 mm-re befelé. A mi az oldalsó edényfonatok első fejlődési alapját illeti, az egy redőjéből áll a tekehólyag helfalának, a melybe az ébrényi agysarlónak alsó szára hatol be. A redő fala később az oldalfonat hámjává lesz, a mely folytonossági

összefüggését az agyfalakkal folyvást megtartja. Ennek megfelelőleg az oldalgomrocs kifelé sehol sem nyílt.

11. Az agyat borító ébrényi kötszövet igen korán egy függélyes nyulványt küld a két félteke közé, a mely eleinte igenrövid, mert az agyféltekék is kicsinyek. Ezen nyulványból lesz az agysarló és a mellső edényfonatoknak kötszöveti váza. A tekék kinövésével lépést tartva a nyulvány meghosszabbodik, a mi közben azon ébrényi kötszövet, a mely a láttelephólyag fölött volt felhalmozva, a tekék által összenyomatik és az agysarló meghosszabbítására használtatik föl. Az ébrényi agysarlónak alsó része pedig a láttelephólyag teteje fölött két ágra oszlik szét, a melyek az oldalfonatredekbe hatolnak be és az oldalfonatok kötszöveti vázává lesznek. Később a kérges test kifejlődése által az ébrényi agysarlónak alsó szárai a felső részlettől lefüzetnek. Így a kérges test és a boltozat alatt fekvő kötszövet nem utólagos beburjánzás által jutott a mellső agytagokba (marsupium cerebri aut.), hanem kezdettől fogva ezen a helyen feküdt és csak az ivtekervények összenövése által választatott el a köpeny-bevágányban fekvő többi kötszövettől, nevezetesen az agysarlótól.

253.(30) »Csillag észlelés a keletnyugoti vonalban« *Hojtsi* Páltól. Bemutatja Kondor Gusztáv. Rövid tartalma ez :

Bizonyos csillagészlelés a délkörben felállított műszerek által szokott végezvitetni. Ezen észlelések azonban többféle körülmény által nehezítettnek. Ugyanis, midőn az állócsillagok koordinátáinak pontos meghatározásáról van szó, melyek pl. a refrakció, aberratio, praecessio stb. állandóinak meghatározására szükségesek, az ezen úton nyert eredményekre alig lehet támaszkodni. Miért is a kelet-nyugat vonalban vagyis az úgynevezett első vertikális körben felállított műszer ilyenmü csillagászati észleletekre nézve több tekintetben előnnyel bír. Ily műszer csak néhány, de különösen a berlini csillagdán van felállítva, mely angol készítmény s Dollong-tól származik. *Struve* e műszert a porosz tábornok számára irt geodetikus útmutatásában bővebben leírta. *Encke* a 30-as évek végén és a 40-esek elején az ekkor felépült berlini új csillagda geographiai szélességének meghatározására e műszert használta. Ezután *Weyer*, *Schulz*, *Brünnow*, *Bruhns* és mások észleltek vele és a keletnyugat vonalban, vagyis az első vertikális körben tett észleletek elméletének kifejtésére majdnem kizárólag e műszer adott alkalmat.

Dr. *Förster* a berlini csillagda jelenlegi igazgatójának szives jósága folytán e nevezetes műszer a közel lefolyt időben dr. *Hojtsi* Pál rendelkezésére bízott, melylyel szorgalmasan észlelvén, észleleteinek eredménye a főnebbi értekezés.

Ezen értekezés magában foglalja az észlelést egy tökéletes műszeren, a műszer hibáit, a műszert úgy a mint van, végre miképen kell legczélszerűebben észlelni?

Szerző e munkában előforduló képleteket észleletei által megvilágítja, észleleteit és ezek kiszámításait e munkához csatolt táblában összeállította, ez által az általa elkövetett és elkövetendő eljárást világosabbá tette.

254.(31) »Az elhajlított fény polarisatiójáról« dr. *Fröhlich* Izortól. Előterjeszti b. Eötvös Loránd.

255 (32) »Egy hortobágyi sós keserűs víz vegyelemzése« *Schwarzer* Victor debreczeni gazdasági iskolai tanár részéről. Ismerteti *Thau* Károly.

Mindezen értekezések szabályszerű bírálatra adandók

Harminczadik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptud.) osztály *nyolczadik* ülése.

1876. nov. 13-án.

Pulszky Ferencz t. tag osztályelnök elnöklése alatt.

257. (29) Gyulai Pál osztálytitkár, betegsége által akadályozva levén, a mai ülés jegyzőkönyve vitelére

Szász Károly r. tagot szólítja föl.

258. (30) *Goldziher* Ignác a közelebbi nagygyűlésen választott lev. tag ily című értekezését olvassa fel székfoglalóul »A spanyol arabok helye az izlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval.« Kivonatban így :

Felolvasó, miután röviden hálát mondott az Akadémiának a neki szánt kitüntetésért, áttér az előadás tárgyára. A fölvetett kérdés megoldásában az elődöktől eltérő módszert követ és az övékkel ellentétes eredményre jut. Az elődök módszerét azért nem helyeselheti, minthogy egyrésztől ítéletükben nem a nép szellemi életére ható általános tényezőkre voltak figyelemmel, másrésztől pedig a spanyol és keleti arabok relatív és nem abszolút helyét bírálják meg. Rendesen tudniillik azon hatásból indulnak ki, melyet a spanyolországi arabok az európai művelődésre gyakoroltak ; ezen hatás nem lehet mérvadó, midőn azon helyet akarjuk meghatározni, melyet az izlám fejlődésében elfoglalnak. Szerző tökéletesen át van hatva azon kultur-történeti horderőtől, melylyel az arabok Spanyolországban az európai tudomány, irodalom és társadalmi intézmények kifejlődésében bírtak, és különös súlyt fektet azon jelenségre, hogy míg európai szókincsünk tuczatszámra hemzseg arab szóktól, melyeket hivatalos adminisztráció, kereskedelem, ruházat stb. dolgában, nem a nélkül, hogy ezen kölcsönzések benső behatásról ne tanuskodnának, az araboktól kölcsönöztünk, addig az arabok vajmi keveset kölcsönöztek — kivéve a legújabb idöket — Európától.

A nyugati arabok azaz *magribi*-k és a keleti arabok azaz *mashriki*-k kulturfokának megítélésében szerző kutatás alá veszi azon alapokat, melyeken mindkettejük társadalmi és vallási élete és intézményeik alapulnak, nevezetesen pedig azon irányt, melyben ezen alapokból kiindulva, ama társadalmi és vallási alakulások képződtek. Mielőtt azonban ennek fejtegetésébe bocsátkozik, bírálat alá veszi a keletiekről egyáltalában és az izlám tekintetében különösen elterjedt előítéletet, mely az izlámról

megtagadja a fejlődés és történelmi változás lehetőségét és az izlám kizárólag conservatív tendenciáját hangsúlyozza. Ezen előteletet, melyet mint a józan történeti felfogással homlokegyenest ellentétben állót tüntet fel, azután bővebben czafolja egyes társadalmi jelenségek fölemlítése által, melyeknek történelmi változásait és fejlődését kimutatja. Így különösen a ruházati divat hullámzó változásaira hoz föl több példát. Az izlámtól tehát a priori nem lehet megvonni azon határozottságot, mely minden szerves és társadalmi alakulást jellemez, hogy míg fön van, folytonos változásnak és fejlődésnek eredménye és tárgya.

Áttérve a muhammedán vallásos élet irányadó kutforrásaira, fejtegeti, hogy a *Koránon* és *tradítió*n kívül még főleg két kutforrás említettik: az imámok egyhangú *megegyezése* (idzsmâ') és az *analogia*. Ez utóbbi oly értelemben veendő, hogy ott a hol vagy az előbbi, az izlám legelső idejére vonatkozó források elegendő világosan vagy épen nem szólanak, az itélő subjectiv nézete (ra'j) és a körülmények határoznak. Amde ezen utóbbi kuttó érvénye nincs általán elismerve. Sőt a négy orthodox iskola között (a *málíkita*, *hanlalita*, *sáfita* és *hanafita*) csak az utóbbi, a hanafita iskola ismeri el érvényét, míg különösen a málíkita iskola az, mely minden a tradícióban meg nem határozott jelenséget kárhoztat és szorosan a koránt és a tradítiót tartja a vallás és társadalom dolgában egyedüli irányadónak. Szerző ennek kapcsában a *bid'á* (ujítás) fogalmát fejtegeti és kimutatja, hogy az ujítások kárhoztatása a különféle iskolákban miképen mutatkozik és mily fokban érvényesül, azokban és a muhammedán kánoni ritus-tanból, házassági, nemzetközi stb. jogtanból merített példákon kimutatja a *traditionalismus* és *analogismus* elveinek alkalmazását. Ezután áttér a nevezett iskolák geographiai elterjedésére. A hanafita iskola, ugyanaz, melynek szabadelvűbb és toleransabb hajlama a jogtanból merített példákából mutatkozott, a keleti izlámokban van képviselve, míg a traditionalista *málíkita* iskola a nyugati izlám kánonában és Spanyolországban is uralkodott. Ennélfogva helytelen és ferde felfogás az, mely a nyugati izlámot mondja a keletivel viszonyban a toleráns és szabadelvű irány képviselőjének. A dolog egész megfordítva áll.

Az értekezés negyedik fejezetében szerző azon okokat sorolja föl, melyek a nyugati izlámot Málík tanai elfogadására birták és ezen okokat részint abban találja, hogy a nyugati izlám alakulása és a közös törzsből való elválása előbb történt, mielőtt a körülmények és különösen a Közép-Ázsiában tett hóditások és a nemzetközi érintkezés a persákkal és keresztyénnel a keleti izlámot a szabadelvű *analogismus* kifejtésére kényszerítették. Ezért a nyugati arabok közelebb állanak a primitív muhammedán társadalomhoz, melynek tradícióit Málík tanai őrzik. Másrészt különösen még politikai indokokat is hoz fel, melyek a spanyol uralkodókkal Málíkot megkedveltették. Az abbazida chalifátus, mely keleten alakult, a spanyol uralkodóknak és Málík imámnak közös ellenfele volt. Ezen és más külső és belső indokok, melyek felsoroltatnak, segítették elő a Málíkita iskola által képviselt medinai traditionalismus és a subjectiv vélemény érvényesülését kizáró, valamint a fejlődési elvnek és

minden újításnak ellenszegülő irány megerősödését Spanyolországban és vele a nyugati izlamban. — Az értekezés ötödik fejezetében szerző egynehány ellenvetésre felel meg, melyek a főnebbi eredmény ellen fölhozhatók volnának. Nevezetesen kimutatja, hogy a nyugati izlám a tudományok tekintetében soha kezdeményező nem volt, hanem csak a keleti izlámtól nyert impulsusok nyomán indult, hogy a philosophiai mozgalom, mely az európai középkorra oly élénk és emlékezetes hatást gyakorolt, a keleti izlamból indult ki, hol a fejlődés szervezetének egyik eleven alkatrészét képezi, míg nyugaton az ulemák tiltakozása és a köznép kárhóztatása között indult meg, számos üldözésnek, autodafénnak volt kitéve, és hogy a nyugoti izlám leghiresebb bölcsesei között egy sincs, ki az arabok között követőkre talált és iskolát alapított volna, míg a keleti izlám lényeges befolyást gyakorolt a muhammedán hit-tudomány és a társadalmi élet fejlődésére. Végül párhuzamot húz a nyugati és keleti izlám mysticismusa között és azon eredményre jut, hogy míg keleten a mysticismus a valláson belül szabadabb irányt teremtett meg, melynek irodalmát mai nap is bámuljuk, addig a nyugati izlamban a vakbuzgóságnak, babonának és fanatismusnak volt istápolója. Mindezen okoknál fogva szerző értekezése végén azon eredményt mondja ki, hogy: az arabság két ágát versenyre bocsátván a vallásos gondolkodás, a szellemi élet fejlődésének s a muhammedán életnézet |haladásának történetében, az arabság keleti ágának kell odanyujtanunk a győző pálmáját.

Mint székfoglaló, bírálat nélkül az »Értekezések« közé vétetik föl s a felolvasó részére a tagsági oklevél kiadatik.

259. (31) P. *Thewrewk* Emil l. t. olvassa értekezését. »A magyar nominativusról.« Tartalma ez :

A mit a magyar nominativusról eddigelé tanítottak, azt a Nagyszótár az alanyeset szó alatt 15 sorban foglalja össze.

Hogy még sok egyebet mondhatni róla, bizonyítja *Thewrewk* értekezése.

Bevezetésében a nominativus nevét és alakját tárgyalja.

Európai nyelvtanunk Görögországból származik s így hát a grammatikai terminológiát is ama classicus nemzettől örököltük. A görög műszókat lefordították latinra, s a latin elnevezés szolgált további másolatoknak mintául.

A görög a nominativust háromféleképp nevezte el *ὀρθή*, *ὀνομαστική* és *ἐνθεῖα πρῶσις*nek. A latin, nominativus, rectus és nominandi casus-nak fordította.

Első magyar nyelvtani műszavaink Erdősitől erednek, ki ezt a casust a latin nyelv útmutatása szerint *nevezőnek* jelölte.

Ujabbán *nevező* helyett *alanyesetet* mondanak, de mint hogy sok nominativus van, mely nem fejez ki alanyt, a nevező eset pedig találó egy elnevezés, *Thewrewk* inkább ezt választja s újra beiktatja nyelvtani műszavaink sorába.

Első esetnek is mondják; mert minden nyelvtan a nevezőt az ese-

tek sorának legelejére teszi. Okát már Priscianus adta, ki V. 13,74. így szól: *quod ipse primus natura nascitur vel positione et ab eo facta flexione nascuntur obliqui casus.*

A nominativus tulajdonképen nem is eset, nem fejez ki semmiféle viszonyt, semmi egyéb csak fogalom-nevező. A fogalmat független voltában jelenti, azért is különösen a subjectum alakja. Hogy mégis az esetek közé számítjuk, csak oly formán van, mint a hogy az indogermán nyelvtan a semleges nemet is nemnek veszi: azaz eset azon ellentétnél fogva, melyben a többi esetekkel áll. V. ö. Krüger Griech. Spr. I. §. 45, 1, 2.

Tudva van, hogy az indo-germán nominativus *s*-szel van képezve s hogy ez az *s* Bopp felfedezése szerint (Vergl. Gr. I. 2. kiad. 277. lap. V. ö. Curtius Chronol. 251. l.) a *sa* pronominalis tőből keletkezett. A szanszkrit *açvas*, görög *ἄππος*, latin *equus*, gót *dags* nominativusnak ismertető jele a végén álló *s*. A németben a rag lekopott. Gótban *dags*, németben *Tag*.

A magyar nevezőről tudomásul kell vennünk, hogy semmiféle ragja nincs, mely nominativusi voltát különösen mutatná, s e tekintetben meg a magyar a többi nyelvtestvérevel *s* ellenkezik az indo-germán nyelvtörzsszel, a mint ezt már Boller, *Die Declination in den finnischen Sprachen* című értekezésében, *Sitzungsb. der k. Akad. d. Wissensch. XI. 966—7.* jelentette.

Nem egyenlő, de hasonló tünemény mégis van az ugor nyelvcsaládban, a mint azt Budenz *Ugr. Sprachstudien* 2. füzetében: »*Determination des nomens durch affigirten Artikel im mordvinischen und in einigen anderen ugrischen Sprachen*« című értekezésében világosan kideríti.

E tünemény keletkeztere nézve egészen olyan, mint az indo-germán nominativus. A lényeges különbség abban áll, hogy az indo-germán nyelvcsaládban az az eredeti *sa* utóbb nominativusi rag és semmi egyéb: az ugor nyelvcsaládban a ragaszték articulus a határozatlan ragozási alak mellé egy mutatólág határozott ragozási alakot teremt. V. ö. mordvin *ava* = asszony, *avat'* = az asszony.

A mi a magyar nevezőt illeti, mondtuk, hogy semmi ragja, semmi ismertető jele nincs. Minden ugor nyelvben nominativus singularisul a ragtalan névtő szolgál, melynek nominativussá alakulása pusztán hangtani befolyásnak van alávetve, mely igaz, hogy olykor a tő végének többékevésbé jelentékeny megkurtulását okozta.

Rövid hangzó a tő végéről közönségesen eltűnik, péld. *hal* meg nem fogyott tője *hala*, *tél*-é *tele*, *hatalom*-é *hatalma* stb.

A végső hangzó eltűnése kétféleképp történik, vagy nyomtalanul, mint *hal*-ban, vagy úgy hogy pótlás fejében a megmaradt tő (végszótága) hangzóját megnyújtja, mint *tél*-ben. Mind a két esetet mutatja *fonala* kurtult tője, mely *fonal* is *fonál* is, szintúgy *kevese* kurtult tője, mely *keves* is, *kevés* is lehet.

A *hatalom*-félek alakulásáról ezt kell tudnunk. A tő *hatalma* a végső *a* eltüntével lett *hatalm* s így is hangzott a szó végén, mint azt a H beszéd s egyéb régi kútfők bizonyítják, később a kiejtés könnyebbi-

tésére az *lm* közé hangzó tódult, az *alhangu* szóknál *o*, a *felhanguaknál e*.

A nominativus mondatfani tárgyalásának határai sokkal szélesek, mint első pillanatra gondolnók; mert a ragtalan esetek formája s a nevező formája közt legkisebb különbség sincs; az értekezésnek tehát mind a kettőt együtt kell szemügyre vennie.

Minden mondat egyenlet. A mondat egyenletvoltának kell tulajdonítanunk, hogy a név állítmány, a mint tartalmilag egynek vétetik az alanynyal, alakilag is vele egyenlő esetben áll.

Magyarban nincs külön vocativus. Nálunk a megszólításnál, megszólító kifakadásnál stb. csak a nevező szerepel.

Az appositioról érdekes tudnunk, hogy a magyarban itt-ott olyan appositio is található, mely a személynek vagy a dolognak nem egyáltalában való minőségét, hanem azt az állapotát jelenti, melyben az van, mikor az állítmánykifejezte cselekvés végbemegy. Elvéte fordul csak elő; rendszeren *mint*-et vagy *ul-ül*-ragot használunk. Péld.

Kengyelfutó kezdte,
Földönfutó végezte.

Azaz : Mint kengyelfutó kezdte, mint földönfutó végezte.

A névi állítmányra nézve meg kell jegyeznünk, hogy a magyar a tér, az idő s az ár mértékének fogalmát egyszerűen állítmányi viszonyba helyezi az alanynyal. Péld.

Galicia hetven posta, azaz hetven postányira van.

Számtalan az az eset, mikor nyelvünk összehasonlítás helyett azonosítással él. Az iskola az illet más nyelvekben költőiségnek nézi, a mi nyelvünknek nemzeti sajtásága. Péld. kökény a szeme, selyem a fü stb.

Adverbialis nominativus, azaz igehatározó igehatározói képző nélkül.

Vagy eredetileg képző nélkül való.

Vagy a képző lekopott.

Vagy az ilyen nevező egy csonkult mondat maradványa.

Péld. jövet, menet, gyalog, azon mód, kétrét, esztendeje itt volt. stb.

A talan-telen-es melléknevek *ul-ül* nélkül is szerepelhetnek igehatározók gyanánt : számtalan borulok angyalom vállához.

Nominativus objectivus vagy ragtalan accusativus. Péld. falu látni, zab aratni stb.

A birtokragos tárgy accusativusa csak akkor lehet ragtalan, ha rag nélkül is mássalhangzón végződik, mi világosan azt mutatja, hogy itt nem a nominativus van a tárgy jelölésére használva, hanem hogy az accusativus ragja elkopott.

Péld. »Hirök porok föl nem találod,« de soha sem : »hire pora föl nem találod.«

A nominativus possessivus ragtalan genitivus. Jelenleg igaz, hogy a fa virága s a fa virágzik-ban a fa semmiben sem különbözik egymástól; de valamikor az ugor genitivus *n*-re végződött. Thewrewk a Faludi-

nál sokszor előforduló *erön erővel*-féle kitételben még ennek végső maradványát látja, a minek Hunfaly is magyarázza.

Az úgynevezett nominativus absolutus egyik legérdekesebb használata a magyar nevezőnek. Péld. *kenyere nem lévén*, kalácsra vágyódik; vagy *Etele fölállott, kehely* a kezében. (V. ö. a görög genitivus absolutust, s a latin ablativus absolutust.)

A nominativus absolutus után sorozható nemzeti költészetünknek ama sajátja, mely szerint a dal első sorában egy pusztán nominativus áll minden állítmány nélkül. A nominativus nem fejez ki semmiféle viszonyt, semmi egyéb, csak fogalom nevező. Csakugyan ilyenül mutatkozik a magyar népdal elején : egy ige nélkül függetlenül odavetett szó vagy kitétel, mely jelenetet fest s mely látszólag semmi logikai összefüggésben nincs a rákövetkező mordattal; de érthető annak, ki magát a jelenetbe beleképeli. Péld.

Kicsifalu, fehér ház :

Hát te babám mit csinálsz ?

Végre a nominativus az anaboluthiá-ban is előfordul. Az élő beszéd ama sajátja, hogy megnevez valamit s a mit róla mond, azt oly alakban adja, hogy mondattanilag hozzá nem illik. (Mondatszerkezeti következetlenség) Péld.

Szeretóm járása,
Keze csóválása,
Akárki meglássa,
Nincs Csetényben mássa.

azaz *járásának*, *keze csóválásának* nincs mássa.

A magyaváló, inaszakadt s több effélékben magva, ina a válónak a szakadt-nak alánya. De ez az egész mondatokból vált jelzők tárgyalásához tartozik, azért Thewrewk ezt az érdekes kérdést más alkalomra halasztja.

Birálatra adatik.

Harminczegyedik akadémiai ülés.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1876. nov. 20.

Ipolyi Árnold r. t. elnöklése alatt.

261. (32) *Kautz Gyula* r. t. felolvassa ily című dolgozatát, mint egy készülő nagyobb munka egyik fejezetét : »A nemes érczek az emberiség történetében.«

262. (33) *Jakab Elek* l. t. felolvassa ily című értekezését : »A Ghyczyek Erdély történetében. Különös tekintettel a kormányzói intézmény kifejlődésére.« Röviden így :

Értekező először visszapillant Magyarország kétfelé válása időszakára, természetes eredményként mutatva ki azon tény, hogy a kétfelé vált

királyság honpolgárai különböző indokokból, hol egyik, hol másik király birodalmába mentek át, s ott olykor megtelepedvén, családokat alkottak, s tehetségeiket új hazájuk szolgálatára szentelték. Ilyen volt felolvasó szerint Ghyczy János. Sőt több Ghyczyek is ez időben a Tiszán túl az úgynevezett erdélyi részekbe mentek át, s ott családot alapítva, szinte egy századig fönmaradtak.

Értekező a Ghyczyekről, vonatkozóval Nagy Iván magyar családok nemzedék rendéről irt művére, egy pár megigazító adatot közölvén, átment tárgya első főkérdésére t. i. mi Ghyczy kormányzónak történetkritikailag helyesen leirt neve? s a magyar történet és diplomatika ismeretes új adatainak hosszú sorával bizonyította be, hogy a magyar történetirodalomban általában hibásan volt eddig Erdélynek 1585-től 1588. decz. 8-ig volt kormányzója »Géczy« Jánosnak írva, olvasva és tanítva, mert a jeles férfi a magyarországi Ghyczyek közül származván be oda, őt a valóságnak megfelelően Ghyczy-nek lehet és kell csak és egyedül mondani. Felolvasó régészeti érveket is hozott fel nézete támogatására, bemutatván Kolozsvár birtokában levő egy festői szépségű várrom fényképét és alaprajzát, melynek neve ma is Léta- vagy Ghyczy-vár, s melyről kimutatja, hogy azt Ghyczynek II. János [Zsigmond] választott király mint löporral fölvetetett puszta várromot 1569-n adta, ő újra építette, s magáról Ghyczy-várnak nevezte, melyet a történeti hagyomány híven megőrzött, s emlékezetét napjainkra szállította át. Felolvasó érdekes leírását adta a vár természeti fekvésének is.

Ezután a második főkérdésre tért át felolvasó, t. i. Ghyczy Jánosnak Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem által a kiskoru Báthory Zsigmond választott erdélyi fejedelem gyámolása, s a fejedelmi jogok ideiglenes gyakorlása végett, erdélyi kormányzóvá neveztetésére: s itt közölvén és boncolás alá vevén elsőben a lengyel király által Ghyczynek adott kir. adománylevelet, azon eredményre jut, hogy az a Hunyady János és Szilágyi Mihály magyarországi választott kormányzók kormányzói oklevelei és utasításai mintájára, de az erdélyi viszonyokhoz alkalmazottan van készítve, mit a kettőnek egymás mellé állítása s az alapelvek összehasonlítása által meggyőzőleg bizonyított be. Eljött a jogtörténeti kapocsnál fogva felolvasó mind a Ghyczy előtti, mind az utána következett erdélyi fejedelmi korszak adatai fölött, az 1848-ki törvényeken, az 1867-ben tényleg végbement Unio-ig átpillantó szemlét tartván: azon ténnyt állapítja meg, hogy ifju János [Zsigmond] választott királyon kezdve egészen II. Apafig a Hunyady-Ghyczy-féle kormányzói utasítás alapelveinek szellemében helytartók és kormányzók vitték a kiskoru erdélyi fejedelmek helyett Erdély kormányzását épen úgy, mint a magyar királyságban a kiskoru királyok felségi jogait királyi helytartók, választott kormányzók és törvényes nádor-ispánok gyakorolták. Mindezt felolvasó a magyar- és erdélyországi törvényekből és történelmi hiteles forrásokból kételyt kizárólag bebizonyítva, előadása során egyszerűs-mind a Ghyczyeknek Erdély közéletében való működéséről, s különösen a kormányzónak nagy hatásáról sok érdekest, újat és tanulságot

beszél el, s míg Ghyczy Andrást, kinek Báthory Gábor fejedelem halálában közvetett bűnrészességét a történelem megállapította, erős érvek s hiteles adatok alapján a történetírás által elítélendőnek tartja : addig Ghyczy Jánost a magyar történelem egyik ragyogó példányképe gyanánt tünteti föl, a kinek élete és tettei — a mint azt felolvasó vonzó példákkal s meggyőző adatokkal igazolja — nem kívánják a dicsőítés szavait : maguk szereztek meg annak, a ki azokat végbevitte, Ghyczy kormányzónak számára, nemzeti történetirodalmunkban a maradandó életet.

Szabályszerű birálat alá adatik.

Harminczkettedik akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s .

1876. november 27-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

264. *Szász Károly* r. t. emlékbeszédet mondott *Jakab István* közelebb elhunyt lev. tag fölött.

Az Értekezések során ki fog adatni.

265. A főtitkár bejelenti *Ritschl Frigyes* külső tagnak november 9-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az I. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

266. A III. osztály *Reviczky János* értekezéséről : »A betűző vagy fenyű szúról,« melyet az osztályhoz megbírálás és érvényre emelés céljából beterjesztett, azon eredményt jelenti, hogy nézetét, a mellékelt birálat alapján, az osztály nem fogadja el ; és kéri őt a birálati másolat hozzácsatolása mellett erről értesíteni, valamint arról is, hogy értekezése az osztály levéltárában visszamarad.

Reviczky úr ily értelemben tudósíttatni határozottatott.

267. Ugyanazon osztály a *Cherbourgi Société des Sciences naturelles* meghívását 25 évi főnnállása ünnepélyére azon indítványnyal terjeszti vissza, hogy a nevezett társaságnak az Akadémia üdvözlése decz. 30-ig fejeztessék ki.

Elfogadtatott.

268. A történelmi bizottság nov. 25-i üléséből pártolólag terjeszti fel *Károlyi Árpád* azon kérelmét, hogy az Akadémia kérje fel közoktatásügyi miniszter urat, az ő már két éven át élvezett ösztöndíjának jövő évre is utalványozására, hogy a bécsi palaeontologiai intézetnél a harmadik évfolyamot is elvégezhesse, azután pedig Párisban az *École des Chartes* előadásait látogathassa.

Szilágyi Sándor r. tag ehhez azt az indítványt teszi, hogy miután az eddig élvezett 800 frt ösztöndíj nem elégséges arra, hogy a mondott ifju mind a két kül-

földi intézetet látogathassa : kéressék fel a miniszter úr az ösztöndíjnak 1200 frtra leendő fölemelésére.

A történelmi bizottság javaslata, a benne kifejtett indokok alapján, Szilágyi Sándor r. t. indítványával együtt, elfogadtatván, ez értelemben a közoktatási miniszter úrhoz felterjesztés határoztatik.

269. Fogarasi János r. tag úr beadott iratában nyilatkoztatja, hogy az öt év, melyekre nyelvészeti czélból évenként 500 frtot ajánlott, letelvéen, jelen körülményei azon ajánlat folytatását nem engedik, miért is kéri az Akadémiát, hogy e nyilatkozata tudomásul véve, erről az Igazgató Tanácsot is értesítse.

Tudomásul vétetvén, egyszersmind az Igazgató Tanács is értesítettni határoztatott ; Fogarasi úrnak pedig az öt évi nagylelkű adományért az Akadémia köszönete ujjolag is kifejezetett.

270. Ljubič Simon úr, a zágrábi muzeum igazgatója, megújítja kérelmét pénzsegély iránt a délszláv érmeokről kiadott nagy munkája költségei fődözhetése végett, melyre ugyan a bécsi cs. k. akadémiától 1000, a zágrábitól 800 frtot nyert, de ezek távoiról sem fedezik a kitünő rajzokkal és táblákkal megjelent munka költségeit ; folyamodott tehát a M. T. Akadémiához is, s ettől, a mint értésére esett, kedvező határozatot is nyert, azonban az Igazgató Tanács nem vehette fel az Akadémia által megajánlott segélyt az 1875- és 1876-i budgetbe ; kéri most azt fölvétetni.

Tekintve azon körülményt, hogy az említett munka azóta, bár kétségkívül tetemes áldozatokkal, megjelent : a folyamodvány áttétetik a II. osztályhoz, annak kijelentésére : ragaszkodik-e még előbbi ajánlatához, hogy Ljubič úr részére 1000 frt segély felvétessék az akadémiái költségvetésbe ; és ha igen, ez iránti nyilatkozatát az Igazgató Tanácshoz idejében nyujtsa be.

271. Olvastatott az állandó könyvtári bizottság jegyzőkönyvi jelentése némely, hozzá véleményre áttett ügyekben. Jelesül :

A lemergi egyetem újabb folyamodványára nézve a bizottság nem térhet el ugyan azon ismételve kimondott elvtől, hogy az Akadémia külföldi *egyetemeknek* kiadványait meg nem küldi ; azonban ajánlja, hogy a miniszteri leiratban említett egyetemi tanár megkeresésére az általa kijelölendő munkák kivételesen megküldessenek.

A hamburgi »Verein für Naturwissenschaftliche Unterhaltung« mint nem tudományos testület kérvényét csereviszony iránt, a bizottság nem ajánlhatja.

Teixeira de Vasconcellos lovag levelére a bizottság azt javasolja, hogy miután csereviszonyunk a portugál kir. Akadémiával már régebben fönnáll : a lovag úr erről értesítendő, az Akadémia köszönetének kifejezése mellett a küldött könyvekért.

A lemergi »Ossolinski« nemzeti intézet részére a bizottság a Történelmi Emlékek megküldését és a mondott intézetnek az Ügyrend 180. k. pontja alá felvételét javasolja.

A bécsi »Mechitarista« társulat levelére következő választ javasol : a bizottság gondoskodni fog arról, hogy az átküldött munkára a szakközönség figyelmét felhívja ; de az akadémiái kiadványok megküldését nem ajánlhatja, minthogy említett társulat a könyvkiadó vállalatok, nem pedig a tudományos társulatok sorába tartozik.

A dévai állami főreáltanoda részére a bizottság az Ügyrend 180. c. és h. pontjaiban felsorolt kiadványok megküldését ajánlja.

Mind e javaslatok elfogadtatván, az illetők ily értelemben tudósíttatni rendeltettek.

272. Bodnár Zsigmond és társai kérelme tárgyában kiküldött akad. bizottság következő véleményét ad be :

Mint hogy folyamodók csak általánosságban a levéltárban foglalt levelek kiadását kérik, szabatosan ki nem jelölvén az írókat, vagy legalább bizonyos időszakra vonatkozó csoportokat — a bizottság nem javasolhatja a kérésnek egész általánosságban való teljesítését ; másrészt azonban tekintetbe véve folyamodók tudományos állását, a levéltár használata a fennálló szabályok értelmében meg volna engedhető — hogy így a folyamodóknak alkalom nyújtassék, a levéltári anyaggal megismerkedvén, kívánságukat szabatosan körülírni és újabb beadványban az Akadémia elé terjeszteni.

A bizottság nézete elfogadtván, folyamodó urakkal közlendő lészen.

273. A párisi Sociétés Asiatique köszöni a neki megküldött szótár-érmet.

Tudomásul vétetett.

274. A főtítkár bemutatja az 1877-re elkészített akadémiai üléssort, megjegyezvén, hogy abban január 28-ra a Deák emlék-ünnepélyt is felvette, s e miatt az Igazgató Tanács e napra eső ülését szombatra január 27-re tette át.

Elfogadtatott.

275. Ugyanaz felhivatni javasolja az Akadémia osztályait és bizottságait, hogy költség előirányzatiakat deczember hó folytán készítsék el és adják be

Mire az osztályok és bizottságok ezennel felhivatnak.

276. A főtítkár bemutatja azon képet, melyet gróf Széchenyi Béla úr az Akadémia elnökéhez küldött, kegyeletes ajándéku az Akadémia részére.

E kép olajfestésben Körösi Csoma Sándor tibeti siremlékét tünteti elő, s a gróf atyja, a dicső emlékü Széchenyi István által díszes aranyozott keretbe foglaltatva, mindig annak asztalán állott, a kereten Magyarország czímerével és következő felirattal : »Egy szegény árva magyar, pénz és taps nélkül, de elszánt kitaró hazafiságtól lelkesítve — Körösi Csoma Sándor — bölcsőjét kereste a magyarnak és végre összeszeroskadt fáradalmi alatt. Távol a hazától aluszsa örök álmát ; de él minden jobb magyarnak lelkében. Az itt ábrázolt sírkő nyugszik hamvain. Britt Társaság melte tudományos érdemeiért. Nem magas helyzet, nem kincs a nemzetek védőre, hanem törhetlen honszeretet. zarándoki önmegtágadás, és vas akarat. Vegyetek példát, hazánk nagyai és gazdagai, egy árva fiun, és legyetek hű magyarok tettel nem pusztá szóval, áldozati készséggel és nem olcsó fitogatással ! Széchenyi István.« A kép hátulján pedig ez olvasható : A magyar tud. Akadémiának emlékül. Gróf Széchenyi Béla. 1876.

A M. T. Akadémia ez igen becses ajándékot a kettős kegyelet érzelmeivel fogadván, midőn az ajándékozó gróf úrnak legforróbb köszönetét elnöki levélben kifejezve határozza, egyszersmind a becses ereklye biztos megőrzése iránt azt rendeli, hogy az az akadémiai könyvtárban, mint a közönség által látogatott és kellő felügyelet alatt lévő helyen, legyen elhelyezve üveg szekrényben, hogy a látogatóknak szemébe tűnnessék.

277. A főtítkár bemutatja a m.-szigeti ref. főtanoda elismerését és köszönő levelét a megküldött akadémiai kiadványokért.

Tudomásul szolgál.

278. Végül a főtítkár bemutatja az október 30-iki összes ülés óta érkezett csereajánlék és köteles könyvpéldányokat így rendben :

I. Testületektől :

- Asiatic Society, Bombay, Journal, Vol. XII, No. 33.
 Museum of Comparative Zoology, Cambridge, a) Memoirs, Vol. II, No. 9. b) Bulletin, Vol. III, No. 11—16.
 Deutsche Morgenländ. Gesellschaft, Leipzig, Zeitschrift, XXX, B. 3, H.
 Office of the American Journal, New-Haven, The American Journal of science and arts, Vol. XII, No. 71.
 Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin, Monatsbericht, Juli, 1876.
 Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München, Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Histor. Classe, 1876, I. B. 3, H.
 Kais. Akademie der Wiss. Bécs, Anzeiger, 1876, Nr. 21—23.
 Ferdinandeum, Innsbruck, Zeitschrift, III, Folge, 20, H.
 Histor. Verein für Steiermark, Gratz a) Mittheilungen, 24, H. b) Beiträge, XIII, Jahrg.
 K. K. Statist. Central-Commission, Bécs, Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1874, 2. H.
 Società Adriatica di Scienze Nat. Triest, Bolletino, Ann. II, N. 2.
 M. k. természettudományi társulat, Budapest, Greguss Gyula összegyűjtött értekezései.
 Nemzeti Múzeum, Budapest, Magyar könyvszemle, I. évfoly, 5. füz.
 K. K. Geol. Reichsanstalt, Bécs, a) Jahrbuch, XXVI, B, Nr. 3, b) Verhandlungen 1876, Nr. 13, c) Catalog der Ausstellungs-Gegenständ.
 Cs. k. közös hadügyministerium, Bécs, Militair-Statist, Jahrbuch für das Jahr 1873, 2. Th.
 Magyar kir. közokt. minisztérium, Budapest, a) Statistisches Jahrbuch für 1874, 2. H. b) Magyarország ó-keresztény, román és átmenet stílyű műemlékeinek rövid ismertetése, 2 péld.
 M. kir. állami számvevőszék, Budapest, A magyar korona országainak állami zárszámadása az 1875. évre, 13 db.
 Unitarius püspöki hivatal, Kolozsvár, Imák és beszédek, 2 péld.
 Akademische Lesehalle, Bécs, Sechster Jahresbericht.
 Lese- und Redehalle an der k. k. technischen Hochschule, Bécs, Vierter Jahresbericht.

II. Magánosoktól :

- Clausius R. k. t. Bonn, Über die Ableitung eines neuen electro-dynamischen Grundgesetzes.
 Ljubič Simon, Zágráb, a) Der Fund römischer Goldmünzen, b) Dispacci di Luca de Tollentis Vescovo di Sebenico, c) Popis predmetu etc, d) Inscriptiones quae Zagrabiae . . . asservantur.

III. Köteles példányok :

- Ref. főiskola nyomdája, Kolozsvár, a) A közügyek bajnoka ; emlékbeszéd id. gr. Teleki Domokos fölött, b) Erdélyi Múzeum, III, évf, 8. sz, c) Phaedrus aesopi

meséi. d) Die Symbolik des Judenthums. e) A kolozsvári m. k. tud. egyetem Almanachja 1875/6. f) A kolozsvári tud. egyetemi kör évkönyve. g) Közhasznú erdélyi képes naptár 1877-re. h) Közhasznú és közczélu nagy-enyedi naptár 1877-re. i) Az erdélyi ev. reform. egyház kerület egyház-joga. II. füz. k) A kolozsvári ev. ref. főtanoda Értesítője 1874/5-ről. l) Az erdélyi muzeum-egylet Évkönyve. Új folyam. 6. szám.

Drotlef J. nyomdája. Nagyszeben. Schulgrammatik der ungarischen Sprache.

Reform. főiskola nyomdája. Pápa. A Dunántuli ref. egyházkerület 1876. szept. közgyűlésének jegyzőkönyve. 4 p.

Városi nyomda Debreczen. a) Értesítvény a ref. debreczeni főiskolájában a gymnasiumról és tanítóképezdéről 1875/6-ról. b) Egyetemes egyház történelem. c) Magyar protestans egyházi és iskolai Figyelmező. VII. évf. 8—9. 10. füz.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. Amiculu popularui pe 1877.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. a) Pressburger Wegweiser auf das Jahr 1877. b) Directorium in usum fratrum minorum ordinis S. P. Francisci pro 1877.

Imre Sándor nyomdája. M.-Vásárhely. Székely naptár 1877-re.

Gámán N. nyomdája. Zilah. Szilágymegye közigazgatási bizottságának ügyviteli szabályai.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

Almanach 1877-re.

Math. és term. tud. Közl. XIII. köt. 8. 9. sz.

É R T E S Í T Ő J E.

*Harminczharmadik akadémiai ülés.*A III. (math. és term. tudom.) osztály *kilenczedik* ülése.

1876. decz. 4-én.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

280. (34) *Frivaldszky János* r. t. »Adatok Temes és Krassó megyék faunájához« cz. értekezését olvassa. Kivonatban így :

A Kárpátok délkeleti lánczolatának ama végső része, mely a Szörénymegye határán levő Szemenik hegytől, Krassó megyében nyugat felé huzódva Baziásnál végződik, s az e hegységhez közel fekvő és közönségesen Bjelo-Berdo nevezet alatt ismeretes temesmegyei homokpuszta: már több ízben voltak állattani tekintetben kikutatva; e kutatások eredményéről azonban az irodalomban csak kevés adatot találunk följegyezve.

E hiányokat újabb gyűjtések útján kiegészíteni s megtudni: a szörénymegyei szerfölött érdekes fajok közül, melyeknek terjed ki tenyésési köre egyszersmind a krassói hegységekre is? — buzdították értekezőt arra, hogy a m. Tudom. Akadémia mathem. és természettudományi bizottsága és a nemzeti Múzeum megbízásából az 1874-ik év nyarán, június hó 17-től július 26-ig Pável János múzeumi gyűjtő kíséretében, e vidékekre kirándulást tegyen.

Első kirándulási pontúl Baziás vidékét választá; elmondja részletesen a lelhelyeket s főlemlíti a talált nevezetesebb fajokat. Innen a jaszenovai vasuti állomástól egy órányira a Karas folyó jobb oldalán fekvő temesmegyei Grebenác faluba mentek, melyet alkonyatkor egészen füsttel borítva találtak, mert a lakosok ez által védték marháikat a falu északi részén a Karas közelében levő pocsolyákban nagy mennyiségben tenyésző vérszomjas szúnyogok (*Culex reptans*) ellen.

E falu ama 70,600 holdnyi homokterület északkeleti részén fekszik, melyből még jelenleg is körülbelöl 12 ezer hold futóhomokot képez; a többi része ellenben a homoknak megkötése által már hasznavehetővé van téve. E puszta szerfölött érdekes állatvilága a délorszországi homok-sivatagok faunájának jellegét hordja magán, mely részben hazánk központi részében is nyilvánul. Frivaldszky János e homok-buczkákat most már harmadízben kereste föl, s ez alkalommal is igen érdekes állatokat gyűj-

tött, melyek között különösen említendő egy, Dél-Orosz- és Görögországból ismeretes, de állítólag Budapest vidékén is tenyésző ritka bogár (*Acinopus ammophilus*), melynek 130 mm. mély tartózkodási helyét a földben megtalálván, sikerült több mint 100 példányt gyűjtenie s ez alkalommal egyszersmind arról is meggyőződni, hogy ez éjjeli állat nem rovarrevő, mint azt Schaum berlini tudós állítja, hanem növényevő, s eledele itt a piczi csigacsó (*Medicago minima*) magvaiból áll.

Buvárkodásának harmadik pontja Oravicza vidéke volt, hol fáradásainak szintén bő sikere lett, mert a Szörény megyéből már ismert jelesebb fajokon kívül itt olyanokat is talált, melyek ekkorig hazánkban még nem voltak gyűjtve; a Tilfahegy oldalán pedig a muzeumi gyűjtő egy új nemet és fajt is fedezett föl, melyet értekező Pulszky Ferenc muzeumi igazgató tiszteletére — kinek buzgó s tapintatos vezetése alatt hazánk állatvilágának kifürkészése is igen örvendetes módon halad előre — Phaenatherion Pulszkyi-nek nevezett el.

Oraviczáról Szászka bányaváros Malompatak (Mühlbach) nevű völgyébe tett kirándulásában igen ritka állatoknak jutott birtokába, s itt találkozott a veszélyes homoki vipera (*Vipera ammodytes*) és kövek alatt a kárpáti scorpióval (*Scorpio Carpathicus*) is. Innen Krassovára és a szokolováczi völgy barlangjaihoz mentek; de a melyekben a már általa leírt vak bogaron (*Anophthalmus Milleri*) kívül mi újat sem találtak.

Julius 15-én kirándulásaik utolsó pontjára, Ferenczfalvára érkeztek, mely az 1436 $\frac{1}{2}$ méter magas Muntye-Szemenik alatt, a keskeny, hosszú Berzava patak völgyében fekszik. Az első kirándulást itt a Szemenik hegyre tették, hol leginkább az alhavasok tájait jellemző fajokkal találkoztak. A második kirándulási helyül a völgynek alsó részét, a Kukahegyet választák; honnan még egyszer visszatértek Jaszenovára, Grebenác falu közelébe, hogy lássák, körülbelül négyheti távollét alatt, mily változás észlelhető a pusztán tenyésző állatvilág körül. Itt most, a már első ízben is gyűjtött állatok egy részén kívül, egészen más és igen érdekes fajok voltak találhatók.

Hat heti kirándulás eredménye gyanánt hoztak magukkal: 1 faj emlőst, 18 faj halat, 7 faj hüllőt és kétéltűt, 1610 faj rovar, és 31 faj pókot, összesen 1667 faj állatot. Ezekhez hozzáadva a már más alkalommal e vidékeken gyűjtött 140 fajt: a két megye említett vidékeinek eddig ismert faunáját 1807 fajban állítá össze, melyek között több mint 200 faj a vidékre jellemzetes, 10 faj és 4 válfaj pedig új.

281. (35) *Thanhoffer* Lajos mint vendég: »A módosított Marey-féle érlökészjelző s azzal tett különféle kísérleteiről« értekezik. Az értekezés így szól:

Az érlökésznek ujjal való vizsgálata embernél már az orvosi tudomány őskorában szokásos volt. A chinaiak Krisztus előtt már 2639 évvel szóltak a pulsusról s állítólag egész tant dolgoztak ki azt illetőleg. Később *Demokritos*, *Aristoteles*, *Hippocrates*, *Praxagoras*, *Erasistratus*, *Herophilus*, *Galenus*, még sokkal később *Struth*, *Fouquet*, *Haller* s mások foglalkoztak behatóbban az érlökész tanával. Azonban a korszakalkotó törekvések ez irányban csak is az újabb korban lettek termékenyebbekké,

midőn a graphikai feljegyzések az orvosi tudományos buvárlatoknál is alkalmazást nyertek.

1744-ben *Hales*, teddingtoni lelkész vékony üvegsövet kötött állatok véredényeibe, hogy a vér felszállása által, annak oldalnyomását s hullámzását kutassa. Ez cső olyan volt mint a *Pitot*-féle, melylyel az az áramló folyadék sebességét mérte.

Ismeretes *Poiseuille* haemodynamometere, mely nem volt egyéb, mint higanynal megtöltött nyomásmérő, melylyel a vérnyomást mérte. Szintén eléggé ismeretes ennek módosítása *Ludvig* által, mely abban áll, hogy a higanyon uszó eszköz s ezzel összekötve vékony fémruddal összefüggő írőkészülék van megerősítve, mely kormozott forgó hengeren ir. Ez az ismert *Kymographion* (vérhullámjelző). *Fick* rugó Manometere a *Bourdon*-féle nyomásmérő, üres s hajtott réz rugó, mely a betóduló vérre kiegyenesedik s végével összetett emeltyűje kormozott felületre ir.

Herisson folyadékkal megtöltött s alól hártáival elzárt csövet használt az érlökések feltüntetésére. Utána ezt *Chelius* (*Pulsmesser*) s *Naumann* módosították.

Első volt *Vierordt*, ki tudtommal oly eszközt szerkesztett, melylyel magának az érlökésnek megfelelő edénytágulást s szűkülést graphikai uton feljegyezte. Eszköze azonban tökéletlen s igen nagy, s így legalább betegenkél alkalmazhatlan volt.

Marey később szerkesztett eszköze a czélnek sokkal jobban megfelelt, azonban első eszközének minden elmés szerkezete s alkalmas kicsisége mellett is számos hibája volt. Emeltyűje önlengéssel bírónak tartatott. *Mach* kimutatta, hogyan lehet ezen segíteni. Ő az emeltyüt az ütér, illetőleg a végtag bőrével érintkező rugóval ízületi összeköttetésbe hozta s így az emeltyű önlengését megszüntette.

Behier az emeltyű forgási tengelyénél levő aprófogú kerekjét a rugóval alant ízületben járó finom csavarral hozta összefüggésbe s így *Mach* eszközén javított. *Marey* új eszköze is, melyet a többi számoshoz képest vizsgálataim alapján a legjobbnak s legmegbízhatóbbnak kell tartanom, szintén ezzel a *Mach-Behier*-féle módosítással bir. Mindazáltal ez eszköznek is vannak hibái, mint hosszas vizsgálataim után meggyőződtem s e hibákat s hiányzó kellékeket kijavítani s pótolni volt eddigi működésem egyik célja.

Van szerencsém ezek előrebocsátása után az általam módosított s a párizsi *Breguet* által kitünően készített s az ezzel, meg a *Vierordt*, a régi és új *Marey*-féle eszközzel a különféle kérdésekre vonatkozó kísérleteimet a következőkben röviden tárgyalnom.

A mi először is *Marey* eszköztét illeti, az a következő elvre van alapítva.

Az ütérre, illetőleg az a fölötti testrészt ráma és kötelék segítségével rugó köttetik fel, melylyel alól ízülettel bíró vékony csavar van összekapcsolva. E csavar tengely körül forgatható emeltyüt hoz mozgásba az által, hogy az emeltyű tengelye egyik oldalt kis tömör kerékkel bir, mely a felhaladó, s rugóval összekötött csavar meneteivel egyenlő rovátkákkal

van ellátva körös körül, s e rovátkáival az említett rudacska csavarmeneibe fogózkodik. Valahányszor a rugó az ütér lökése által a csavaros rudacska felé emeli, az emeltyü könnyen érhetőleg felszáll, míg ellenkező esetben lefelé halad az. Az edény mozamos (rythmusos) pulsálása e szerint az emeltyüt a függélyest megközelítő síkba hozza fel és lefelé haladó mozgásba. A készülék másik végén óra-mű van, melynek az óramű kiváltásakor forgó fogas kereke a fölötte levő s két ujnyi szélességű kormozott papirlemezt hordó fogas rudat mozgatja az emeltyü hegyének neki menő irányban. Ily combinált mozgás mellett könnyen érhetőleg balról jobbra, az óramű felé haladó görbékét kapunk.

Hosszas vizsgálatokat téve épen ily érlökés jelzőkkel, úgy a Vierordt-féle, mint a régi s legujabb Breguet-Marey félével, nemkülönbén bírálván különféle vizsgálatokkal ezeknek s elméletileg az irodalomból, részint külföldi utamban megtekintés után ismert többeknek értékét, s e mellett úgy ruganyos csöveken kautschuk labdával, nemkülönbén kikészített állatszivek s véredényeken, számos emberen, kutyákon s házinyulakon tanulmányozván, épen sok irányban az érlökés módozatainak lényegét, úgy rendes mint rendkívüli körülmények közt: oly eredményekre jutottam, melyeket közlésre elég érdekeseknek s fontosaknak tartok.

E mellett vizsgálataim között azon meggyőződésre jutottam, hogy a legujabb *Marey*-féle eszköz még leginkább használható, mindamellett azt hiszem, hogy könnyen meggyőződhetik bárki arról, hogy az eszköz, kezében bármily gyakorlott is legyen, nem megbízható, mert kezelése tökéletesen hatalmában nincsen.

Mielőtt e vizsgálati eredményeim s irott görbéimet részletesen közölném, hosszabb külföldi távollétem s rendkívül sok teendőm miatt, azt úgy is továbbra kell odáznom, legyen szabad az általam módosított, mondhatom szerénytelenség nélkül — tökéletesített — eszközt röviden ismertetnem, s azután vizsgálataimnak eddig elért eredményeit legalább főbb vonalaiban érintenem.

Eszközöm rugója s az azt tartó ráma olyan, mint a *Marey*-féle eszközé. A rugóval alant összekötött csavar helyett azonban egy szélesebb s milliméterekre beosztott rud van összeköttetésben, mely az emeltyü tengelyének vizímalomszerű kerék-fogaiba illő fogazatokkal bír.

A *Marey*-féle eszköznél az író emeltyü e rudat pótló finom csavarral, mely, mint fentebb említők, az emeltyü tengely kerékjének apró rovátkáival koczódik össze, igazítható be, föl vagy lefelé. Ez elmés berendezésre *Mach* s *Behier* azon ajánlata után jött Marey, hogy az emeltyünek s rugónak egymással rögzítve kell lenniök.

Azonban ez elmés berendezés daczára sem felel meg, nézetem szerint, egész tökéletesen ez eszköz céljának, mert még új eszköznél is gyakran megtörténik, hogy az emeltyü igen finom rovátkolt kereke mintegy leperog a finom csavarkáról s a görbe írása meg van hiúsítva, mint azt meghozatott új eszköznél többször is volt alkalmam tapasztalni.

Egy másik hátrány ez eszköznél az, hogyha egyszer az az ütérre van felkötve, az emeltyüt, mert kézzel nem lehet azt tökéletesen kívánt

magasságba hozni, e csavarral kell beigazítani. Már ez nagy hátrány, mert ha így, akkor különösen egy kísérlet sorozatnál, melynél az emeltyű állása minden görbe írása után egy egyennél is változik, — minden egyes új görbe írása előtt az emeltyüt e csavarnak majd le, majd felcsavarásával kell beigazítanunk. Könnyen belátható, hogy a csavarnak mozgatasakor le vagy fölfelé vagy jobban nyomatik a rugó által az ütér, vagy kevésbé. Ez főleg oka, hogy egy emberen egy ülésben tett majd minden görbe változik alakja s kifejlődésében egymástól, ha a Marey-féle eszközt eredetiségében alkalmazzuk.

Landois szépen kimutatta nagy terjedelmű művében (*Die Lehre vom Arterienpuls* (360 lapra terjedő mű 1872. Berlin), hogy az ütérre gyakorolt különféle nyomás egészen más és más jelleget s kifejlődési alakot ad a görbéknek, azért ő u. n. augiographjánál az ütérre fekvő rugót sulyokkal megterhelt tányéros oszloppal nyomatja le s feszíti meg, az orsó ütérnél más sulyt ajánlva, mint más ütéréknél.

Az első hiánynon úgy segítettem, hogy erős fogazatu oszlopot s az emeltyű kerekén szintén nagy fogakat készíttettem, míg a másodikon, hogy a nyomás egy kísérletsorozatnál, legyen az bármily hosszú, egyenlő maradjon, úgy hogy a *Marey*-féle emeltyüt tartó fémhüvelybe térd alakú s csavarral fel- és beigazítható s egy másik, emeltyüt-tartó kis hüvelyt készíttettem. Ily berendezés mellett az emeltyüt fel, le, a legnagyobb excursiókig be lehet igazítani egész kényelem s pontossággal, s egyenlő nyomás mellett írhatunk egymás után számos görbét egy ülés alatt egy egyénről a nélkül, hogy az ütérrel terhelnünk s bántanunk kellene.

Ez egyszerű módosítás, mint vizsgálataim mutatják, fontos s egyelőre nem is sejtethető eredményekre vezetett. Másrészről ugyanoly hosszú emeltyűnél e térdalakban meghajtott s módosított emeltyű nagyobb, kifejezettebb s így egyes emelkedéseire nézve jobban feltűnő görbéket ír s már ennél fogva is fontossággal bír. Egy másik módosításom abban áll, hogy az író emeltyű finom csavar segítségével a legfinomabban beigazítható a kormozott lemezhez, mi megint fontos, bármily egyszerűsége mellett is. A *Marey*-féle eszköznél az emeltyű nádrudja kézzel hajtatik meg s így igazíttatik be. A *Landois* augiographjánál, noha itt ízülettal van az emeltyű író vége ellátva, de még is kézzel hajtatik s igazíttatik az be, s e mellett nehezen, de a *Marey*-félénél éppen nem igazítható az be, legfeljebb véletlen esetben, úgy, mint az szükséges volna, úgy hogy az emeltyű ennél az eszköznél legtöbbszörre vagy nem ír, vagy igen surlódva, az ütér emelkedést hüen nem jelzi, a görbék u. n. surlódási görbék, kicsinyek lesznek s emelkedéseik alig felismerhetők.

A *Marey*-féle eszköznél az emeltyű, mint említém, nádból van vékonyan hasítvasaczélrugóból készül s tompa hajtású író véggel bír. E helyett kevésbé ruganyos fából s végén derékszög alatt hajtott s finomra köszürült aczél hegygyel ellátott emeltyüt készíttettem, mely nem remeg mozgása közben s rendkívül vékony vonású görbéket ír s azokon minden legkisebb emelkedés is felismerhető.

Az óramű is változtatva van. Ismeretes a Marey-féle eszközön, hogy az óramű kereke a vele összefogózkodott száнка készüléket, mely a kormozott papírt hordozza, az emeltyűnek neki hajtja, s mivel az óramű tökéletesen szemben áll az emeltyű tengelyével, nagyobb száнкát s papírt az nem hordhat, mint az eszköznek óramű nélkül nem is egész hossza.

Eszközömnél ez, mert számos kísérletem után meggyőződtem, hogy az emeltyű nagyobb s kifejezettebb görbéket ír, ha a jelző felület nem neki, hanem elmegy az emeltyű vége előtt, úgy van berendezve, hogy az óramű közepén tengely körül forgatható s alulról felfelé nyomó rugó által bármily helyzetében megáll, mozdulatlanul, nemcsak, hanem ezen berendezés által még az óramű által tartott papírlemez is beigazítható az emeltyű végéhez. Azonban ezenkívül ez egy módosításnak még más megbecsülhetlen eredménye is van. Ugyanis említettem, hogy a Marey-féle eszköznél a lemez, melyre írunk, nem hosszabb, mint az óraműnek az emeltyű tengelyétől való távolsága, tehát nem több, mint 4—5 hüvelyk. Ha be- és kilégzési kísérleteket teszünk, e felület hossza távolról sem elég. Azért, mert óraműven oldalra is fordítható, a nélkül, hogy az óraművel tovább hajtott fogazott száнка hossza akadály volna, bármily hosszú száнка s papírfelület is befogható, s így ki- s belégzési vagy más kísérleteket, melyeknél hosszabb felületre van szükségünk, könnyen tehetünk e módosított eszközünkkel.

Továbbá a papír-tartó fémlemez Marey eszközénél oly keskeny, hogy arra valaminél erősebb szívverésű ember vagy állat érlökés görbéje rá nem fér, annál kevésbé tehetünk oly kísérleteket e miatt ez eszközzel, melyeknél, mint p. o. mély belégzésnél vagy kilégzésnél, a görbék egyszer nagyobbodó, máskor kissebbedő vérnyomásnál jóval magasabbra szállnak fel és le. Eszközömnél olyan egyszerű a berendezése, hogy a legkönnyebb fémből, alumíniumból készült lemezen (kettő van hozzá: egy hosszabb s keskenyebb s egy rövidebb és magasabb) a papírnak hasa sohse támad, mint az majd mindig támadt a Marey-félénél, hol nem csavarokkal szorítható le a jól kihúzott papír, mint eszközömnél, hanem egyszerű rugóval. Ily has mellett rendes görbét könnyen érthetőleg írni lehetetlen.

Eszközömhöz még egy finom rajztollat tartó emeltyű is tartozik, mely esetet segélyével színes tintával tölthető meg s látogatójegy papírra, ez is a legfinomabb, nagy s kifejelett görbéket ír. Igaz, hogy az újabb Marey-féle eszközökhöz is adatik már tinta, mint azt régi eszközénél használta előbb is már Marey, hogy a tompa hajtású aczélvég bekenetvén, az papírra írjon, de megvallom, ily tollat nem is készíttettem volna eszközömhöz, ha e fémvég tisztességesen írt volna számos próbálkozásom daczára.

Az óraművel hajtott száнкakészülékbe alumínium s rá erősíthető papírlemez helyett kisebb-nagyobb üveg is fogható be, melyre kormozás után szintén finom görbék írhatók s ezek a Dubosq-c-féle lámpával szépen projiciálhatók, mint azt a természettársulat egyik havi estélyén tartott népszerű előadásomban már régebben tettem is.

Eszközöm rámáján csavarok segítségével az amerikai harisnyakö-

tők mintájára készített kötelék erősíthető meg, melylyel az eszköz a kézre biztosabban s úgy erősíthető fel, hogy az a bőrre s az alatta levő viszerekre minél kevesebb nyomást gyakorol, másrészt nem ereszkedik meg, mint a Marey-féle fekete keskeny pántlika, melyet tourokban a kéz körül s a ráma szegei körül csavarva erősít meg, s minden lépten nyomom enged, vagy erősebb megszorításra bevág s a bőr viszereit nyomja s a görbék keletkezésére s alakjára befolyással van.

Ezek eszközömnök felhozott előnyei. Hogy mily hiányai vannak, azt mások jobban megítélhetik, sőt magam is hiszem, hogy óramüve még jobban volna készíthető úgy, hogy váltó segélyével egyszer egyik, máskor másik ellenkező irányban haladjon, s ezt ohajtottam is Breguet által így készíttetni, de ez csak az úgy sem nagyon olcsó eszközt, mint Breguet maga kijelentette, igen megdrágította volna, s meg kellett elégednem annyival, hogy az óramüvet kézzel minden irányban a legkönnyebben lehet beigazítani. Ennek sok más előnye mellett még az is van, hogy az óramüvel összekötött száncakészülék papír vagy üvegfelületét még pontosabban lehet az emeltyű végéhez beigazítani.

Végre még egy kis s minden irányban beigazítható üveg tükröcskét szerkesztettem, melyet a készülék emeltyűt hordozó hüvelyébe lehet erősíteni, s reá fényt vetve, egy másik kézzel forgatható tükör által érlökési fénygörbéket vetíteni. (L. »Orvosi Hetilap« 1876. 38. sz.)

Szabadjon most röviden ezen párizsi s előbb itt Budapesten készült eszközömmel, a régi újabb Marey-féle s a Vierordt-féle érlökésjelzőkkel tett vizsgálataimnak lényegét, módjait előadnom s főbb eredményeit legalább érintenem.

Első sorban a Vierordt-féle érlökés-jelzőt bíráltam. Számos görbét irtam vele ember ütérére alkalmazva azt. Vierordt ellenében úgy találtam, hogy eszköze nem együtésű (monocrotus), hanem mindig kétlökésű (dicrotus) görbéket ír, kivéve néha, ha a jelző a forgó koronggal 90 \square szög alatt érintkezik s így jobban surlódik. Továbbá az eszköz emeltyűjét a Marey-féle érlökésjelző emeltyűjével kötöttem össze s az elsőt ember ütéré által hozva mozgásba, mindkettővel egyszerre irattam mozgó, kormozott papírra vagy üveglemezre s mindkettő görbéje tökéletes egyforma volt, nemcsak, hanem dicroticus is. Végre bíráltam az eszköz emeltyűjének önlengéseit is akképen, hogy emeltyűjét villamdelejes készülék emeltyűje által hoztam mozgásba, úgy, hogy bevezetési villamcsapással csak is egy ütést szenvedett ez s mégis az egy ütésre számos ingadozással bíró görbét irt, jeléül, hogy nagy önlengéssel bír s e szerint nem megbízható eszköz.

Ugyan így vizsgálva a régi s új Marey-féle eszközt, azt találtam, hogy a réginél az emeltyű számos önlengéssel bír, míg a rugó nem. Azt is találtam, hogy ha az emeltyűt a mozgató villamos emeltyűvel fix összeköttetésbe hoztam, az önlengés kimaradt, s reá jöttem arra, mit M a c h s B e h i e r már előttem kimutattak, hogy a rugót s emeltyűt egymással fix összeköttetésbe kell hozni. Mások kimutatták itt közelebb nem tárgyalható módokon, hogy a rugó önlengéssel nem bír. Én a főnemlített

bevezetési villamscsapással tett vizsgálataimat a rugónál is alkalmazva, ezt megerősíthetem.

Vizsgálatokat tettem a kéz tartására nézve, hogy legjobb görbéket kapjunk. Tapasztaltam, hogy a karnak, első vizsgálatoknál különösen, lehülése lemeztelenítésekor, gyors kifáradása, vagy más ismeretlen okoknál fogva is ép úgy, ha a könyök hajlatban vagy a kéztőnél párszor csak gyengén érintjük a vizsgált egyén kezét a görbe írása közben, a görbe remegő lesz, számos apró kis elevatiót mutat.

Vizsgálatokat tettem az ütérle nyomásoknál beálló érlökésjelzési görbék változásaira nézve, nemkülönbén az egész felkar vagy kéztőnek kendő vagy zsinórral történt lekötésére beálló változásokat tanulmányoztam. Már itt megjegyzem, hogy mindezeket illetőleg írott görbéim megvannak. Nemkülönbén tanulmányokat tettem, mint már az »Orvosi Hetilap« 1875. 17-ik r. s. szintugy a berlini »Centralblatt f. d. Wissenschaften« című szaklap 1875. 25. számában közzé is tettem előleges közlemény alakjában, az egyoldali sőt kétoldali bolygideg erőművi izgatásánál létrejött érlökési változásokat illetőleg. Azóta házinyulak s kutyáknál téve vizsgálatokat, ugyan oly eredményre voltam szerencsés juthatni, hogy t. i. a nyomásra az érlökések lassabbodnak, a görbék idő tartama jóval, hosszabb lesz néha $4-4\frac{1}{2}$ szívverésnek megfelelő phasisuak, s a nyomás megszűnése után írott görbékben is lehet ily változást észlelni. A mellett a mindkét oldali bolygidegnek együttes nyomásánál, embernél, mint fentebb közölt előleges közleményemben le is irtam, veszélyes tünetmények, öntudatlan állapot beállását, aztán, az illető felocsudván, rázó lázat, hányingert, nagy fejfájást, s még 2 óra mulva is rendetlen érutést tapasztaltam s ezt görbékben fel is irtam.

Vizsgáltam a belégzés s kilégzés, légzés-hiány s erőtetett légzés hatását a görbékre s sokban megegyező, némelyekben pedig eltérő dolgokat észleltem egyes buvárok eredményeit illetőleg; ugyan csak észleleteket tettem a köhögésnél beálló tünetenyekre nézve is.

Vizsgáltam továbbá többször kikészített kutya-szív s vele összeköttetésben kikészített függér- s csipütereken, melyeket kautschuck csővel vérkeringési schemaként kötöttem össze s e mellett az üterekben az intravascularis nyomást egy külön csővel összekötött s csappal ellátott viztartóval nagyobbítottam, vagy kisebbítettem, ez edényekre kötvén fel eszközömet; hogyan változnak a szivnyomásakor létrejövő görbék, a sziv erélyes vagy gyenge, egész vagy részletes, egyszeres, vagy kettős, vagy szakaszos összehúzódásakor, hogy változnak e mellett, ha az eszköz közelebb a szivhez vagy távolabb attól alkalmaztatik az edényekre, ha az egyik csipütér lekötetik, vagy a folyadék az edényekből szabadon áramlik, vagy az edénybéli nyomás különféle értékek között ingadozik.

Ilyféle vizsgálatokat tettek *Landois* és *Marey* kautschuk labdával összekötött kautschuk csöveken, kikészített állatszivek s véredényeken azonban tudtommal még senki sem tett ilyen vizsgálatokat, a melyek nézetem szerint annyival is inkább fontosabbak, mert a ruganyos csöveken talált eredményekből nem következtethetünk az élő állatban s emberben

uralkodó viszonyokra, más részről ily vizsgálataimban a nevezett buvárok észleleteitől épen ezért sokban eltérő eredményekre jutottam.

Végre vizsgáltam kautschuk labdám fémbillentyűinek egy vagy többszörös, erős vagy gyenge, részletes vagy egészes összenyomásánál beálló lengéseit úgy, hogy a billentyűt író véggel biró emeltyűvel kötöttem össze, mely kormozott felületen minden legkisebb mozgáskor pontosan irt, s tapasztaltam, hogy a kautschuk labda egyszeri s legkisebb összenyomásánál is, a — benne összenyomott levegő hatására, — a billentyűt többszörös lengésbe hozta, mely emeltyűjével jellegzetes görbéket irt. Élő állatban is lehet a billentyű lengéseknek, mint azt némelyek fel is veszik, az érlökés görbéken egyes kis emelkedések létrehozásában befolyásuk.

A bolygideg mechanicus ingerlésénél fellépő tüneteket a szívverésekre nézve, házi nyulaknál következőleg észleltem: A szívverés könnyebb olvashatására vékony aczeltüvel platin tükröt forrasztattam össze s annak tüjét a bőrön át az állat szívébe szurtam. A tükörbe mézkúp fényét tétettem be Dubosq-fele fényvető lámpából, melynek tükrképe a kis tükörke által a falra vetítve volt látható. Máskor még egyszerűebben négyszegű carton papír-darabkát erősítettem a türe s annak s a házi nyul s a mellékkészületeknek is nagyított árnyékát vetítettem erős fényvel felfogó ernyőre. A papírlemez nagy árnyékának játszását könnyen észlelhetni s azt nagy hallgatóság is könnyen követheti s olvashatja.

Házi nyúl kikészített vagusát, ha fonállal lekötjük s ez árnyékot megsemléljük, azt vesszük észre, hogy a szívverések pár pillanatra gyorsulnak, míg aztán pár pillanatig észrevehetőleg lassulnak. Ollóval gyorsan átmetszve a vagust, ugyanezt találjuk, azon megjegyzéssel, hogy rövid idő múlva az együtterzideg túlsúlya miatt azután a szívverések újra gyorsulnak.

Végre felemlitem, hogy 2000-nél több görbét irtam s azok közül a használhatók s eltettek száma 1301.

Ezek vázlatát képezik azon dolgozatnak, melylyel más vizsgálataim mellett több mint 2 éve foglalkozom s melylyel készen is vagyok s azt a nagytekintetű osztály becses engedelmével némely utókisérletek megtétele, az irodalom bővebb átkutatása s vizsgálataim összeírása után benyújtani bátorkodom.

282. (36) *Krenner József*: »Magyarhoni Anglesitek.« Székfoglaló értekezését olvassa.

283. (37) *Bernát József*: »A budai Kinizsi-forrásviznek vegyelemzése.« Beterjeszti *Nendtvich Károly*.

284. (38) *Schenzl Guido* bemutatja »Az erdélyi magnetikai észleletek végleges eredményét« és a »Meteorologiai évkönyvek« III. és IV. kötetét.

A székfoglaló kivételével a szokott birálatok eszközözlendők.

Harmincznegyedik akadémiai ülés.

Az I. osztály *kilenczedik* ülése.

1876. decz. 11-én.



Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

286. (33) *Szilády* Áron a közelebbi nagygyűlésen választott rendes tag ily című értekezését olvasta fel székfoglalóul: »Temesvári Pelbárt.« Kivonata ez:

Született 1435 táján; tanulását Krakkóban végezte s az ottani egyetemen 1463 decz. 17-én huszonnegyed magával — kiknek fele magyarországi tanuló volt — baccalaureussá lett. Sz. Ferencz szerzetébe 30 éves korában lépett; s mint szerzetes Ozorán, Esztergomban és Budán tanított, hol meg is halt 1504-ben január 22-én. Kiadott latin munkái közül ismeretese: 1. a zsoldárookra írt magyarázatai; 2. Pomerium vagy gyümölcsöskert név alatt összefoglalt egyházi beszédeinek különböző kötetei, mint p. a szentekről (de sanctis), a vasárnapokra, böjtre (de tempore, Quadragesimales), Szűz Mária csillagkoronájáról (Stellarium) összeirt beszédei. Mindezen beszédeket többszöri kijelentése szerint a nép számára készítette. Ezen kívül van még Aureum rosarium című 4 könyvre osztott encyclopedicus munkája, melyet halála után tanítványa: Laskai Osvát végzett be és adott ki. Ez utóbbiban egynelány, a beszédekben pedig egypár magyar szó is fordul elő p. a gyengyer (gyöngyvér), szaja (szajkó), fajd, fánk, gomba stb. A sok kiadást ért művek bibliographiai leírása az értekezéshez lesz csatolva. Téves azon állítás, mintha 1475-ben jelent volna meg Pelbárt valamelyik műve. Azok, melyekről ezt szokás állítani, a tartalmukban előforduló évszámokkal czáfolják ezen állítást. Legrégibb kiadás a zsoldárookra írt magyarázatoké 1487-ből, mely azonban a budapesti könyvtárak közül egyben sincs meg. A Stellariumot 1483-ban, a de sanctist-t 1489-ben végezte be Pelbárt, azonban úgy látszik, hogy csak 1498-ban kezdtek megjelenni, a mikor hihetően, tanítványának Laskai Osvátnak 1497-ben a rend vicariusává történt választása után Pelbárt könnyű szerrel jöhetett vissza Budára, honnan minden jel arra mutat, hogy a Mátyás király udvarához tartozó tudósok követelésére, sőt miután egyházi beszédeiből az látszik, hogy a királyt magát sem kímélte — talán ennek parancsára távolított el.

A Pelbárt név annyi mint Bernát. Beszédei inkább észhez mint szívhez szólók. Erős logikája, dispositiója azonnal észrevéteti, hogy nem közönséges szónokkal van dolgunk. Mindent tövéről hegyére vizsgál, szétszed, hasogat, semmire sem tekintve keresi az igazságot s a királyi tekintélyre épen annyit ad, mint a koldusra, ha a személyt azzal ellenkezni látja. Hazafias, a nép javáért buzgó lelke olykor csaknem a demagogia hangján nyilatkozik. Ellensége minden babonaságnak, jövőmondásnak, csillagjöslatnak stb. Ellenökebe a hitre, tapasztalatra és

józan észre hivatkozik. — Mátyás királynak a pápai szék iránt tanusított magaviseleteért, az egyházi javak fölötti rendelkezéseieért volt kérlelhetetlen ellensége. Sz. Lászlóval s sz. Istvánnal állítja párhuzamba a meg nem nevezett, de könnyen felismerhető Mátyást s kimondja, hogy ha amazok most élnének, nem maradna büntetés nélkül, a ki azok alapítványait így elprédálja. S hasonló hangon szól a kapzsi egyház-nagyokról is.

Művei 1530 előtti magyar fordításban több codexben maradtak fön. Legnevezetesebb s legnagyobb ezek közül a névtelen Karthausi által összeirt Érdy codex, melynek még előszava Pelbárt de Tempore című munkájának előszavából van dolgozva. Ilyen a tihanyi, Horvát, érsekújvári, Nagyszombati, Teleki s több más codexeink tartalma. Értekező a magyar Katalin-legenda költőjének is Pelbártot tartja.

Mint székfoglaló birálat nélkül az »Értekezések« közű vétetik föl s a felolvasó részére a tagsági oklevél kiadatik.

287. (34) Az osztályelnök indítványára, minthogy az idő eltelt, Barna Ferdinánd lev. tag: »Egy szavazat a nyelvújítás ügyében« szintén ez ülésre kitűzött értekezése, a jövő ülésre halasztatik.

IV. Igazgatósági ülés.

1876. decz. 17-én.

Nm. gróf Lónya y Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

38. A folyó évi július 10-én tartott ülés jegyzőkönyve felolvastatván Tudomásul vétetett.

39. A vallás és közoktatási miniszter úr ez évi nov. 7-én kelt iratában tudósítja az elnökséget, hogy az Akadémia által 1000 forint bérért felajánlott képzőművészeti helyiségeket az országos képtár részére elfogadja.

Tudomásul szolgál.

40. Than Károly akad. r. tag az elnökséghez intézett levélben köszönetét fejezi ki igazgató-taggá lett választásáért.

Kedves tudomásul vétetett.

41. A főtitkár bemutatja a battonyai kir. járásbiróság végzését néhai Mikosevits József volt arad-felső-kerületi esperes és kevermesi plébános 300 ft. hagyatékáról; azon jelentéssel, hogy ez őszveg időközben be is küldetvén, áttétetett a m. földhitelezéshez.

Helyesléssel fogadtatott.

42. Szintén a főtitkár bemutatja a zombori kir. törvényszék végzését néh. Korits Gáspár végrendeletének másával, ki minden vagyonát nejére, ennek halála után leányára, ezeknek magzatok és végrendelet nélküli elhunytá esetében pedig a M. T. Akadémia alapítójára hagyja.

Lehető evidentiában tartás végett áttétetik az Akadémia ügyészéhez.

43. Olvastatott a budapesti kir. törvényszék végzése néhai Burgmann Károly hagyatéka ügyében, mely szerint a mondott hagyatékból 87 ft. 33 kr. az első hazai takarékpénztár 60125 számú könyvecskéjén, további bírói intézkedésig a fővárosi főkadóhivatalnál van letéve.

Kiadatik Hinka József akadémiai ügyésznek, hogy a felvételt, mihelyt lehetséges, eszközölje, és az összevet, illetőleg a könyvecskét tegye át a pénztárhoz; egyidejűleg a m. földhitelintézet is értesítettvén.

44. A főtítkár bemutatja a sz.-fehérvári kir. törvényszék végzését, Buzás Elek kérvénye folytán a zálogjognak 2000 ft és kamatait illetőleg elnöki engedéllyel megtörtént törlése iránt.

Áttétetik az Akadémia ügyészéhez.

45. Korizmics László úr, mint a nemzetgazdasági egyesület elnöke, ennek nevében kérelmet intéz az Igazgató-Tanácshoz, hogy az egyesület nemzetgazdasági és statisztikai irodalmi működésében, különösen a »Nemzetgazdasági Közlöny« kiadásában, melynek eddig megjelent füzetait mutatványul megis küldi, pénzsegéllyel támogatni sziveskedjék, azon összegből, melyet évenként e tudományszakra fordítani szokott.

Az Igazgatóság teljesen méltányolja a nemzetgazdasági egyesület működését, és kész volna annak felvirágzását pénzsegéllyel is előmozdítani; de miután azon dotatio, melyet e szakra fordíthat, saját közigazdasági és statisztikai bizottsága részére is alig elegendő, mely most megszüntetett nemzetgazdasági folyóiratát újra megindítani szándékozik, — nincs azon helyzetben, hogy az egyesület felhívásának eleget tehesen.

46. Olvastatott az Akadémia november 27-ki összes ülésének 269-ik számú végzése, mely szerint Fogarasi János r. tag úr kinyilatkoztatta, hogy az 5 év, melyekre nyelvészeti czélből évenként 500 ftot ajánlott, letelvén, jelen körülményei azon ajánlat folytatását nem engedik.

Tudomásul vétetett.

47. Deim Ferencz akadémiai szolga hosszabb idő óta sinlődő neje és két gyermeke további ápoltatása végett, mit orvosi bizonyítvánnyal igazol, rendkívüli segélyért esedezik.

Tekintve szorult helyzetét, 30 ft segély utalványoztatik.

48. Emödi Mihály akadémiai szolga öt hónapi súlyos betegségére hivatkozva, szintén valami rendkívüli pénzsegélyért esedezik.

A folyamodót eléggé segíeljezi az Akadémia az által, hogy bár munka-tehetetlen, tőle még eddig sem a rendes fizetést, sem a lakást el nem vonta; annál fogva rendkívüli segélyt nem adhat.

49. Elnök úr bemutatja herczeg Pálffy Antal uradalmi ügyésze: Héya Tivardarnak az Igazgatósághoz intézett kérvényét, melyben az Akadémia beleegyezését kéri arra, hogy a herczegnek komárommegyei marcelházi uradalmához tartozó zsitvatói ingatlanokra az Akadémia részére 2000 ft. tőkealapítvány erejéig bekelezett zálogjog, ezen ingatlanokból a zsitvatói telepítvényeseknek tehermentesen átadandó 60 kat. hold birtokról kitoröltessék. E kérelem ügyében elnök ur bekívánta az akadémiai ügyész és a m. földhitel-intézet véleményét.

E vélemények alapján a kérelmező uradalmi ügyész úrnak elnöki levélben — melynek fogalmazása az akadémiai ügyészre bizatik — megirandó, hogy az Akadémia a 2000 ft telerner az említett zsitvatói 60 kat. holdról leendő törlésére engedélyt

nem adhat; hanem tanácsosabbnak tartaná, ha a hercegi uradalom az Akadémiát illető, ugy sem nagy összeget kamatostól befizetné, mely esetben az természetesen töröltetnék.

50. Másodelnök úr bemutat egy jelentést Pulszky Ferencz úr mint az Archaeologiai Bizottság elnöke részéről, mely mellett a pesti első hazai takarékpénztár három könyvecskéje nyújtatik be oly pénzekről, melyeket eddig a bizottság maga kezel.

Ezek közül a 43851. sz. könyvecskén 78 frt 49 kr. van, mint a székes-fehérvári ásatásokra 1870-ben több hazafitól begyűlt pénzösszeg maradványa, mely eredeti céljára lévén fordítandó, a bizottság rá nézve föntartja rendelkezési jogát; a 24369. számú könyvecskén lévő 112 ft 1862. óta járó kamataival ifj. gr. Nádasdy Ferencz alapítványából eredt, melyre nézve az alapító gróf föntartotta rendelkezési jogát, ez tehát letéteménykép kezelendő.

A 3-ik 76948. számú könyvecske 404 ftról 1867, részben 1869 óta járó kamatokkal, az Archaeol. Kalauz I. és II. részének eladásából folyván be, a Kalauz III. részének kiadására, vagy rokontárgyu illusztrált munkára lévén fordítandó: a bizottság erre nézve is föntartja rendelkezési jogát oly módon, hogy a Kalauz eladásából befolyt és befolyandó összegek terhére, az Ügyrend 51. §-a értelmében a bizottsági elnök utalványozhasson.

Jelentő másodelnök úr a bizottság kérelmét a két első pontra nézve helyesli; a harmadikra nézve azonban ugy véli, hogy a bizottság által kiadott könyvek eladásából befolyt pénz az Akadémia közös pénztárát illeti, a mint ez más bizottságok kiadványaira nézve is történik. Mire Pulszky Ferencz megjegyzi, hogy egy beadandó iratában az utóbbi összeg külön álló természetét is ki fogja mutatni.

E kimutatásig a Kalauz eladásából befolyt 404 ft kérdése függőben hagyatván, mind a három takarékpénztári könyvecske áttétetik a m. földhitel-intézethez, rendeltetésük szerint külön kezelés végett.

51. Szintén a másodelnök úr ugyancsak Pulszky Ferencz biz. elnök jelentésével három más takarékpénztári könyvet mutat be, kettőt az első hazai takarékpénztártól 91 ft és 693 ft 76 kr. tőkével, egyet a terézvárosi iparbanktól, három tételben 1412 ft 94 kr. összegekről Aigner könyvtáros négy számlájával együtt, melyek részint a bizottságnak régészeti kutatásokra adott összegek maradványából, részint az Archaeologiai Értesítő eladásából folyván be, az Akadémia pénztárát illetik ugyan; hanem miután ezek eredetileg az Archaeologiai Bizottság hatásköre számára voltak kijelölve, kéri a bizottság, hogy azokat az Igazgató Tanács e bizottság céljaira méltóztatnék fordítani.

Miután a bizottságok számára az Akadémia által az évi költségvetésben kijelölt dotatiók maradványa, valamint a bizottság könyvkiadványaiból befolyó összegek is az Akadémia közös pénztárát illetik s miután az Akadémia minden következő évre gondoskodik a bizottságoknak a körülmények szerint lehető dotatiojáról: azon kérelem, hogy a most beadott összeg az Archaeologiai Bizottság céljaira fordíttassék, nem teljesíthető.

52. Olvasztatott Varga Szerén budapesti lakos mint Kazinczy Ferencz unokájának folyamodványa, melyben kéri, hogy a Kazinczy alpból eredetileg 200 ftban kirendelt évi díja, melyből 1871. 1872. és 1873-ban évenként csak 100—100 ftot, 1874-ben pedig csak 30 forintot és azóta semmit sem kapott, részére a multa kiegészítve, és jövőre is mindenkor teljes összegben fizettessék ki.

Az Igazgató Tanács sajnálva bár, egy régibb határozatban kénytelen volt e segélyezéseket megszüntetni; és azokat most sem teheti folyamatba, miután a Kazinczy alaptőke az építkezések által csekélyre lepadt; a birtok jövedelme pedig alig fedezi a mausoleum és a körülte alakítandó kert költségeit.

Harminczötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1876. december 18-án.

Nm. gróf Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

289. Kondor Gusztáv I. tag. emlékbeszédet mondott néh. Nagy Károly r. t. fölött.

Az Értekezések során ki fog adatni.

290. A főtitkár jelenti, hogy a Deák Ferenc emlékezetére írt pályaköltemények bíráló bizottsága beadta jelentését; melynek felolvasása az összes ülés által elrendeltetvén, következőleg hangzik:

Tekintetes Akadémia! A Deák Ferenc emlékére írt pályaművek megbirálása végett az I. osztály egy öt tagu bizottságot nevezett ki, a melynek tagjai Arany János, Greguss Ágost, Gyulai Pál r. és Vadnai Károly, Zichy Antal I. tt. voltak.

E bizottság nevében mint előadó, van szerencsém következő jelentést tenni:

Harminczkilenc pályaművet vettünk át, számra nézve tehát eleget, de a művek becsé teljességgel nincs arányban e nagy számmal. Azonban két mű feltűnően kiemelkedik társai közül: a XX. számú »Integer vitae« jeligével »Ne sírjatok« kezdettel, és a XXXVIII. sz. »Pater patriae« jeligével »Hát téged is ledőlni kelle látunk« kezdettel.

A XX. számú mind kül- mind belforma tekintetében nem annyira óda mint inkább Deák költői jellemzése, nem egy helyt szellemesen is találván, de kevés ódai emelkedettséggel. A mű eleje sikerültebb, mint a vége, egyes részei szebbek mint az egész, az érdek, a hatás nem fokozódik se gondolatban, se érzésben, sőt hanyatlani látszik.

A XXXVIII. sz. elégiai hangból indul ki ugyan, de inkább igyekszik ódai emelkedésre; több ugyan benne a szónoki, mint tisztán költői elem, de általában mind kül- mind belformára nézve felülmulja társát. E mellett bizonyos ünnepélyesség ömlik el rajta s így illőbbnek látszik azon ünnepély méltóságához, a melyen fel fog olvastatni. A mű kezdete, az elégiai hang, itt is sikerültebb, mint az a tulajdonképi ódai szárnyalás, a mely egyenetlen, meg-meglankadó, de kevesebbé hanyatlik, mint társáé.

Ennélfogva a bíráló bizottság a pályázat feltételei szerint a pályadíjat egy értelemmel a XXXVIII. számúnak kéri kiadatni, a melyet egyszersmind az ünnepélyen való felolvasásra is ajánl, a XX-ik számot pedig méltánylással kiemelőnek véli. Teljes tisztelettel Budapest, decz 18. 1876. Gyulai Pál.

E bírálat alapján a kitűzött jutalom a XXXVIII. számú költeménynek odaitéltetvén, annak elnökileg felbontott jeligés leveléből *Szász Károly* r. t. neve tünt ki.

A méltánylással kiemelt XX. számú pályamunka jeligés levele, szerző engedelmével, szintén felbontatván, belőle *Tóth Kálmán* l. t. neve tűnt ki; és Szász Károly r. tag indítványára ezen pályaműnek is az ünnepélyen felolvasása határozottatott. A többi (37) pályamunka jeligés levelei megégetésére elnök úr Ipolyi Arnold rendes és Vadnai Károly lev. tagokat kérte föl, kik azonnal teljesítették megbízatásukat.

291. Vallás és közoktatási miniszter úr figyelmezteti az Akadémiát, hogy a külföldi osztrák-magyar követségekhez és ügynökségekhez postán intézett levelek és küldemények mindig kellően bérmentesítve adassanak fel.

Tudomásul szolgál.

292. A II. osztály Knauz Nándor r. tag kérelmét, hogy »Kortan« című munkájából neki 40 példány adassék, annál inkább pártolólág terjeszti elő, minthogy az 500 ftnyi pályadíj semmi arányban nem áll a 75 ívre terjedő, nagy szakismerettel és közvetlen forrástanulmányok alapján dolgozott munkához, melynek a szerző általi nyomdai javítása is nagy fáradsággal járt.

A 40 példány megadása határozatba ment.

293. Szintén a II. osztály Ljubič Simonnak hozzá áttett kérelmére úgy nyilatkozik, hogy az osztály nem ragaszkodik azon két év előtt tett ajánlatához, mely szerint Ljubič munkájának segélyezésére 1000 ftot kért az akadémiai költségvetésbe felvétetni; mindazáltal azon óhaját fejezi ki, hogy az Akadémia ezen becses munkából néhány példányt vásároljon.

Mi elfogadtatván, az Igazgató-Tanács felkérteik 10 példány felvételére, kiosztás végett az Akadémia szaktudósai között.

294. Ugyancsak a II. osztály, Szilágyi Sándor r. tag indítványára javasolja: kéressék fel a közoktatási m. k. miniszter úr, hogy Henszlmann Imre »Magyarország műemlékei« című, a minisztérium által kiadott munkájából, melynek számos példánya még rendelkezésre áll, néhány példányt sziveskedjék küldeni az Akadémiának a történelemmel és régészettel foglalkozó tagok közötti kiosztás végett.

Elfogadtatván, a miniszter úr egy feliratban meg fog kéretni.

295. A III. osztály Fölser István műegyetemi tanárnak engedélyt ajánl adni, hogy »A másodrendű kup- és henger-felületek síkmetszései központi vetületben« című, — valamint Borbás Vincze főreáliskolai tanárnak, hogy: »Adatok Veglia és Arbe szigetek nyári florájának ismertetéséhez« című értekezéseiket személyesen adhassák elő az osztály ülésében.

Megadatik.

296. Korponay János l. t. beküldi »Magyarország harcztörténelme« című kézirati munkájának I. kötetét megbírálás, illetőleg kiadás végett.

Áttétetik a III. osztályhoz véleményadás végett.

297. Szinnyei József úr az egyetemi könyvtár első öre, Döbrentei Gábornak »Magyar Tudós Társaság Alaprajza« című 1828-ban készült eredeti kézirati munkáját ajándékozza az Akadémiának.

Szinnyei úrnak az Akadémia köszönete kifejeztetvén, a kézirat a könyvtárba tétetik át megőrzés végett.

298. A főtítkar jelenti, hogy azon Zrinyi-emlékszobor rajza és költségvetése, mely Szigetvár és vidéke által gyűjtött közadakozásból Gerendai szobrásznál készülőben van, oly kérelemmel nyújtatott be az Akadémiának, hogy az emlékre alkalmas feliratot készíttetni sziveskedjék.

Az Akadémia mély tisztelettel viseltetvén a dicső történelmi hős emléke iránt és teljesen méltányolván Szigetvár és vidékének áldozatkész hazafiui buzgóságát: a felirat elkészítésére Horváth Mihály mint legidősb osztályelnök elnöklete alatt Pulszky Ferencz, Gyulai Pál, Ipolyi Arnold és Fraknoi Vilmos tagokból álló küldöttséget nevez ki.

299. A főtítkár bemutatja Pozsonyból Bernátsky Ferencz nevelő úr levelét, a ki Magyar synonym szótárának kiadására, melynek I. kötete sajtó alá kész, pár ívnyi mutatvány beküldése mellett, az Akadémia támogatását kéri.

Véleményre áttétetik az I. osztályhoz.

300. Mihalik Ferencz Kantnak »A tiszta ész bírálata« czimű munkáját lefordítván, kinyomatási költségért esedezik.

Véleményre áttétetik a II. osztályhoz.

301. Esquirou de Parieu és de Candolle Alfonz külső tagok köszönik megválasztásukat és a nekik megküldött oklevelet.

Tudomásul szolgál.

302. A székely-kereszturi unitarius középtanoda igazgatósága, Dániel Gábor főgondnok ajánló levelével, kéri az Akadémia kiadványai megküldését.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

303. A pozsonyi kir. kat. főgymnasium igazgatósága kéri az Ipolyi, Nagy Imre, és Véghelyi urak által szerkesztett »Hazai Okmánytár« egy példánya megküldését a mondott intézet könyvtárának.

Szintén a könyvtári bizottsághoz tétetik át.

304. A beszercezi ipartanoda igazgatósága hasonlóan az Akadémia kiadványaiért folyamodik.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

305. Zsengeri Samu fővárosi községi tanító ajánlja fordításra dr. Jost J. M. »Geschichte des Judenthums und seiner Sekten« czimű munkáját, s annak lefordítására ő maga ajánlkozik.

Véleményre a könyvkiadó bizottságnak adatik ki.

306. Hauer Miksa Buda-Pesten német nyelven írott földrajzi kézi könyvét, miután a magyar nyelvet eléggé nem bírja, kéri az Akadémia által lefordíttatni és kiadatni.

Az Akadémia csak készen beküldött kéziratokat bocsát bírálatra; más nyelven írott kéziratok fordítására nem vállalkozhatik.

307. A helsingforsi tudós társaság köszöni a neki megküldött szótárérmet.

Tudomásul szolgál.

308. Végül a főtítkár bemutatja a nov. 27-ki összes ülés óta a könyvtár számára érkezett könyvpéldányokat, ily rendben.

I. Testületektől.

Société des Antiquaires du Nord. Kopenhága. a) Antiquités russes. Tom. I. II. b) Aarboger. 1875. 1. 2. 3. 4. Hefte. 1876. 1. 2. Hefte c) Tillaeg. Aargang 1874.

Verein von Alterthumsfreunden. Bonn. a) Jahrbücher. LVII. LVIII. H. (b) Die mittelalterliche Kunst in Sogst.

Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauerburgische Geschichte. Kiel. a) Zeitschrift. VI. B. b) Kieler Stadtbuch aus 1264—1289.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Histor. Classe. 1876. I. B. 4. H. b) Sitzungsberichte der Mathem. Physik. Cl. 1876. 2. H.

Accademia della Scienze fisiche e mathem. Nápoly. a) Atti. Vol. VI. b) Rendiconto. An. XII. XII.

Kön. preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. August. 1876.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1876. Nr. 24. 25.

Museum Francisco Carolinum. Linz. XXXIII. XXXIV-ster Bericht.

Histor. Verein für Krain. Laibach. Dimitz: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. I. II. B.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. a) Ausweis über den auswärtigen Handel im Jahr 1875. XXVI. Jahrg. b) Statist. Jahrbuch für 1874. 8. H. 1875. 2. H.

Déli szláv akadémia. Zágráb. a) Starine. Knj. VIII. b) Stari pisci Horvatszki. Knj. VIII.

M. kir. Meteor. és földdelejességi intézet. Budapest. Évkönyv. III. IV. kötet.

Angol kormány. London. a) Annual Statement of the navigation and shipping for 1875. P. I. II. III. b) Annual Statement for the trade for 1875. c) Statistical Abstract from 1860 to 1874.

II. Magánosoktól.

Des Cloix M. kt. Paris. Mémoire du microligne etc.

Kőrösi József. Budapest. Statistique internationale des grandes villes. Tom. I.

Dr. Martini L. Augsburg. Die Anschwellungen und Verhärtungen der Gebärmutter sind nicht unheilbar.

Grünhut Hermann. Nagy-Várad. Die Religion des kommenden Jahrhunderts.

Neugebauer László. Franz Deák (Eine charakterskizze).

III. Köteles példányok.

M. kir. egyetem nyomdája. Budapest. a) Magyar-görög szótár. b) Magyarország ó keresztény, román és átmenet stülű műemlékeinek rövid ismertetése. c) Monuments épigraphiques du Musée national Hongrois. d) Acta reg. Scient. Universitatis Budapestiensis pro 1876/7. Fasc. I. II. e) A házi ipar könyve 1. füz. f) Áhítatos fohászzkodások. g) A vallás és közokt. m. k. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló *ötödik* jelentése.

Filtsch S. nyomdája. Nagy-Szeben. Compendiu di Pedagogia.

Fisch F. nyomdája. N.-Kanizsa. Adatok Zala m. történetéhez. II. k.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Tört. Értekezések VI. köt. 5. sz.

b) Értesítő 1876. 12. sz.

c) Bluntschli, Államjog. II. k.

d) Archaeol. Értesítő. X. köt. 9. sz.

e) Nyelvtudom. Közlem. XII. köt. 3. füz.



NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

a M. T. Akadémia Értesítőjének X. évfolyamához.

	<i>Lap</i>
Ábrányi Kornélnak »Doctor Percival« cz. pályaművéért a Teleki-jutalom utalványoztatik	82
Abt Antal »A Pinkus-féle villanyos elemről«	145
Altenburger Gusztáv folyamodványa az »Országos czimertár« ügyében	153 b)
— — tárgyában Nagy Iván szakvéleménye	170
Andrássy Gyula gr. igazgató tagnak választatik	141
Arany János lemondása főtitkári hivataláról	138
Arany László mint a gr. Karácsonyi-féle drámai pályázat bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését	88
Archaeologiai bizottság takarékpénztári könyvecskéi iránt intézkedés	203
Árviz által károsultak részére gyűjtőív küldetik	83
Asbóth Lajos »Az amerikai polgárháboru története«	38
Ascoli k. t. köszönő levele megválasztásaért	154 b)
Aszódi gymnasium köszöni az Akadémia határozatát	34
Balogh Kálmán: »Az agy féltekéinek és a kis agynak működéséről«	57
— — »Az agy befolyásáról a szív mozgásokra«	113
Bálint Gábor: »A részeseülői, igenévi és állapotjegyzői szerkezetről a kazáni tatár nyelven«	49
Darna Ferdinand, Aspelin R. J. finn tudósnak »A moldva nép viszontagságairól« című munkáját ismerteti	153 a)
Barna Ignác az I. oszt. levelező tagnak választatik	140
— — »A rómaiak szatirájáról és szatira íróikról.« Székfoglaló	161
Bartal Antal: »A görög és latin hangtanról«	48
Bécsi állat- és növénytani társulat: jubilaumára meghívás	83
— — mechtarista társulat, kiadványát küldi s csereviszonyt kér	170
— — » » ajánlata csereviszony iránt nem fogadtatik el	183
— — műgyetemi olvasóköri számára küldendő akad. kiadványok	155 a)
Bengáli »Asiatic Society« köszöni a szótár-érmet	154 b)
Bernát József »A budai Kinizsi-forrásviznek vegyelemzése«	199
Bernátsky Ferencz »Magyar synonym szótár« című munkája támogatását kéri	206
Berzsenyi százados ünnepélyén akad. képviseltetés	130
Beszterczei ipartanoda az Akadémia kiadványait kéri	206
Bodnár-Szinnyi kérelme tárgyában bizottsági tagok	170
— — bizottsági vélemény	187
Bogyó Becske Olga részére 100 forint segély	28

	<i>Lap.</i>
Böck János a III. oszt. lev. tagnak választatik	140
Broca Pál a III. oszt. külső tagnak választatik	140
Budapesti utcák és terek új elnevezésének sorozata	103
Burger Zsigmond özvegye, az általa kiadott »Dugonic Album« több példányá megvételét s terjesztését kéri	171
Burgmann Károly hagyatéka ügyében hozott törvényszéki végzés fogadatosítása	202
Buzás Elek kérvénye folytán zálogjognak törlése iránt a sz. fehérvári kir. törvényszék végzése	202
De Candolle Alfonz a III. oszt. külső tagnak választatik	140
Corpus Poetorum 1. kötetének hibásan kinyomott izei újra nyomtatása	142
Christiania-i svéd egyetem könyvküldeményei viszonzása tárgyában	84
— — » » számára kijelölt cserepéldányok	155 a)
Cherbourgi »Société des sciences naturelles« jubilaemára meghívás	171
Cserepéldányok iránt határozatok	155 a)
Deák Ferencz igazg. és tiszt. tag haláláról elnöki jelentés	31
» » temetésére meghívó levél	33
» » emlékére küldött pályaköltemények összegyűjtendők	54
» » gyászünnepélye elhalasztása	101
» » gyászünnepélyére ódai költemény írására pályázat tüzetik ki	101
» » emlékezetére kitűzött ódai pályázatok ügyében összes ülés tartása	155 b)
» » arczképe iránt szerződés Thán Mórral	155 b)
» » emlékezetére érkezett pályaköltemények sorrendje	163
» » pályakölteményekről jelentés	204
Deák Farkas a II. oszt. lev. tagnak választatik	140
Deim Ferencz lakbérilletménye, a többi szolgálai lakbérilletményhez képest leszállítatik	88
— — részére rendkívüli segély utalványoztatik	202
Delegáció elnökének köszönő levele az átengedett akad. helyiségekért	142
Dévai m. k. állami főreáltanoda kéri az Akadémia minden kiadványát	154 b)
— — » » részére akad. kiadványok küldetnek	186
Domanovszky Endre »A logica fogalma«	166
Donner Otto az I. oszt. külső tagnak választatik	140
Dugonicsemlék leleplező ünnepélyén az Akadémia képviseltetése	154 b)
Edelspacher Antal »Rumén elemek a magyar nyelvben« című érteke- kezésének az 1875-ki Sámuel-díj kiadatik	133
Emődi Mihály folyamodása rendkívüli pénzsegélyért	202
Ötvs Loránd b. »Új módszer a capillaritási jelenetek észleletére«	13
Esquierou de Parieu a II. oszt. külső tagnak választatik	140

F abinyi Rezső, »Két isomermonobromnitronaphtalin.«	145
F abritius Károly »Erdély legrégebbi nyomtatott térképe 1532-ből«	119
F áy-jutalomra érkezett pályaművek bejelentetnek	6
— — jutalomról jelentés	135
F ényes Elek l. t. haláláról jelentés	153 b)
F est Vilmos emlékbeszéde Reitter Ferencz fölött	82
F leischer Antal »I. A málnási ásványvíz elemzése. II. A torjai Büdösön előforduló kénsav-forráskút. III. A ditrói sodalith elemzése«	38
— — »A Cyansav-vegyületek szöveti alkatáról.«	153 a)
F leischer Henrik az I. oszt. külső tagnak választatik	140
F ogaras János évi 500 frnyi ajánlatát megszünteti	186 202
F öldhitelintézet (Magyar) részére, az 1875. évi akad. számadásokat illetőleg fölmentvény adatik	87
F öldrajzi-magyar-társulat meghívása közgyűlésére	33
— — » » segély-kérő folyamodása	82 88
— — (párisi) nemzetközi congressus értekezlete a hivatalos nyomtatványok kicserélése tárgyában	54 83
F raknói Vilmos a Tört. Bizottság előadójának választatik	9
— — »Verbőczy István a mohácsi vész előtt«	110
F riedmann Bernát dr. a Horváth Boldizsár-féle pályázatnál jutalmat nyer	134
F rivaldszky János »Adatok Temes és Krassó megyék faunájához«	191
F röhlich Izidor »Elektrikai zárt vonalás folyamatok magnetikai potenciájának meghatározása«	114
— — »Az elhajlított fény polarisatiójáról«	178
G algóczy Károly pályamunkája a Vitéz-Korizmics pályázatnál jutalmat nyer	135
G ansky János német nyelvű költeménye Deák F. emlékezetére	34
G oldziher Ignác az I. oszt. levelező tagnak választatik	140
— — »A spanyol arabok helye az izlám történetében, stb.« Székfoglaló ért.	178
G öhlert Károly dr. Grázból 12 d. okiratot küld	154 b)
G rabovszky György 200 forint hagyománya	28
G uzmics-féle naplóból Vaszary Kolozs két töredéket küld	65
G yörgy Endre »Olaszország vízjogi törvényeiről«	119
G yulai Pál egyetemi tanárrá lett kineveztetése	154 a)
— — gr. Mikó Imre mellképét följajánlja az akad. képes terme számára	153 b)
H aberern Jonathán emlékbeszéde b. Prónay Gábor fölött	54
H agyatéki ügyekben az akad. ügyész mikép járjon el	28
H amburgi »Verein f. Naturwiss. Unterhaltung« csereviszonyt ajánl	154 b)
— — » » » ajánlata csereviszony iránt nem fogadtatik el	186
H ansken Miksa : »A délnyugoti középmagyarországi hegység területének természeti viszonyai a harmadkorban«	9

	<i>Lap.</i>
Harlemi Teyler-társaság jutalomkérdése	34
Hauer Miksa földrajzi kézikönyvét lefordítani, s kiadatni kéri	206
Hazslinszky Frigyes »A szőlő öbölje«	153 a)
Heitzmann Gyula dr. kömetező ajánlkozása	104
Helsingfors-i tudós társaság a küldött szótárérmet megköszöni.	206
Henszlmann Imre: »A magyar zománcról«	31
— — »Magyarország műemlékei« cz. munkájából néhány példány küldése iránt fölkéretik a közokt. miniszterium	205
Hertelendy Zsigmond magyar-német szójegyzéke	154 b)
Horváth Ádám »Holmi« című kéziratok könyvét beküldi Kovács József	170
Horváth Boldizsár-féle jutalomra érkezett pályaművek bejelentetnek	5
— — jutalmat dr. Friedmann Bernát nyeri	134
Hojtsi Pál »Csillagészlelés a kelet-nyugoti vonalban«	177
Hunfalvy János »A folyók vizének apadása«	113
Hunfalvy Pál Donner Ottónak »Lieder der Lappen« című munkáját ismerteti	117
— — »A folyóvizek neveiről«	154 a)
I gazgató-tanácsba tagválasztások	139
— — tagválasztás a nagygyűléssel kapcsolatos igazgatósági ülésre tüzesék ki	141
— — egy igazg. tag helye betöltetlenül hagyatik	141
Imre Sándor: »Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve«	16
Írói és művészi tulajdonjog törv. biztosítása tárgyában bizottsági jelentés	103
J akab Elek »A Glyczyek Erdély történetében«	183
Jakab István l. t. halála	163
— — fölött emlékezés Szász Károlytól	185
Janka Viktor a math. és term. bizottság tagjának választatik	83
Javitnokok lakbérilletménye 800 frt fizetés 20 százalékjának megfelelőleg 160 frtra emeltetik	88
Jendrassik Jenő »Jelentés az egyetemi élettani intézet berendezéséről.« 96 99	
Jurányi Lajos a math. és term. bizottság tagjának választatik	83
Jutalmak (akad. nagy és mellék) ügyében a III. osztály felvilágosítást kér	101
K alocsai főgymnázium köszöni az akadémia határozatát	34
Karácsonyi-jutalomra érkezett pályaművek bejelentetnek	2
— — beküldött »Trón és szerelem« cz. pályamű simítás végett vissza nem adható	50
— — drámai pályázatról jelentés	88—96
Karg József régészeti tárgyakat küld, melyek a m. n. muzeumba áttétetnek	102
Károlyi Árpád részére az ösztöndíj 1876-ra is megadatik	33
— — ösztöndíja ügyében	185

	<i>Lap.</i>
Kassai felsőmagyarországi muzeum-egylet ünnepélyes megnyitására meghívás	139
— — » » számára az archaeol. kiadványok	
küldendőik	155 a)
Kautz Gyula »A nemes érczek az emberiség történetében«	183
Kazinczy-alap számadási ügye 1874-ről	28
Kemény Zsigmond b. haláláról jelentés	1 28
Kenesey Albert »Adatok folyamaink vizrajzi viszonyaihoz«	160
Képzőművészeti társulat által birt helyiségek bérleti ügye	143
— — » » » » bérbeadása az orsz. képtár	
részére	201
Kisfaludy-társaság meghívása közülésére	33
Kiss Gábor matematikai munka megírására ajánlkozik	155 a)
Kohn Gyula »A villanyosságok kiegyenlítéséről a szikrában és a szigetelőik oldalinfluenziájáról.«	145
Kolosdobokai tanító-testület kérelme az akad. kiadványai küldése iránt mellőztetik	155 a)
Kondor Gusztáv emlékbeszédet mond Nagy Károly fölött	204
Konkoly Miklós: »Az ógyallai csillagdán történt megfigyelések 1874—75-ben«	61
— — a III. oszt. lev. tagnak választatik	140
Kont Gyula »A villanyosságok kiegyenlődése a szikrában és az oldalinfluenzia«	160
Korits Gáspár végrendeletének másolata, s a zombori k. tvszék végzése	201
Korizmicz László kérelme a nemzetgazdasági egyesület segélyezése iránt	202
Korponay János »Magyarország harcztörténelme« cz. munkáját küldi be megbírálás végett	205
Kovács (Nagyajtaji) István fölött emlékbeszéd	102
— — »Attila hunjai« című hátrahagyott értekezése	102
Kovács József Horváth Ádám »Holmi« című kéziratot könyvét ajándékozta	170
Költségvetés — akadémiái — 1876-ra	19
Költségelőirányzatok benyújtására az osztályok s bizottságok fül- hivatnak	187
Könyvtárusi segéd felfogadása iránt intézkedés	141
Könyvtári bizottság javaslatai, az akad. kiadványok ingyen küldését kérő folyamodványokra	103
— — jelentése a közelébb fölajánlott csereviszonyok iránt	186
Könyvtári szünidő határideje megváltoztatása	155 a)
»Körlejtőni lefutási időkszámítás tana« című kézirat a honvédmeház bi- zottságának visszaküldetik	154 a)
Kőrösi Csoma Sándor tibeti siremlékének képe	187
Köváry Ignác 200 frtos hagyománya	142
Közülési előrajz-készítő bizottság jelentése	101
Közülés előadási sorrendje	133
Klein L. Gyula k. t. haláláról jelentés	153 b)
Knauz Nándor »Kortan« című munkájából 40 példányt kér	205
Králik Imre óris ajánlata	142
Krauss Károly: »Adatok az ideg.-állomány vizsgálatához«	11

	<i>Lap.</i>
Krenner József »A Pliviánról«	99
— — »Magyarhoni Anglesitek« Székf. ért.	199
Kruesz Krizosztom dr. a pannonhalmi székesegyház fölszenteltetése ünnepé- lyére kiadott díszmunkákat beküldi	153 b)
Kubinyi Lajos »Vasúthálózatunk életkérdései« című munkáját küldi be ki- adás végett	170
Kunik Ernő a II. oszt. külső tagnak választatik	140
Kubinyi testvérek (Ferencz és Ágoston) fölött emlékbeszéd	154 a)
Leitner G. W. k. tag szóval köszöni megválasztását	34
Lembergi egyetem folyamodása ingyen kiadványokért	83
— — » részére az akad. kiadványok megküldése tárgyában, a vallás és közokt. miniszter sürgető leirata	154 b)
— — részére kivételesen küldetnek akad. kiadványok	186
Lembergi »Ossolinski« nemzeti intézet csereviszonyt kér	170
— — » nemz. intézettel a csereviszony elfogadtatik	186
Lengyel Béla személyes felolvasásra engedélyt kap	33
— — »A köneny szinképéről.«	60
— — a III. oszt. lev. tagnak választatik	140
Lenhossék József »Deák Ferencz koponya-méretei«	113
Leydeni régészeti muzeum »Aegyptische monumenten stb.« című becses munkát küld	170
Levéltár használatát kéri megengedni Bodnár Zs., Kiss Áron és Szinnyei József.	155 a)
Lisbonai földrajzi-társulat megalakulása	104
Lyell Károly fölött emlékbeszédet mond Pulszky Ferencz	119
Ljubič Simon pénzsegély iránti kérelmét megújítja	186
— — munkájából 10 példány megvétele határoztatik	205
Lónyay Sarolta beküldi Ottlyk György naplóját	154 b)
Lukács Móríc igazgató tagnak választatik	140
— — a nyelvtud. bizottság elnökévé választatik	154 a)
Marczibányi mellékjuttalom odaitélése ügyében az »Értekezések«-re vo- natkozó határozat	135
— — Stahlberger Emil »Az árapály a fumei öbölben« című munkájá- nak kiadatik	139
Margithid megnyitó ünnepélyére meghívás	103
Marton Jánosné Csernyus Katalin elleni végrehajtás ügye	29
Mayer Aurélnak a személyes felolvasás megengedtetik	54
— — »A lány aspiratákról a zendben«	64
Mihalicz Ferencz, Kantnak »A tiszta ész bírálata« című munkája fordítását küldi be s kinyomatási költséget kér	206
Mihalkovics Géza dr. »Az agy fejlődése, magasabb gerinczesek és emberi ébrényeken tett vizsgálatok nyomán«	173

Mikó Imre gr. i. és t. t. haláláról jelentés	153 b)
— — mellképét Gyulai Pál felajánlja az akadémiának	153 b)
— — fölött emlékbeszéd tartásra Horváth Boldizsár kéretett föl	169
Mikosevics József hagyatéka	201
Nádasdy-pályázatról az I. oszt. jelentése	133
Nagygyűlés napjai kitűzetnek	103
Nagy János az I. oszt. tiszteleti tagnak választatik	140
Nagy jutalomra csak egy pályamunka küldetett	33
— — Schenzl Guido »A m. kir. meteorologiai és földdeleljességi központi intézet évkönyve 3 köt.« című munkájának ítéltetik meg	134
Nagy Károly fölött emlékbeszéd	204
Nagy Soma, pályaműve kéziratát kéri	155 a)
Nagy Tamás: »A hold befolyása a földrengésekre«	47
»Nemzetgazdasági Közlöny« segélyzése iránt kérelmet intéz Korizmic László	200
Nemzetközi csereviszony ügyében bizottsági jelentés	154 a)
Nendtvich Károly »A parádi Enargit ásvány vegyelemzése«	145
— — »Emlékbeszéd a Kubinyi testvérek (Ferencz és Ágoston) fölött«	154 a)
Nyitra-megyei volt Deák-kör 80 forint adománya	34
Ónody Bertalan által keletről hozott perzsa codexek	117
— — áttétetnek az akad. könyvtárba	120
Orientalisták 3-ik nemzetközi gyűléséről értesítés	34
Ortvay Tivadar: »Margum és Contra-Margum helyfekvése«	7
— — »Kritikai adatok Margum történetéhez«	118
Orvosok és természetvizsgálók XIX. nagygyűlésére meghívás és bizottság kiküldése	154 a)
— — és természetvizsgálók XIX. nagygyűlésének elnöksége emlékérmét, s társ. kiadványokat küld	170
Ottlyk György naplója	154 b)
Palacky Ferencz halála	119
Pálffy Antal hg. zsitvatői ingatlanain levő zálogjog törlése ügyében válasz	202
Pályaművek mely jutalmakra nem érkeztek	6 33
Pályázatok (új) kihirdetése az I. II. és III. osztály részéről	135
Párizsi világhiállításra vonatkozó szabályzat magyar fordításának megviz- gáltatását kéri a földm. miniszterium	163
Patachich Károly »Magyar zene-szótár« című munkája nyomtatási költ- ségei fedezésére segélyt kér	170
Pauler Gyula a tört. bizottság tagjául választatik	9
Pauler Tivadar igazgató tagnak választatik	140
Pertz Henrik György k. t. halála	163
Pesty Frigyes a tört. bizottság tagjául választatik	9

Petrarca-codex a velencei könyvtárból nem kölcsönözhető ki	83
Philosophiai munkát küld be egy névtelen, megvizsgáltatás végett	155 b)
Physikai szertár megszüntetése iránt tett indítvány elfogadtatik; részletes tervezet ez ügyben	123
— — leltározása s megbecsültetése	142
Podhorszky Lajos: »A magyar képzők és ragok megfejtése sima gyökök által«	64
— — könyvmotái értekezései véleményezés végett	120
Portugál k. tud. akadémiával csereviszony	155 b)
Postai levelek s küldemények a külföldi osztrák-magyar követségekhez s ügynökségekhez bérmentesítendők	205
Pozsonyi Toldy-kör 25 példányt küld a Toldy-gyász-ünnepély emléklapjaiból	34
— — kir. kath. főgymnázium kéri a »Hazai okmánytár« megküldését«	206
Prokesch-Osten Antal b. k. t. halála	169
Prónay Gábor b. fölött emlékbeszéd Haberern Jonathántól	54
Pulszky Ferencz »Emlékbeszéd Lyell Károly fölött«	119
R eitter Ferencz fölött emlékbeszéd Fest Vilmostól	82
Repertorium újabb kötete bemutatattik	34
Részű Enzsel Sándor pótlékot küld a »Csörszárkáról« beküldött tanulmá- nyaihoz	154 b)
— — a Csörsz árka-ra vonatkozó közleményt küld	171
Révész Imre »Adalék a m. t. akadémia megalapítása történetéhez«	117
Reviczky János »A betűző vagy fenyű szűről« cz. értekezéséről bírálat	185
Ribáry Ferencznek személyes felolvasásra engedély adatik	31 33
— — »Tiberius és Facitus«	53
Ritschl Fr. Vilmos az I. oszt. külső tagnak választatik	140
— — haláláról jelentés	185
Rocksandič Dávid »Monocle-táv mérő« műszerére aláírási ívet küld	171
Rózsay József »Mordkhai könyve« cz. kézirat	34
Ruszkay (alias Friedmann) Mór könyvmotái okiratai	130
S alamon Ferencz »A magyarok hadászata a vezérek korában«	159
Sámuel-díj (1875-ki) kiadásáról	133
Sarlay János: »Csülengből gyártott indigo-anyag tisztítási módja« őrízet alá vétetik	83
Scheiber G. H. dr. »Az orsógiliszta élettörténete«	151
Schenzl Guidó dr. és Szily Kálmán vízi lejtmerésekre vonatkozó indítványa értelmében felirati javaslat a m. k. közl. miniszteriumhoz	120
— — »A m. kir. meteorológiai és földdelejjességi központi intézet év- könyve 3. köt.« czimű munkája az 1870—75-ki évkörre eső matli. nagy jutalmat nyeri	134
— — a III. oszt. rendes tagnak választatik	140
— — bemutatja »Az erdélyi magnetikai észleletek végleges eredményéjé- és a »Meteorológiai Évkönyvek« III. IV. köt.	199

	<i>Lap.</i>
Schwarzer Victor »Egy hortobágyi sóskeserű viz vegyelemzése«	178
Sina Simon b. haláláról családi gyászjelentés	102
— — fölött emlékbeszédet mond Tóth Lőrincz	119
Stahlberger Emil »Az árapály a flumei öbölben« című munkája a »Mar- czibányi jutalmat« nyeri	139
Statisztikai congressusi kiállításra fölhívás	104
— — czéljaira, az akadémia palotájának helyiségei átengedése ügyében	142
— — részére átengedett helyiségekért köszönő leirat a vallás- és közokt. minisztertől	153 b)
Stumpf Antal 50 forint hagyománya	28
Szabad jegyet csak egy közlekedési vállalat küldött	54
Szabó József dr. »Jelentése Görögországban tett geológiai utazásairól.«	159
Szárvas Gábor »A neologia, orthologia és a nyelvtudomány«	102
Sász Károly jelentése a Dugonics-emlék leleplező ünnepélyéről	154 b)
— — »Emlékbeszéd Jakab István fölött«	185
— — pályakölteménye a »Deák Ferencz emlékezetére« kitűzött pályá- zatnál jutalmat nyer	204
Széchenyi Béla gr. Körösi Csoma Sándor tibeti siremlékének képét aján- dékozza	187
Szécskay István »Kristálytani tanulmányok a betléri Wolnynon	99
Szegedi orsz. kiállításra meghívás	129
Székács József t. t. haláláról jelentés	153 b)
Székelly-keresztúri unit. közéletanoda az akadémia kiadványait kéri	206
Székesfehérvári cist. főgymnásium köszöni a könyvküldés elhatározását	54
Szentes Károly irnok fizetése 20% nyi lakbérilletményével fölemeltetik	88
Szilády Áron az I. oszt. rendes tagnak választatik	140
— — »Temesvári Pelbárt« székf. ért.	200
Szilágyi Ferencz: »Közlemények ifjabb b. Wesselényi Miklós életéből«	53
— — »A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt.«	107
— — haláláról jelentés	117 119
— — fölött emlékbeszéd tartásra Szilágyi Sándor kéretett föl	169
Szilágyi István: »Kritikai adatok az 1825. évi országgyűlés nov. 2. és 3. napi tárgyalásai történetéhez«	19
Szilágyi Sándor: »Nádasdy Tamás első követsége Erdélyben 1541.«	29
— — »Emlékbeszéd Nagyajtaji Kovács István fölött.«	102
Szinnyei József, Döbrenteinék a »Magyar Tudós Társaság Alaprajza« című kéziratát ajándékozza	205
Szolgaszemélyzet folyamodványa drágasági pótlékért	88
Sztrókay-jutalomra érkezett pályaművek bejelentenek	5
— — kitűzendő pályakérdés	139
— — pályázatról jelentés	134
— — pályázatnál a dicséretet nyert II. számú pályamű szerzője: Teleszky István	154 b)

Tagajánlatok az osztályok részéről	136
Tagválasztások	140
Tar Gáspár naplójából mit kell lemásolni	49
Teleki-jutalomra érkezett pályaművek bejelentetnek	1
— — » pályaművekről Vadnai Károly jelentése	68
Teleki Domokos gr. a m.-vásárhelyi Teleki könyvtár lajstromát ajándékozza	83
— — ig. és t. tag haláláról jelentés	112 119
— — fölött emlékbeszéd tartásra b. Kemény Gábor kéretett föl	169
Teleki Sándorné gr. átkeblezési kérelme	29
Teleszki Istvan II. sz. pályaműve a Sztrokay-pályázatnál dicséretet nyert	154 b)
Teixeira de Vasconcellos lovag, portugál k. tanácsos több munkát és térképet küld	154 b)
— — levelére válasz a portugál k. akadémiával fönálló csereviszony tárgyában	186
Than Károly igazgató tagnak választatik	140
— — köszönő levele igazgató-tagga választásáért	201
Thanhoffer Lajos: »I. A zsir első útja. II. Adatok a gerinc csigolya dűcs- sejtek finomabb szerkezetéhez. III. Az ütérfalak nedvzhagjai«	11
— — »A módosított Marey-féle érlökészjelző«	192
P. Thewrewk Emil a nyelvtud. bizottság tagjává választatik	154 a)
— — »A magyar nominativusról«	180
Toldy Ferencz haláláról jelentés	28
— — sirján állítandó emlékre a Kisfaludy-társaság aláírási ívet küld	54
— — kézirat gyűjteményének megvétele iránt indítvány	68 141
Tóth Lőrinc: »A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a tör- vénykezésben magyar szempontból«	51
— — »Emlékbeszéd b. Sina Simon fölött«	119
Tóth Kálmánnak a »Deák Ferencz emlékezetére« írt pályakölteménye méltán- nyalattal kiemeltetik	205
Történelmi Bizottság 1876-ki költségvetésében fölvetett munkák	31
Ujfalvy Károly az I. oszt. külső tagnak választatik	140
Ügyészi költségjegyzék	29
— — jelentés, az akadémiának ügyészével való viszonya rendezése tár- gyában	143
— — viszony rendezése iránt, javaslat előterjesztésével az elnökség meg- bizatik	88
— — s irodai költségek fedezésére 400 fit általány állapítatik meg	143
Ülésor, akadémiái, 1877. évre	187
Zlinszky Imre a Sztrokay-pályázatnál jutalmat nyer	134
— — a II. oszt. lev. tagnak választatik	140
Zrínyi emléksobrára, felirat készíttetésére kéretik föl az akadémia	205
Zsengeri Samu Jost J. M. »Gesch. des Judenthums« cz. munkája lefordítá- sára ajánkozik	206

Vadnai Károly jelentése a Teleki-jutalomra érkezett pályaművekről	67
Vámbéry Ármin az Ónody Bertalan-féle perzsa codexeket ismerteti	117
— — az I. oszt. rendes tagnak választatik	140
Varga Szerén, a Kazinczy alaphól, évi díja kiegészítését kéri	203
Vaszari Kolozs egy naplótöredéket küld az 1825. országgyűlés nov. 2. és 3. üléseiről	49
— — a Guzmics-féle naplóból két töredéket küld	65
Velenzei állami levéltár igazgatósága által tett interpelláció ügyében (tört. kiadványokat illető) vizsgálat és értesítés	155 a)
Vitéz-jutalomra érkezett pályaművek bejelentetnek	6
Vitéz-Korizmic pályázatnál Galgóczy Károly pályamunkája jutalmat nyer	135
Vogel Antalné Schwachhofer Sarolta örököseinek 200 forint adománya	29
Waldstein János gr. i. t. haláláról jelentés	133
Wargha István haláláról jelentés	67
Wenzel Gusztáv: »Az országos jog és particularis jogok Magyarországon, az összehasonlító jogtudomány szempontjából«	81
— — »Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelme a Dóczyakkal a XVI. században«	165
Wertheimer Edének a személyes felolvasás megengedtetik	54
— — »Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherceg közt	80

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyző-könyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hiva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titkári hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik:

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közülésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdekléssel bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálati is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálati, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújtatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

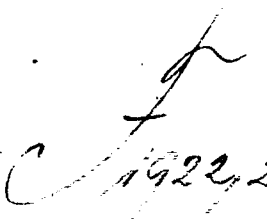
i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy más intézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kitéendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, az illető titkárnak, hogy az **Értesítő** szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia az illető titkárnak, ki azt az osztályértekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízáván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztályértekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.


C 1922, 23 - 435.